

A NÉPPEL TÚZÖN-VÍZEN ÁT

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ

A NÁPPAL TÖZÖN-VÍZEN ÁT

A NÉPPEL TÚZÖN-VÍZEN ÁT

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ

1951

**EZ A KÖNYV A NÉPHADSEREG NAPJÁNAK
TISZTELETÉRE JELENT MEG**

1951 szeptember 29.

A szerkesztőbizottság tagjai.

DEVELSERI GÁBOR, KESZI IMRE, PINTÉR JÓZSEF

Felelős kiadó a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatója

A szerkesztésért felel: Réz Pál és Szász Imre

Muszaki felelős: Illés Endre

Kötéstervező: Végh Gusztáv

62.843/1 — Vörös Csillag Nyomda Budapest

Felelős a nyomda igazgatója

FARKAS MIHALY elvtárs, honvédelmi miniszter mon-
dotta a Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusán:

„Történészeink, íróink becsületbeli feladata, hogy Hunyadi, Dugovics Titusz, Zrínyi Miklós, Vak Bottyán, Esze Tamás és mások harcairól népszerű irodalmat teremtsenek. Kell, hogy népszerű történelmi regények, elbeszélések, történelmi értékezések formájában íróink és történészeink felelevenítsék a magyar nép e nagyjainak dicső harcait, hogy az új nemzedék megtanulja mindebből, hogy hogyan kell élnie, dolgoznia, harcolnia a magyar nép függetlenségéért.”

A **NEPPEL TÚZÖN-VIZEN ÁT** című gyűjtemény, mely klasszikusaink munkái mellett a jelen költőinek, íróinak műveit is magában foglalja, ennek a becsületbeli feladatnak elvégzését kívánja megkezdeni. Az itt közölt írások hírt adnak és bizonyosságot tesznek arról, hogy a hazáját szerető dolgozó magyar nép, történelmünk kezdetétől mindmáig egybeforrott a magyar népi hadseregekkel; csodálta, magáévá tette és megsokszorozta a honvédő, felkelő és forradalmi magyar seregek hőseinek nagyszerű haditetteit. A honfoglalásról, a parasztfelkelésekről, a török elleni honvédő háborúról, a kurucok, a 48-as hősök s az 1919-es dicsőséges magyar Vörös Hadsereg harcairól szóló munkák mellett itt találjuk azokat is, amelyek az elnyomatás ellen itthon vagy a Nagy Októberi Forradalomban s a nagy nemzetközi megmozdulásokon fegyveresen küzdő magyar forradalmárok harcait örökítik meg, s azokat is, amelyek felszabadításunkról, a dicsőséges Szovjet Hadseregről, a József Attila megénekelte „fölbúzó test-

véri tankokról" szólanak. Végül pedig mai íróink verseit és elbeszéléseit, a hőseink szentelt örökébe lépő, a szocializmus építésében résztvevő, a béke oltalmazására kész mai magyar Néphadsereg életéről.

Legyen ez a Néphadsereg Napjának tiszteletére megjelenő gyűjtemény a történelmi hagyományainkból is eleven erőt merítő harcos, szocialista magyar hazaszeretet erősítője. Fogadják szeretettel a hazafias dolgozók és a népért, „a néppel tűzön-vízen át” harcoló bajtársak.

EMLÉKEZZÜNK RÉGIEKRŐL

KEVEHAZA

1

Mért vijjog a saskeselyű?
Mért szállong a turul s ölyű
Hadintéző, haljós madár,
Széles Dunának partinál? —

Azér' vijjog a keselyű,
Azér' szállong turul s ölyű,
Mert holnap ilyenkor, halott,
Százezrivel fog veszni ott.

2

Széles Dunán túl és innét
Nem gyűl hiába ennyi nép:
Túl napnyugat, innen kelet
Néznek kemény farkasszemét.

Áradj folyam, ma vízőzönt,
Holnap habod vértől kiönt,
Holnapután könny neveli:
Anyák keserves könnyei.

3

Nem áradott meg a folyó,
Megússza bármi kis hajó.
De túl Makrin és Detre szász
Gond nélkül vígad, éjszakai.

„Itt a kehely, igyál, kocints!
Húntól ne félj: hajója nincs.”
Cseng a pohár, és Százhalom
Egy messzedöngő vigalom.

4

Sokféle nép ott összegyűlt,
Sok zagyva nyelv egybevegyűlt,
Sokféle arc, sokféle mez,
Páncél, sisak, kézj, tegez.

Alán, herul, gót, longobárd,
Szürr, kelta hozza táborát:
Tengerfővény ezeknek száma:
Gyűszű nekik Potenciána.

5

„Itt a pohár: igyál, kocints!
A hún elült: hajója nincs.”
Makrin kiáltja: „Tölts belé!”
Míg Detre járja kétfelé.

Ne bízkodj el, Detre szász!
Te római, jobban vigyázz;
Tánc és ital megárt, ha sok:
Kerted alatt a farkasok.

6

Kelen táján, a hegy megett,
Borulni látom az eget;
Kelen körül setét a föld,
Mozdulni látom a mezőt:

Minden porszem egy-egy vitéz,
Minden fűszál egy kelevéz,
S a hűvös éj hő szelleite
Százezerek lehellete.

7

Kemény Keve ott a vezér,
Hadával ím a parthoz ér;
Széles a víz, mély a folyó:
Nincs rajta híd, nincsen hajó.

S híd volna bár: ledülne az.
Hajó volna el' lne az,
Ennyi sok nép amerre lép,
Hajlik a part, miként a jég.

8

Parancsolá hún fejdelem:
Minden tömlő üres legyen;
S mit ő kiad, mit ő beszél,
Nem tréfaszó, nem pusztaszél.

Igyél igyál, te vén Duna!
Nem ittál ennyi bort soha:
Igyál és tartsd nagy hátadat:
Szállítsd keresztül a hadat.

Sötét az éj: elig-elig
 Hogy a vízfény fehérlik;
 Csendes a táj: alig-alig
 Hogy a folyam-zúgás hallik:
 De majd a víz jobban zubog,
 Majd elborulnak a habok:
 Komor felleg, gyászfeketén,
 Űsz a folyam területén.

10

Tömlőkön ott a hős Keve
 Hadával így átalkele,
 Miért a hegy, miért a sík,
Kelenföldének mondatik.
 „Lassan, fiúk! lábujjhegyen!
 Amerre a Duna megyen.“
 És halkal, mint az éji köd,
 Ereszkednek a part mögött.

11

Nem gondolá Makrin vezér,
 Hogy már nyakában a veszély;
 Ingyen se véli Detre szász,
 Hogy feje fölött ég a ház.
 Tűz van, tűz van! — de aki fut,
 Lángok közül kardélre jut;
 Lerontva és fegyverre hányva
 A nagy város, Potenciána.

12

Kő nem marad másik kövön,
 Nem csecsszopó anyaöln;
 De távol még a völgyi harc
 Fel-felsivít, meg elviharz.
 A zagyva nép, kevert tömeg,
 Egymás szavát nem érti meg:
 Barát baráttal szembe ví;
 Gót és alán és római.

Oh, bár fedezné még sötét
 A hajnal csil'ag-üstökét!
 Oh! a nap is bár még soká
 Emelné fényes homlokát!
 Ne hozna bút, ne látna vért:
 Holtak között a hún vezért,
 S elképedő, bomlott hadat,
 Mely győzedelmétől szalad!

14

Kemény harcos a Detre szász:
 Nem tőle jött húnokra gyász;
 Éles a Makrin fegyvere,
 Nem bánta azt erős Keve;
 Őtet, — Hadúr akarta így! —
 Húnok közül sebhette íj,
 És elborítá szertelen
 Nyílzápor a vak éjjelen.

15

Melyet midőn a hegytetőn
 Jó Detre szász eszébe vőn,
 Mint hullámot a sziklagát
 Visszanyomá futó hadát.
 Kezében a nagy dárdanyél
 Keresztbe fogva nem henyél:
 Egy vége szúr, más vége üt,
 Tör, zúz, seper, dönt mindenütt.

16

Sokat leölt az éji harc,
 Porba borult sok büszke arc:
 De, mint hullám hullámra kél,
 Jár a halotton, aki él.
 És bár a holtnak száma nincs,
 Az élőknek egy híja sincs,
 Mindenfelől a hegyközön
 Új had tolong, új népözön.

Hej *Béla*, most, hej, *Kadosa*,
Kemény tánc lesz ez a tusa!
Barnahajú szép húnfiak,
Mi haszna még a gyors nyilak!

Bár tőlök a nap elborul,
Tárnokvölgye bealkonyul:
Zászlótokon lecsüngve áll,
Nem repdes a turulmadár.

18

„Előre hún, Nimród fia!
Meg kell nekünk itt halni ma:
A vészbanyák ott fenn vadul
Csikorganak, s nem jó Hadúr.

Előre hát, úgy forgassad
Utoljára kemény vasad,
Hogy sok vitézt küldhess levágva
Szolgáidul a másvilágra.“

19

Két kézre ví jó *Kadosa*,
Csillog-villog nagy pallosa;
Körül-körül hős *Béla* vág,
Omlik-bomlik a sokaság.
... De, mint ha ki fővénybe ás,
Hull a porond helyébe más;
Vagy mint a hab meg' összezsap:
Úgy összefoly megint a had.

20

Hiába vitt jó *Kadosa*,
Homályba száll fénylő vasa:
Ötet, kivel nem bírna száz,
Lebirkózó vad *Detre* százsz;
Míg *Béla* hőst a nagy tömeg
Nehéz ostrommal dönti meg,
Mint egy toronyt, mely egyedül
Sokáig állt, amíg ledül.

Hej! nem hamar lesz az, midőn
Szilaj ménes fut e mezőn;
Soká lesz, míg új gyökeren
Fű és virág itt megterem.

A széles völgy *egy* lábnym: a
Súlyos had óriás nyoma,
Ki egyet toppantott, s ehol!
Egy emberöltő nincs sehol.

22

Százhuszezer jó hún halott
S két annyi ellenség van ott;
Nem ellenség, mind vérrokon:
Vérök vegyest foly a fokon.

Ki a vesztes? ki a nyerő?
Erőtelen mindkét erő,
Győztes, legyőzött, — mint ahogy
Két birkozó egymásra rogy.

23

Őket, az ég átellenén,
A két hajnal harcban lelé;
S mire megoszlott a csata,
Már visszajött az éjszaka.

A hún, mikép földhöz vert vad,
Pihegve a síkon marad:
Míg *Detre* és győzelmi társa
Elég erősek — a futásra.

24

„Hol egy paripa, mint a téj?
Másik fekete, mint az éj?
Kövér, hibátlan harci ló:
Ezt kívánja *Hadúr* s *Manó*.“

Ősz *Torda* ím kettőt hozat:
Lobog, ropog az á' dozat,
Füstjétől az ég tetején
Piroslik nagy éjszaki fény.

„Szép hún anyák hős magzati,
Ne esetek bánatba ti:
Armánynak a bosszú elég,
S Hadúr mosolygva néz felénk!

De, mielőtt új napja kel,
A holtakat temessük el,
Nehogy haragja döghalált
Eresszen ránk, ostor gyanánt.“

26

Táltos szavát igyen veszik —
S a fél tábor temetkezik:
Temeti a másik felét,
Dombbal fedi nyugvó helyét:

Külön-külön egy-egy csoport
Temérdek földet összehord:
Tölcséres a domb, és közepen
Sok halott ég máglyák tűzében.

27

Széles az éj köröskörül,
Tárnokvölgye belémerül,
De hosszában, de széltiben
Sok tűz lobog egyszerűben.

Távol ha nézné valaki,
Vélné, hogy a menny csillagi;
Közötte sűrű népgomoly
Sűrög-forog, mint hangyaboly.

28

Szép a halál a harcmezőn,
Valaki ott meghal dicsőn:
Bajtársi őt pajzsos viszik,
Iját, tegzét mellé teszik;

Mellette bárdot, kelevézt
Fényes, fehér tűzláng emészt;
Három követ s azonfelül
Halmot raknak reá járul.

De hős Kevét nagy sokaság,
S Bélával egyben Kadosát,
Az ország útjához közel
Egy domb alá temette el.

És a halomtetőre jelt
Magas kösziklából emelt,
Míg ajkain a tenger népnek
Búsan bűgött lassú gyászének.

30

Örökre hát a vérmezőn
Bátor Kevének háza lőn;
Hcl ő hadával nyugoszik,
A temetőt így nevezik.

Év, év után gyorsan lejár,
Jő-megy, mikép vándor madár;
De egy sem költi fel Kevét, —
De egy sem oltja ki nevét.

31

Harmadnap a húnok hada,
Mint új vihar, feltámad;
Harmadnapon kürtödbe fúsz
Torda fia, hős *Bendegúz!*

Zászlóidat a keleti
Szellő vígan lebegteti,
Hogy a turul repdes belé —
Nyugot felé, nyugot felé!

32

Nem messze van már Cezumór,
Ott éri ő Makrint utcát;
Hadával a Húnbércre hág:
Onnan zúg le a sokaság.

A déli nap megváltozik,
Fényében megfogytokozik,
Elrejti szép ábrázatát:
Ne lássa e szörnyű csatát.

Fényes delet éjszürkület
Váltá fel a küzdők felett,
Rémes homályba dűl a harc,
Haragosabb lesz minden arc.

Ám, isten úgy akarta, hogy
Az ellenség ritkulva fogy,
S hegyről alá vérzuhatag
Hömpölygeti a holtakat.

34

Szórja nyilát hős Bendegúz
Ívet nem is hiába húz;
Csörög-csattog szélvész gyanánt,
Kardot nem is hiába ránt.

Kardjával ő Makrin fejét
Irgalmatlan repeszti szét;
Míg gyors nyilát az ívnek húrja
Szász Detre homlokába fúrja.

35

Uteliára lőn ez, hogy ott
Makrinnak a nap elfogyott!
Majd megteli vidám sugár:
De Makrin azt nem látja már.

Ám Detre hős, mint egy bika,
Ha taglót érez homloka,
Megrendűl a csapás miatt —
S kettétöri a vas nyilat.

„Add meg magad, jó Detre szász!”
— Nem én soha, míg élve látsz.
„Add meg magad, kegyelemre!”
— Nem én soha, szégyenszemre.

S mint a szelindek hogy forog,
Ha tépik nagy komondorok:
Majd erre, majd amarra csap, —
Homlokában a vasdarab.

37

„Kár volna még, vitéz, neked
Táplálni éhes ölyveket,
Heverní mint egy kődarab
S nem űzni el a madarat.

Imhol kezem: fogadd jegyűl
Békén és hadban frigyedűl.”
És Bendegúz és Detre szász
Kezet kézben ropogva ráz.

38

Ott a sereg három napig
Áldoz, toroz, vígan lakik;
Hadúrnak ott hálaadást,
Ünnepeltek nagy áldomást.

Peng a koboz: húrjaira
Harcot idéz a dalia:
Őseiről csatás emléket;
S e'zengi — mint én az övéket.

ARPAD VEZÉRŐL

ÚR SZÜLETÉSENEK 903-ik esztendejében Árpád vezér seregeit kiküldvén, az egész földet, mely a Tisza és Bodrog között vagyon, Ugo-
csáig minden lakóval magának elfoglalá, és Borsod várát megszállá, har-
madnap azt megvíván, bevéve, falait lerontá, s Zalán vezér vitézeit, kiket
ott talált, láncra verve Hung várába parancsolá vitetni. S midőn itt több
ideig lakoznak vala, a vezér és övéi látván a föld termékenységet és min-
denféle vad feles voltát és a hal bőségét a Tisza és a Bodrog vizében, a föl-
det Árpád vezér és övéi kimondhatatlanul megszerették. Végre pedig, mi-
dőn mindezt, ami történt, Zalán vezér meghallotta vala, kezét sem meré
emelni, hanem követeit küldvén, bulgár módra, miként azok szokása,
fenyegetőzni kezde s Árpádot mintegy nevetségből hungvári vezérül
üdvözlé s övéit gúnyból hungváriaknak nevezé, és mindenképen csudál-
kozni kezde, kicsodák és honnan jönnek, hogy ilyeneket tenni merészeltek,
s meghagyá nekik, hogy rossz tetteiket hozzák helyre, és a Bodrog-folyón
semmiképen ne merjenek átlépni, nehogy ő a görögök és bulgárok segít-
ségével megérkezvén, a kölcsönt visszaadva, alig bocsásson el valakit, ki
hazatérve meneküléséről örömhirt vihessen. Zalán vezér követei pedig
Zemlin várához érkezhvén és a Bodrog-folyón átkelvén, másnap Árpád
vezérhez jutának, harmadnap pedig Árpád vezért urok nevében üdvözlék,
és annak izenetét Árpád vezérnek előadák, Árpád vezér pedig meghall-
gatván a kevély Zalán vezér követségét, nem kevélyen, hanem alázattal
felelé néki, mondván: „Jóllehet az én ősapám, a nagyhatalmas Attila
király, bírta vala a földet, mely a Duna s Tisza között a bulgár határ-
szélig terjed, mely földet most ő bír, mindazáltal én, nem a görögöktől
vagy bulgároktól való féltemben, mintha nem bírnék ellenök állani, hanem
vezértek, Zalán barátságáért, a magam igazából csak egy kis részt kérek
barmaim miatt, tudniillik a Sajó vizéig való földet, s ezenfölül kérek vezér-
tektől, hogy küldjön nekem a maga emberségéből két kulacs Duna-vizet,
és egy nyaláb füvet Alpár homokjáról, hogy megkísérthessem, ha édeseb-
bek-e Alpár homokjának füvei a scythiai vagyis dentumogeri füveknél, s
ha a Duna vize jobb-e a Tanais vizénél?” És kiadván nekik az üzenetet,
különféle ajándékokkal gazdagítá őket, és jó indulatjokat megnyerve,
hazamenniök parancsolá. Akkor Árpád vezér tanácsot tartva, azon módon
küldé követeket Zalán vezérhez, és küldé néki tizenkét fehér lovat, tizen-
két tevét, tizenkét kün gyermeket, és a vezérnének tizenkét igen okos rutén

leányt, tizenkét hölgymenyét és tizenkét nyusztbőrt, s tizenkét arar, os köntöst. És azon követségbe a nemesebb személyekből Ondot, Ete atyját és másiknak Ketelt, Oluptulma atyját, és harmadiknak küldének egy igen serény vitézt, Tarcál nevezetűt, kémlelés végett, ki föld minőségét nézze körül, és minél hamarább visszatérve hozzon hírt urának, Árpád vezérnek.

Árpád vezér követei pedig, Ond, Ete atyja, Ketel, Oluptulma atyja és Tarcál kún vitéz, elindulván a Bodrog vizén átúsztatának azon helyen, hol a Sátorhalomtól eredő kis patak a Bodrogba szakad.

Zalán vezért Alpár várában a Tisza mellett találták, kit Árpád részéről köszöntének, és udvarába érkeztek után másnap ajándékait, melyeket magokkal vittek vala, bemutaták, és Árpád vezér izenetét neki előadák. Zalán vezér, látván az ajándékokat, s mind a maga embereit, mind ezek követségét meghallgatván, a szokottnál jobban megörüle, s Árpád vezér küldötteit kegyesen fogadá, s különféle ajándékokkal gazdagítá, s ezenfelül Árpád kívánatait megadá. Tizednap aztán Ond és Ketel Zalán vezértől búcsút véve, haza indulának, kik által Zalán vezér két kulacs Dunavizet, s Alpár homokjának java füvéből egy nyalábot küldött, mintegy nevetség okáért Árpád vezérnek különféle ajándékokkal, s ezen fölül a Sajó vizéig való földet lakosaival együtt neki ajándékozta. Akkor Ond és Ketel Zalán vezér követeivel Árpád vezérhez sietve megjövén, a küldött ajándékokat bemutatók, s a földet összes lakosaival együtt Árpád vezérnek ajándékozottnak mondák. Ahonnan igen nagy öröm támadt Árpád vezér udvarában, és három nap nagy lakomát ülének, és akkor Árpád vezér a békét megerősítvén, Zalán vezér követeit különféle ajándékokkal gazdagon békével hazabocsátá.

Árpád vezér és nemesei pedig Hung várából nagy örömmel megindulván, Tarcál hegyén túl tábort ütének a Takta vize melletti mezőn a Szerencs-hegyéig.

Eközben Zalán, midőn a magyarok hatalmát és tetteit megértette, megfélemlert, nehogy valaha haragra gerjedve őt országából kiűzzék. Tanácsot tartván hát övéivel, követeket küldé a görögök császárához és a bulgárok vezéréhez, hogy adjanak neki segítséget, a magyarok vezére, Árpád ellen való harcra. A görög császár és bulgár vezér nagy sereget küldének Zalán vezérnek, mely, midőn Zalán vezérhez megérkezett, azon helyen, melyet Titelnek hívnak, nagy öröm lőn a vezér udvarában. Másnap Zalán vezér és nemesei tanácsot tartván, követeket küldének Árpád vezérhez, mondván, hogy földjüket hagyja el és induljon haza szülőtte földjére. Kik, midőn Árpád vezérhez elérkeztek, és Zalán vezér izenetét neki elmondták, Árpád vezér és nemesei megneheztelvén, így üzenének vissza Zalán vezérnek: „A földet, mely a Duna és Tisza között fekszik és a Duna vizét, mely Ratisponától Görögországba foly, pénzünkön vettük meg akkor, midőn új emberek voltunk, s árául küldtünk neki tizenkét fehér lovat és egyebeket; ő maga is földje jóságát dicsérve, küldött egy nyaláb

füvet Alpár homokjáról és két kulaccsal a Duna vizéből. Parancsoljuk azért uratoknak, Zalán vezérnek, hogy földünket elhagyva takarodjék gyors futással a bulgárok földjére, ahonnan ősapja, a mi ősapánk, Attila király halála után, kiszállott volt. Ha pedig ezt nem teendi, tudja meg, hogy mi ellene azonnal hadra kelünk.“ Ez hallván a követek, búcsút véve, szomorú képpel sietének Zalán vezérhez. Árpád vezér és nemesei pedig a Zagyva vizétől megindulva, egész seregökkel táborba szállának a Tetétlen hegy mellett a Tiszáig; aztán a Tisza partján menve, Alpár homokjához érkezének.

Zalán vezér pedig a görögök és bulgárok segítségével Titelről dühös szívvel megindulva, embereinek biztatására Árpád vezér ellen kezde lovasolni, és midőn mindkét sereg egymáshoz közel éjtszakázott, egyik sem mert egész éjjel aludni, hanem lovaikat nyergelve kézen tartva virrasztának. Reggel pedig már napkelte előtt mindkét fél harcra készül. Árpád vezér pedig, fegyverbe öltözve rendezvén a sereget, vitézeit buzdítva szóla. És csatába vegyüle mindkét ellenséges sereg, és kezdének erősen vívni egymással, és midőn Árpád egész serege viadalra került a görögök ellen, sokan elesnek vala a görögök és bulgárok közül. Erőltet Zalán vezér pedig, midőn övéit a harcban hanyatlani látta, futásnak erede, s hogy életét megmenthesse, Bulgár-Fejérvárba siet. A görögök és bulgárok pedig a magyaroktól való rettegésükben az utat, melyen jöttek, elfelejtették, s hogy életöket megmentésék, megfutamodván, a Tiszát kis folyónak gondolva, át akarják vala úszni. De mivel oly nagy ijedtség és rémület lepte volt meg őket, hogy a magyaroktól való féltőkben majd mindnyájan a Tisza vizébe haltak, alig maradt meg néhány, kik császárijknek póruljártokról hírt vigyenek. Ahonnan azon helyet, hol a görögök elvesztek volt, az naptól fogva mai napig görög révnek nevezik.

ZALÁN FUTÁSA

Részlet

Így, mikor a daliák mind föllázadtak, előttök
 Hadvezető Árpád szágulda serényen: az izzadt
 Mén futa, mint szellő, tajtékzó szájjal alatta,
 És földet döbbsentve vivé fejedelmi hatalmát;
 Ő pedig ült, daliás képén nagy lelke kitűnven.
 Rettentő szeme, mint az erős nap fénye világolt,
 S mint az ölő villám ragyogott markában acéla.
 Párduca messze repült suhogó szélszárnyon utána,
 S fenn a bús levegőt rezgő lobogója hasítá.
 Gyorsabban nem száll az egek villáma, sem ennél
 Nem rettentőbb a felhők szakadása, holottan
 Végtelen országok zuhogó özönébe merülnek;
 Nem megyen így keserű mérgében az étlen oroszlán;
 Csak bátor keselyő rohanása hasonlatos ehhez,
 Mely magasan suhog el szárnyával az égi szelek közt,
 S a morajos felhőbe merül. Ott szája hegyébe
 Villámot veszen, és sziklás fészkeire lecsattan.
 A fejedelmi vezér ekkép szágulda, s omoltak
 A népek, valamerre csapott. Maga döllyfösen állott
 Rettenetes Viddin, szédült feje újra fölélvén,
 És Bulcsúra veté másodszori harca haragját.
 Véresen és bátran állott ez előtte, s kezétől
 Félté, nem félvén maga, a nagy nemzeti zászlót.
 Ekkor jött Árpád rohanó népeinek előtte.
 Kit mikoron látott nagy erőben Haemosi Viddin,
 Hadra szokott szíve megdöbbsent, s kétségbe vonúla,
 De hamar ismét a vak tűz szikrája fogá el,
 S lelke vadúl ily gondolatokba merülve tűnődött:
 „Viddin! Viddin! erőd hova lett, hova bátorodásod,
 Mely veszedelmiddel nőtt, mint kísértetes árnyék
 A lemenő nappal, hova lett most bajnok eszedből?
 Hah! hogy egy ember előtt meg kell döbbsennem ijedve,
 Aki előtt csak imént seregek nem mertenek állni!
 Oh szállj vissza megint hadi bátorsága szívemnek:
 Nem gyermek vagyok én, nem enyelgő gyenge leányka.
 Nem! hanem a bajnok Temoronnak fajzata, Viddin,
 Akit erősök nemzettek, hogy lenne vitézebb
 Minden egyéb hősnél, és általa lenne dicsővé

A bolgár sokaság . . . Ám jöjj hát büszke lator, te,
 Jöjj, hogy véred után Viddinnek híre maradjon.“
 Hasztalanúl így szólt, s az üres levegőbe enyésző
 Szózatival gonoszul játszott a csalfa szerencse.
 Ő szaporán Sthenelos ménét megkapva, reá ült;
 Tarta nehéz paizsot, s kivoná új kardja hatalmát,
 Mely még vértelenül nyugodott a cifra hüvelyben.
 Most pedig a legerősb bolgártól fényre hozatván,
 Sírva röpi, s a porlevegőt csillogva hasítá.
 Árpád, hogy daliás Viddint közelíteni látá,
 Ráösmert, s egy pillanatig szüntette rohantát.
 Majd az előrehaladt sokaságot félre kerítvén
 Szólt, s ezeket mondá Viddinnek lelke hevéből:
 „Ösmerlek, Bodony (így hangzék magyarul neve), híred
 Elterjedt, valamerre magyar hordozza szerencsés
 Fegyvereit; de gonosz bélyeg van nyomva nevedre;
 Mert nemzettagadó kész vagy gázolni rokonvért
 És bérért idegent szolgálász; idegennek adózol
 Annyi vitézséggel, hogy végre erős hadi munkád
 Hírt hozzon neki és neked és népednek alázást.
 Vajha ne jósoljak, hír nélkül fogtok enyészni,
 A fizető úrnak harcaiban elaljasodottak,
 Száma fogyott kis nép; mert önként messze szakadtok
 A vértől, melyhez tartozni szerencse s dicsőség.
 Térj meg azért, hajtsd meg karodat hódoltan előttem,
 Térj meg népeddel, nagytérű földet adandok
 Birtokodul s helyet és szólást a népi tanácsban.
 Nemzetnek léssz tagja, kit én, — úgy adja Hadisten!
 Megtelepítendek e boldog földön örökre.“
 E szavakon Viddin gondokba merüle; de büszke
 Szíve acéláról a szó nyila végre lepattant,
 Meghódolni kevély, inkább hódítani vágyó,
 Veszni rohant vadságában elszánt vala menni
 A veszedelmes úton; megtérnie szégyen eszének.
 Hős Árpádhoz azért így szólt vala válaszólag:
 „Csábítók szavaid; de valók nem, büszke vezér te,
 S nem csatatérre valók, hol kard és dárda parancsol.
 Vagy hiszed azt, hogy kit még ember meg nem alázott,
 Viddin előtted csak szóért meghódol örömmel?
 S nem gázolsz-e te is, ki fenýtesz szinte rokonvért?
 S földet ígérsz, mely még el sincs foglalva? s ha isten
 Úgy akarandja, soká nem lesz? De halálos ütésre
 És nem szóra jövék ma eléd. Az utóbbi világ majd
 Lássa meg, a két nép meddig fog fényleni? Mellyik

Fogy meg előbb nemzettagadó romlásba elesvén;
Kettőnknek sorsát pedig itt válassza ez óra.“
Így szólt, s megrohaná a nagy fejedelmi leventét.
Mint mikor éktelenül zendülvén, összecsap ég, föld,
S a beborult egeket csak villám fénye deríti:
Itt pedig elmohosult üregekből kél dörögve
A zivatar, s vele fölharsog nagy tengered, oh föld!
És egyszerre világ vas sarkai meghasadozván,
Völgy és hegy remeg, a nap, hold és csillagok ingnak,
S mindeneken rémítve uralkodik a vad erőszak;
Ilyen erőszakkal két hős egymásnak eredvén
Összemegy itt földet rengetve, halálos ütésre,
És csattog, csörög a fegyver, s a fényes acélhegy
Messze kivillámlik, haragos szikrái lehullván.
Bámul a sokaság környül és szünteti harcát;
De hamar elzúg a szélvész, hamar elvesz erősök
Karjai közt a harc, ha harag gerjeszti föl őket,
S véreket, életüket meg nem kímélve csatáznak.
Vág Viddin, s fényes vasa Árpád pajzsa felé száll,
S azt nagy zörgéssel kettőbe hasítja középen;
A rezet és a bőrtömetet s a vaslapot egyben
Megszegvén bemerül; de nagy Árpád sértetlenül van;
Visszacsap és Viddin sisakjára lecsattan ütése.
Szörnyebbül ennél istennek mennyköve nem csap,
Nem súlyosb a vízzakadás. Nem tartja hatalmát
A sisak és nagy haj, sem erős koponyája; az éles
Vas lemerül, hol az életerő lakik, agyvelejébe,
És hidegen megy mélyen alá. Viddin feje hajlik.
Mint hajlik Haemos tetején a díszes iharía,
Melyet hasztalanul sok időig vágtak erőtlen
Fejszések, s környülültek fáradva; de jó a
Tengernek zivatarja vadan, megrázza tövében,
S ott harsogva ledől a nagy fa vak éjszaki völgybe.
Így dőltél te is el, bolgárok erős feje, Viddin!
Rajtad az összetörött fegyver rémítve csörömpölt,
És bátran dobogó szívedet megtörte halálad..
A fejedelmi magyar tovamenvén, déli világként
Vitte az öldöklő vasat, és sereg omla előtte.

A BUVÁR KUND

Túl a mezőn, túl a hazán,
S a part fölött, a nagy Dunán
Ki népe zajlik ott?
Föl! Endre! Béla! föl magyar!
Ellenhad az, mely vést akar,
Ellenség zajlik ott.

Ő az, ki partidon halad
És száz hajót és száz hadat
Hoz, oh hon, ellened,
A gögös Henrik az, ki rád
Hoz háborút és hoz halált,
S bízik, hogy eltemet.

Föl Endre! Béla! föl magyar!
Pozsonyhoz kell a férfikar:
A vitt Pozsony remeg. —
S melyik magyar nem megy, ha kell?
Utánok a hon pusztá hely,
Mind harcon termenek.

De a király bús, s Béla szól:
„Csaták miatt ha nyughatol
Oh ifjú szép hazánk?
Teremt-e isten több magyart,
Míg a világ, míg napja tart,
Ha mink is elfogyánk?”

S fellázad a bú, a harag
Búsult szívekben háborog,
Mint tenger és vihar;
Még inkább vért, hadat kiált,
S hírért, hazáért száz halált
Kész halni a magyar.

Csak barna Kund nem háborog;
De bátor szíve feldobog,
Mint hegyben a tűzár;
„Halld, Béla, majd ha éj jövend,
S a part fölé száll néma csend,
Ott Kund egy szóra vár.”

Csekély a szó, köz a vitéz,
De úgy van mondva, oly merész,
Hogy nem lehet hazúg.
Hős Béla parthoz tart legott.
Hol véstben a megcsapdosott
Dunának árja zúg.

Járása, mint a rémeké,
Éjfélileg le s fölfelé
Dobog magányosan;
S még semmi hang, még semmi jel:
Kund nem jó, távol és közel
A pusztá szél rohan.

Ki az, ki a víz szörnyekint
A fürgetegre föltekint
S meg habba öltözik?
Ki vagy te, aki jársz alatt
S ijesztet a futó halat,
Mely mélyeken lakik? —

Véztűzben néha vízen át
Henriknek látni táborát,
S Pozsony kivillanik;
S ím a Dunából szirt gyanánt
Egy ember, kit mély árja hányt,
Sötéten felbukik.

„Hah Kund, te vagy?“ s még nem hiszi;
„Hah ember!“ őt így kérdezi:
„Mi dolgod ott alatt?“
„Hej Béla! víz hullámiban,
Míg rajta zúgó vész rohan,
Jó lenni ott alatt.“

Szól Kund — és ő az — „Nézz oda,
Hol Henrik felriadt hada
Tolong a víz iránt!
Nézd, táborában mint remeg.
Hajóit e kar fúrta meg;
Hadd vesszen, aki bánt.“

S villám tűzénél Béla néz,
Túlparton minden habba vész:
A zászlók hullanak,
Özön fut rajtok el vadon,
És száz hajón, és száz hadon
Hullámok omlanak.

Kund hol van? félreköltözött,
De olyat százezer között
Hős Béla feltalál.
S túl a mezőn, túl a hazán,
Fut, búsong Henrik vert hadán,
S Pozsony végvára áll.

TOLDI

Részlet

Duna partban egy nagy zászló volt felütve,
S tarka-barka csolnak a nyeléhez kötve;
Nem különben pedig a pesti oldalon
Lobogó oda fenn, csolnak volt a habon.

Széles utca a víz: ember a sövénye;
Közepén a sziget nyúlik fel beléje,
Gyilkos sziget volt ez: már heted nap óta
Vérrel élt, mikép a vérszopó pióca.

Egyszer jön a nagy cseh Buda vára felől,
Táncol nagy lovával a korláton belől;
Káromkodik csunyán a magyart böcsmérli:
Hogy nincs, aki merje magát vele mérni.

De ímé hirtelen a pesti oldalon
Nagy örömjaj támad és nagy riadalom:
Ismeretlen bajnok fekete paripán
Vágtat a zászlóhoz, és mérkőzni kíván.

Sisakellenzője le vagyon bocsátva,
Csúcsáról fejér toll libeg-lobog hátra;
Toldi (mert hisz ő volt) a tollat levészi,
Mindjárt ott teremnek a király vitézi,

S eveznek a tollal, minthogy tisztök tartja.
A cseh bajvivóhoz a budai partra;
Vérszín a cseh tolla fölcseréli vele:
A bajra hívásnak volt e dolog jele.

Ezalatt a várba gyors híradók mentek,
A király lejött és sok nagy úri rendek,
A két bajnok pedig csolnakon egyszerre
Indult s érkezett meg a bajvivó helyre.

Ott Miklós, mihelyest partot ért a lába,
Csolnakát berúgta a széles Dunába:
Mintha koresolyázna, futott az a habon,
Partba vágta orrát a pesti oldalon.

Cseh vitéz kérdezé: Miért cselekedte,
Hajóját a Dunán, hogy eleresztette?
„Nem egyébért, vitéz“ Miklós így felelt meg,
„Hanem hogy egy csolnak elég egy embernek:

Egyikünknek itt ma gyászos lesz a vége,
S nem lesz a halottnak hajóra szüksége.“
Monda Toldi, avval kezét összetette,
Buzgón fohászkodva istent említette.

Azután így szóla: „Vitéz! addsa kezéd:
Te sem bántál soha, én sem sértettelek;
Ha haragunnál is, egy órád sincs hátra,
S a halálos ágyon ki meg nem bocsátna?“

Erre a cseh nyújtá vaskeзtyűs tenyerét,
Hogy összeroppantsa vele Miklós kezét;
Észrevette Miklós a dolgot előre,
S a cseh barátságát jókor megelőzte.

Összeszedte Toldi roppant nagy erejét,
S megszorítá szörnyen a bajnok tenyerét;
Engedett a keztyű és összelapula,
Kihasadozott a csehnek minden ujjja.

S mint mikor tavasszal, ha lágy idő fordul,
A házak ereszén a jégcsap megcsordul:
Úgy csordult ki a vér minden ujjja végén.
Elszörnyedt a bajnok Toldi erősségén.

Aztán megragadta Toldi csak úgy kézzel,
Rángatá a csehet szörnyű erejével,
Ropogott keze közt, elolvadt a teste;
Végre így könyörgött a cseh térdre esve:
„Kérlek, édes fiam! ne kívánd halálom,
Minden vagyonomat ím neked ajánlom,
Tizenkét vitéznek drága sok marháját,
Vitézlő magammal minden apródságát.“

Toldinak a szíve hajlott a kérésen,
„Legyen úgy“ felelte, „marhádat elvészem,
De azt is korántsem magamnak kívánom,
Két vitézt megöltél: az anyjoknak szánom.

Most mint alamizsnát, megadom életed,
Hanem tégy hit alatt erős ígéretet:
Hogy habár mély tenger nyelné el hazádat,
A mi országunkra még sem teszed lábad.“

Mindent felfogadott a bajnok ijedten;
S békével mentek a csolnak felé ketten:
Hát egyszer a nagy cseh, neki huzakodva,
Toldihoz hátulról hozzávág orozva.

Szerencse, hogy Toldi a Duna tükrében
Meglátta, s megkapá a kardot kezében.
Leborult a nagy cseh: „kegyelem! irgalom!”
„Eredj, kérd istentől: utad megmutatom.”

S amely kardot ő az álnok csehtől elvett,
Avval adott néki örökös kegyelmet.
Iziben elmetszé fejét a testétől,
Piros lett a nagy kard gazdája véréből.

Toldi felmutatja a fejet a kardon,
Nagy rivalgás támad két felől a parton:
Tapsolnak, kiáltnak, zászlót lobogtatnak;
Buda nagy hegyei visszakurjongatnak.

TOLDI SZERELME

Részletek

És, mint hegyen ülő vészviharos felleg,
 Mely vesztég az ormon napokig is el-leng,
 Majd fölkerelkedvén, levonul a síkra,
 Hogy, fönt nézve, *alább* villámlik a szikra,
 Fönt napos a csúcs már, de alant a rétség
 Déli verőfényét elnyomta sötétség,
 Vonaglik a felhők idege, a villám,
 S a megszelelt zápor ködlik, aláhullván:

Úgy a magyar tábor *Púlyia* síkjára
 Sötét haragjában lassan alászálla,
 Csak fegyvere villog, hamidőn por-ködtől
 Fönt a magas bérceken láthatja, ki ott ül;
 Odalent már kényén terítheti szárnyát,
 Ellepi a rónák dombjait és hátját,
 Arra nyomulván, hol közelebbi célja
 Még jó tova fekszik, a pártos *Lucéra*.

Fekszik az egy halmon, s falai e tájban
 Lerontva heverték régebbi csatában;
 Károly lovalá fel hogy újonnan rakják,
 Megtörni ezáltal magyarok haragját.
 De nem vala még kész, csak, mondani, félig:
 A város atyái jobbnak azért vélik
 Nem várni be daccal Lajos közeledtét,
 Hódolni előre, bánva maguk tettét.

Követ indul mindjárt és fényes ajándék,
 Mellyel a pártütést szépíteni szándék.
 Hanem a *fellegvár*, egy kisdéd erősség,
 Mást gondola, mint a városbeli őrség:
 Taránti Lajosnak embere van benne
 Valami háromszáz, többre alig menne;
 Kapuját e fészek bátran becsukhatja,
 S Johanna zászlóját fennyen lobogtatja.

Lajos az esdőknek mutat komoly arcot,
S vete a városra vétke miatt sarcot,
Hogy, mire odaér, ki legyen teremtvé,
Pedig indítá már a sereget rendbe.

Ott, a város alatt, tábort üte, várván,
Hogy megváltsa magát tizede-becsárán;
Közben az elfáradt hadait nyugtatja,
S vidám lakomákon éteti-itatja.

Maga is a főbbek díszes seregében
Szabad ég alatt ül mindennap ebéden;
Hosszú rakott asztal s királyi teríték
Körül ott szolgálnak mind úrfi leventék.

De az alsóbb rend is, széllyel a mezőben,
Apróbb tüzeiknél lakomáznak bőven;
Nézi falakról ezt mind az egész város,
Még a fellegvár is, bár kapuja záros.

Nem vala e kis vár fönt a fellegekben,
Csak a város mellett, külön, egy öt-szegben,
Nincs árka, fala sem roppant nagy erősség:
De *lovás* tábortól nem félti az őrség;

Most, látva naponkint, odalenn hogy' élnek,
Elbízta magát, hogy nyoma sincs veszélynek,
Odalenn multság, étel-ital járja,
S könnyű hadijáték kezdi, avagy zárja.

De Lajos szemét már e kis erősségen
A nápolyi zászló szúrja vala régen,
S mond egy nap ebédnel: „Csak az olasznak higgy!
Fiúk, ez a kis vár, ügye, nekünk *bakkfitty*? —

Nosza, játsszatok ma egyet ilyet, Dénes!“
Szólt vajda' fiához — „futni e hely téres,
Súgd meg Szécsinek és többi cimborádnak;
Ezek a taljánok olyat úgyse láttak.“

Hamar az ifjúság színe néhány százig
Össze is verődött, és „bakkfittyet“ játszik,
Csak könnyű ruhában (így szabadon nyargal),
De az öv mellé szúrt rövid éles karddal.

Ritka, hosszú sorban kiki helyre lépe,
Azután más-más sor utána, elébe,
S mikor így fennálltak, mint egy laza négyszeg,
Várták a jeladást az ifjú vitézek.

Kürtjelre a sorok elseje megindul
Futni, ahogy telik hősi rúgós íntul,
Kőhajításnyira egyszerre megállnak,
S térdre feszült kézzel „bakhátat“ csinálnak

Ezt a követő sor, mintegy ugrógátul
— Mint lóra ki pattan a csipején, hátul —
Vállra vetett kézzel szöki át futtában,
S kürtszóra megállnak kicsi távolságban.

Majd a harmadik sor, negyedik is így tett,
Az előtte hajlót átszökdösi mindet,
Valamig álló sor marad egy is hátra:
Most futni jön a sor az első bakhátra.

Így, mintha sok ember szénarendet forgat,
Vagy szaladó felhő árnyékot borongat,
Vagy hullámra ha kél tengeren új hullám:
Váltja sor a sort, mind messzebbre nyomulván.

El-fele a vártól volt a futás hossza,
De most jeladásra fordul neki vissza,
Összedugott kézzel a falakon nézik,
S nevetik Lajosnak ugrándi vitézt,

Sor sor után, hogy jó falaik tövébe,
Hova már le sem lát a Taránti népe,
S nem látja, mi a cél (madarat sípszóval):
Bevenni a várat emberi hágcsoval.

Rögtön az első sor, hogy a falig ére,
Bakháttal, a karját feszíti kövére,
Ugrik a másik sor vállaira ennek,
Hogy lépcsője legyen, kik utána mennek;

Így rendre, amíg a felyülállók karja
Testök egy ugrással vetheti a falra;
Lett odafönn bezzeg zavar és ijedség:
Most veszik észre, hogy nem tréfa, nevetség.

Kardjok — de ha volna! . . . ezeké már villog.
Megettök az új sor szeme is már csillog;
„Fegyverre!“ kiáltják, s kiki szalad érte;
Ez alatt a párkányt más-más sor elérte.

Lenn tárogató, kürt, síp, dob zaja roppan.
Hozza Lajos népét hadi zárt sorokban,
Fenn a falon állók szaporodnak egyre,
Hogy az őrségből már egy ha esik egyre.

Körülnézi magát Laczfi fia, Dénes,
Látja, hogy a sok szem ragyog, a kard éles;
Nosza, míg az ellen rakásra verődik,
Kaput elfoglalni, tární ki faltőig.

Úgy is lett; mire a várbeliek jöttek,
Harcolni hiába, későn erőlködtek,
Mert a kapu csak rés, melynek üregébe
Ezerenkint tódul már a halál képe.

Ottan kegyelemre magukat megadták,
Leborulván arcra mind az istenadták;
Lajos a fegyvert-mit tőlük elszedette,
S enniök adatván, szélnek eresztette.

Ezalatt a város kifizetvén sarcát,
Másnap az egész had megnyomta piarcát,
Hogy rajta keresztül indulva keletnek,
Új tárgyat, új szárnyat adjon az éneknek.

EEGYVERT S VITÉZ ÉNERER

ROZGONYINÉ

„Hová, hává, édes férjem?“
 „Megyek a csatába:
 Galambócon vár a török,
 Ne várjon hiába.“
 „Megállj, megállj, édes férjem!
 Ne menj még csatába:
 Befordulok egy kicsinyég
 Öltöző szobámba.“

„Én kegyesem, szép hitvesem,
 Ellenemre jársz-e?
 Síma vállad, puha kebled
 Töri az a páncél;
 Félve tartod a nagy kardot
 Remegő kezeden:
 Mit keresnél, gyöngé asszony,
 Véres ütközetben?“

„Azt keresem, hív magyar nő,
 Véres ütközetben,
 Hogy lehessen, élve, halva,
 Mindig közeledben:
 Súlyos a kard, de nehezebb
 Százszor is a bánat;
 Jobban töri, mint a páncél,
 Kebelem utánad.“

Gyöngyös arany fejkötőjét
 Sisakkal borítja,
 Karcsú fűzött selyem vállát
 Páncélba szorítja;
 Kardot is köt: bársony övre
 Gyémántos fogantyút;
 Pici piros csizmáira
 Szép ezüst sarkantyút.

Csalogatja csemegével
 Muci paripáját;
 Lebke szellő lebegteti
 Tengerzöld ruháját;
 Széles úton, poros úton
 Felleget ver a ló,
 Csillámlik a ... villámlik a
 Fényes acél patkó. —

„Fogadj isten, hugom asszony,
 Itt az ütközetben;
 Nyilat ugyan, amint látom,
 Hoztál szép szemedben —“
 „Uram király, Zsigmond király,
 Nem oly divat már ma
 Nyil'al löni, mint felséged
 Fiatal korába’.“

Galambócot a Dunáról
 Ostromolni kezdik;
 Folyamon is, szárazon is
 Egyre törik, vesztik.
 Elöl, elöl Rozgonyival
 Kedves élet-párja,
 Hív szerelme, szép Cicelle,
 Szentgyörgyi leánya.

Pogány török a Morávan
 Érkezik új haddal:
 „Most vitézek! hajós népek!
 Közül-akarattal!“
 Maga vivé Rozgonyiné
 Ellenök a gályát,
 Követi a sok dalia
 Lobogós ruháját.

Szol az ágyú — szokatlanul
Durva ozmán fülnek;
Hajóira tűz kanócok,
Koszorúk repülnek;
„Vizet, vizet!“ a pogányság
Orditoz hiában;
Mind odaég, bár van elég
Víz a nagy Dunában.

Maga Murad ezt a dolgot
Nem veszi tréfára,
Közeledik nagy hadával
Törökök császára;
Százezerre megyen serge,
Sok basával, béggel,
Török, tatár — spahi, jancsár,
Válogatott néppel.

Kár volt neked, Zsigmond király
Mindgyárt megijedned,
Gyalázaton a pogánytól
Egér-utat vened,
Fut a farkas néha-néha,
De szikrázó foggal:
Népedet te átkeletted
Szökve, mint a tolvaj. —

Spahi, jancsár utóhadnak
Ered az inába:
Sok rohan ott éles törbe,
Még több a Dunába;
Gyalog szerrel a király is
Csak nehezen futhat;
Jó Rozgonyi karja, kardja
Csinál néki utat. —

„Hej! ki hozza, kormányozza
Ide azt a gályát?
Vagy már senki meg nem menti
Magyarok királyát?“
„Én, én hozom, gyöngé asszony,
Hajómat az éjben:
Űlj fel uram, Zsigmond király,
Te is, édes férjem!“

Lászlóvárott a magyarság
Vala bátorságban.
Híre futott a csatának
Széllyel az országban.
Egy árva szó sem beszéli
Zsigmond győzedelmét;
Mind a világ, széles világ
Rozgonyi Cicellét. —

HUNYADI

Ki áll amott a szirttetőn,
 Hunyad magas falánál,
 S körütekint a sík mezőn
 Az esti fénysugárnál?
 Hunyadi ő, az ősz vitéz,
 Hazáját most nem űzi vész,
 Várába szállt nyugodni.

De hírnök jó, s pihegve szól:
 „Uram, hatalmad eldült,
 Hazádon nem kormánykodol,
 A polcra már Ulrik ült.”
 „Ha úgy akarta a király,
 Hunyadi akkor félre áll.”
 Mond és marad nyugodtan.

Más hírnök is jó csakhamar:
 „Törnek reád, uram, félj,
 A főnemesség nyelve mar,
 Elölök, mint lehet, térj.”
 „Hogy törnek rám, hihetni bár,
 De úgy nem, mint török, tatár.”
 Mond és marad nyugodtan.

„Uram, hős vajda, véredet
 Szomjúzza egy gonosz szív,
 S hogy oltsa fényes éltedet,
 Külföldre álnokul hív.”
 „Rám célza már nem egy halál.
 S ha isten hagyja, eltalál.”
 Mond és marad nyugodtan.

S amint fenáll, amint lenéz
 Nyugalmasan szívében,
 Habos lovon fut egy vitéz,
 Vérlobogó kezében,
 S kiált: „Édes hazánk oda,
 Nyakunkon a török hada,
 Siet kivívni Nándort.”

Pogány jó? hah! nem tűrhetem,
 — Mond és tűnik nyugalma, —
 Magyar hazán és nemzeten
 Nem dül pogány hatalma!”
 S acélt ragad, lovára kap,
 Csatáz, vív, izzad éj és nap,
 S míg nem győz, nincs nyugalma.

A TÖRÖKVERŐ

Részlet

A TÖRÖKÖK egész nap nyugodtan maradtak, mintha semmi közeli szándékuk nem lenne a támadásra, még a falak bástyák rontását is félbehagyták. Az ágyúk sötét torokkal, hallgatva, szinte álmosan ásítottak a várban lévőkre, és a kődobáló gépek is csöndben nyugodtak. Alkonyat felé azonban, mikor már jól meghosszabbodtak az árnyékok, s a várvédők az esti áhítatosság elvégzésére készülődtek, hálát adni istennek a nyugalomban eltelt napért, egyszerre csak megmozdult az óriási embertömeg, mint egyetlen ember kelt lábra és lassan, de halálos biztonsággal megindult a vár felé, mintha hatalmas testével agyon akarná nyomni, el akarná gázolni. Elöl jöttek a bivalyoktól vont szekerekre rakott ágyúk, kődobáló gépek, utánuk pedig a tengernyi turbános harcos. Minden zaj nélkül, szinte halálos csöndben történt ez a hadmozdulat. A falaktól néhány száz lépésnyire lehelyezték az ágyúkat, a kődobálókat, mögöttük meg hosszú, tömör gátként fősorakoztak a katonák. Egy adott jelre azután megszólaltak az ágyúk, működésbe léptek a kődobálók, s a falakra, bástyákra, meg a falak mögött elhelyezkedett várvédőkre iszonyú pusztítással hullott a tűz, az agyonlapító kövek tömege. Az az ordítás azonban, amely most kelt az ozmán harcosok száján, még az ágyúk dörgését is elnyomta, meglazulva, kissé szétszakadozva, de mindent elsőprő erővel indult meg a gyalogosok rohama. A várvédők még magukhoz sem tértek az ágyúzás okozta riadalomból, a törökök már ott voltak a falak alatt, ellepték a golyók szaggatta réseket, akik pedig nem leltek semmi nyílást, hosszú létrákon igyekeztek följutni a falakra. Irtózatoss küzdelem kezdődött: a katonák kardokkal, lándzsákkal, nyilakkal, puskákkal, a keresztiesek pedig kiegyenesített kaszaikkal pusztították az egyre erősebben rohamozó ellenséget, amely óriási emberhullámaival itt-ott már egészen fölcsapott a falakra. Hunyadi mindenütt ott volt, ahol a legnagyobbnak mutatkozott a veszély, széles, kétélű kardját két marokra fogva kaszabolta a törököket, közben pedig bölömbika-hangján egyre biztatta katonáit:

— Így csináljátok! Drága vitézek, így csináljátok!

De Szilágyi Mihály, meg a többi urak is alaposan kivették részüket a küzdelemből. Kapisztránói János fölkapaszkodott az egyik legmagasabb bástyára, s a kereszties lobogót fennen lobogtatva, hangosan, minden zajt túlharsogón imádkozott:

— Ó istenem, ó Jézusom, hol vagyon a te örök könyörületességed? Jöjjél, jöjjél, ó jöjjél a segedelmünkre! Ne késlekedjél, hanem jöjjél és szabadíts meg minket, akiket megváltottál drágalátos véreddel! Jöjjél, ne késlekedjél, hogy az ellenség ne mondhassa: hol vagyon az ő istenük?

A hangosan elkiáltott imádság szavát elkapták a keresztesek, meg a többi keresztény harcos is, és már ezrek elfulladt, kínlódó s eszelős kiáltozása hívta segítségül az eget. Azután a keresztesekhez szólt Kapisztránói:

— Harcoljatok s haljatok vitézen a drága Jézusért. Meglátjátok, hogy isten áldása lészen rajtatok! Legyetek bátrak a harcban, küzdjete meg a régi kígyóval, s megnyeritek akkor az örök boldogságot. Gyónjátok meg bűneiteket, s a szentséges pápa atya teljes bűnbocsánatot adományoz néktek! Ó fiaim, legkedvesebb magyarjaim, ó ti igazi szegények, föl, föl a pogány ellen méltó csatára!

Egyre és soha nem szűnőn, imádkozó szavakkal váltogatva hangoztatta nekik az örök boldogság ígétét, majd pedig, mintha maga sem lenne biztos ennek az elégségességében, földi javak ígéréssel is megtoldotta azt:

— Harcoljatok bátran, drága jobbágyok, keresztesek! Ha legyőzzük őket, a pogányt, mindaz, amit ellenünk ide összehordoztak, a tiétek leszen!

Azok pedig haláltmegvető bátorsággal, szinte egymást is letaszigálva álltak a falakra, s marokra fogott kaszával végezték a halál aratását. Ha egyik vagy másik csoportjuk bátorsága vagy kitartása megingott egy-egy pillanatra, már fölöttük volt János atya biztatása:

— Ne legyen bennetek félelem, amint bennem sincsen! Nézzétek, ó drága keresztesek, kitartom mellemet a pogány vasa ellen! Ki itten a drága Jézus védelmében halált nyer, nem nyer az halált, hanem örök, szépséges égi életet! . . .

Nem látszott rajta a fáradságnak és az öregségnek semmi jele, s ahogy ott állt szikáran, barna szerzetesi csuhájában élesen kiválva az egyre jobban sötétedő háttérből, kezében a magasra emelt keresztes lobo-
góval, olyan volt, mint egy égi küldött, ki isten ígétét és biztatását hozta. Ilyennek látták a jobbágyok, a keresztesek, a keresztény harcosok mind, rajongással néztek föl rá, s a hit fanatizmusában szinte embertelen boldogsággal adták az életüket.

Erősen alkonyodott már, jónéhány órája állt az öldöklő küzdelem, de még egyetlen török sem tudott belül kerülni a falakon: az úira meg úra nekiszilajodó emberhullámok, mint törhetetlen, elemészthetetlen szikláról hullottak vissza a falakról.

De a töröknél sem volt kisebb a hit, a fanatizmus, mint a keresztényeknél. Ha ezek Jézus nevét kiáltották, s kértek tőle segédelmet, ők Allah és Mohamed nevét kiáltották, — s náluk több száj volt, és hangsabb lett a kiáltás. Harcos volt náluk elegendő; ha az egyik sort lekasabolták, visszaúzték, már helyükön állt a másik, és friss, töretlen len-

dülettel rohamozta a falakat. A kifáradt várvédők végül nem tudtak ellenállni a meg-megújuló rohamoknak: elhagyták a külső vár falait, bástyáit, s védekezve hátráltak a belső vár kapuja felé. Hunyadi azonban újra és újra rávetette magát kisdied seregével a diadalmasan előrenyomuló törökökre s kétszer is sikerült őket ismét kívül szorítani a falakon.

— Ne hátrálgatok, drága harcosok! — bömbölte. — Ne menekedjeteK, mert menekedéstek úgyis hiábavaló. Menekedés csak a harcban vagyon! Inkább a dicsőséges halál, mint a dicstelen megfutamodás.

Kardja, páncélja csupa vér volt, számtalan törököt lekaszaolt már, de még mindig úgy, olyan fürgén mozgott rövid, görbe lábain, mintha nem is hatvan esztendő t hordozna a válla. Mellette Koroghi és Kanizsai nagyurak harcoltak, semmivel sem kisebb bátorsággal, kitartással, mint ő, — körülöttük pedig a vér szagától megvadított parasztok döntögették kifelé hegyes kaszaikkal a törökök belét.

Éjjel felé azonban új embereket vetettek harcba a törökök, s azok előtt már semmiféle elszántság nem tudott megállni: a várvédők már csak azon igyekeztek, hogy a leeresztett hídon át minél kisebb veszteséggel vissza tudjanak vonulni a belső várba. Itt a híd körül azonban fejvesztett kavarodás támadt, mindenki menekülni akart, egymást legázolva törtettek befelé a keresztések, katonák, úgyhogy a törökök már fölnyomultak a hídra is. A külső várost előzőnlő pogányok már a belső vár falait rohamozták: egyiküknek sikerült is följutni s kitűzni a félholdas, lófarkas zászlót. Ez még csak hozzájárult a védők rémületéhez: égi jelet láttak benne, amely a pogányság győzedelmét bizonyítja, — János atya pedig már eltűnt a bástyáról, és nem volt sehol, hogy új biztatást adott volna. A belső falakat védő harcosok közül egy azonban — egy Dugovics Titusz nevű vitéz — birokra kelt a zászlót tűző törökkel, s mikor nem tudta letaszítani, zászlóstól együtt magával rántotta a mélységbe... Ez az esemény egy pillanatra meghökkentette a törököket, a keresztényekbe meg új bátorságot, új reménységet öntött, — de mindez csak kevés ideig tartott, és már a hídon folyt az ádáz küzdelem...

Úgy látszott, hogy minden elveszett. Szilágyi Mihályban letört minden reménység, kétségbeesetten, fejetlenül szaladgált össze-vissza, s szinte eszelősen üvöltözte:

— Menekedni! Menekedni! A Duna felé menekedni!... jöjjél te is ides János uram, jöjjetek, ides nagyságos urak!... Nincsen tovább megállás a pogány előtt!...

A hidat védő katonák és keresztések egyik nagy csapata megfogadta ezeket a szavakat, és fegyvereit eldobálva menekülni kezdett, már-már azokat is magával sodorva, akik még állták a rohamot. Szilágyi várnagy pedig egyre csak ezt kiabálta:

— Menekedni! Menekedni!... Jöjjél te is, ides János uram!

A kavargó, gomolygó, összeakaszzkodott embertömegből akkor előtűnt Kapisztránói János, odarohant Szilágyihoz, fölmutatta, szinte arcába tette a keresztjét, és minden papi méltóságát elfelejtve ordította rá a szavakat:

— Ezt vágom a fejedbe, ezt a keresztet, ha nem hagyod abba az óbégatást.

Azután Hunyadihoz gázolt a levágott, vérben fetrengő s segedelemért ordító, meg holtan elnyúló testeken keresztül, és neki kiáltotta:

— Ne hagyjad, János uram, ne hagyjad a hidat. Üssél a kardoddal, de arra is, aki menekedni próbál az áldozat elől!... Én megyek, még hozok kereszteseket a túlsó partról, kik igen áhítják már a boldogságos halált!... Csak addig ne hagyjátok a hidat!

— Te se óbégassál már annyit, te János pap! — vicсорított oda neki Hunyadi. — Nem látod, hogy verekedünk? — S aztán a harcosok felé fordult: — Láttátok Dugovics Titusz vitézt? A pogány ellen, a hazáért, őt kövessük inkább, mint megszaladjunk!

— Bort! Bort! — kiabált aztán Hunyadi. — Adjatok bort az eltikadtaknak! . . .

A fegyverforgatásban nem jeleskedő polgárok hatalmas favödrökben cipelték elő a belső vár pincéiből a bort, s a sokórás küzdelemben eltikadt harcolók rávetették magukat az italra, mint szomjúságtól elkínzott jószág az úti pocsolya vizére. A polgárok alig győzték a vödrök meregetését és hordozását, mert a kiszáradt torkok úgy nyelték a bort, akár a kiszáradt homok az esőt, — de a hatás hamarosan meg is mutatkozott. A szesz bátorság lett bennük, sokan be is rúgtak tőle, s egyszerre olyan vérengző pusztítást kezdtek a törökök között, hogy azok kénytelenek voltak letakarodni a hídról. Jézust és Allaht hívó imádságok, részeg ordítások, halálos könyörgések, puskaropogások pokoli lármája töltötte be az éjszakát, s erre a szörnyű lakodalomra a teljes fénnel ragyogó hold hintett békés, tiszta fényt.

Nemsokára Kapisztránói János is visszajött a folyó felől várba szállított keresztesekkel és ekkor újult erővel lángolt föl a harc. A várvédőknek elfogyott a lőszerük, mire kénbe meg szurokba mártott égő rőzsekötegeket dobáltak a falakon felkúszó törökökre. Az égő, perzselő eleven hús szaga, a lánggal lobogó, eleven fáklyák borzalmas üvöltőzése és össze-vissza rohangálása megrémítette a pogányokat, és futásban kerestek menedéket. A falakról, bástyákról mint lánggal megperzselő őszi legyek hullottak le, egymást viaszosodorva, akik meg bent rekedtek a várban, azok áldozatul estek a bortól megvadult keresztesek dühének. A Göncöl-szekér rúdja még alig fordult el keletnek, jelezve, hogy elmúlt az éjfé, már a külső várban sem volt egyetlen török sem, csak a halottak, a szétgázoltak, a kifordult belüek . . .

A diadalittas keresztesekkel alig lehetett bírni. Hogy megéreztek a bor szagát, s a bor ízét, most, a győzelem örömére még többet szerettek volna inni. Elfelejtették a sokórás csata minden fáradalmát, meg a mellőlük halálba hullott ismerősöket, barátokat, rokonokat is. Összeálltak a várudvar közepén, s lomha, ugrálós mozdulataikkal körültáncolták a halottakat, vidám nótákat énekeltek, majd kurjongattak, égre emelgettek a kaszáikat, majd minden átmenet nélkül elnyujtott, istenes zsolozs-

mákba kezdtek, mások meg, — égre emelt arccal, ahogyan János atyától látták — imákat eregettek az éjszakába. Egyikük talpra állított egy halott törököt, s táncolni kezdett vele, közben nagykomolyan beszélt is neki:

— Ne hajtsad úgy hátra a fejedet, nem akarok én tőled csókot rabolni!... A farodat meg egy kicsinyt jobban riszáljad!...

A többiek körülállták, jót nevettek a mondásain és maguk is toldottak hozzá. Valamelyikük fölkiabált a holdra:

— Jöjjél már le, Dávid királ, aztán itten pöngesd a citerádat!...

— Inkább a Cecillét hívjad, hogy ne kopasz törökkel legyen szűkséged táncot tenni!...

Aztán bort kezdtek követelni:

— Bort a mulatsághoz! Bort a győzelem örömére!...

János atya alig tudta nekik megmagyarázni, hogy korai lenne még a vigadozás, mert a törökök még talán a reggelt sem várják, hanem visszatérnek, — jó lesz tehát elpihenni. Akkor rávetették magukat a halott pogányokra; leszedtek róluk mindent, ami szemüknek tetszett: turbánt, övet, bugyogót, sarut, és hálaadó éneket zengedezve kivonultak a hátsó kapun a várból, a folyón túl lévő táborhelyükre.

Az urak fönt gyülekeztek a belső vár nappali termében, hogy mielőtt nyugodni térnének, egyenek néhány falatot. Fáradtak voltak mind, mozogni is alig tudtak, de az öröm, a jókedv nem hiányzott belőlük. Még János atyát is kitréfálták, aki a kiáltozásban úgy elrekedt, hogy szinte hápogni sem tudott:

— Most már csak mutogatással tudod mondani, amit akarsz, még az égieknek is, János atya. Akár a kukák!...

A TÖRÖKÖK másnap semmi jelét sem mutatták, mintha újra támadni akarnának. A várvédők azonban már tanultak az előző napi török ravaszságon, és serényen készülődtek az estére: javították a falakat, bástyákat, fegyvereket, és gyakorlatoztak a harcra. Kapisztránói is behozta a várba kereszteseit, s a külső vár udvarán táborozott velük, illő buzdításokkal traktálván őket. Egyszer csak, már jóval ebéd után volt, azt vette észre, hogy a keresztések egyik kisebb része kilopózkodt a várból, s nyilazni kezdte a törökök előőrseit. Egy csapat lovas szpáhi segítségére sietett a megháborított előőrsöknek, de a keresztések vakmerően szembeszálltak azokkal is, és visszaverték őket. Erre újabb szpáhi-csapatok rohantak rájuk, de a várból is egyre többen szökdöstek ki. Kapisztránói fölkapaszkodott a falakra, és mert a tegnapi berekedés után még valóban nem tudott kiáltozni, jelekkel hívta őket vissza, — de azok nem jöttek. Ekkor merész gondolat villant meg benne: keresztjét magasra emelve élére állt a várudvarban lévő kereszties seregeknek, s megindult velük a törökök ellen. A keresztések egyenesen a török sereg balszárnyára rohantak, amely a Szávára lejtő dombok oldalán táboro-

zott, s a váratlan támadástól megzavart tüzérek szinte egy szempillantás alatt elkergették az ágyútelepek első vonalából. A sikertől megmámorosodva mindjárt a másik ágyútelep ellen vonultak, és azt is elfoglalták. De most már a török táborban is magukhoz tértek, különösen mikor meglátták, hogy a keresztések milyen kevesen vannak, és Mohamed szultán személyesen vezette ellenük a testőreit, majd pedig meglódult rájuk az egész óriási hadsereg. Úgy látszott, hogy egy pillanat alatt eltiporják őket, — akkor azonban Hunyadi is kirohant a várból a bent lévő seregekkel, a még mindig a keresztések kezén lévő ágyútelepekre vetette magát, s tüzérei irtózatos tüzet zúdítottak saját ágyúikból a rohamra indult törökökre. S most újra elkezdődött, vagy inkább folytatódott az a rettenetes küzdelem, amelynek első fejezete az éjjel fönt a várban játszódott le. A törökök újra és újra rohamra indultak, visszavenni az ágyúkat, de a keresztények minden támadást visszavertek. Az egyik rohamnál Mohamed szultán, aki maga is vitézül kivette részét a küzdelemből, súlyosan megsebesült, s erre a török sereg fejvesztett menekülésbe kezdett. Mire leszállt az este, a pogány hadak már elérték visszavonulásukban a mérföldnyi távolságban lévő dombvonulat lábát. Hunyadi azonban cseltől tartott, és nem engedte meg az üldözést, hanem beszögeztette az ágyúkat, és seregeivel együtt visszavonult a várba.

DUGOVICS TITUSZ

Belgrádba tört a vad török
 S zászlót emelve már
 Magas toronyba felrohant
 Egy izmos janicsár;

Hogy ott kitűzve cimerét,
 Buzdítsa társait,
 S élessze bennök a remény
 Szendergő lángjait

Hah! mond kacagva a kevély,
 Te büszke kötömeg!
 Most én vagyok feletted úr
 S több, mint egy nagy sereg.

Mint vészt jelentő üstökös
 Fog zászlóm lengeni
 És enszerencsém csillaga
 Lobogva fényleni,

S már nyújtja vakmerő kezét,
 Kitűzni a jelet
 Vad önkény véres hajnalán
 Magyar tetők felett;

De hang riad feléje most,
 Rémséges hallani,
 Mellyen ítélet angyala
 Fog egykor szólani,

És megragadja jobb karát
 Egy érchatalmú kéz,
 S előtte áll váratlanul
 Egy ifjú szép vitéz.

„Jókor jövék meggátolni,
 Fattyú, rossz célodat,
 S föllelni jókor érkezél
 A mélyben sírodat.

Zászlód magyar tetők felett
 Nem éred lengeni;
 Mert minden ízem kész veled
 Halálig küzdeni.“

Most a töröknek vad szívéen
 Méreg dagálya forr
 S hallatlan átok-hangokat
 Düh-fuldokolva szór;

Feszült inakkal küzködik
 Kivívni célzatát,
 S nem látja senki a dühös,
 A rémletes csatát.

Tanúk csupán a porhanyó
 Födélnek baglyai,
 S korzúzta, szűz kormos falak
 A harc korlátai,

Melyek, míg az ellenfelek
 Izzadva küzdenek,
 A harc kemény csapásitól
 Rázatva rengenek.

Nem enged a merész török,
 Erősek izmai,
 S már nyúlnak ismét a jelet
 Kitűzni karjai.

S a harcba fáradt ifjú hős
 Nem tudja gátolni,
 Testében a feszült erő
 Kezd már hanyatlani.

Kétségbeesve látja, mint
 Lesz győztes a török,
 Hazája vad kény rabja, és
 Nevén a szenny örök.

„Nem mégysz magad? — veled megyek

S kísérlek útadon!

Halnom csekély, ha általa

Megél a drága hon.”

Igy szól, s a vakmerő basát

Érckézzel öleli,

S a mélyben, éles ormokon,

Sírfát s üdvét leli.

Ne sírjatok szelíd szüzek

Boldog, ki így hala,

Kinek lehúnyta egy egész

Hazának hajnala.

A könny fonnyasztva sujtja e

Szent sír virágait,

S zavarja kisszerű panasz

A hős nagy álmait.

MATYÁS KIRÁLY SEREGE

MIKOR MÁTYÁS Bécsűjhelyt is elfoglalta, s diadalmaskodott a császári székvároson, egész Magyarországból jöttek a küldöttségek, hogy szerencsét kívánjanak neki, sőt ezt a távollevő főpapok és főurak is kötelességüknek tartották.

De ki mellőzhetné, ki hallgathatna arról a hadirendről, melyet azon a napon vezérelt, melyen az újhelyi ügyeket elrendezve, felszedte sátorát, s Bécsbe indult?

Bécsűjhely előtt tágas mezőre rendelte ki összes dandárát, s harci rendbe sorakoztatta. Ott emlékezetembe tolult minden, amit ókori írónál a hadi fegyelemről olvastam.

Csak négy csapatra osztotta lovasságát, a gyalogokat s a könnyű lovasságot pedig csak a két szárnyra rendelte, hogy zavar nélkül, könnyen lehessen vezérelni a tömeget. A táborból a mezősegre vonult a sereg, hogy rendbeszedelődzködve, az ausztriai hegyszorosok és hágók elfoglalására induljon. Gyalogos nyolcezer volt és húszezer lovas, nem számolva a szolgákat, lovászokat, markotányosokat. Mintegy kilencezer szekér kísérte.

A király személyesen rendezte el az összes csapatokat s érdem szerint maga osztotta a tábori jutalmakat.

Minden csapatnak saját zászlóalja volt; rajtuk a keresztényi hit, a Hunyadi-ház, a győzhetetlen magyar nemzet, végül Dalmácia, Csehország és Ausztria címerei látszottak. Zászlócskáik voltak a lovas kapitányoknak és vitézeknek is, mert minden lovas zászlócskát hord a lándzsáján, ami nagyon emeli a hadirend szépségét.

Mikor Mátyás a csapatok elé lépett, először is csendet parancsolt. Tisztelettel megtartották ezt nemcsak az emberek, de még a lovak is. Középen előrevitték az első csapat zászlaját. Ünnepléses beszéddel és szorgalmas intés közepette saját kezével adta ezt át egy jeles öreg katonának. Csodálkozva láttam, hogy ennek nincsen sarkantyúja. Gondolom, azért van ez így, hogy a viadal kavargásában, féltében meg ne sarkantyúzhassa lovát, s megfutamodván, a többiek bátorságát is meg ne zavarja. Aztán tizenkét kardot, ugyanennyi csatabárdot és buzogányt osztott ki azoknak, akik kitüntették magukat. Majd a lovascsapatokat felsorakoztatta a zászlók előtt. Minden csapat huszonöt főből állt; annyi lovascsapat volt, ahány lovas egy csapatban. A nagyzászló előtt, mintegy nyolcvan főnyi lovascsapat haladt, mögötte ugyanennyi. Hasonlóképpen elrendezte

a többi csapatot is. Minden egyes katonára szigorú rendet tartott: ha csak ujjnyival is lépett volna ki a sorból, rázúdult volna a figyelmes hadvezér haragja. Oly nagy fegyelem, félelem és tisztelet uralkodott, s a vezért annyira szerették, hogy parancsolatait mindenki nyomban végrehajtotta. életét is semmibe vette, csakhogy vezérét kielégítse.

Oly nagy csend volt mindenütt, hogy csak a vezér szava hallatszott, egyetlen emberi hang, egy lőnyerítés se zavarta.

Ezután minden csapat kissé előbbrevonult s amikor a vezér jelt adott előtte hadigyakorlatot tartott. Ékalakba, körbe, három- vagy négyszögbe, vagy olló- és fűrészalakba fejlődtek. Senki se hagyta el helyét, ügyesen, derekasán gyakorlatoztak.

Ilyen kézzelfoghatóan mutatta be Mátyás az ő Beatrixének, hogyan csatázik a hadirend. Aztán hirtelen rendbeállította összes csapatait. Két seregbe tömörítette összes nehéz lovasságát, de szakaszonként elkülönítve. Közéjük még két lovascsapatot rendelt, s ezek közt volt a gyalogság. Ennek első sorában a nehézfegyverzetűek álltak, mögöttük a lándzsások, az íjjászok, parittyások s a többi könnyűfegyverzetű gyalogos. A harmadik sor volt a tartalék, a zászló védelmére. Mindkét szárny elé két könnyű lovascsapatot rendelt, kik olyan rendet tartottak s olyan gyorsan száguldoztak, mintha madarakat látna az ember.

En Beatrix kíséretében voltam. Néztam a felállított hadsereget. Ugyancsak elcsodálkoztam, amikor a zászlók kétfelől előrenyomultak, s már-már ellenségként szembetalálkoztak: A seregnek valósággal skorpió alakja volt.

Mikor Beatrix megelégette a látványt, a csapatok sorra elvonultak. Egyidejűen oldalt haladtak a szekerek. Ezeket a magyarok nemcsak sáncfalként használják táborvédelemre, de Hunyadi tanítására, kaszákkal felszerelve csatában is alkalmazzák, ezekkel az ellenséget be szokták keríteni.

Ugyancsak csodálatos az, amit elmondottam; Itáliában ilyet nem lehet látni. Egyideig forgódtam a táborban, s épp oly csodálattal tölt el az is, magam megfigyeltem, minő katonai fegyelemre, tiszta erkölcsre nevelte Mátyás a magyarokat. — A lovasok nagyrésze nő, gyermekes ember. Azt tartják, sose szegik meg a házastársi hűséget, még ha három álló esztendeig is kell egytolytában katonáskodniuk. Örök gyalázat éri az olyat, akire rásütik ezt. Táboroznak télen-nyáron. Saját két szememmel láttam, hó alatt, pusztá földön teleltek türelmesen, de nem szakították félbe a kezdett ostromot. Gyakran úgy másznak elő, akár az egerek. Ha hozzák a parancsot, egész éjjel kitartanak lőhátón őrhelyükön, tapodtat se mozduznak, a dermesztő hideg miatt nem panaszkodnak. S bár legtöbben megdermednek az őrzítő fagyban, rendületlen lélekkel túrnak mindent. Gyermeküket táborban nevelik, úgy oktatják a hadi mesterségre...

Kenyérmező, 1479

A FÉRFIAK parancsodat végrehajtják, olvasd, amit én mint szemtanú írok, mert én nem tágitottam oldaluktól. Csapatonként gyűltek a székek, magyarok, oláhok és szászok Báthory körül. Jelenése a nap feltűnte volt, tartós kemény téli fagy után. Ő népeit Sadobányára vezette. A Kenyérmezőn állapotodott meg az ellenség, jövetelünk hírét hallván, a hajnal hasadtával rendelé a csatarendet Báthory, aztán misét szolgáltatott. Komolyabban, mint most, teljes életemben nem imádkoztam. A pap ámenje után eskénk istennek, neked s hazának, hogy a csatamezőt nem másként, hanem mint győzők hagyandjuk. Ez, királyom! nagy eskü vala, minden szem lángolt, minden szív magasban dobogott, midőn zengett a légben. A vihar jele harsogott, s most borzasztó valóság lőn.

Bal és jobb szárnyon harcoltak, vertek, hullottak férfaiunk, Báthory a nehéz fegyverű lovagok előtt mint egy isten, úgy állott, kémszeme méregette az erőknél, melyek egymást dúlták, emelkedését vagy hanyatlását. Csendesebb lőn a szárnyakon, a Maros már vérrel festve volt. A megmenekedés vagy kétségbeesés pillanata jelen volt. Most felpattant Báthory s lovagjaival az ellenség homlokának rohant. Csakhamar közökbe vették. A rend helyet adott a dühnek. Sokezeren utólszor lihegték itt. Még állott a hős, hat seb meg nem rendíté bátorságát, hanem a győzelem a barbarusok pártján, munkánk végezve, halálunk elhatározva volt. Most jött Kinizsy le a hegyen a fekete sereggel. Mérges rohanása az ellenség hátára hegyár omlása volt, felhőszakadás után. Mindkét kézzel felfegyverkezve dúlt maga körül, mint az éhes oroszlán az elhagyott juhnyájban. Feketéi végeztek ott, ahol ő kezdett. Mi tért nyertünk, s a gyilkoló vívás megújított. Kényteleniténk a szerencsét részünkre hajlani. Egy forró órában harmincezer törököt küldöttünk prófétájok ölébe. Báthory nyolcezeret vesztett, Kinizsy egyet sem. Ezen rettentő emberrel a félvilágot sírkertté változtathatod, ő a halál zsoldjában van.

Báthory sebei nem veszedelmesek, még részt vehetett az ünnepen, mely a vérsíkon szenteltetett. Az egész török tábor a prédával, melyet összegyűjtöttek, nekünk maradt zsákmányul. Sok élelmet lelénk s a napi munka fűszerezé élvezését. A holtak tetemei voltak asztalaink s padjaink, minden örömben úszott. Kiket a halál legyőzetésének fenséges érzete nem lelkesített, azokat a bor tüzesíté. Költökké levénk, s a győzőknek diadalmai dalokat harsogánk, úgy, amint talán fenndicsért rómaiaid sohasem tevék.

Elhatározottatott a holttetemes síkon egész éjjel virrasztani. Sokan még nem gyilkoltak eleget, s kiszáguldoztak futó ozmánoknak utat az örökkévalóságba mutatni. Még némely büszke töröknek kellett kezeik alatt vérzenie. Mások fegyvertáncot mutattak, vagy fegyverforgatásban gyakorolták magukat. Kinizsy komolysága aljasítá a közörm hangot, észrevette, hamar fogai közé ragadta egy izmos török testét, s vele a táncolók rendjében táncolt. Ez Henkules örömtánca, kiáltozának a bajvívók, s riadoztak csak kevéssel ezelőtt hidegvérű vezérok részvétének. Most csillapult a nesz; a tetem, melyen írok, Ali bég egyetlen fia vala, fegyverem alatt bukkott azon pillanatban, midőn Báthorynkra a hatodik seb után a végső halálos csapást mérte. A világbíró küldjön mennél előbb ily ítélőszék elé, aki a main átgázolt, az tudja, mi édesen zeng a haza és becsület azon szava: „te férfi vagy!”

KATONAÉNEK

Vitézek! mi lehet
 E széles föld felett
 Szebb dolog a végeknél?
 Holott kikeletkor
 A sok szép madár szól,
 Kivel ember ugyan él:
 Mező jó illatot
 Az ég szép harmatot
 Ad, ki kedves mindennél.

Ellenség hírére
 Vitézeknek szíve
 Gyakorta ott felbuzdul;
 Sőt azonkívül is,
 Csak jókedvéből is
 Vitéz próbálni indul;
 Hclott sebesedik
 Öl, fog vitézkedik,
 Homlokán vér lecsordul.

Véres zászlók alatt
 Lobogós kopiát
 Vitézek ott viselik;
 Roppant sereg előtt,
 Távul a sík mezőt
 Széjjel nyargalják s nézik.
 A párdúc kápákkal,
 Fényes sisakokkal,
 Forgókkal szép mindenik.

Jó szerecsen lovak
 Alattok ugrálnak,
 Hogyha trombita riad;
 Köztök ki strázsát áll,
 Ki lováról leszáll
 Nyugszik reggel, hol virrad,
 Midőn éjten éjjel
 Csataviseléssel
 Mindenik lankadt s fáradt.

Az jó hírért, névért,
 S a szép tisztességért
 Ők mindent hátrahagynak;
 Emberségről példát,
 Vitézségről formát
 Mindeneknek ők adnak,
 Midőn mint jó sólymok,
 Mezőn széjjel járnak,
 Vagdal koznak s futtatnak.

Ellenséget látván,
 Örömmel kiáltván
 Ők kopiákat törnek:
 S ha súlyosan vagyón
 A dolog harcokon,
 Szólítatlan megtérnek;
 Sok vérben fertezve,
 S arccal reá térvén,
 Űzöt sokszor megvernek.

Az nagy széles mező,
Az szép liget s erdő
Sétáló palotájok;
Az útaknak lese
Kemény harcok helye,
Tanuló oskolájok;
Csatán való éhség,
Szomjúság, nagy hévség,
S fáradság: mulatások.

Az éles szablyákban
Örvendeznek méltán,
Mert ők fejeket szednek;
Viadalhelyeken,
Véresen, sebesen,
Halva sokan feküsznek:
Sok vad s madár gyomra
Gyakran koporsója
Vitézül holt testeknek.

Oh végbélieknek,
Ifjú vitézeknek
Dicséretes serege!
Kiknek e világon
Szerte szerént vagyon
Mindeneknél jó neve:
Mint sok fát gyümölcscsel,
Sok jó szerencsével
Áldjon isten mezőkbe.

Zöldítsétek egek hamar az erdőket:
Hogy próbálhassuk már nyugodt fegyverünket!

Ellenségeinkre egyszer hogy kikeljünk,
Török-pogányokkal vígan megütközzünk.

Deli Kortván béget kezünkbe kerítsük,
Délceg Mehemetet lovárul ökleljük.

Hiszem, az magyarok mikoron kiütnek:
Pogány ellenségnek bátran szemben mennek.

Kik hamar előttök futnak, vagy elesnek,
Magyar fegyverétül terétve feküsznek.

Adjad nagy Úristen vitézi tettekkel,
Végházunk kérkedjen sok pogány fejekkel!

Az yégbelieknek tartsd meg erejeket:
Hogy pogány vérében mártsák fegyvereket!

— Az ezerötszázban és az negyvennyolcban
Éneklé Thury György vérszomjúzásában.

SZONDI KÉT APRÓDJA

Felhőbe hanyatlott a drégeli rom,
 Rá viaszasüt a nap, ádáz tusa napja;
 Szemközt vele nyájas, szép zöld hegy-orom,
 Tetején lobogós hadi kopja.

Két ifiú térdel, kezökben a lant,
 A kopja tövén, mintha volna feszület.
 Zsibongva hadával a völgyben alatt
 Ali győzelem-ünnepet ület.

„Mért nem jön a Szondi két dalnoka, mért?
 Bülbül szavú rózsák két mennyei bokra?
 Hadd tűzne dalokból gyöngysorba füzért.
 Odaillót egy huri nyakra!”

„Ott zöldel az ormó, fenn zöldel a hant
 Zászlós kopiával a gyaúr basa sirján:
 Ott térdel a gyöngypár, kezében a lant,
 És pengeti, pengeti, sírván:”

. . . S hogy feljöve Márton, az orosz pap,
 Kevély üzenettel a bösz Ali küldte:
 Add meg kegyelemre, jó Szondi, magad!
 Meg nem marad itt anyaszülte.

„Szép úrfiak! immár e puszta halom,
 E kopja tövén nincs mér' zengeni többet:
 Jertek velem, ott lenn áll nagy vigalom,
 Odalenn vár mézízú sörbet.”

Mondjad neki, Márton, ím ezt felelem:
 Kegyelmet uradtól nem vár soha Szondi,
 Jézussa kezében kész a kegyelem
 Egyenest oda fog folyamodni.

„Sörbet, füge, pálma, sok déli gyümölcs,
 Mit csak terem a nagy szultán birodalma
 Jó illatú fűszer és drága kenőcs...
 Ali győzelem-ünnepe van ma!”

Hadd zúgjon az álgyú! pogány Ali mond,
És pattog a bomba, és röpked a gránát;
Minden tüzes ördög népet, falat ont:
Töri Drégel sziklai várát.

„Szép úrfiak! a nap nyugovóra hajolt,
Immár földi vállát bíborszínű kaftán,
Szél zendül az erdőn, — ott leskel a hold.
Idekinn hideg éj sziszeg aztán!”

A vár piacára ezüstöt, aranyt,
Sok nagybecsű marhát máglyába kihordat;
Harcos paripái nyihognak alant:
Szügyeikben tört keze forgat.

„Aztán — no, hisz úgy volt! aztán elesett!
Zászlós kopiával hős Ali temette;
Itt nyugszik a halmon, — rövid az eset —
Zengjétek Alit ma helyette!”

Két dalnoka is volt, két árva fiú:
Öltözteti cifrán bársonyba, puhába:
Nem hagyta cselédit — ezért öli bú —
Vele halni meg, ócska ruhába!

„S küldött Alihoz . . . Ali dús, Ali jó;
Lány-arcotok' a nap meg nem süti nála.
Sátrában alusztok, a széltil is ó:
Fiaim, hozzá köt a hála!”

„Hogy vítt ezerekkel! hogy vítt egyedül!
Mint bástyá, feszült meg romlott torony alján:
Jó kardja előtt a had rendre ledül,
Kelevéze ragyog vala balján.

„Rusztam maga volt ő! . . . s hogy harcola még,
Bár álgyúgolyótul megtört ina, térde!
Én láttam e harcot! . . . Azonban, elég:
Ali majd haragunni fog érte.”

Mint hulla a hulla! veszett a pogány,
Kőmódra befolyván a hegy menedékét:
Ő áll a halála vérmosta fokán,
Diadallal várta be végét.

„Eh! vége mikor lesz? kifogytok-e már
Dicséretiből az otromba gyaurnak?
Eb a hite kölykei! vesszeje vár,
És börtöne kész Ali úrnak.“

Apadjon el a szem, mely célba vevé,
Száradjon el a kar, mely őt lefejezte:
Irgalmad, oh isten, ne légyen övé,
Ki miatt lőn ily kora veszte.

EGRI CSILLAGOK

Részlet

AZ ISTALLÓK TAJÁN egy éretlen vékony kakaskikirikelés, nyomban egy vastag kukoriku. A fekete eget halvány szürke szalag választja el kelet felől a domboktól.

Virrad.

Mintha a föld rögei mozdulnának lent. Széles messzeségben halk csörgés támad. Fekete hullámokként mozog a föld színe, s a csörgés, morajlás egyre hangosabb. Már egy-egy csengetyűszó is belekeveredik a csörgésbe, egy-egy halk sípszó is. A szürke szalag az éghatár alján egyre szélesebb, az éji homály az ég mennyezetén már átlátszó fátyol.

Már látni a zászlók mozgását odalenn. Már látni a turbánok fehér csoportjait, az égnek meredő vékony létrákat, amelyek imbolyogva közelednek a vár felé.

A keleti ég gyorsan világosodik. A szürkesség helyét rózsaszín foglalja el, s az oszladozó hideg homályból előmerednek már a vár tetőtlen tornyai és romlott fa'ai.

— Uram! — szól Bornemissza.

S Dobó vállára teszi a kezét.

Dobó fölserken.

— Te vagy Gergely?

S letekint a hullámozó török sokaságra.

— Ébresztőt fúvass!

A bástyakürt megharsan. Nyolc kürt felel azonnal reá. Fegyverek zördülnek. Dobogás és emberszó hangzik egyszerre mindenfelé. A külső vár árkai is megelevenülnek. A bástyákon és falakon felsorakozik a katonaság.

Dobó lóra pattan, s a virradat világosságánál vizsgálja, melyik részen, hogy állanak a török dandárok.

Hátul a paloták felől áll a legtöbb.

— Amint a falra rohannak, a laptákat vessétek alá! — rendelkezik Dobó mindenütt.

Kristóf apród a piacon találkozik a kapitánnyal.

Szürke kis török lovon ül, és sötétkéék meleg mente takarja.

— Jóreggelt kapitány uram. A páncélt kihozzam-e?

— Ne. Azonnal bemegyek.

De nem megy be: bástyáról bástyához száguld, hogy lássa mint készülnek.

— Csak a sűrűjére lőjjetek majd, — mondja a pattantyúsoknak. A fő most a tuzes lapta.

Aztán ismét kiált:

— Addig a falakra ne hágjatok, míg a török az ágyúkat ki nem sutotte.

A lapták nagy gulákban állnak a romlások közelében. Hetekig készültek azok Bornemissza Gergely még egy kis belső töltést is rakatott beléjük. A lapták azzal kétszeres erejűvé váltak. Eloszor akkor süttek el, mikor levetették őket; másodsor, mikor kiesett a magvok. Azután percekig égő nagy fehér szikrák szokeltek belőle széjjel, — vélhetőleg porrá tört porcelán volt bennük — akinek a ruhájára, arcára pattantak, bezzeg ugrott tőle.

A torok olyat nem tudott gyártani.

Kristóf apród darabig vart a palota ajtaja előtt az urára, azután mikor látta, hogy az egyre sebesebben száguld egyik bástyáról a másikra, bement a terembe, és kihozta, a lovára rakta a mellvértet, karvasat, combvasat, hóna alá fogta a sisakot, és a szeglet-toronynál eléje került Dobónak.

Dobó csak úgy lóháton szedte magára a vasruhát. Kristóf lóháton ulve adta rá a mellvértet, a karvasat, a vaskesztyűket. Azután leugrott a lováról s a lábvasakat szíjazta fel az urának. Végül az aranyos sisakot nyújtotta föl neki

— A másikat hozd ki, — felelte Dobó — az acélsisakot.

Már akkor olyan világos volt, hogy lent a torok csapatokat tisztán lehetett látni. Eszokról és keletrol a falak alatt az árkokban ezernyi turbán fehérlett, és ezustosen fenyő sisakok is hullámozottak. De még csak álltak. A jelet várták, hogy az ostromot megkezdjék.

Nem sokáig kellett várniok. Amint a világosság annyira megnőtt, hogy a rontások fokait, a kiálló koveket s gerendasorokat meg lehetett látni, a torok táborban a muezzinek ájtatos éneklése hangzott egyszerre száz helyen is a vár körül. A rengeteg tábor messzeterjedő zörgéssel borult arcra, s emelkedett vissza térdre.

Mint mikor közelgő zivatar mormol, úgy mormolta a nagy pogány tábor az imádságot:

...Allah... prófétánk Mohammed... bátorítsd meg a szívünket... Dugd be tuzet-okádó szereiknek torkát... Változtasd ebekké a hitetlen eszteleneket, hogy egymást mardossák halálra... Kuldj forgószelet földjukre, hogy szemok eltelve porral, s földhoz veressenek... Tord össze lábuknak csontját, hogy előttünk meg ne állhassanak... Szégyenítsd meg őket, dicsőséges prófétánk, hogy folottuk tundokolhessunk, és a te országod orokké virágozzon!

S nagy zörgéssel folpattantak

— Bismillah! (Isten nevében!)

A török ágyúk és puskák egyszerre megdördültek. A vár falai megrendülnek, töltések szerteszakadoznak az odarobbanó töméntelen ágyúgolyótól. A bástyák sövényére záporként hull a nyíl és a puska golyó. A levegő puskaporbüdösséggel telik meg. Az eget-földet reszkettető dörgése a dobok, kürtök, trombiták lármája, százezernyi török Allah! — üvöltésé viharzik.

Az árkokból sáskák sokaságaként ugrálnak elő a gomolygó puska- porfüstben az aszabok, janicsárok, delik, dsebedsik, s mindenféle gyalog- török. Az ostromlétráknak erdeje száll a megrombolt falak és bástyák felé, s a létrák mögül a nyilak zápora suhog magas ívekben a falakra.

És harsog mindenfelől a török tábori zenekar.

De fölülről is lezúdul a felcset. A lefelé irányzott ágyúk lángot, vasat, ólomot és üvegcserepet okádnak oda, ahol a legsűrűbben sokadozik a török. Százak borulnak vérbe, s ingadoznak, dőlnek. De százak tolongnak ugyanabban a percben az elesettek fölé.

A kénbűz gomolygó füstben terjedez a várban is.

A vashorgas török ostromlétrák belecsattannak a kőbe, a vasba, a gerendába, és szinte futva emelkedik fölfelé a falakon a sokaság. A fejeken paizs. Az egyik kézben szakállas lándzsa, a szájban keresztbe fogott tör.

Huszonhét vörös török zászló leng-lobog, vezeti a hadat a létrán fölfelé a paloták mögött a romlásokon.

— Allah akbár! La illa Alláh! Ja kerim! Ja rahim! Ja fettah! — viharzik szüntelen az ordítás.

— Falra! Falra! — hangzik fenn mindenfelől.

S a falak megnépesülnek. Csak most indul meg a bomba-hullás. Csak úgy kézzel dobálják alá a sistergő, aztán lángoló s végül dúrranó bombákat. Ezernyi hulló, dörgő, pattogó villám. Rikoltások, ordítások, füst, durrogás, kénbűz, pokol. A létrák horogvasán csattog a szekerce, a csákány, a fejsze. Némelyik létrán húsz ember is kapaszkodik, mikor leszakad.

— Alláh! Ja kerim!

Egymást törve zuhognak alá, s utcát csapnak a lent nyüzsgőkön.

— Ja rahim! Allah!

Azonban a helyükbe egy perc múlván új hulláma torlódik a fegyveres sokaságnak, s a felkapcsolt létrák mellé új létrák emelkednek.

— Alláh! Alláh akbár! Alláh!

A szeglet-bástyán Gergely deák meg Zoltay rendelkezik. Gergely mindenfelé ügyelve, Zoltay a falon.

Az ostrom vihara ott még erősebben zúg, mint a másik három törésnél. Mert a szakadék nagyobb. A feltörekvők is többen erőlködnek.

— Alláh akbár! — üvölt egy minden más hangot elnyomó érces hang, mintha óriás rézüstből bődülne.

A bombák százával verik le a mászókat, s oldalt is lőnek rájuk. De nem drága a töröknek semmi élet, mikor annyi van. Csak egyszer be

tudjon törni tíz! A nyomában már egymást tolva óriási folyamként dölne be mind a had.

Hát ember kell a gátra!

A bombák már egy órája verik vissza a szakadtlanul fölfelé erőlködőket. A duplán sülő bombák szokatlanok a töröknek. Egy-egy szét-pattanó bomba körül jajtancok keletkeznek, de a ritkulást egy-két percre rá osszenyomja a tolongás. Új létrák, új harcosok lesik a falat. A tűz akárhogy sepri őket, mindig marad létra és a létrán ember, s amint a nagy első létra megfeszült a kőben, a kisebb létrákat egymásnak adogatják fel és kapogatják e, hogy a szakadekba s a felső párkányra akasszák.

— Kapjátok fel a létrát! — kurjant rájuk Gergely.

S a török nagy elképedésére nem hogy szaggatnák a létrát, hanem amint felnyújtogatják, odafenn szépen elkapják és felrántják.

Már valami öt létrát elrántottak tőlük, mikor egy sárgarézből öltözött török tiszt úgy kapcsolja fel a magáét, hogy azonnal rá is nehezedik.

— Húzzátok! — kiáltja Gergely!

S belelőki a létra fokai közé a kapjája végét.

Feszíti.

— Segítsetek!

A létra hídként mered el a faltól. A végén lóg a sárgarézes török. A kezében bojtos, hosszú lándzsa. De hogy a levegőbe került, kiejti a pajzsot és lándzsát, s két kézzel kapaszkodik az alsó fokba.

Lóg a levegőben.

Alant a sereg üvöltöz.

— Alláh! Alláh!

Gergely szeretné berántani a törököt. Nincs idő rá. Egy prémes sapkájú aszab szökik fel a másik létrán, azzal kell elbánnia.

— Fordítsátok le! — kiáltja verejtékes arccal a létrát húzó négy legénynek.

Egy vitéze esik össze előtte: Gyulai Gyuri. Gergely átugrik rajta a kopjájával: vállon döfi az aszabot. Az aszab egy minutumot ingadozik, miközben a karját végigpirosítja a vére. Aztán hanyatt-homlok zuhan le, s magával sodor valami tizet a feltörekvők közül.

Most már a legények is megfogadják a szót: egyet fordítanak a létrán. A rézpáncélos töröknek választania kell: a karficamodás vagy a levegőben való húsz-öles repülés között.

Az utóbbit választja.

Egy török dobos, aki cipő-forma dobot zörget lenn, valami tíz ölnyire a faltól, éppen a fejére kapja a rézembert, s vele együtt terül a holtak közé.

De mi ez az ezrek között!

Egy krokodilus-bőr paizs emelkedik futva fölfelé, mintha szárnyas ember hozná. Alatta a török nem látható. A síma paizson elcsúszik a kopja hegye. A ravasz török bizonyára a sisakja hegyéhez kapcsolta a

paizs közepét. Akármerről szúrják, csak elbillen a paizs, s levegőt szúr a kopja.

Gergely egy hoppra ott-terem.

— Így kell azt!

A vastag végét fordítja előre a kopjának, s végigrecscent vele a krokodilus-törökön. A török fejfelé hanyatlik vissza.

S közben szüntelen hangzik az üvöltés:

— Allah akbar! Ja kerim! Ja fettah!

Olykor magyarul is!

— Adjátok meg a várat!

— Nesze! — rikoltja Zoltay.

S rettentő csákányütéssel lyukaszt át pajzsot, sisakot és koponyát.

Ő a falszakadék túlsó végén csak csákánnyal dolgozik. A fal derékig takarja. A kopjával való munkát a legényeinek engedte át. Ő maga ott áll egy gerendafal fölött, ahova könnyű létrát akasztani, ahol létra létra mellett áll, és sűrűn nyüzsög fel a fegyveres sokaság.

Egy-két létrát eltöretett, de aztán nagyot kúrjant:

— Csak a fejire, fiúk!

S ő maga is legelőbbre állt, hogy személyesen fogadja az érkezőket. A páncélja acélból való. A csákánya nyele olyan hosszú, mint a csikó. Meg-megpöködi a két markát, s kiált:

— Gyere csak, füstös, gyere, egyem azt a szép bornyúszájú pofádat! — biztat egy feketeképű szerecsent, aki nádból font könnyű kerek paizssal rugtat fölfelé a bombák gomolygó füstjébe, s a paizs mögül ki-kivillantja a szeme fehérét.

Amint egy ölnyire ér, golyóként összeguborodva halad tovább. Az a szándéka, hogy a létra felső fokán hirtelen kirugódva, belevágja a lándzsát Zoltayba, s fenn teremjen az ormon.

Az egri pasaság annak van ígérve, aki elsőül tűzi ki a diadal zászlaját. Tudják ezt a várbeliek is. Hát szökdecssel fölfelé a fekete párdúc. A nyomában egy nagyszakállú dsebedsi tajtékzó szájjal üvölti az Allah akbárt. Az övszíjában hátul rövidnyelű lófarkas zászló. A szájában keresztbe illeszti a széles meztelen jatatánt.

— Allah akbár! Ja kerim! Ja rahim!

Zoltay lerántja a sisakja rostélyát. Éppen jókor. A szerecsen egyesre rugódva döfi fel a lándzsát, s beletöri a hegyét a sisak álladzó gombjába.

Abban a pillanatban rácsattan a csákány, s a szerecsen a létráról a levegőbe dőlve fejfelé hull alá.

Ott a szakállas, aki alatta volt. Annak nem lándzsa van a kezében, hanem láncra kötött szöges buzogány. A buzogány feje láncon lóg. Liheg mint a kovácsfujtató.

Zoltay elkapja a fejét az ütéstől, s úgy vág vissza a csákánnyal, hogy a szakállas török keze eltörik, félrelettyen.

A török darabig félkézen lógva bög egy Alláhot, de egy második ütés elnémítja. S a nagy test az élőket söpörve hömpölyög le a létrán.

— Tisztelem a prófétádat! — kiáltja utána Zoltay.

S oldalt tekint a füstben.

— Üsd, fiam János! — kiáltja egy vitéznek — üsd, mintha tüzes mennykő volnál. Puff! Ez se lesz egri basa.

— Mit vársz! — kurjint a másiknak. — Talán azt várod, hogy megcsókoljon! Puff! az apja irgalmát!

Aztán, hogy ő eléje tolakodik nagysebesen egy acélinges turbános gureba, odakiált a mellette állóknak:

— Így tapintsatok rá!

A nyakát találta. A vér fölpreckel a falra, s a gureba oldalt forogva hull lefelé.

— Hullj a pokol fenekéig! — kacagja vígan.

De aztán csodálkozva tekint a lábára: a nadrágján két arasznyira hosszú szakadás lefeg, hogy a combja is kivöröslik belőle. Azonban nincs idő még csak a csodálkozásra se: megint közelbe jut egy pogány...

— Gyere koma.

A nap már kisütött, amennyire az ágyúk és bombák füstjén át látható. De olykor, hogy a szelő félrekapja a füstöt, látni amint vakító csillogással özönlik a sok acélpaizsos, aranygombos zászlókat hozó ellenség. S nincs szünet a dörgésben, puffogásban, zúgásban, remegésben, Jézus és Allah üvöltésekben, pokoli lármában.

Dobó lóháton nyargal egyik ostromlott helyről a másikhoz. Itt ágyút irányoz, amott a sebesülteket hordatja. Tömet, lövést sürget. Kopját, lándzsát hordat oda, ahol a fegyver fogytán van. Biztat, dicsér, korhol, káromkodik, két apródját minduntalan futtatja az álló sereghez, amellyel Mekcsey rendelkezik a belső várban.

— Száz embert a palotákhoz! Ötvenet a Bolyky-bástyára! Ötvenet az ókapuhoz!

S a csapatok félórai harc után felváltódnak. Izzadtan, piszkosan, puskaportól bűdösen, de lelkesülten vonulnak be pihenni a vár két kocsmája elé, s dicsekedve beszélnek a még nem harcoltaknak a hőstetteiket.

Azok pedig szinte toporzékolva égnek a harci vágytól. Mekcsey titkon maga is dühöng, hogy nem harcolhat, hanem ott kell ácsorognia a vár udvarán, s meg kell elégednie azzal, hogy Dobó üzeneteire fel-felmozdít egy-egy csapatot, s biztató szóval látja el őket:

— Vitézül, fiam! Minden fegyver az országot védi!

S azok kipirult arccal, lódulnak a zúgó zivatarba.

Már iszamosak az ostromlétrák a vértől. A létrák között bíborszínű a fal.

Lent a halottak és haldoklók vonagló véres dombok. De lent új meg új ezrek hágnak-szökellnek üvöltve a halottakra. Szólnak a kürtök, ropognak a dobok, harsog a tábori zenekar, s a szakadatlan Allah-üvöltésbe belevegyül fent a harci rikoltás, lent a lóháton nyargalászó jaszaulok parancs-

osztó kiáltozása, az ágyúbömbölés, a puska dörgés, bombaropogás, paripák nyerítése, haldoklók hörgése, létrák recsegése-ropogása.

— Gyere basa, gyere! Puff! . . .

— Mondd meg a prófétádnak, hogy ezt Zoltay vágta! — hangzik a bástya füst-fellegéből másik kiáltás.

Állati üvöltés és mozsárdörgés nyomja el a vitéz kiáltásait. De a körülötte nyüzsgő alakok és fegyverek gyors fogása láttatja, hogy a legénység ott serényen dolgozik.

A napot füst homályosítja el. A vár körülete is gomolygó füst, amelyből ki-kitündöklök egy-egy sisakos török hadtest, előbarnállik egy-egy sor puskaport hozott tevé, s fel-fellobognak a zászlók és boncsokok.

Az ókapu bástyájánál váltakozik a legtöbb ember. Pető Gáspár intézkedik ottan. Mázsás kőgolyókkal szaggatja ott a török a falat és a palánkot, valahányszor a létrák erdeje megritkul.

A betömött kaput csáklyákkal és ásókkal rontja a török, s az orgona oszlopaiból már hármat kitört.

— Ötszáz! — kiáltja Dobó Kristófnak.

S Kristóf fordítja a lovát: száguld ötszáz emberért.

Ez csaknem mind a tartalék.

Mekcsey fölcsatolja a sisakját, s tizedmagával fut az ókapunak. Ha betörnek, megkezdődik az ő munkája is; a belső vár védelme.

S a kapu alatt, meg a kapu bástyán úgy hull a török, mint a légy. A toronyból a mi puskásaink szaporán lövöldözve rogyasztják őket halomra. Pető Gáspár mennydörgő szava hangzik minduntalan:

— Utánam, fiúk! Ne hátrálj! Két kézzel, a teremtesít neki!

S ő maga immár derékig véresen, nagy sújtásokkal forgatja. hol a csákányát, hol a kopjáját.

— Jézus segíts!

— Alláh! Alláh!

Mikor meggyérül helyenként a létrák népe, vizet! vizet! — kiáltozás hangzik mindenfelől.

Az asszonyok ott hordják a vizet a bástya alatt korsókban és fakupákban.

Pető felkap egy fakupát. A sisakja rostélyát feltaszítja. Iszik oly mohón, hogy kétfelől patakként csurog a páncéljára a víz, csurog tovább ki a páncélból a könyökén, térdén, sarkain, mint a kútcsőből. De gondol is ő ezzel dühében és szomjában.

Ahogy leveszi a kupát lihegő szájáról, látja, hogy egy török fenn ugrál a falon. Egyik kezében boncsokot tart. A másikkal vagdal veszettül. S utána fellökken a másik török fej, meg a harmadik.

— Haj! az apátok irgalmát!

S berántja a boncsokos törököt a lábaszáránál fogva. Lehempereg vele a lépcsőn. Fogja a nyakát, mikor megakaszkodnak. Veri arcba a vaskeztűs öklével.

— Ne, kutya!

Aztán ismét felugrik. Lihegve hagyja ott a félig megfojtott törököt a lent forgolódó parasztnépnek. Ómaga visszahamarkodik a bástyára. Út, vág, gyors kézzel egy pillanatban hatfelé is.

— Alláh akbár!

Hemzseg a török a falon. Már a mieink is dőlnek, esnek el véresen. Egy akindsi macskaként szökdel fel a toronyba. Feljutott! Kitűzi a zászlót. Lenn a török had viharos diadalordítása üdvözlí.

— Jézus segíts!

No, nem leng az ott két percig se. Odarohanó vitézeink a további fel-
tolakodókat agyalják. Egy rozsdás-sisakú magyar vitéz már szökdelve kú-
szik az akindsi után az oromra. Megveti a sarkát egy kőben, s irtózatoss
csapást mér rá. A török karja a zászlóval együtt hull le a magasból.

— Ki vagy? — üvölti Pető örömmel a fal alatt.

A vitéz megfordul, és büszkén kiáltja vissza.

— Komlósi Antal!

A paloták felől nyargalva jön a kis Balázs apród. A fél feje be van
kötve fehér kendővel. De azért csak úgy röpköd, mintha semmi baja se
volna.

— A palotánál kiszakadt a tömés! — kiáltja.

— Száz embert! — parancsol Dobó.

S míg a fiú Mecskeyhez nyargal, ő maga a lován előre hajolva száguld
a palotákhoz.

A török kiszakította a tömést! A gerendák úgy állnak ki a falból,
mint a sült halból a gerinc. A falon mászó török nép sűrűsége, mint a veres
hangyáké. Dobó felugrik a fal tetejére. Egy török fejét kettéhasítja. Egyet
lábbal rúg vissza le. És lekiált:

— Döntsétek ki a gerendát!

Addig befelé húzták csállyakkal. Dobó szavára kifelé lódítják egy-
szerre.

A gerendák magukkal söprik létrástól az üvöltő pogányokat. Az öreg
Cecey visítása repíti át a lármát.

— Krisztusa ne legyen!

A pogányok lesöprése után nagy lyúk tátong a falon. Csak egy: egy-
két öllel feljebb vagy lejjebb, küzdeni kell a feltolakodók ellen.

A magyar zászlót leüti egy golyó a fáról.

Kihull a törökök közé. Ime, mire jó a nagy falszakadék: egy magyar
katona kiugrik rajta: szembe csap egy törököt, s beragadja a zászlót.
mielőtt hozzá vághatnak.

— Látlak, fiam Török László! — kiáltja örömmel Dobó.

Agyúgolyó csap a falba, s köporral veti tele a katonák szemét. Dobó
előtt egy testes ősz ember hanyatlik a falhoz, s dől el a fal hosszában.
A sisak leesik a fejéről, s Dobó lábához gurul.

Dobó kitörli a szemét, s ránéz: András fekszik ott, a gondoktól ráncos
homlokú egri bíró. Kezében görcsösen szorítja a kardot. S a nyakából
mintha kioldott nyakkendője volna, hosszú vonalban fut a vére...

De ím, mind a két apródja fut az ó-kapu felől. Egy pillantás az ó-kapu tornyára: ott leng a magasban a lófarkas török zászló! egy, kettő, öt, tíz is, egyre több!

És a torony réseiből lefelé ropog a puska a várvédőkre.

A janicsárok meg kívülről másszák a tornyot. Nagy lengő piros zászlót visz az egyik a foga között, hogy a torony ormára kítűzze.

A vár belsején remület morajlik át. A vár körül százezer török diadal-üvöltése reszketteti meg a levegőt.

— Alláh! Ja kerim!

A magyar arcok elsápadnak. Kardok lebecsátkoznak, mintha megbénult volna minden kar.

Dobó lóra ugrik, s a templom-bástyára szöktet. Az ágyúkat a torony derekának irányozza. S míg a janicsárok valami háromezrőz, diadallal rajzanak a toronyon, három ágyút egyszerre eldördít.

A torony meginog, mint valami részeg óriás, s dől. Nagy robbanással esik hosszan a földre. A mészpor fellepként csap fel az omladékokból; s a kövekből csordul a török vér, mint szüreti sajtóból a bor.

A többi, aki betolongott a kapun meg a falakon, az égszakadás-föld-indulásra rémülten fordít hátat, s nem telik bele öt perc, üresek ott az ostromlétrák.

Csak a holtak és haldoklók véres sokasága borítja kívül-belül az ó-kaput és a környékét.

Dél felé a többi helyeken is csendesül lassankint a harc. Oszlik a füst. Előtör a napfény, A falak alatt ezrével hever a kormos-véres holt és sebesült török. s a levegő részeg a sebesültek ej vá! és meded! kiáltozásától. Mint a bírkabögés.

A jaszauloknak nincs semmi hatalmuk többé, hogy aznapon rábíráják a katonaságot az ostromlásra.

De a vár piaca is tele van véresen álló, ülő, heverő sebesültekkel.

A borbélyok, és asszonyok ott forgolódnak valamennyien vizes tállal, gyolccsal, tépéssel, timsóval és árnikával a sebesült vitézek körül. Némelyek nyöszörögnek, mások rázánkodnak, fogukat csikorgatják.

S még mindig hoznak egyet-egyet a torony omladécai közül. Kit targoncán, kit lepedőben.

Olyankor valamennyi arc arra fordul: kit hoznak. S a név szájáról-szájra jön előre.

— Görgey Péter... Pozsgay Jancsi... Zirkó Jakab... Urbán Gyuri...

— Él-e?

— Él még. A vállát lötték át.

Akinek keze vagy lába van ellőve, a borbélyok azt kapják először munkába. Bekötik úgy, ahogy tudják. A többinek ideiglen meg kell elégednie azzal, hogy az asszonyok mossák a sebüket. Nagyobb része némán tűri a szenvedést, s várja, míg sorra kerül. De némelyek keservesen nyögve fájlalják a bajukat.

— Istenem! Istenem! — sírja egy fiatal katona, Arany Mihály nevű egri puskás — a félszemem kilőtték.

S véres arcára szorítja égett szélű inge ujját.

Pető ott ül egy paraszt-szűrrel letakart szalmaszéken a többi között. A lábikráján akkora seb, hogy tócsába gyűlik a szék alatt a vére. S nem is fegyvertől, hanem egy lepattant kő sebezte meg.

— Ne óbégass Miska! — szól vállról a katonára. Inkább félszemmel élj az egri várban, mintsem, hogy két szemmel akasszon fel a török!

S a fogát összeszorítva túri, hogy a borbély árnikával mossa az iszonyú sebet a lábán.

Az apróbb sebek szenvedői oda sem néznek a borbélyoknak: megmosakodnak maguk. Sokan inget váltanak ott a piacon, mert a sebesüléseknél is kelletmetlenebb nekik a csupa verejték ing. S vígan beszélnek:

— Hát én meg...

— Hát nekem meg...

A holtak ott hevernek már rendben a templom aityáiban. Véresek, rongyosak, kormosak, pörkölte, mozdulatlanok. Egy fejetlen is van köztük. Egy kar is hever ott, még a dolmányujj is rajta, — vállban szakadt le valahogy.

Egy asszony jajgató sírással megy a piac felől a templomnak.

Dobó leszáll a lováról, és leveszi a sisakját, úgy megy végig komor-bágyadtan a halottak előtt.

Az egri bíró is ott fekszik. Ősz haja be van pirosodva vérrel. Portól lepott fekete csizmáján is látszik egy lövés vérfoltja. A két fia ott térdel mellette.

Dobó odaszól Balázs apródnak:

— Hozd ide a város lobogóját!

S a város kékvörös zászlóját leszakítja a nyeléről, s ráteríti az egri bíróra — szemfedőnek.

SZIGETI VESZEDELEM

Részletek

Zrinyi beszéde

Egyfelől Szulimán van nagy készüléttel,
Másfelől horvát bán várja gondot visel.
Megtölt szorgos füle már császár hírével,
Hogy jön romlására minden erejével.

All rettenthetlenül Zríni nagy gondokon.
Mint nagytornyos kúsziklák magas Késmárkon;
Héába küszködnek nagy szelek azokon,
Erejeket vesztik heában ostromon:

Úgy Zrínit nem ijesztheti gond, sem rettentés,
Ha Atlás leromlik, ha az nagy ég leés;
Mert állhatatosra az félelem nem és,
Az ki igaz ügygyel s jó szűvel fegyveres.

Hadnagyokat, vajdákat előhívatá,
Az vitézlő rendet mind elől állatá.
Mikor együtt lenni őket mind meglátá,
Ily szókkal hozzájuk bölcs száját megnyitá:

Hatalmas török császár szultán Szulimán
Húzza ránk haragját, mint dühös oroszlán.
Minket elveszteni és rontani kíván;
Vagyon reménysége számtalan sok hadán.

Mastan megnevelnünk kell az mi hírünket,
Avagy tisztességgel végeznünk éltünket;
El nem rontja üdő cselekedetünket,
Valamig világ lesz, és lát ember eget.

Ez a hely s ez a vár légyen dicsőségünk,
Avagy madár gyomra mi koporsóhelyünk.
Mindenképen emberek s vitézek legyünk.
Úgy marad meg örökkén az mi szép hírünk!

Vitéz Zríni szavával megbátorodtak,
Az egész szigetvári vitéz leventák
Előtte megrendelt seregben állottak,
Mezételen fegyvert kezekben tartottak.

Mint mikor az fölszél Késmárkbul kiszakad,
Ama sűrű fenyős erdő közben akad,
Támaszt zúgást nagyot, nem reked s nem lankad.
Hajol előtte lágy, és kemény ág szakad;

Ilyen nagy zöndülés esék öközikbe,
Mert fölforr az haragos vér mindenikbe,
Kívánja mindenik ellenség vérébe
Hamar kezét fösthesse, és az szívébe.

Zrínyi kitörése a várból

Török megszállott volt már mind köröskörül,
Mindenütt sok török szép üdőnek örül;
Csak maga Szulimán nagy gondokban őszül;
Bán merész szívéért nagy félelemben hül.

Nem késik sokáig szigeti vitéz bán,
Bátorodik szíve ellenségét látván;
Mint az rettenetes örményi oroszlán
Kijön barlangjából, ott kinn fegyvert látván:

Igy Zríni Szigetbül törökökre megyen;
Erős emberölő dárda van kezében;
Mozgatja gyöngye szél structollát fejében;
Ötszáz vitéz utána megyen szép rendben.

Megfordult hozzájuk, így szólt seregeknek:
„Halljátok, mit mondok, ti erős vitézek,
Első nap, első harc lesz most előttetek,
Ma félelmet tennünk kell török ebeknek.

Ma török császárral mi megesmértetjük
Mi szívünk, mi kezünk micsodás, fegyverünk.
Ma rettenetessé kell magunkat tennünk;
Azért, vitéz szolgálaim, emberek legyünk.“

Deli Vid török közt ellenséggépen járt,
Emberek között is soha nem vallott kárt;
Előtte, mellette halál sokat kaszált,
Őtet elkerülte, vagy hogy rá nem talált.

Sok százezer török járt most körülötte,
Sok van az táborban az ki esmerhetné;
De isten szemeknek az fényét elvette,
Azért senki űtet Vidának nem vélte.

De Vidnak vala egy szép felesége,
Ez asszonyok közül csak maradt Szigetbe,
Szebb vala mindeneknél az ő szépsége,
De még azon fölül urához hűsége.

Ez mikor heában várta volna urát,
Sok könnyel áztatván társa üres ágyát,
Nem tudja, életben van-e, vitéz urát,
Vagy hogy török miatt szenvedett szép halált.

Száll Márs ő szűvében, s nem mint más, sirással
Vagy nyomorult föcske hosszú jajgatással
Csak óhajtja társát; hanem bátorsággal
Fegyverezi magát ura páncérával.

Páncérát, fegyverét magára fölveszi,
Urának jó kardját oldalára teszi,
Jó lóra fölugrik, kopját kézben veszi,
Haját és szép fejét fátyollal tekeri.

És így török formán Szigetbül kimégyen,
Táborban mindennel szól csak török nyelven,
Imide-amoda jár minden szegletben,
Hogyha vitéz urát vehetné eszében.

Az tulsó részire tábornak megy vala,
Ottan egy nagy szerecsent előtalála:
Örömet száguldna, de nem mehet lova,
Mert az nagy testével lovát elfárosztá.

Látja okos asszony ennek sietését.
Gondolja, hogy nem árt kérdezni menését,
Megállítja azért szép szóval szerecsent,
Kérdezi micsodás viszen hírt hirtelent.

Amaz pedig neki felel siettébe:
„Ne tartóztass, kérlek, engem menésemben,
Viszek hírt császárnak, kiért életemben
Ürrá lészek, de kérlek, hagyj békességbe.”

„Mondd meg énnekem is, az asszony így monda:
Hiszen nem lehetek én semmi károdra.”
Felel az szerecsen: „Amott egy sátorba
Deli Vid aluszik török ruházatba,”

Mikor Deli Vidot említé az pogány,
Gondold, mi változás volt asszony orcáján,
De fél, hogy szerecsen hírt viszen udvarban,
Utánafut, s eléri három ugrásban.

Kopjával nyergébül messzi kítaszítá,
Gyorsan szablyájával az fejét elvágá,
Jó lovára ismég, mint evef, fölugra ...

S z u l i m á n h a l á l a

Szulimán jó lóra ülni igen siet,
De bán gyorsasága már régen ott termett,
Tízet ottan levág császár segítséget,
Így császárnak osztán Zríni szólni kezdett.

„Vérszopó szelendek, világnak tolvaja,
Tehetetlenségednek eljűtt órája.
Isten bűneidet tovább nem bocsátja,
El kell menned, vén eb, örök kárhozatra.”

Így mondván, derekában ketté szakasztá,
Vérét és életét az földre bocsátá.
Átkozódván lölkét császár kiindítá,
Mely testét éltében oly kevélyen tartá.

Ez volt vége az nagy Szulimán császárnak.
Ez az ő nagy híres hatalmasságának ...

VITÉZ HADNAGY

Részletek

NINCS AZ HADAKOZÁSNAK oly regulája, kit okvetlenül meg-
 tarthasson mindenkor a hadnagy. Különböztetni kell és változtatni a dol-
 gokat, az mint az idő és az alkalmatosság parancsolja. Azok a kapitányok,
 akik semmit az szerencsére nem akarnak bízni, és egy gondolatot sem
 vesznek szándékjokban, amely nem bizonyosan bátorságos; az kik az ellen-
 séget idővel és vontatással, fegyver nélkül akarják meggyőzni, és az ő
 bojlásából magok dolgokat akarják elővinni: ezek — azt mondom — hogy
 néha nagy dolgokat cselekesznek, és jobban viszik dolgokat végben azok-
 nál, akik mindent szerencsétletnek, és nem kívánnak mást, hanem csak
 megharcolni, nem akarnak másnak fejet hajtani, hanem csak a
 magok bátorságoknak, keresik a veszedelmet, hogy nagyobb becsülettel
 győzhessenek. De valamint az elsők nem vallanak derekas károkat, sem
 nagy veszedelmeket az magok fogyatzkozásából, viszont igen sokszor szép
 győzedelmeket elmulatnak, és a jó szerencse nem akad kezekben a félelem
 miatt. Csaknem olyan időkben vagyunk most, és ilyen fejedelmek alatt.
 Egy kis félelem, az, mely leginkább az igen okos emberekben uralkodik,
 az mely nem oly nagy, mint a következő jók és reménységek lehet-
 nének, szép alkalmatosságokat elmulatott velünk a török ellen. De én
 nem szólok többet arról, talám csalatkozom és kell hallgatnom C. Tacitust,
 ki azt mondja: a fejedelmek rejtett gondolatait és azt amire titokban ké-
 szülődnek, nem való beszéd tárgyává tenni. Szóljunk azért közönségesen,
 és mondom, hogy a németek ily okból sok jó alkalmatosságot elmulatnak
 régi időkben, és nem akarták a magok sajátját szerencsétletni mások meg-
 maradásáért. Viszont nincs nemzet, aki készebb volna mindent szerencsére
 vetni, mint a francuz és a török; mihánt látják az ellenséget, mindjárt
 elvégeződött az ő tanácsok és készek megütközni. Szükséges erről mélyeb-
 ben diskurálni (elmélkedni) és különböző regulákat tenni. Egy fejedelem,
 az melynek minden ereje csak az egy hadában vagyon, amelyet ha elveszt,
 nincs módja, hogy mást állasson talpra, ne vesse azt soha is szerencsére,
 és ne engedje megharcolni, se ne adja oly kapitán kezében, az mely jó
 hírnek, névnek kívánságától felettébb ösztönöztetik; mint a mai napig
 is panaszkodnak a velencések Alvianus generálisuk vakmerőségéről; egy
 felettébb való szerencsétletessel elveszté tőlük szárazon való birodalmokat.
 Penig mindazonáltal egyeznek a historikusok azon, hogy ha Alvianus oly

fejedelem generálisa lett volna, az mely sokat szerencsételtetett volna, és többször romlott hadát talpra állíthatta, szintén oly híres ember és hadnagy lett volna, mint akármelyik a régi nagy vitézek közül. Máskor az ő jövedele csak ötszáz lóval győzedelmet szerze az francuzoknak, és csak a neve is megfutamtatta az ellenséget. Adta volna Isten, hogy Kardinalis Julianus és Tomori Pál vagy hogy klastromokban maradtak volna, vagy hogy különböztetni és változtatni tudták volna a hadi értelmet, és mikor nem kellett, nem harcoltak volna, hanem más módot találtak volna, amely nem lett volna oly kétséges! — Ép volnál most ország, s nem nevetnének bennünk idegenek! Más okokból is hasznos a lassú tanács, melyben harc nélkül ellégyen az ember, mennyire lehet kár nélkül, és győzedelmet várjon erőltetés nélkül, mikor oly ellenséggel vagy on a dolog, az ki impetussal (hevesen) és hamarsággal szokott hadakozni. De az is szükség, hogy az aljos rendek az kik effektuálják (végrehajtják) a parancsolatot, engedelmesek legyenek és türelmessek, hogy ne kellessék félni a hadnagynak, hogy vontatván a hadakozást, ezek propter impatientiam (türelmetlenség-ből) és az unalom miatt vagy valami fogyatkozás miatt, vagy el ne széledjenek, vagy valami szándék ellen csélekedjenek. Példánk lehet Fabius Maximus, és mi András avagy Endre királyunk, ki az Henrik császárt Magyarországból kiéheztette, azután fegyverrel is elrontá, és a német ellenségnek kárán nevet ad a Vértesnek. Azért az ily hadakkal, akiket tud az ember, hogy nem késhetnek sokat, és csak a harcolás reménségén vannak, nem kell soha megütközni, hanem mint az árvizet meg nem gátolhatni, hanem el kell folyni eresztetni; úgy ezeket, kiket meg nem álléthatni, el kell előlök állani, hogy magad is ellenek állván, el ne rontsanak. Így lévén a dolgok, egy hadviselő hadnagynak szükséges, hogy az ő értelme világos, az ő kedve szabados legyen, és ne kötelezze magát egy dologhoz is. Szükséges önéki változtatni a hadi dolgokat, amint az alkalmatosság engedi, és sokféle mesterséget tudni, az ő szándékának véghezviteléhez, és győzedelmnek megnyeréséhez. Ezzel a tudománnyal Julius császár csudálatossá tette magát minden nemzeteknek és országoknak, változtatta az hadakozást mindeneknél ez világos jobban; ő a maga szándékait nem öntötte mind egy formában, az szorgalmatosság, a bátorság, a tűrés, az erő őbenne egyarányuk voltak; egyszersmind sáncokkal neki ment az ellenségnek, az erősebb helyeket szerzette magának, elfoglalta a kelőket, az kik által az ellenség élése járt, és végezetre kényszerítette őket a magok megadására, midőn elvette tőlük mind harcolásnak, mind futásnak reménységét. Ezzel az úttal ő meggyőző Petreius, és Affranius, kik egy mező közepiben voltak megszállva, és ezeknek úgy elfogá minden útjokat mindenfelé, hogy nem lévén tovább egy folyóvíztől fél mérföldnél, szomszójával holtak a népei, és megfogyatkoztak egy elementomból, melynek sohun nincsen szűki. Néha ismét egyszersmind csak csupán meztelen erővel megfutamtatta az ellenséget sánc és idő nélkül. Az ő győzedelmei holttest-halmok voltak, és embervérnek ársai, és az, ki legkegyelmesebb volt az emberek között, úgy tetszett, mintha csak a maga felének romlására teremtetett

volna ez világra. Nem találok a históriákban senkit, az ki úgy követte volna Juliust, mint Fernandez Consalvo, az kit a spanolok Grand Kapitánnak híttak. A hadakozásnak változtatásában én nem tudok egyet is, aki az erőszakot úgy tudta volna alkalmaztatni, és a tűrést úgy tartani. Ezzel a két mesterséggel ő mindenkor megverte a francuzokat és Neapolitanum országot elnyerte tőlük.

Vannak tehát oly occasiók, akikben a tűrés jó. vannak ismég olyanok akikben szerencsére kell bízni némely dolgokat és szerencsétlenni a keveset, hogy megtarthassuk a sokat, és mikor de summa rerum traktál-tatik, akkor szükséges, hogy a kapitányok, a magok személyeket feltegyék a játékra, és meghaljanak inkább, hogysem a győzedelmet az ellenség kezében lássák. Így cselekedék Julius császár Spanyolországban, abban a harcban, mikor az Pompeius fiai meggyőzöttetének. Így cselekedék sok-szor Kinizsi Pál, így az én jó ősöm, ama vitéz Szigeti Zríni Miklós, meg-mutatván, hogy tud meghalni, mikor kívántatik, de soha ellenségtől meg nem győzöttetni, és megmutatta, hogy az önfeláldozás, amit a tudósok a hősöknek tulajdonítanak, őbenne volt, amikor kellett.

É b e r s é g

MESSZE LÉGYEN az ellenség, bár gondatlan, bár rossz, mindaz okon azért te el ne aludjál, hanem úgy vigyázz, úgy gondolkodjál, mintha legjobb, vitézebb és leggondosabb ellenséged volna. Az vigyázás, az szorgalmatosság a vitézségnek eleméntumja, mint a hal víz nélkül, úgy a vitézség azok nélkül meg nem maradhat, bár ne légyen szükséges, mind-azonáltal tisztességes. Bécszet, Graecet, más német és clasz városokat szintén úgy őriznek, mintha a kapuja előtt volna az ellenség, maga nincs ellen-sége. Más az, hogy nem kell gondatlannak lenni csak az egy szokásért is. Ha békesség és félelem nélkül való időben az te hadad nem istrázsál: nem vigyáz, nem fárad, vajmi nehéznek fog tetszeni neki, mikor a háborúságos és félelmes idő eljön; minden dolog újnak és szokatlannak tetszik neki. Hát mennél inkább vigyáznod kell akkor, mikor vagyon ellenséged, — akár messze, akár közel légyen, arra keveset kell hajtani, mert nem egy, hanem ezer példát mutathatnék, miképen az gondatlan hadak elvesztenek.

... Vigyázz azért, ha hadnagy, ha kapitán vagy és ne mondjad kár-vallásod után: nem gondoltam volna. Azzal a szégyent magadról el nem töröld, és meg nem mented magadat a kárvallástól. Végy példát az dar-vakról és a vadludakról, nem tészik szárnyuk alá fejeket, és nem alusz-nak, míg istrázsát ki nem állítanak; gondol meg, hogy az ellenséged nem aluszik, hanem vigyáz, hanem gondolkodik a te károdra, esővel, hóval örömet megvereti magát, csak tenéked ártasson, és te is azt cseleked-néd, ha tudnád, hogy ő gondatlan és aluszékon...

...SZÜKSÉGES egy hadviselő embernek ismerni a föld csinját, melyre kell titkon járni, minden árkot, erdőt, passust szükség tudni; in parvis rebus maximum momentum latet (kis dolog a legnagyobb fontossággal bírhat). Ez bizonyos, hogy egy harc sincsen, az melyekből nem láthatjuk ennek hasznát. De mivel egy ember ez egész világnak situsát (földrajzi helyzetét) nem esmérheti meg és nem tudhatja, szükséges, hogy oly embereket tartson maga mellett, akik ott a tájon tudják; anélkül semmire-kellő minden szándékok. Más az: szükséges, hogy jó feje legyen a hadviselőnek arra, hogy mihánt meglátja a helt, megismérje az ő mivoltát, és tudja alkalmaztatni a maga hasznára. Minden harcban olvassuk azt, hogy ezért a dombért, azért az árokért, ama pusztá házáért, a szélnek, a napnak megnyeréséért volt a harc. De minthogy Julius császár Commentáriusira akarok írni, most elhagyom ezt a materiát akorra; csak azt mondom, hogy az ilyen tudománt nem elég theoretice tudni, hanem practice; azt pedig leginkább a vadászatokban tanulhatni meg. Cyrusul ír Xenophon, hogy a vadászatokban mindent tanult, és mindenkor diskurált a helyekről; ha itt ellenség volna, mint kellene megkerülni, s mint lesre venni stb.

Állhatatosság — Bátorság

NEM EGY NAPI tanúság a vitézség, negyven esztendeig tanulta Caecina, és előbb, hogy parancsolt volna, sok parancsolatokat vitt végben és parancsoltatott magának, sokat látott, hallott, próbált, mind jó és mind rossz szerencsékben forgott: mindezekből osztán oly bátorságot és praxist vett, hogy akármely szerencse is véletlen nem találta. Az bizony dolog, aki úgy rezolválja magát egyszer, és osztán mindenkor készen tartja azt a rezolúciót, hogy véletlen ne találja a szerencse, nagy dícséretre méltó, és méltó a vitéz nevet hordozni. Mert valami vagyon a szerencsében (végzetben) iszonyú, valami a halálban rettenetes, által kell látni a vitéz embernek, és egyszer elálatván magában, hogy nem törik el a tereh alatt, nem bukik el. Lehet oly ember, aki nem érti a veszedelmet, és azért meggyen bizvást reá, és azért mondják, hogy nem kell igen eszesnek lenni. aki vitéz ember; de én bizony más ítéletben vagyok, és annyiival különbözök tartom a vakmerő vitézt az okostul, mint az eget a földtől. Aki bolond, aki részeg, bűn is annak a vitéz nevet adni; nemcsak az vitéz, aki verekedik, hanem az, aki megveri az ellenséget és elrontja; erre pedig tanács kell. Hon veszi hát a bolond a tanácsot? De szóljunk a véletlen veszedelemről. Aki jól látja a veszedelmet, és bátran jut eleiben, és mikor benne vagyon, nagy szívvel szenved, és nő a bátorsága, az az igaz vitéz; az akinek az elméje a veszedelemben meg nem tébolyodik és esze meg

nem vész, az ki az olyan rettenetes állapotban, mint az harc, meg nem változik, nem retten a kiáltástul, nem ijed a fegyvertől, bízást parancsol, ahol szükséges, bátor orcát mutat maga vitézének, az a dicséretre méltó. Nézd mit ír Tacitus Caecináról: Az ő esze oly igen helyén való, hogy még a jövődőről is gondolkodhatott békességesen, (bár) maga oly veszedelemben volt, hogy csaknem nyilván látta az utolsó óráját. De miért kell minékünk rómaiaknál példát keresnünk, elég példánk vagyon a mi magyar és horvátországi históriánkban. Bonifinius és Istvánfi teli vitézek nevével és az ő állandóságokkal; a többi között Hunyadi János vitézeknek tököre lehet ez állandóságnak. Mennyiszer találta őtet a véletlen szerencse, mennyi veszedelem forgott az ő feje felett, de soha készületlen nem találta; mikor valami szerencsétlenség jött, nem tébolyodott meg az ő szíve: azt tudta volna, hogy mindenkor tanulta és régen tudta, miképpen kelljen ellentállni neki. Mikor László király elveszett Várnánál, mikor az országnak színe azon a harcon mind elveszett s esett: az ő szíve meg nem rettent, és az ő elméje meg nem hűlt; tízezer emberrel mit nem csinált, mit nem próbált, és addig fárasztotta a török császárt, hogy azt győzelemről futásra kényszerítette. Ez volna a vitéz. Sokat másokat a régi jó magyarokat nevezhetnék, az kik tudták az mondást: jó nevet nem nyerhet veszedelem nélkül, veszedelem nem győz állandóság nélkül.

G y ő z e l e m

...**AZ** HADNAGY minden állapotját helyére hozza, minden nyomorúságát, szegénységét egy jó győzelemmel; az ad neki észet, bátorságot, tisztességet és szüvet. Henricus III. francia király, mikor kiátkozva volt a pápától egy kardinál halála miatt, kérdezte a navarrai királyt, hogy mi móddal kelljen a pápától abszolúciót nyerni. Azt felelé neki: Uram, egy jó győzelem mindent helyére hoz, és tégedet is abszolvál a pápa. Ihon győzelemnek az haszna.

AZ TÖRÖK ÁFIUM ELLEN VALÓ ORVOSSÁG

Részlet

MIKOR MEGHALLOTTUK, hogy a török nagy készüllet tegy-
 verkezik és készül reánk, mi is akkor, de későn tapodni kezdtünk, kap-
 tunk mindenféle hadat, seregeket kezdtünk gyűjteni. De micsodás sere-
 geket, micsoda hadakat? régi, látott, hallott vitézekből állot-e vajjon ez a
 sereg? bizonyára nem, hanem mentül rosszabb, hitletlenebb, istentelenebb,
 tolvajabb volt az országban, az gyűlt össze a mi sípolásainkra. Ismég, ki
 volt ennek hadnagya? ugyancsak szintén ilyen, vagy aki még jobban
 megelőzte a többi részegséggel, garázdasággal, kevélységgel, aki a maga
 vitézsége rudimentáit (első kísérleteit) vagy kassai kereskedőkön, vagy
 kecskeméti tőzséreken, vagy soproni kalmárokon, vagy más szabad váro-
 sok s szegény polgárok kárán végezte el; aki nem a jó hírért, névért s becsü-
 letért, hazájához való szeretetiért iratta be magát a hadakozásba, hanem
 hogy jobban ezeket az ott fenn megírt virtusokat szabadabbul űzhesse;
 aki hogy jobban valami bosszúját valamely falura vagy nemesemberre
 tölthesse, kívánt hadi emberré lenni, hogy evvel a titulussal (jogcímmel)
 mind módot, mind mentséget vétkének, mind impunitást (büntetlenséget)
 találjon. Így azért nem sereg, nem hadakozáshoz való készüllet s becsület
 volt ez, nem szegény hazánkhoz s jó lélekből származott igyekezet, hanem
 farsangolás, bordély és ha még mi rosszabb nevet is tudnánk találni ennyi
 megfeslett erkölcsnek. Régenten, amaz nagy Hannibálnak vitéz hadát
 Campania, egy olaszországi gyönyörűséges tartomány, a maga gyönyö-
 rúságával elvesztegette, ellanyhította és elerőtlenítette. Nincs a mi ma-
 gyarinknak szüksége Campaniára; előbb hogysem a hadban jövünk, ké-
 szen vagyunk immár, elvesztegetve, eltunyulva. Nem kell minekünk oly
 nagy ellenség, mint a török; egy kánikula melege, egy februáriusnak
 szele, egy éjszakának virrasztása, egy napnak koplalása megrontja a ha-
 dainkat és semmivé teszi. Ilyenek a mi köz hadaink; de mivel jobb ennél
 a nemesség? mivel jobb az úri rend? Bizonyára mind egy bordában szőt-
 tek vagyunk, egy cseppnyire is egyik rend a másikat nem csúfolhatja.
 A mostani nemes nem gondolja meg, micsoda az igaz nemesség, mivel
 nyerték meg az mi eleink a nemességet, mivel tartatik is meg. Egy nem-
 zet sem pattog úgy, s nem kevélykedik nemesség titulussával, mint a ma-
 gyar, maga annak bizonyítására, konzervációjára, látja isten, semmit nem
 cselekszik. Ülnek haszontalanul fiaink vagy otthon atyjoknál és anyjoknál,

vagy, ha ugyan derekasan látni, hallani akarnak (az mint ők mondják), egy magyar úr udvarában beállanak és szerződnek. Ott mit tanulnak? innya; mit többet? pompáskodni, egy mentét arannyal megprémezni, egy kantárt pillangókkal felfűszárni, egy forgóval, egy varrott lódinggal pipeskedni, egy paripát futtatni, egy szóval: esküdni, hazudni és semmi jót nem követni. Hej, mely különb vala amaz lacedemoniai asszony, mikor a fiát, mely immár felnevelkedett vala, felfegyverezvén jó módjával, egy paizst ada végtére neki ezen szókkal: aut cum hoc, aut in hoc, azaz: avagy ezt hozd haza tisztességesen, avagy ebben halva hozzanak becsülettel. Mi pedig nem így, hanem ha udvarban nem megyen is az ifjú, sem hadban, sem végekben, sem idegen országokban vitézlő mesterségeket tanulni nem megyen ugyan, hanem egy prókátorrágot patvarián, nem az igazságnak szeretetiből pedig, hanem másokat nyomorítani kívánván tanul, vagy papságra adja magát, isten tudja micsoda indulatból. Az úrfiak szintén ilyek; az ital legnagyobb mesterség és katonaság, mentül aljasabb s rosszabb lovászokkal, kóborló katonáskával társalkodhatnak, legnagyobb katonaságnak tartják; osztán ha a húsz esztendő alig érik is el, mindeniknek feleség kell. Ha tízen volnának is egy familiából, senki nem tanul tudományokat, senki nem lesz zarándokká, hogy láthasson, tudhasson abból valamit hazájának szolgálni. Ezek kívánják osztán a generálisságot, és ugyan ezeknek kell adnunk, mert nincs más jobb.

Oh egek! Oh isten! mért hoztál ki minket Scitiából, holott ottan avagy nem bomlottunk volna meg ennyire az Campaniában, avagy ha bomlottunk volna is, nem látott volna ennyi világ minket magunk rossz-szasága miatt veszni. De ha nincs haszon a panaszkodásban és a haszontalan való foházkodásban, nyúlunk az remediumokhoz (orvosságokhoz), ha vagyunk; s vagyunk is pedig, ha akarunk. Mert noha az mi magunk népét, az mint mostan vagyunk, jól leábrázoltam, ugyan mindazonáltal, ha kérde: kit kívánok s micsoda nemzetet akarok oltalmomra, azt mondom: a magyart kívánom. Miért? azért, mert ez legalkalmasabb, legerősebb, leggyorsabb és, ha akarja, legvitézebb nemzetség. Kétszáz esztendeje leszen immár, hogy a magyar törökkel harcol. Hányszor a török császárok személyek szerint sok száz ezer emberekkel jöttek országunkban, csak az egy szultán Szulimánnak is, ki legvitézebb császár vala az ottomán nemzetben, öt expedíciója volt, de mégis isten nem hagyott mindnyájunknak elveszni; az mi veszett is, többire békesség alatt s frigynek színe alatt vesz. hogysem hadakozásban. Azért magyart kívánok oltalmomra, nem indut, nem garamantát, sem olaszt, sem németet, sem spanyort. Csak jobbitsuk meg magunkat, szabjunk más rendet dolgainknak, tegyük régi helyére és méltóságára militarem disciplinam (a katonai fegyelmet): egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók, és ha kevesen vagyunk is, nem oly kevesen azért, hogy a török ebekkel meg ne bánassuk, hogy ily semminek tartott minket. Szükséges volna ugyan, hogy ezt a hadi tudományt bővebben megexplikálnám (kifejteném), de mivel arra most nincs nekem intencióm (szándékom), hogy particulariter examináljam (részletesen értekezsem

róla), in genere (általánosságban) mondok valamit, amit én tudok, hogy a mely talantomot isten énnekem adott, ne ássam el haszontalanul a földben. Ezelőtt is penig írtam egy kis traktátust, kinek neve Vitéz Hadnagy, de csak magamnál tartom, mert én nem látok olyat, ki gyönyörködnék az olvasásban, maga bizony semmiből úgy ember nem tanulhat, mint abból. Én nem pretendálok annyit tudni, hogy mindeneket taníthassak, mert az én experienciám (tapasztalásom) kicsiny és csak egynéhány csatából áll, de olvastam s hallottam annyit, hogy némelyeknél, úgy gondoltam, többet tudok. Azoknak írom azért eztet, hogy, amint mondtam, talentumomat el ne rejtsem, hanem aki hasznát veheti, vegye, aki nem, — lássa legalább bennem a jó kívánságot. Mindnyájunknak kell ehhez szólnunk, mert mikor ég a ház, mindentől jó néven vétetik, ha vizet hoz oltani; mennyivel inkább most szükséges a segítség, a jó tanács és a jó operáció!

I. Szükséges azért, hogy a magyar nemzet, ha ettől a fenforgó vész-től meg akar szabadulni, ha magának, posteritásának (utódjainak) megmaradást kíván, tartson fegyvert kezében; de nem úgy, mint eddig, hanem jóval is másképpen. Mert nem elég az, hogy minden particularis (magán) embernek legyen fegyver házánál, noha annak is úgy kell lenni, hanem hogy az ország tartson egy armadát lábon készen, aki mindenfelé, minden órában, minden szempillantásban, télen, nyáron, oda mehessen, ahová szükség kívánja. Ez minden fundamentomja a mi megmaradásunknak, azért erről többet is kell szólanom.

II. Ennek az armadának számát determinative (határozottan) nem mondhatni minden időkre, mert néha nagyobb a szükség, néha kisebb. Ha azokban az üdőkben volnánk, mint eddig voltunk, hogy nem volt ugyan nyilvánvaló hadakozás, hanem békességnek homálya, aki alatt mindazonáltal az országunk igen megromlék: tehát én azt mondom, az ilyen időben szükséges volna, hogy a magyar nemzet tartana négyezer gyalogot, nyolcezer lovast. Tudom, hogy lesz olyan, aki talán megneveti ezt az én tanácsomat ez iránt, hogy a lovast többnek mondtam az gyalognál, holott a gyalog az ereje a hadakozásnak, ő viszi, ő tartja a várakat, a sáncokat, és jobbra őrajta fordul minden operáció. Úgy vagyom, én is megvalloim mindezeket, és a gyalogság a hadban a valóság, és amint a régi generálisok mondták, a gyalogság keze, a lovasság lába a hadakozásnak: de én azért mondtam, ha békességes idő volna, mint eddig akkor nincs várszállás, nincs valami más nagy ütközet, hanem csak rablás, csataképpen való meglopás és pusztítás, akinek az gyalogságot nem opponálhatnánk mindenfele, hanem a lovast hamar elküldehtnének valahová szükség volna. Másodszor azt mondom, a töröknek is az ő ereje, mely a végekben vagyom, lovasokból áll, és arra kell céloznunk, hogy annak ellene állhassunk. Harmadszor: az ország hosszú s keskeny, a gyalog lehetetlen dolog, mindenütt accurálhasson (idejekorán megjelenhessen). Negyedszer: Magyarország jobbra mezőség, a gyalog, mezőn nem subsistálhat (nem állhat ellen) a könnyű lovas ellen még most, még jobban rendben nem hozzuk magunkat.

III. Ez az armáda szükséges,, hogy elegendő fizetéssel és minden provízióval adminisztráltassék (szükségessel ellátassék); oly fizetése legyen pedig a vitéznek, hogy azzal becsületesen óról-óra beérje, magát ruházhassa, fegyverezhesse és eledelére elég legyen neki. Mert én azt az armádiát örökösnek akarom lenni. Tehát arrul kell tennünk, a vitézlő nép, fogyatkozása miatt, ne kényszerítettessék kóborlani, lopni s kijárni, ne szökni kételenségből; azért abban ily limitációt kellene obszerválni (korlátozást kellene betartani), következőképpen kellene meghatározni. Először: minden embernek fegyvert, jót s hivataljához valót adni neki, minden készületivel, szerszámával, ehhez jó erős posztót, ha lehetne gyalogságnak kéket, lovasnak verest ruházatjára, dolmányra, nadrágra s mentére, süvegére elegendőt. Ehhez ismég hétrül-hétre vagy lisztet vagy kenyeret és sót, minden hónapra a lovasnak abrakot, szénát. Ezt így diszponálván (elrendezvén), kevés pénzt kellene főképpen gyalognak szükségére, de mindazonáltal kellene, mert ingyen senki nem szolgál örömet, hanem nyereségért, előmenetelért, becsületért; azért annyit kell pénzt is rendelni, hogy ne is legyen felettébb. A lovasnak sokkal több kell lovára nézve. Ismég azt is akarnám, hogy minden zászló aljának egy kincstartója volna, és hogy legalább nyolcadik részét ne adnák meg pénzből a vitéznek, hanem ott deponáltatnék, mert ha mind odaadjuk is neki, mind elkölti, de ha in conservatorio (félretéve, megtakarítva) lesz, egynehány esztendőre ha meggyülekezik neki, sok szükségét érhetné be vele, azonban ha rabság, ha betegség, ha sebek megnyomnák, volna mit elővenni.

IV. Disciplina militaris. Itt énnékem istenemet kell kérnem, engedje meg az ő szent nevéért nemcsak kimondhatnom azt mit tudok, kívánok, hanem perszvadeálnom is az én magyarimnak, hogy erre applicálják magokat minden tehetségekkel, kívánságokkal s akaratjokkal. S ha ezt én véghez viszem, bizonyos vagyok benne, el nem nyel a pogány eb egyszersmind, hanem még egyszer talpra áll a magyar.

ÖRSÉGÜNKÖN ÁLLUNK

*„A Szigeti Veszedelem”
háromszázadik évfordulójára*

„Kövessed, mikor kell, te is nagy próbámat!”
Ezt mondotta Zrínyi. Követjük a próbát.
Örségünkön állunk. S ha fergeteg támad,
megtűjjük a nemzet harci-riadóját.

Bandavezér délen, hazánk szent határán
kémeit uszítja ellene a népnek;
eleven erőnkön megtörik az ármány,
Zrínyi katonái csatasorba lépnek.

Éji riadókon, hajnali hűs csendben,
rezzenő cserjés közt várnak a vitézek,
úgy, mint körülötte: betörőkkel szemben
gyermeket és asszonyt megvédeni készek.

Magasra nőtt korunk Zrínyi Miklós óta,
mint hatalmas fának szétterül az ága;
de törzsébe nevét Zrínyi is berótt,
lombkoronájáról nézünk a világra.

Messzi jövőndőbe látnak a merészek.
Ismerjük erőnket, rémektől se félünk.
Égigérő nagy fán kerekülő fészek,
gyönyörű országunk védelmet vár tőlünk.

Nyolcszázmilliónak szívében az ország,
mely éltet és nevel igaz bátorságra;
mint hajdan a költő, kalapálja sorsát
mindünk munkájával a béke országa.

Ha rá emlékezünk, úgy állunk a vártán,
Hogy lobogó szeme dolgunk kedvvel nézze;
épül az ő magvas tábori tanácsán
a béketábornak végvári vitéze.

„Míg élek, harcolok . . .” — messzehat a hangja.
Míg élünk, harcolunk! — visszhangozzuk tettel.
Dolgos kézzel kelünk győzedelmes harcra,
s tudunk az életért halni becsülettel.

Végvári kapitány, hadriasztó Zrínyi,
szíved is, szavad is a nagy időt állja.
Taníts ma is minket rablók ellen vívni,
növő seregünknek élő katonája.

**BALTA, CSÉP, MÁR HADARÓLAP
MAGYARÁZZA IGAZUNKAT**

BUDAI NAGY ANTAL HISTÓRIAJA

Részlet

BOLDOGASSZONY HAVÁBAN megindultak a püspöki tizedsedők papi tizedet szedni a falukra. A parancsolat szerint új pénzben kövezték az adót, és a pór nép — nem fizetett. Sehol és csökönyösen. Ahol erővel próbálkoztak a tisztek, szembe is szállottak, és volt, ahol kikergették őket a faluból. A jobbágyos földesurak a vállukat vonogatták.

— Katonákat küldjön a püspök és hűhért is velük, ha vérit akarják a pórnak — mondták.

És a püspök valóban katonákat adott a tizedesek mellé.

Igy már inkább ment: katonával nem jó tréfálni, mert az hamar út. Egy pár embert megvertek, néhányat leütöttek. Volt, akit vasra vertek és elhurcoltak: ki tudja, hová? És elhajtották a tehenét és a lovát, ha nem fizetett: majd kiválsz, jó, új pénzzel, bitang, ha látni akarsz. Így ment ez bőjtelő havában.

Eljött bőjtmás hava, és elment a hó. Az erdő alján az avar alól ki dugta fejét az ibolya, és a somfa kivirágzott a vágásokban.

Akkor történt, ilyen szép, zsendülő tavaszi napon. A tizedsedők Vajdaházán jártak, és otthon volt éppen Nagy Pál is, a hadnagy. Két jobbágya volt neki is, és amikor a tizedesek azoknak a tehenét hajtották el, Nagy Pál közbelépett. Először szép szóval, aztán gorombasággal. A vége az lett, hogy Nagy Pál úr ütött, s az örmény tizedes véresen bukott a sárba. Az emberek látták a vért, és megdühödtek, az egész falu egyszerre fejszére, botra kapott. A katonákból egyet levertek, a többi véresen futott el. A tizedest addig rugdosták, amíg meghalt. Akkor megfogták, és kinn a határban egy árokba vetették.

És azután egész nap zúgott és zajlott a falu, mintha megbolondult volna. Az emberek rótták az utcát csoportosan. És ittak, meg kurjongattak.

De östére kijózanodtak, és megijedtek. Néhányan Nagy Pálhoz futottak el, mi lesz most? A hadnagy éppen lóra ült:

— Lássátok, én is futok. Fussatok ti is a hegyekbe, amíg elfelejtődik egy kicsit a dolog. Mert csúnya vége lesz a mai táncnak.

Vajdaházi Nagy Pál hadnagy egy futással Szucsákig futott. Egyenesen Nagy Antihoz.

— No, öcsém, itt a kardom, egyebem nincsen mától kezdve. Ha tudsz vele valamit kezdeni; te okosabb ember vagy nálamnál.

És elmondotta mi történt.

Mire Nagy Anti csak ennyit mondott:

— Hát akkor vond ki a kardodat, mert én is kivonom az enyémet ezen a szent percen.

ÉS AZNAP ÉCCAKA a Bátor-hegy ormán tűzvilág lobbant fel és lángolt, lobogott egész hajnalig. Valaki meglátta, mire megbódult az egész falu eccerre. Voltak, akik futottak a csillagos éccakában a határra, és azok avval a hírrel jöttek vissza, hogy köröskörül a hegyeken mindenütt tuzek égnek, ameddig a szem ellát. S ebből megtudták, hogy immár egész Erdélyországban lobognak a tűzlángok és kinn Biharban is, meg a Nyírségen is.

Most már megnyugodtak és hazamentek. De otthon a parasztok előhúzták az eldugott kaszát, akit már rég kiegyenesítettek, és a hosszúnyelű baltákat meg az ólommal beöntött fejű tölgyfabotokat. És sok hétszilvafás nemes lerúgta a bocskorát. Csizmát húzott, és kardot kötött az oldalára. A vállára kopját vetett, meg íjját és nyíltartó puzdrát. És nyergelte a lovát.

Még nem pitymallott, amikor megindult a falu. A gyalogpórok előtt Márton, a jobbágy, a lovasok előtt Vajdaházi Nagy Pál. A parancsot Budai Nagy Antal adta: Se jobbra, se balra, egyenesen a hegyek között Désnek, a Szamos mellé.

Budai Nagy Antal utánok nézett. Aztán leült a tornácküszöbre. Fáradt volt, irtózatosan fáradt. Gondolkozni szeretett volna, de semmi az eszébe nem jutott, csak fáradtságot érzett és végtelen nagy, gomolygó sötétséget, amibe hiába akart belélni. Körülötte a falun ijedt csend és a Bátor-hegyen hamvadó, halaványuló tűzvilág. Keleten pirkadt a hajnal.

Aztán látta, hogy a nap felkél, és a lármatűz kialszik. S tudta, hogy ebben a pillanatban mindenütt Erdélyországban kél az új nap, és kialusz-nak a lármatűzek. S helyettük elkezd folyni a vér. Előbb a papok vére, azután az urak vére, azután a katonák vére és végül a parasztok vére. A kialudt lármatűzek helyett más éccakán új tűzek vereslenek: lángolni fognak paróhiák és templomok és monostorok és kastélyok, városok és várak. És neki bele kell gázolni ebbe a vérbe és ebbe a tűzbe, azokkal, akiket abba előreküldött.

A nap ragyogott és a szellő a tavaszi föld erjedő, savanykás szagát csapta az orrába. Az istállóban megbódult egy tehén, és felvihogott egy ló. Az udvaron nagy, süvítő rajokban rebbentek fel a verebek, amikor a macska közibük ugrott, és a ház fedelén nagy lármával csipogtak és csevegtek. De kinn a napos hegyoldalon egyetlen eke se szánt, és a faluban semmi emberi láрма. A munka meghalt a faluban...

— Irgalmas isten!

Megrázta magát Nagy Antal, és felállott. Kibandukolt az uccára: egy lelket se látott. A kapuzábéhoz támaszkodott, és úgy maradt mozdulatlanul. Várt. Szeme néha a hegyek felé révedt, és egyre türelmetlenebbül várt. Várnia kellett, és ez olyan nehéz volt most, hogy a lélekzete elakadt. Úgy érezte, hogy kibírhatatlan, hogy össze fog roppani belé, mint az igában megszakadó állat. És a falu körülötte, mintha meghalt volna.

A nap, mint máskor is, méltóságos egyformasággal csúszott mind feljebb és feljebb az égboltozaton.

Megrezzent, mintha ütés érte volna, és a hegyek felé pillantott, ahol lovas emberek ereszkedtek le, a falu felé. Libasorban jöttek, és sokan, mind többen. S ahogy szaporodtak és közeledtek, úgy éledt meg Nagy Antal. Hosszú, éles kurjantásuk úgy vágott beléje, mint az ostorcsapás, és Nagy Antal kiegyenesedett.

Aztán ott állottak előtte Kardos Jákob, a somteleki hosszúhajú román, lóháton, kacagó orcával. Fején fekete bárányszőrű süveg, hátán panyókára vetett condra, oldalán kard és a nyeregbe akasztva csákány. És meglette tolongtak a havascljiak, bozontos, mokány lovkon, szürkén, vidáman, fegyveresen. Lehetek talán kétszázan is. És Kardos Jákob mondta:

— Ahogy ígértem, itt vagyunk, Antal. S megyünk utánad.

Nagy Antal lóra ült, és kiugratott az utcára. Ott megrántotta a kantárszárat, és körülpillantott. S lám, az ucca teli néppel; asszonyokkal és gyermekekkel és emberekkel is.

Lova ugrálni kezdett alatta, mire sarkát belevágta az oldalába, és elrikkantotta magát:

— Utánam, az Őristen nevében!

... Egy hét múlva Alparét falu mellett, a Bábolnai hegyen negyven-ezer ember táborozott. Negyvenezer pór és bocskoros nemes, akiknek Budai Nagy Antal parancsolt, meg Vajdaházi Nagy Pál, Kardos Jákob és Márton, a jobbágy.

SIETNI, SIETNI. Éjjel-nappal. Mert nyergeltet a vajda, és kibontva a püspöki zászló. Kötik az urak a kardot, és véres kard hívja fegyverbe a székely huszárokat és láncsás talpasokat.

Sietni, sietni. Éjjel-nappal. A tábort keríteni láncos szekerekkel és sáncot hányni körül. Lisztet fuvarozni és marhát összeterejni. Páncélt és bőrgúnyát, kardot és láncsát, szekercét és nyilat szerezni a katonáknak. Nyerget és kantárt a lovaknak. És láncsás századokat formálni, meg alabárdos, páncélos csapatokat; és huszárokat; megtanítani ijjal löni, karddal vágni, láncsával szúrni, buzogánnyal ütni a pórokat. A gyáva parasztból katonát csinálni, a jámbor emberből embergyilkost.

Sietni, sietni. Éjjel-nappal. Mert lám, gyülekeznek már a katonák Kolozsváron. Ott a vajda: Csáky István uram a seregével már, ott a

püspök: Lépes György uram, a maga zászlójával, és a Marosnál vannak már Tamás Henrik úr és Kusalyi Jakch úr mérges székelői.

És egy nyári reggelen megpillantották a pórok a Szamos mellett a vajda seregét: hatezeröttszáz katonát.

És megdöbbentek.

S amikor kiválasztottak ötöt maguk közül, akik kegyelmet könyörögni menjenek a vajdához, akkor Budai Antal azt hitte, hogy vége mindennek.

Ötön mentek el délben a vajda táborába, és egy ember jött vissza belőlük östére. Hátán bőrszak, és abban négy véres fej.

A könyörgő pórok feje.

MASNAP A VAJDA kürtöt fúvatott, zászlót bontatott és serege reázüdült a bábolnai táborra.

De nem volt ott már akkor gyáva paraszt, nem reszketett ott már senki, és nem sírt és nem vinnyogott. De fegyvert szorongatott minden ököl, és csattogtatta fogát, mint a veszett farkas.

És hiába lötték az ágyúk a parasztok szekérvárát, hiába az íjjászok, és hiábavaló volt a gyalog láncsások rohama, és a páncélos, nehéz huszárok is véresen torpaniak vissza a vérrel nyitott résnél, ahol vasinges parasztokkal találták magukat szemben, akiknek hosszúnyelű, láncsás buzogánya ellen páncél és sisak nem védelmezett meg sem embert, sem lovat...

Amikor pedig megfáradtak a rohamokban a vajda katonái, akkor megindultak a vasas szekerek széles sorban. Lassan indultak, és egyre sebesebben a hegyoldalra lefelé. Majd megnyíltak kétfelé és — vége volt a harcnak: a vajda serege megfordult. Vitézei a hátukba vetett hosszú pajzs alá húzott fejekkel futottak, és a pajzsokat Vajdaházi Nagy Pál hadnagy kurtanemesei döngették.

A parasztok ész nélkül, vértől ittasan, vak mámorral üvöltötték diadalukat a szürkületbe.

Budai Nagy Antal kürtöseinek megparancsolta, hogy fújják a gyülekező jelét...

Másnapra Nagy Antal várta a vajdai sereg új támadását. De ahelyett három tiszt érkezett a táborba: a vajda traktálni akar a pórok vezéreivel...

DÓZSA GYÖRGY BESZÉDE A Ceglédi Piacon

Ha a nemes útra indul,
ha megtér a hosszú útról,
mikor elmegy, mikor megjön,
sír a paraszt kint a földön.

Ha a nemes lakomázik,
ugrál vígan, parolázik,
lódít serleget a falra,
a paraszt jajdul föl arra.

Ha a nemes szomorkodik,
halálról ha gondolkodik,
térdre zötyten, úgy bókclgat,
klastromot rak a papoknak,

akár búsul, akár vidul,
lány után ha kukurikul,
kezesíti köszöntyükkel,
fizetni a parasztnak kell.

Ha böjtöl, ha házasodik,
ha beteg, ha szaporodik,
nyaka közé a parasztnak
újra új adót akasztanak.

Még akkora, mint az arasz,
nyögi terhét már a paraszt,
ér alig tizenkét tavaszt,
érzi ustorát a paraszt.

Ha a birtokán tanyázik,
lovat ugrat, agarászik,
míg csak a föld hátán lépdél,
rajtunk jár sok háznépével.

Átkot hoz még halottan is,
lopó, csaló, rabló, hamis,
fejére ha száll malaszt is,
a paraszt fizeti azt is.

Ki sorsomból magas polcra
léptem én világos dombra,
szertenéztem, hogy ott álltam,
mást se láttam a világban.

Nyílt szájunk jajpanaszra?
dögöli, rúgtak a parasztra,
korbács pattant a torokba
rekedt a szó, fojtogatva.

Na, nem értjük a beszédet!
Elég is ennyi, testvérek.
balta, csép, már hadarólap
magyarázza igazunkat.

Vérszopó, dög, elég ennyi,
farkasféreg valamennyi,
testvéreim, — hajlokát is,
szélbe szórjuk a porát is!
Segél Krisztus minket!

Elképzelem, így szólt s nagy bajszát törölve,
néz a futó égre, majd a zajló földre.
Homlokán a harag rőt koszorújával
s szinte tántorogva nehéz igazával
indul Temesvárra süllyedni jeltelen'
szörnyű mocsaradba, magyar történelem!
S mint egy barát írta harcairól szólván:
nyomában ott tolong százhuszezer sátán.

TÜZES TRÓNUS

Részlet

ALKONYATKOR feleúton Nagylak és Apátfalva közt, átkelt a Maros túlsópartjára Énok vajda s közel háromszáz fekete bőrvértés lovasa.

Békés, csöndes volt a tájék. Messziről, tán Csanádról harangszó szűrődött át a vízpartra, ahol megéccakázott a sereg.

Virradat előtt Énokot felverte álmából Kükülleji János.

— Te vagy az, fiam? Készen vagy? — kérdezte a nagyfejű legényt a vajda.

— Készen. — Kükülleji térdre emelkedett guggolásából. — Eljöttem, mer tán többet nem látom kegyelmedet, — oldalt nézett, s így mondta: — jó, gondoskodó nevelő apám vót. Az a... — Talpra szökent, elindult, de még visszajött. — Miklóst... az ikertestvéremet... — megrázta a fejét, dühösen, mert a hangja elfulladt. — Három aranyom van kegyelmednél. Azt Miklósnak... — most már sebesen indult a rónaságnak, előretolt hadához, a martalékhoz, amelynek a fője volt.

A martalék, négy tizedalja, még az este, amikor Énok hada átjött a vizen, észrevétlenül előrelopakodott, s messze, halom alján, húzódott meg. Kükülleji itt azt mondta az embereknek:

— Lehet, tán holnap, valamennyien meghalunk. A martalék azért martalék, hogy meghaljék. De halálunkkal a deréklest segítjük. Annyi urat meg csatlóst vágunk le, amennyit csak tudunk. Megmondta Énok apánk, új élet kezdődik, és mennél kevesebb úr éri meg ezt a szép életet, annál könnyebb dolga leszen a szegény embernek.

A fűben feküdt a martalék. A hadfiak nyögtek, sóhajtoztak, és tudták: mire felkél a nap, elborzasztó s utolsó csatájuk leszen.

Virradaikor Kükülleji felballagott a dombra. Tán tízezer lépésnyire volt ide Csanád. S félúton falu látszott. Ebből a faluból lovasok jöttek ki. A szelő idehozta hangjukat. Énekeltek a közeledők. Kükülleji megmagyarázta embereinek, az urak is martalékot küldnek, hogy avval Énokot az előljáróikra, onnan meg az úri deréklesre csalják. Dehát Énok fia elkerültek már jó néhány leshányást, s most is azon legyen mindenki, hogy a vajda akarátja szerint történjék minden.

Halom alatt bújtak meg. Jó kőhajításnyira előttük dombsor húzódott. A két halomlánc között, mint valami folyammerben, elfolytak jobbra-balra. Egy tizedalját messzire oldalt s jobbra küldött Kükülleji,

s megparancsolta néki, igyekezzék az úri martalék hátába. Másik tizedalját balra rendelt, ugyanevvel a meghagyással.

Hamarosan jobbfelől farkas vonított. Szemközt az ügetve közelítő csatlóshad, tán ötven ember, megtorpant. Aztán hirtelen, a szélükön, felemelkedett s kizuhant a nyeregből egy ember...

— Pányvával dolgozott a cimborá, — mondta Kükülleji János. — Örül majd Énok, ha megtudja.

A csatlósok megriadtak, megfordultak, s visszavágtattak. De tán csak ezer lépést futamodtak, aztán megálltak.

— Mennyünk utánuk, — mondta Kükülleji.

Kimentek a rónára, megmutatták magukat az úri lényalóknak, s lovukat táncoltatva ügettek feléjük.

— Gyere közelebb, büdös, ha mersz, — üvöltött egy kékruhás csatlós, és az öklét rázta.

Kükülleji nevetett. Lóról szállította hadát. Háromszáz lépésnyire a fenekedő, ordító úri martaléktól fűre fektette a fiatal hadivezér. Lovaiuk elé heverték az emberek, de azért egyik szemüket le nem vették a csatlósokról.

Tán a csanádiak is szundítani vágytak a hűvöskés, harmatos hajnalon... Ők is lovuk lába elé hasáltak. Nekik sem volt sürgetős a dolguk!

Most jobbról, a dombsor aljáról, fekete bőrvértés tűnt fel. Lova kétlábára ágaskodott, s kényes-táncos lépésekkel jött közelebb. Néha kikirugott, mert izgató terhet cipelt... Kötélen s a földön vontatta maga után terhét: a vértést, egy megköltözött, kékruhás csatlóst! Akit pányvával emelt ki nyergéből az imént... Nagy, hegyes farkarót is hozott nyergében a keresztes. Ügetve jött, s amikor üvöltő zsákmányával Kükülleji elé ért, leszólt a földön hasaló nagyjához:

— Kukacot hoztam a horogra.

— Ajjó lesz — nevettek a vértések. — Ebbe belekapnak az úri halak...

Csákánnyal lyukat vertek a földbe, s a karót a gödörbe nyomták. Ráemelték az a'élt csatlóst, de előbb hátul felmetszették a nadrágját.

De már dühös ordítással ugrottak talpra a csanádiak.

— Lóra! — kiáltotta Kükülleji. — Ezt a dögöt is hozzátok.

Két vértés lehúzta a karóról a kukacot, lelökte a földre, és pányvára vette

— Hátra! — parancsolta Kükülleji.

Visszafelé rohantak. A vontatókötélre fogott csatlós nagyokat puffanva velük röpködött. Elérték a dombláncot, ahonnan kiindultak. Felkaptattak a gerincére, de ott megfordultak, s vissza, a nyomukba zúduló kék hadra csaptak.

— Csákány-ra! — bögte Kükülleji.

A tizedalják kezében megvillant a csákány. S utána balfelé kizuhant nyergéből valamennyi vértés. A rájuk rohanó csanádiak szablyája jobbról csapva, üres levegőt kaszabolt. De a másik szempillantásban lovuk

balján lógva verték görbe vasukat Kükül'leji legényei a csanádiak lovaiba. Aztán újra nyeregbe szöktek. S most már kardjukhoz nyúltak, s rágá-zoltak a lovuk teteme alatt vergődő csatlósokra, akiket már hiába, hasz-talan sietett kimenteni a csatába zúduló többi csatlós.

— For-dújj! — vonított Kükül'leji.

Már csak tizenhatan vágták ki magukat a megfogyatkozott csanádiak öleléséből. Fordultak, s loholtak hátra. S köztük volt a karóra szemelt csatlós gazdája is, aki már elhagyta valamerre zsákmányát.

A szélekről váratlanul az üldöző csanádiak hátába estek a csata elején előreküldött lappangók. A csatlósok megtorpantak... de csak pil-lanatokra. Mert a faluból félelmetes dobogással új s számos kék hadak jöttek ki. Marosmenti birtokos urak kékbélibe öltözött csatlósainak három százada volt ez. Duhtól torzult arcú, sastollas urak vezették őket.

— No Kükül'leji pajtás, ütött a végóránk, — nyögött a karós vér-tes. Visszafordult, s alaposan megnézte, szinte megszámolta a jó három századalnyi lovast, aztán lova nyakába hajo't, és ment, ahogy Énok megparancsolta: hírt vinni Zudar Dávid bátyónak, az előljárók főjének, hogy jól cselezett a martalék: kihozta az urak nagy hadát, s most öleti magát rakásra a négy tizedaljával együtt Kükül'leji János pajtás.

Messze; hátul, halomsor gerince mögött feküdt Zudar Dávid elől-járó hada. Csak Zudar bátyó nem feküdt. Ő térdelve várta a nyargaló lovast, s amikor az ellihegte szavait, felugrott, előregörbült, ősz bajsza kétoldalt előre esett, szemöldöke szárnyként emelkedett a magasba... Előre lesett, ugrásra készülve az öreg, aztán hátrapattant, mint a kiru-gódó acélpenge.

— Hé... hé... — vijjogta. — Héj... lóóóra!

Szempillantás alatt négylábon álltak a lovak s a hátukra pattantak az emberek. Zudar peckesen s ráérően lépkedett visszafelé. A sorbaren-dezkedett század előtt lóra ült ő is, újonnan előreszimatolt, aztán meg-fordult, belehajtott a sorba, s áttörte magát rajta.

— Hé... hé... — hangzott újra seregén túl a riasztása. — Utá-nam... — s vágatott visszafelé.

A had utána fordult, s lezúdult a füves lejtőn, átvágott a lapos ré-ten, s újabb buckákra törtetett.

Kükül'leji kis népe már egyre közelebb s közelebb csatázott. A há-tukon hozták szegények a nyüző urat.

A karós legény újra vágatni kezdett. Zudar Dávid a deréklesre küldte, a kétezer lépés futamodásnyira hátul megbújt Énokhoz.

A vajda kis halom tetején szemlélődött. Gacsos, nagy csizmájában, foltos nadrágjában s kifelé fordított gubájának megritkult szőrzetével, szomorkás vándornak tűnt. Nem húzta magára a Dévaványán leőt Zá-polyások fekete bőrruháját. Erdőlakó kóbor maradt továbbra is... Fene-ketlennek tűnő szőrtarisznájában kotorászott most. Cipót markolt ki belőle, nagy darabot letört, s majszo'lni kezdte a jó, puha kenyeret.

— Hé... hé... enni! — szólt hátra.

Az álmukból fölvert emberek gyorsan falatozni kezdtek. A lakoma után füről szoptak harmatot. A lovak is vidáman, farkcsapkodva legelték körül heverésző gazdáikat.

Reggeli után újra letette fejét a fűre ló és lovas. S elaludtak azonnyomban. De lova kantárát senki el nem eresztette. S kardja is kezeügyében volt mindenkinek.

A nap már ölnyi magasan állt az égen, amikor a dombtetőre, Énokhoz ért a nyargaló lovas. A vajda guggolva várta.

— Szorít a csizma, mi? — kérdezte, s felpislantott rája.

— Szorít. Sokszáz csatlós gyűtt ki a városbul. Urakkal.

— Urakkal? Nem soká lesznek azok urak! S martalékunk hol?

— A martalék... tán... má... oda... Szegények:

— Oda? — krákogott. — Oda?... Hát az elüljárók?

— Még vannak. S vitézül. De má nem soká. Temérdek rajtuk az úr.

— Az úr? Az úr a martalékon van, — szólt rá Énok figyelmeztetően.

— Egy századalja a martalékkal jádzik. A másik kettő ráment Zudar bátyóra, — mondta hangosan a hírhezó.

— Ej... ej... — csóválta rosszalóan fejét az öreg. — Ejjen az az úr? Ejnye no... szólná néki: mi dolog ez? Eccerre mén a martaléknak, meg az előljáróknak? Ej... ej... No, elmehetsz...

Jobbra-balra, meg hátra is nézett, hosszan az öreg. Aztán az egyre közeledő kergetőzést leste, s a szeliő szárnyán közelető csatazajra is fülelt.

De nyugalma már tűnőben volt. Aprókat s egyre sebesebben lépkedett föl s alá a leshe'yén. Felkötötte kardját. Báránybőrsüvegét a két fülére húzta. Aztán kivette tarisznájából a nagy, csillogó acéllapot. Rálehelt s gondosan süvegéhez dörzsölte, s a nap felé tartotta. Szikrázott, villogott a kis tükörlap. A képét is szemlélgette benne az öreg komolyan, komoran.

— Lóra! — szólt hátra.

A messzi pontok ott elől, amelyek hol eltűnve, hol újra előbukkanva a halmok között rajzottak, egyre nagyobbodtak, sokasodtak. Apró villanásokat is észlelt az öreg: a szélekre küldött csellengő tizedalják főlegényei villogtatták parancsaikat a kis acéllappal. Nem voltak ezek a fények nagyobbak egy tűhegynél, s nem is észlelhette más szem ilyen távolból, csak az ilyen öt évtizeden át erdőben lappangó ember-farkas.

Rá-rábólintott az öreg a csilánásokra, amelyekből azt olvasta ki, hogy a szélekre kiküldött cselező tizedalják a csanádiak hátába kerültek. Most már csak azt várta, hogy Zudar Dávid kiszakadjon a csatából, és maga után rántsa az urakat. Ezeknek aztán a hátába esnek a széleken csellengő keresztések.

De bírja-e a ló? Fáradt szegény pára. Alig egy hete jött az Al-Dunáról. Igaz, jó nevelő gazdájuk volt Zápolya, s az új gazdák se sajnálták tőlük a jó sarjúszenát, de mégis csak erejük fogytán lesznek hamar... Hátrafordult.

— Gyerekejim, — kezdte hirtelen s olyan erővel, hogy hangja a legtávolabbi lovasig hatolt. — Készen vattok?

— Készen... Énok bátya... készen! — dörgött a sereg.

— Gyerekejim... most aztán kegyetlenül... egy szálíg... valamennyit.

— Kegyetlenül. Egy szálíg. Valamennyit! — zsongott az eskü.

Már senyvesztett a meleg. A messzi, tág róna s a szerteszórt hal-
mók fölött határtalan s áttetsző volt a lég. Csak a szemhatár szélén ültek
apró porfelhők. S ezek a kis felhők mind az országút felett lobban-
tak fel...

A közeli s szemköztj dombláncon váratlanul felbukkant az első
lovas. Utána rendetlen gombo'yagban jött... tán hatvan. Zudar Dávid
maradék hada volt ez. Felrohantak szegények a dombtetőre, s újra le-
tűntek a völgybe. Utánuk szorosan, szinte a sarkukra hágva, az üldözők
hosszúra nyújtott sora jött. Nem siettek. Ráérősen hajtották a vadat.
Utánuk még egy... meg még egy sor haladt. Tán kétszázan lehettek,
őket is hamar elnyelte a völgymeder.

Már egészen a közelben kapaszkodott a dombhátra, a fűben buk-
dácsolva s rogyadozva, Zudar Dávid üldözött népe. A lovak fel-felbuk-
tak. Lovasaik kiugrottak a nyeregből és gyalogon szaladtak, mert már
nevetve s jó kívánságaikat kurjongatva léptettek a sarkukban a csatlósok
és a közéjük keveredett nemesurak.

Mintha nem is ellenséget hajszoltak volna. Hiszen tudták: beérik a
maroknyira fogyott bőrvértes kereszteseket, akiknek már annyi erejük
sincsen, hogy emeljék szablyájukat... Már csak husángként vonszolták
maguk után.

Csipőre rakták baljukat, a kardot a tokban hagyták. Így szállt le a
völgybe az üldözők első meg második sora. De amikor a dombtetőre fel-
ért harmadik hullámuk is, a hátuk megett villogni és csillogni kezdett
a lég: Énok lapuló, csellengő szél-portyázói tűntek fel mögöttük.

Énok kezében is felvillant az acéllap. Magasra tartva, csapott véle
jobbra-balra. A széleken lappangó fekete vértések a tükörparancsra bel-
jebb húzódtak. Most lefelé villant az acél. Zudar Dávid tántorgó legényei
fölemelték arcukat, s megértették a jelet: iszkoljanak, jobbra-balra...
el az útból.

Énok is fellendült lovára, s kardot rántott.

— Fijaim... neki... most aztán neki a bides nyúzóznak!

Lezúdult a dombról. Énok jó száz lovasa rácsapott a meglepett
csatlósokra s urakra, akiknek a nyakába hátulról a csellengők estek.

A csatlósok közepén elüvöltötte magát egy sastollas nemes úr:

— Körbe... körbe... körém!

A csanádiak első sora megingott Énok bátya lovasainak a rohamá-
tól, s visszahullt a másodikra. De a harmadik már felfogta a nyakába
szakadt kereszteseket, s üvöltve nyomta s kaszabolta őket, vissza a domb-
tetőre.

— Gyerekejim! — kiáltotta panaszosan Énok. — Gyerekejim... futtok?... Ne fussatok! Ott hátul... neki... neki a nyúzó-vonó úrnak... Neki... — s a jobbában forgatott csákányát egy előre hajló csatlós nyakába csapta. — Fijaim... neki... csak még eccer...

Panaszos szavára elfutotta vér a néhai szegény, nyúzott erdélyi latorhajtok szemét. Összetömrültek Énok körül, és clyan erővel csaptak az egyre jobban tolakodó úri hadra, hogy az újra megingott, s hátrálni kezdett.

— Fijajim -- vijjogott Énok, s nyakonvert csákányával egy bőrvétes csatlóst — Fijajim... csak most... még eccer... a fejit... a fejit heréld...

De hiába biztatott, hiába panaszkodott az öreg! Hiába vágott rést népe az első soron, s hiába közelítette meg a vajda a vezényszavakat ordító nemes urat, a csatába avatkozó negyedik s ötödik úri hullám ráömlött a fekete vétesekre, s vágta, taposta, maga előtt kergette a szétzilált s ijedt maradékukat.

— Fijajim! — vijjogta Énok. — Neki... neki... Az apánkér! Magunkér! Fijajim... neki! Fijajim... Elhattok? Mán rajtam az úr...

— Jövünk! — harsogták jobbról is, balról is Zudar Dávid talpassá vedlett gyerekei. Köztük volt Petre Muntyán és két oláh testvére is. Öles ugrásokkal közeledett a három oláh, szájukat a szemükig rántva üvöltöztek. A csatlósok s nemes urak lovába szúrták kardjukat, s a lefelé hulló emberek torkának estek, kézzel, foggal. Vijjogtak, vicsorogtak, mint a kutyák, s visíoltak, mint a megszúrt malac...

Sövény emelkedett már a lovak és emberek teteméből. A csanádiak első s második sora az utolsó emberig elpusztult. De a földön feküdt Énok csellengő hada is. A maradékot már a dombon túl aprították az urak.

Zudar Dávid talpasainak a rohama mentette meg a pusztulástól Énok bátyót, aki hátrahúzódott, vissza a dombra, ahonnan az imént lezúdult.

Negyvenedmagával ért föl. Végignézett vitézein. Véres volt valamennyi. Megtörölte vérző s verejtékes homlokát, s szerteszimatolt. Szemben, a dombtetőn is nyugtalanzkodva nézelődtek a rendezkedő úri hadak.

A nap már régen áthágott a delelőjén. Megvadult, gazdátlan lovak száguldoztak a messzeségben, s lenn, a dombhasadékban s a halnak lejtőjén fel-felhangzott a haldokló lovak s emberek ordítása.

De Énok nem a halódokat leste. Szeme elé karimázta tenyerét, s a Maros felé figyelt. Aztán befelé, a nagy rónaság felé kutatott.

Mert a Maros felől is, meg a róna mélyéről is nagy lovasseregek közeledtek. A kardjuk ideszikrázott... S zászlók röpködtek fölöttük.

A Marosról jövő lovassereg előtt csúcsban hátrabukó, fekete torony-süvegben, kezében kétélű pallosával, sötét kancáján jött Balogh Gábel. Mögötte a magasan úszó bíborszín dandárszászlót Cser Bálint vitte.

Gábel mellett a bőrpáncélos óriás, Kükülleji Miklós rohant. Korbáccsal verte lovát, s egyre csak üvöltött:

— Énok bátya... Énok... nevelő édes apááám... hol vagy?...
Ikertestvérem, Kükülleji... hol vagy?

— Látlak... látlak, Kükülleji fiam, — ordított Énok, aztán elnevette magát, vinnyogón, furcsán... tán inkább: sírt, s így kiabált a mögötte fölállt, kerekedő szemmel bámuldozó, tépett, véres hadja felé.
— Gyermekejím, meggyűt... Gábris urunk gyűt meg.

A két egymásnak rohanó lovassereg tán ezer lépésnyire lehetett egymástól, amikor Gábiel kezében villogni kezdett a tüköröző acél. Az egymás felé igyekvő két lovassereg irányt változtatott, s a domblánc gerincén ámuldozó csanádiakra szakadt...

Énok vajda már régen abbahagyta izgult s meghatott kiáltozását. Némán nézte a csanádiakra zúduló lovasáradat fölött repkedő nagy, bíborszínű zászlót, amely egyre mélyebbre gázolt... s a széleken vitt két fehérselyem lobogó egyre közelebb s közelebb ért a dandárlobogóhoz.

Azután eltűnt ló, lovas s hadijelvény. Csak a csatazaj, az üvöltés hallatszott ide a völgykatlanból. Később ez a zaj is elhalt. S csak később, messzire látszottak a mozgó lovas századok, amint kergetőzve nyargalásztak a Csanád előtti falu szélén. Váratlanul Énokék mögött támadt zaj.

Kis lovascsapat kíséretében hat nagykereű gyors szekér közeledett. Három-három tálos vontatta a szekereket. Énokék előtt egyetlen roppanással megállt a menet... Az egyik szekérről piros csizmába, rövid barna szoknyába s piros bőrmellesbe öltözött, barnaarcú, feketehajú s karbunkulus szemű tündér... Zinaida ugrott le... Oldalára nagy bőrtarisznnya simul. Énok felé futott. S már szaladtában nyitotta iszákját, amelyből fehér gycles villant ki. Nyomában asszonyhad sietett.

— Bajtól sebes van? — kérdezték.

Lentről újra felhangzott a keresés:

— Küküllejiii... Ikertestvéreeem... Küküllejiii... János.

A holtak közt turkált, lovak s emberek tetemét húzta el egymásról Kükülleji Miklós. Meglelte már Zudar Dávidot. Három csatlós közé szorult a vén erdélyi latorhajtó. Még élt, de szeme már föl-főlakadt.

— Bátyó... a testvérem... — könyörgött Kükülleji Miklós.

Zudar Dávid félre ejtette a fejét. A legény két keze közé vette.

— Bátyó, — nyögte. — Bátyó... János, merre?

— Mar-ta-lék, — nyögte kínlódva.

— Martalék? — Kükülleji Miklós fölegyenesedett, a lova felé szaladt. Már vetette volna magát föl, a nyeregbe, de még visszament Zudarhoz, lehasalt melléje, és megcsókolta a vén ember hűlő száját, s csak aztán ment lova felé. Még visszanezett a dombtetőről. Az asszony-had élén most ért le az emberek s lovak teteméhez Zina... Kükülleji sarkantyúba kapta lovát, s a Csanád alatt csatázó had felé vágatott.

Most már Énok maradék népe is lejött a völgymederbe. Lerugták a halott keresztesekről az úri s csatlós tetemeiket. Volt olyan keresztes, aki még holtában is ellensége nyakán tartotta a markát. Alig tudták lefejezni róla.

MAGYARORSZÁG 1514-BEN

Részlet

A TÁGAS, de alacsony terem tömve vala emberekkel: a nyitott ablakoknál asszonyok állottak s gyermekek kapaszkodtak fel, kik, a férfiak közé vegyulni elég bátrak nem lévén, innen nézték a bennitörténteket. Az egész gyülekezet hallgatott, s mindenkinek figyelme, úgy látszott, a szoba egyik szegletére vala függesztve, hol több tanácsbeli s öregebb paraszt az asztalnál ülve, látszó érdekléssel követé egy melléjük leült fiatal-ember előadását, ki, mint a vörös keresztből gubáján látni lehetett, a keresztesekhez tartozott, s éppen a csanádi csata történeteit beszélte el hallgatóinak.

— Hát az urak Csanád előtt, amint mondod, tökéletesen megverettek? — szólt egy csontos paraszt. — Nem mondtam-e már tegnap, gyermekeim, midőn ott Csanád táján éjjel az ég megvörösödött, s ti többiek, összecsapva kezeiteket, jajgatva futottatok ide s tova, hogy a város, hol életünket eladjuk, lángban áll, míg ti csak bámultatok: honnan tudhatom ezt?

— Mondta, bíró uram, mondta, — mormogtak sokan.

Az előbbi meglegedett arccal nézett körül bámulói során, azután ismét a kereszteshez fordult. — S kend azt mondja, hogy Báthori István és sok más úr is ott vészett?

— Báthori István és sok más, fényes páncélba öltözött úr, kinek dolmánya egész Besenyő minden házainál többet ér, — válaszolt a kérdező. — Nem is menekült meg senki közülök, csak a püspök, ki Ravasdi- és Dóczyval a várba vonult, és Telegdi, kit dicső vezérünk elevenen kerített kezébe. Ennek is, úgy hiszen, jobb volna, ha a többiekkel halva feküdnék a Maros partján, mint hogy a büntetés elérje, mely reá vár.

— Ugy kell neki, — mondá egy halvány férfiú, kinek arca majdnem ijesztő mosolyra vonult, midőn szólott: — ki parancsolta neki, hogy a keresztes had kihirdetését ellenezze? Csak kínozzák, gyötörjék jó sokáig. Ily nagy úr megérdemli a fáradságot; magam is elmegyek Csanádra, hogy jelen legyek.

— Telegdi nem a legrosszabbak közül való, — szólt egyike az asztalnál ülőknek, az előbbi szavakra csóválva ősz fejét.

— Nem a rosszabbak közül való?! — kiáltott az előbbi mérgesen az asztalba döfve a kezében tartott bicskát.

— Nem biz a! Sok szegény embert tudok, ki nélküle rég elveszett volna inségében. Aztán meg én azért nem mondom, hogy szabadon bocsásák, — tévé hozzá sóhajtvá, midőn észrevevé az indulatot, melyet engesztelő szavai többekben előidéztek — csak azt mondom, hogy kár volna neki más mértékkel mérni, mint ő mért másoknak. Telegdi István soha senkit nem kínoztatott.

— És én azt mondom, apjok, — szólt itt valaki az asztalhoz közel állók közül — kár volna méregetéssel időnket tölteni. Kérdezte-e a nemeség: jó vagy rossz emberrel van-e dolga? Nem biz a! paraszt, s ez elég: üsd, nyúzd, kergesd; ha becsületes és jó keresztyén, majd megjutalmazhatja isten a másvilágon. Így cselekedjünk mi is. Amit a parasztgubán elkövettek, visszaadjuk aranyos mentéiknek, bárkit találunk bennök.

— Jól beszél! — kiálta néhány hang.

— S én azt mondom, — szólt ismét a halvány férfiú — nem kínozzuk őket eléggé. A püspöknek dézsmaszedője minap azt mondta valakinek: bár valamennyi parasztnak egy feje volna, hogy mind egyszerre lecsaphatná. S én azt mondom: bár minden nemes embernek tíz feje lenne, hogy tízszer csaphatnám le fejét. Oh, miért nem lehettem jelen az ütközetnél! — szólt, az asztalból kirántott kését görcsösen markába szorítva.

— Sokat is vesztett kend, — mondá a keresztes büszkén — soha nem látott nagyszerűbb, szebb csatát az ország. Hatalmasan vonultunk Csanád felé. Szegedtől idáig majdnem mindig a Maros partjain. Elől, Lőrinc vezetése alatt, néhány száz lovas. Utána maga Dózsa s a többi vezérek, közel harmincezer fegyveressel; hátul asszonyok, gyermekek s kocsi-kon egyéb poggyásunk, mind oly rendben s hadi tartással, mintha Hunyadi járna ott seregeivel. Mert György kemény vezér, s a rendbontókat halállal szokta büntetni.

— Halállal? — szólt néhány a hallgatók között bámulva — hisz keményebben az urak sem bántak velünk.

— Mikor közel értünk Csanádhoz, — folytatá az előbbi — egyszerre Lőrinc seregével visszatér, s tudunkra adja, hogy a város előtt az ellen-ség készen vár reánk. Megállunk. Dózsa néhány rendelést tesz. Lőrinc áldást mond az egész seregére, s előre nyomulunk isten nevében. Az urak nyugodtan várják jöttünket. Sisakjaikon büszke kócsag bokréták ingadoznak, mint a mező kalászhai, ha az aratás közelít; s a legbátrabb kaszáznak feldobogott szíve, midőn a nehéz napi munkát látá maga előtt. Sokaak eszébe jutott: nem fog-e fáradtan ledőlni a rendek között, mielőtt napszámát berégzé s arató-részét kikaphatja? De itt nem volt sok idő gondolkodásra. Mihelyt első csapataink a sílon megjelentek, megdördültek az ágyúk. Ellenségeinket roppant füstgolyó takarta el; közülünk egész sorok dőltek egyszerre, s egy percig elrémülve vonultunk vissza.

— Borzasztó! — szólt ismét néhány hang; — csak az ágyúkat ne találták volna fel az urak.

— De vezéreink nem csüggedtek el, — folytatá az előbbi lelkesedéssel. — Ez a vitézségték? ordított Dózsa. Így akarjátok kivívni szabadságotokat? kiálta Lőrinc; s seregeink a vezérek után ismét az ellenség ellen fordultak. S újra megdördültek az ágyúk, újra ledőltek pajtásaink; de mi előre haladtunk, vadon ordítva jelszavunkat: Krisztusért és szabadságért!... Közöttünk többen hanyatlanak le véresen; de mi nem engedünk, s mindig sebesebben nyomulunk ellenségeink ellen. A füst mint egy nehéz köd terült el körülöttünk. Magát a várost nem lehetett látni. Ekkor egyszerre, mintha a sötét felhőt villám hasítja szét, ellenünk rohan Báthori vasasaival. Keményen, mint a jégeső, hullanak buzogánycsapásaik fejünkre, s ismét hátrálnunk kell. Sokat, elleneink közül, elértek kaszáink; s a vasszőges cséplő szaporán kocogott vaspáncélaikon; de gyalog nem állhattunk ellent a lovasoknak, s mivel az est közelgett, Dózsa visszavonulásra fuvatott. — Az erdőhöz vonultunk. A nemesség nem követett eddig, s szintén visszatért előbbi helyére, s így töltöttük az éjszakát. — Mintegy három annyira, mint innen a falu vége, lehettünk egymástól. Átellenünkben láttuk az ellentábor tüzeit, vártáik szava érthetően áthangzott táborunkba.

— Bámulom, hogy az éjszaka sokan el nem szöktek közületek, — mondá a harangozó, ki a falu előkelőbbjei között szintén helyet foglalt az asztalnál, s a csata leírására elborzadva, e szavakban mintegy akaratlanul belső gondolatait mondá ki. — A vezéreknél nagyon kellett vigyázni.

— Nem volt rá szükség, harangozó! — mondá az előbbi megvetéssel; — ha nagy harangodat egyszer megindítottad, tartsd fel, ha bírod. Kötelehez fogódzhatsz, de fölránt magával; s ilyen a sereg, miután az első csapásait tette, nincs nyugta többé. A kiontott vér égbe kiált, úgy mondják, de még inkább kiált az azon testvér-vérhez, mely az élők szívében forr: s mi alig vártuk a hajnalt, hol elesett bajtársainkért bosszút állhatánk. — S újra kezdődött a csata. Újra dörögtek az ágyúk, csattogtak a kardok s buzogányok; új sorokat terítettünk le kaszáinkkal; de mind hasztalan! az urak győztek; seregeink rendetlenül futottak az erdő felé, s utánunk Báthori lovasai s a temesi gróf maga, rohanva, mint a forgószeél, ha szétzaggatott fellegetek kerget maga előtt.

A hallgatók szemei feszült figyelemmel függöttek a szólón; köröskörül halotti csend vala, midőn ez, előadásának legérdekesebb pontjára érve, lángoló arccal felugorva, lelkesedésében ekként folytatá:

— De itt egyszerre minden megváltozott. Elvesztettük a csatát, azt gondolták elleneink, azt hívé sok közülünk is, s futottunk, amint mondám, vad rendetlenségben az erdő felé, hol a fák között Báthori lovasai nem követhettek oly sebesen. Lovas és gyalogos, barát és ellenség, főúr és pa-

raszt egymás közé vegyülve. Egy feloldhatatlan embergomolyag, melynek minden lépéssel egy-egy szálát szakítá el a halál. De alig értünk a fák közé, midőn egy csapással minden változott. Mint mikor az erdőt vész ragadta meg, mélyében vad zúgás hallatszik, a törzsökök ingadozni kezdenek, s mindenfelől recsegve letört ágak hullanak: úgy vala itt. Krisztus és szabadságunk! hangzott az erdő mélyéből. A fák mögül vezérünk által ide rejtett seregeink rohantak elő: az ágakról nyílzápor hullott elleneinkre, s mintha előttük mennykő ütne le: közülük a legbátrabbak is egyszerre megállanak. Mi új bátorságra ébredve, megfordulunk, s rajta, a nemesek ellen. Előttünk György vezér sötét páncélban, vele Lőrinc, Imre, Gergely s a máriarosi nemesség s a kaszások; vele valamennyien, kik szégyelve gyávaságunkat, most kettős dübörgéssel rohanunk az ellenségnek. Krisztus és szabadságunk! így kiáltunk, s kaszánk csapása alatt a nemesség virága rendre dől, a cséplő vígan kopog az ércpajzsokon. Úri munkát tévénk, s nem vala szükség, hogy valaki szorgalomra intsen. De még a győzelem mindig bizonytalan volt. Ellenségeinknek, mihelyt veszélyöket észrevevék, a püspök seregei jöttek segítségükre, s ide s tova ingadoztak az ellenséges hadak, mint két bika, kereszibe téve szarvait, ide s tova tolakodik, és egyik sem tudja, melyik fogja a másikat földre teríteni. Főkép Báthori István tévé bizonytalanná győzelmünket. Hej, ha őt láthattátok volna!

— Erősen küzdött, nemde? — kérdék néhányan, s a remegő, félig elfojtott hangban észrevehető volt az érdek, mellyel a keresztes előadását követték.

— Mint az oroszán, — folytatá amaz, még inkább lelkesedve; — így a kard csak magyar kezében foroghat. Nincs mié't szeressem Báthorit, de ha száz esztendeig élek, sem fogom elfelejteni képét. Tisztán ragyogott a nap a tér fölött, de mintha legszebb sugarait csak éppen Báthorira öntötte volna; az aranyozott páncél, a fényes sisak, a kard, melyet kezében forgatott, rajta s körülötte minden ragyogott, a szem elkábult, ha reánézett. Mintha Gábor arkangyalt látnók, midőn Lucifert a mennyországából kikergeti. A legbátrabbak is visszavonultak villogó fegyvere előtt. Ekkor Dózsa sötét fegyverében, magasan fölemelve csillagbuzogányát, száguldott elő, s a fényes csapat, mely Báthorit környezé, mint a napvilág, mikor éj közelg, visszavonult hatalmas csillaga előtt. Csak Báthori nem. Györgyünk föllelte párját; s kik közel valánk, egy időre felhagyva a küzdéssel, néma figyelemmel függesztettük szemeinket a küzdőkre, mintha a nép s nemesség őrangyalai vívnának meg egymással, s mindenki tudná, hogy a csata kimenetele egy párviadaltól függ. — S úgy lőn. — Mihelyt Báthori, Dózsa buzogánya által mellén találva, lováról hanyatlani kezdett: társai egyszerre segítségére rohantak, s vezérüket hátrálni kényszeríték; de bátorságuk meg vala törve. Magukkal ragadva a sebesült Báthorit, vad rendetlenségben futottak szerteszét a mezőn, hol sokakat utólért

bosszuló fegyverünk; mások a Maros habjaiban találták halálukat; s mi győzelmünk ünnepére Csanádot gyújtottuk fel, hogy vörös lángjai az Alföldön a szabadság hajnalát hirdessék.

Lehetetlen volt leírni a hatást, melyet az előadás a hallgatókra tett. Ha még most is katonanemzetnek neveztetünk: e történet korában a magyar csakugyan az volt még. A közönséges hadviselés nemességünket illeté, de a törököktől szüntelen fenyegető veszély s az egyes nemések közt létező viszongások, melyeknél minden földesúr parasztjait használá, nem engedék, hogy a katonai szellem népünk bármely osztálya között kivesz-szen. A magyar paraszt, csak ha ekével kellett a mezőn megjelenie, vádoltatott tunyasággal; ha fegyveres megjelenése kívántatott, nem volt nála serényebb. Ma német, holnap török ellen, — ez volt a váltógazdaság, melyet földművelőink századokon át legszívesebben űztek. S csaták emléke volt majdnem az egyetlen tárgy, mellyel a parasztkunyhóban, mint úri termekben, a hosszú téli esték unalma elűzetett. A jelen esetben azon érdek, melyet a csatának leírása már magában gerjesztett volna, még annak szükséges következményei növelték, s visszatartott lélekzettel állott ott a tömeg, s hosszabb idő kellett, mielőtt az általános érzelem szavakban kitört.

— Legyen áldott az Úrnak szent neve, — szólt végre az öreg paraszt, kezeit az éghez emelve — segítségére jött a gyöngének, s megszé-gyeníté a hatalmasokat.

— S legyenek áldva a dicső bajnokok, kik véröket szent ügyünknek szentelték, — szólt egy másik; s az általános öröm mindig hangosabb szavakban tört ki; a parasztok megölelték egymást, magasztalák Dózsát s a többieket, kik e csatában résztvettek; bort hozatlak, hogy e boldog nap áldomását megüljék; s míg bent a csapszékből mindenki a legnagyobb örömmel engede át magát, addig egyesek kisérttek s a be nem fért s a korcsma előtt összegyűlt népnek elmondták a víg újságokat.

EGYSZER VOLT CSAK

Dózsa György emlékének

Egyszer volt itt lakodalom,
 Nagy, igazi lakodalom,
 Mikor ez ország vőlegénye
 Dózsa György volt,
 S egy-egy hős tavasz-hajnalon
 Ezer helyütt lángolt öröm-tűz.

Egyszer volt vulkán ez a föld,
 Erő és láva ez a föld,
 Mikor a harag, bosszú és cél
 Összeállott,
 S ítéletes viharba tört,
 S Dózsák, nem császárkák, üzentek.

Egyszer volt itt a Hit merő,
 Moldvától Rómaig merő,
 Mikor becsülettel és irtva
 Támadt, végzett
 Minden becsületes erő,
 Hurkot tépve, csóvákat vetve.

Egyszer volt itt a sors kegyes,
 Bukásban is nagy és kegyes,
 Mert azt üzentük a világnak,
 Mit ma kéne,
 S mit azóta nem érdemes,
 Mertholt vulkán a régi vulkán.

Egyszer volt itt forradalom,
 Hites, igaz forradalom,
 Rendet, igazságot csináló,
 De Dózsákkal,
 S azon a hősi hajnalon,
 Mikor gőgösen nem alkudtunk.

Egyszer volt itt egy kis remény,
 De véres és tüzes remény.
 Jönnie kell új Dózsa Györgynek
 S fog is jönni.
 Jaj, félek, meg nem érem én,
 S ti se, drága, csüggedt bajtársak.

**KÍGYÓINKNAK, ESZE KOMÁM,
LÉPJÜNK A NYAKÁRA**

ESZE TAMÁS KOMAJA

Gábor fiam Bécsé,
 Oda is van nőve.
 Őrzse lyányom a Krisztusé,
 Papok szeretője.

Morva grófé földem,
 Asszonyom a sírban.
 Menjünk, menjünk Munkács felé,
 Már eleget sírtam.

Nincsen e világon,
 Nem maradt már semmi:
 Esze komám, ideje már
 Rákócziért menni.

Magyar bolondoknak
 Bolond útját járom,
 Bécsi lator lett a fiam,
 Pap-céda a lyányom.

Váradon gyaláznak,
 Bécsben kinevetnek,
 Ciberén élt Esze komám,
 Mondok egyet kendnek.

Urak, papok dölyfét,
 Ím, e'leget túrtuk,
 Gyomrunkba a sok bánatot
 Már eleget gyúrtuk.

Rákóczi, akárki,
 Jöjjön valahára:
 Kígyóinknak, Esze komám.
 Lépünk a nyakára.

SERKENTŐ ÉNEK

Magyarország, Erdély, hallj új hírt,
Melyet régen hogy tokos bírt.
Már ideje, hogy felserkenj,
Puskát, kardot, rozsdától fenj.
Dobszóra ülj lóra!

Bizony régen, hogy már aluszol,
Hideglelés nélkül vajuszol.
Megemésztett a porció.
Nincs benned már semmi jó.
Hol híred s fegyvered?

Ne hagyd magad, kérlek, ily lágyon.
Mit heversz honodban csak ágyon?
Kapádból is csinálj fegyvert!
Lám, országod termett embert.
Ébredjél, ne késsél.

Rákóczi érkezett Munkácsra,
Híre ment már ennek Szatmárra:
A kapukra fut a német,
Tartja szorosan a gyémet ;
Mond verdót — áj Hergót.

Bercsényi is elhagyta Ungvárt,
Mert ily állapotot rég hogy várt.
Gyűl hozzá sok kuruc legény,
Mindenik oly serény, kemény,
Mint farkas avagy sas.

Nohát magyar, kapjad az időt,
Mert mutatott isten immár főt.
Szép hazádért, kedvesidért
Te mért szánnál ontani vért?
Ne sarcolj, csak harcolj!

Esze Tamás sem ül Tarpán,
Ember — higgyed — ő is a talpán.
Azt mondja, hogy egyéb bérrel
Nem taxál, csak német vérrel:
Fegyvert von, s majd vért ont.

Károlyi is megúnta Bécset,
Ausztriában gyújtott sok mécset.
Tűzzel próbálja ezüstöt,
Alig állja Bécs a füstöt,
Mert sűrű s keserű.

Német, én most csak emlegetlek,
De rövid nap megfenyegetlek,
Mert látom, hogy nincsen hűtöd,
Amit ma szólsz, holnap ütöd,
Más nyelvben, rossz jelben.

Ám menj pokolba most apáddal!
Mit keressz itt köztünk lanc-fáddal?
Porciónkkal laktál jól
Egyék varjak ki hasadból.
Távozz s kárhozzál!

Hallottad-e hírét a híres Szebennek,
A híres Szebennek, s a híres Mohának,
A Mohában lakó Kerekes Péternek,
S Kerekes Izsáknak, ő felnőtt fiának?
Ez egyszer ittason ment az istállóba,
Ott is lefeküvék a lovak jászlába.

Egyszer csak kimene az ő édesapja
A tornácba, s lenéz onnan a határra.
Hát bizony jődögél nagy fekete sereg,
Úgy látszik messzünnen, mint a setét felleg,
Nem tudják, miféle, kuruc-e vagy labanc,
De mégis gondolják: a szebeni rácok.

Ekkor csak lemene Izsák édesapja
A lovak jászlához, s ilyen szókkal mondja:
„Kelj fel, fiam, kelj fel, jó Kerekes Izsák!
Mert bizony jődögél nagy fekete sereg,
Úgy látszik messzünnen, mint a setét felleg,
Nem tudjuk, miféle, kuruc-e vagy labanc
De mégis gondoljuk: a szebeni rácok.“

Ekkor megfordula az első álmából,
De mégsem kele fel a lovak jászlából.
Másodszor kimene az ő édesanyja,
S ilyen szókkal költi igen hamarjába:
„Kelj fel, fiam, kelj fel, jó Kerekes Izsák!
Mert bizony jődögél nagy fekete sereg,
Úgy látszik messzünnen, mint a setét felleg,
Nem tudjuk, miféle, kuruc-e vagy labanc,
De mégis gondoljuk: a szebeni rácok.“

Ekkor megfordula második álmából,
De mégsem kele fel a lovak jászlából.
Harmadszor kimene szép gyönyörű mátká
A tornácba, s mindjárt lenéz a határra.
Hát jó az ellenség igen hamarjába,
És leszalada ő a lovak jászlához,
És így kezd beszélni a kedves urához:
„Kelj fel, szívem, kelj fel; itt van az ellenség,
Nem tudjuk, miféle, kuruc-e vagy labanc,
De mégis gondoljuk: a szebeni rácok.“

És ekkor felugrék jó Kerekes Izsák,
Igen hamarjába a lovát kihozák,
Felköté a kardját mindjárt oldalára,
S felfordula szépen jó barna lovára,
És visszatekinte, s ilyen szókkal beszélt:
„Kiontatom vérem apámért, anyámért,
Megöletem magam szép gyűrűs mátkámért,
Meghalok én még ma magyar nemzetemért.”

E szók után lovát sarkantyúba kapja,
S az ellenség felé nagy bátran ugratja;
Hát jönnek a rácok, ő meg előttök van,
Kard-emelve vágtat igen iszonyúan.
„Add meg magad, add meg, jó Kerekes Izsák.”
— A rácok előre neki azt kiáltják. —
„Látjuk, hogy vitéz vagy, de csak egyedül vagy,
A reménység téged most mindjárast itt hagy,
Akármint mesterkedj, a mi kezünkbe vagy!”

„Mit adok rajtatok, ha egyedül vagytok!
Kard nem jár meg engem, akármint vágjatok.”
Mond Kerekes Izsák, s vagdal jobbra-balra,
Hullatja a rácot a kardja egymásra,
Egy elémentébe gyalogösvényt vága,
És visszajöttébe szekérutat nyita,
De ekkor megbotlék a lovának lába,
Ő meg a lováról a földre borula.

Jó Kerekes Izsák így járt a lovával,
A rácok pediglen karddal és dárdával
Vágják, ölik őtet, s mindaddig göbődik,
Amíg egyet sem rug, s nem is vergőlődik.

Így pusztították el Kerekes Izsákot,
Aki a kardjával levága sok rácot.

Csinom Palkó, Csinom Jankó
Csontos kalabérom,
Szép selymes lódingom,
Dali pár pisztolyom.

Nosza rajta, jó katonák,
Igyunk egészséggel!
Menjen táncba ki-ki köztünk
Az ő jegyesével.

Ne bánkódják senki köztünk,
Menjünk az Alföldre;
Megrontatik kezünk által
Az labanc ereje.

Szabad nekünk, jó katonák,
Tisza-Duna közü,
Labancságnak mert nincs sohult
Ottan semmi közü.

Daru-lábú, szarka-orru,
Nyomorult németiség;
Fut előttünk — retteg tőlünk...
Nyomorult nemzetség!

Görbe hátú, mert lenyomta
Füstös muskotéra,
Elfárasztott, — elbágyasztott
Dióverő pózna...

Tüzes madzag, apró csollong,
Lompos az gatyája, —
Tátva-nyitva mindeniknek
Nagy, éhheh-holt szája.

Toldott-foldott, tetves-redves,
Minden portékája,
Kalapjának nedvessége,
Lefügg karimája.

Renddel állván, nagy sokaknak
Meggyőzik az társát,
Ebről-ebre hagyják
Béka-sütő nyársát.

Alig nyílik fel az szája
Berdó kiáltásra:
Korog-morog üres hasa,
Siet jóllakásra...

Rendeleetlen öltözeti,
Csúfos pántlikája,
Nem érne egy aba-dolmánt
Minden portékája.

Lapos guta megütötte
Bornyúbőr-iszákját,
Kebelében legelteti
Sok ezer marháját.

Kicsirázott eb-agyara
Az magyar cipóra:
De megváslik foga bele —
Lészen még oly óra!

Sok tokosnak mentél te már
Éltének végére,
Szabadosan öszvementél
Ütközetből véle.

Sok szerencsét próbáltál te
Vélünk német ellen;
Holott soha nem voltál te
Szerencsétlenségel.

Nosza most is üzzük-vágjuk
Mint ellenségünket, —
Mutassuk meg nemzetünknek
Jó vitézségünket!

Fut a tokos, tüzes madzag
Kihull a kezéből,
Őszi keserű gombája
Kidől az fejéből.

Utána, kuruc! utána!
Tied a puskája,
Enyim pedig az kancája, —
Tied a lódingja.

Rajta Miska, rajta
Az tüzes labancon! ...
Miénk leszen az nyereség
Mind, az derék harcon.

De mindezek fegyverekkel
Nem érnek egy pénzt is,
Hanem vedd el a szablyáját,
Üsd el az fejét is.

Az nagyszájú horvátnak is
Fekete csizmája,
Hosszú nyakú, kurta farkú
Görcsös paripája.

Egy rossz, rozsdás kalabérja,
Életlen szablyája
Csípás szemű kancájával
Együtt van kvártélja.

Noha éhhel csak meg nem hal
Nincs benn takarmánya, —
Sokszor száznak sincs közöttük
Egy pipa dohánya!

A vitéz kurucnak van
Szabott dolmánya,
Sarkantyús csizmája,
Futó paripája.

Az gyalog kurucnak
Van frissen járása,
Mint Pelagus lónak
Van sebes futása.

Vitéz karja; lábaiban
Karmazsin csizmája,
Gyönggyel fűzött az bocskora,
Ezüstös kapcája.

Hitvány, cifra farkasbőre,
Kurta kis dolmánya
Nyakában függ gyönggyel fűzött
Csontos kalabéra.

Fényességgel mind berakva
Aranyos szablyája,
Nyusztal bélétt az süvege.
Csillagos forgója.

Patyolat az kuruc,
Gyöngy az felesége,
Hetes vászon az labancság,
Köd a felesége.

Nosza, tehát hadnagy uram,
Dúljuk fel jószágát,
Mind ellenségünknek
Hajtsuk el marháját!

Ha ránk támad, az pénziért
Vágd be az ajtaját,
Fürd meg az hordaját,
Idd meg mind a borát

Az labancság takarodjék
Nemes országunkból,
Hogy végtire szállag-szíjat
Ne vágjunk hátából.

A FEGYVERSZÜNET LEJÁRTA után néhány nappal Esztergom ostromára indultam. A Garam folyó torkolatánál táboroztam, úgyhogy a folyó hadvonalunk mögé esett, ami megkönnyítette a táborozást. Sátorom a tábor közepén egy dombon állt, ahonnan láthattam ütegeimet. A folyó másik partján a város megrohamozására szánt gyalogtest táborozott és az idegen lovashadtest Gyürky tábornok vezérlete alatt, aki valaha a törökök ellen harcolt. Az említett híd elkészültével megnyílt a közlekedés, de mint-hogy ez a híd csak tutajokon nyugodott, igen kockázatos lett volna ütegem ágyúit azon szállítani át, mert Le Maire mérnök-brigadéros ostromterve szerint az ütegeket úgy kellett elhelyezni, hogy a folyó közbeessen. Ezt a várat még sohasem támadták meg erről az oldalról, és bár a várhegy folyó felőli oldala kevésbé meredek, mint a többi, a roham arról az oldalról sohasem sikerült volna, mint ahogy a bevétel után tapasztaluk. Megsemmisítettem meg, hogy ezt a tervet követtem, mert a hegynek szemközti oldalán középmagasságú cölöpsor húzódott, a mellvéd mögött pedig egy jó széles és mély árok, úgyhogy a vár erősebb, mint az ember eleinte hinné. A várossal toronyövezte fal és két kis szögletbástya köti össze. A Duna partján zátony húzódik a folyó és a hét-nyolc lábnyi vastagságú, erős faragott kővekből épült fal között. A vár nagyon szűk és zárt, és ezért maga a város, ha nincs elfoglalva, nagy előnyére szolgál a helyőrségnek. A várost majdnem minden nehézség nélkül elfoglaltam, negyvennyolc óra alatt réseket lőttünk, a csapatok pedig a zátonyon át indultak rohamra, és az ellenség anélkül, hogy a résnél ellenállt volna, visszavonult a várba. Miután csapataimat a városban elszállásolták, állást foglaltam egy barlangnál a várfaltól körülbelül hat ölnyire, és onnan kezdtem rést lőni. A várfalat látni lehetett a hegy lábától, de a távolság túl nagy volt, meg kellett erőltetni az ágyúkat. Mégis sikerült, bár sok kárbavesztett lövésünk volt. Rés támadt, a mérnök úgy ítélte, hogy használható, és bár nem osztottam véleményét, rohamot rendeltem éjszakára. Az ellenség oly pazarló mennyiségben ontotta a gránátot és a bombát, hogy valóságos tüzesőként hatott. Ez a látvány szokatlan volt a csapatok számára, és nem nagyon igyekeztek fölfelé, úgyhogy minden nagy zajjal, de kevés eredménnyel folyt le. Ez az elhibázott roham időt engedett az ellenségnek a rés betömésére. Ez a rés igen könnyen nyaktörő vállalkozás lehetett volna ránk nézve, mert a hegy magassága miatt nem árthattunk a résnek, és golyóink csak a mellvédet érintették. Azt aján-

lottam hát a mérnöknek és La Mothe tüzérségi parancsnoknak, használjuk fel azt a nagy mélyedést vagy barlangot, amelyről beszéltem, és helyezzük el oda az aknavetőket. Előre láttam ugyan, milyen nehézségekkel jár aknává alakítani egy természetes mélyedést, amelyben erős a légáramlás. de a várparancsnok, Kuckländer ezredes, azoknak a jelentése alapján, akik ismerték, jámbor öregúr volt, s megvásárolta ezt a rangot anélkül, hogy a haditudományban gyakorolta volna magát. Az aknászok teljesen kedvük szerint dolgozhattak. Először egy hasadékra vagy érre akadtak, mely előre vezetett. Miután ezt megnyitották, felfedeztek egy másikat, jobbra kanyarodó szűk mélyedést is, ez azonban nem látszott érnek. Nagyon kemény vörösmárvány-tömb volt, nem is fogta a véső. A munka meglassult és sikere egyre kétesebbé vált.

Rabutin kijött Erdélyből a seregével, és nagyon büszkén vonult a Tisza felé. Az előtte csapongó Károlyi mindent felégetett a tábor körül anélkül, hogy erőltette volna a falvak lakosait, akik maguktól felgyújtották kunyhóikat. Bercsényi tábornok hadteste a Vágnál, majdnem fölöslegessé vált. Stahremberg vezérelte az ellenséges hadsereget, amely mindössze hatezer lovasból és gyalogosból állt, de Komárom ágyúai alatt táborozott. Három ezred állt előtte Stahremberg szemmeltartására Bottyán alatt, akihez Komárom városának lakosai nagyon ragaszkodtak. Bottyán az erőd del szemből a Duna mellett állította fel őrségét. Bercsényi tábornok azt ajánlotta nekem, hogy lovasságával elindul, és Károlyihoz csatlakozik. Beleegyeztem. Útközben megnézte az ostromot. Elhatároztam, hogy követem őt, ha Rabutin Tokajnál átkel a Tiszán. Sürgettem tehát az aknászokat. De nem volt már több lőporom, mint amennyi az akna megtöltésére kellett. Az ágyúk gyújtólyukai már nagyon megromlottak, mozsarakat hozattam, és a távolság ellenére is észrevettem, hogy a mozsarakból lőtt bombák a föld-erődök ellen nagyon hatásosak. Végül az aknák megtöltéséhez faggtunk. Amikor már elég nagy mennyiségű lőporunk gyűlt össze, parancsot adtam, hogy szólítsák megadásra a parancsnokot, aki nem felelt, hanem éjszaka kitört, elfoglalta az aknát, és megölte aknászainkat. Lőporom egy részét elvitte, az üregben pedig őrséget hagyott. Ez nagyon kellemetlen esemény volt, de nem akartam célunkból engedni, és parancsot adtam legjobb csapataimnak, hogy vessék ki az ellenséget az üregből. Ez a vállalkozás elég nehéz volt, mert csak szűk ösvény vezetett oda és a vártól fél puskalövésre a hegy oldalán kellett felmenni, de menetelő csapataink büszkesége, jó magatartása megijesztette a németeket, közeledtükre otthagyták őrhelyüket, s amilyen gyorsan csak tudtak, felmásztak a hegyre. Eközben egy szőkevény érkezett, aki elmondta, hogy több tiszt azt ajánlotta a parancsnoknak, adja meg magát, minthogy Stahremberg, aki már többször felelt a komáromi ágyúkal a lövésekkel adott jelre, nem tudja őket segíteni. A parancsnok azt felelte nekik, hogy nem megfelelő időben szólítottuk megadásra, és ha úgy szólítanak fel, amint illik, tudná, mit kell válaszolnia. Igaz, hogy nem sokat lehet adni egy szőkevény jelentésére, de vizsgálatot indítottam, hogy megtudjam, helytelen időben történt-e a felszólítás. Valóban

megtudtam, hogy parancsom későn érkezett a Duna másik partjára, és hogy a városban parancsnokló tiszt csak napnyugta után doboltatta ki a feladási jelet. Hajlandó voltam abbahagyni az ostromot, mert Stahremberg az én oldalamon hozzákezdett egy hídhöz, és az őt szemmeltartó három ezreden kívül csak két lovasezredem tartózkodott táboromban, a többi a másik parton maradt. Még tüzéségemet is féltettem tőle, mert ha az ellenség átkelt volna, elvágta volna az összeköttetésemet Érsekújvárral. Parancsot adtam tehát arra, hogy az aknákat álcázzák el, a löporral töltött fellobbantó kanócfonadékokat illesszék az aknákhöz, és az ágyúkat vonják vissza éjszaka. Másnap kora reggel megadásra szólítottam fel a parancsnokot azzal az ajánlattal, hogy küldjön ki egy tisztet, s az meggyőződhet arról, hogy az aknák, amelyeknek szerkezetét ismeri, felgyújtásra készen állnak. A parancsnok megijedt, túszoikat küldött, és a megadást nemsokára megkötöttük. A résen át vonultak ki a várból, hajókatadtunk nekik, két nappal később pedig Te Deum-ot énekeltettem a kápolnában, melyet még Szent István király építtetett. A három erőd egy időben lövetett a megadás örömére.

SEBES VÍZ A GARAM . . .

Sebes víz a Garam, siet a Dunába,
Kurucok tábora éppen ott megszálla.

Rákóczi tábort üt a Garam-torokban,
Perzsia-szőnyegen pihen szép sátorban.

Perzsia-szőnyegen, fényes tigris bőrön . . .
Sátor előtt állnak palotások bővön.

Verik a rézdobot, fújják a trombitát,
A sok nyalka kuruc üli a paripát.

Rákóczi tábora torpan a síkságon:
Rákóczi sátora dombon áll magában.

Friss, kerek dombon áll tegnapi nap óta;
Nemcsak az sátor, a domb is csak azóta!

Jó kuruc vitézek csak tegnap dombolták.
A földjét kezekben süveggel hordozták.

Urunknak sátora magas helyen legyen;
Szép tábora fölött végigtekinthessen!

Aranyos zászlója lobogjon magasra !
Messzéről mindenki mindjárt megláthassa!

Süveggel hordották, a dombot úgy rakták,
Rákóczi patyolat-sátorát rávonták.

Nagy Rákóczi jár az gyönyörű mezőben,
Rettenetes kardja villog a kezében.

Kardjával fölmutat Esztergom várára.
Vár tornyán lobogó császár zászlajára:

Mire a fényes nap háromszor felsütne,
Hejh, magyar lobogó lesz oda feltűzve!

Szóljatok álgyúim, szörnyen ropogjatok,
Dunának két partja rengjen alattatok!

Hejh! s megbődulének Rákóczi álgyúi,
Hejh! s megrendülének Esztergom tornyai.

Amott a vár alatt törik már a falat;
Vég-Esztergom vára, jobb lesz, add meg magad!

Odafent a tokos csak elhívé magát.
Nem adja a várat, berdót igen kajált.

Éjten-éjjel, mikor a lövés elhallgat;
Fényes tigris-bőrén Rákóczi nem nyughat.

Készíti híveit, híres vitézeit:
Fodor és Révay hajdu-ezereit.

Az palotás-ezret, az Esze Tamását,
Csajági Jánosét, Lócziét, sck másét.

Éjten-éjjel egyszer az álgyú hármát szól:
Hát az sok kuruc a várra csak úgy nyomul.

Tüzes garanáttul világos az éjjel,
Hajh! sok anya fia borul ott bé vérrel!

Hasad a szép hajnal, piros az hegyoldal...
Esztergom várába Rákóczi felnyargal.

Esztergom utcáin szikrát hány patkója,
Esztergom bástyáin lobog a zászlója.

Mikor Esztergomban örömet lőttenek,
Ez versek kevésség azután költenek.

Ha kérded: ki írta? — egy igaz magyar fi,
Igaz örömeiben, — elhigye akarki.

BÉCS ALATT

SÜRÜ, BOZÓTOS erdőben lassan haladt a kuruc csapat. Mégpedig a Halasi Fekete Péter csapata, mely Balogh Ádám brigádjához tartozott. Legnagyobb részük hajdusági fiúkból állott, csekélyebb számmal volt közöttük székely, s kiegészítette a létszámot egy csomó tót kuruc a felső vidékről. Lehettek összesen vagy százan. Alsó-Ausztriát dúlták négy nap óta, most pedig elszakadtak a főseregtől, s találmra haladtak előre az erdőben.

Valami osztrák grófnál állapodtak meg vacsorára, természetesen anélkül, hogy a gróf meghívta volna őket. A grófnak a kastélyban maradt cselédségét szintén meghívták a lakomára, amiből persze berúgás s verekedés lett, a cselédeket fejbeverték, s a kastélyt felgyújtották. Valami inspektora a grófi háznak, akit nem bántottak, mert finom lengyel pálinkafélét adott a kurucoknak, Fekete uram mellől nézte a lángtengert, s egyszerre csak oldalba döfi az alvezért, s így szól:

— A császár ma nyugtalanul alszik Bécsben.

— Miért?

— Mert ezek a lángok odalátszanak ám, s fel Bécs találgatja, hogy ugyan mit gyujthattak fel a kurucok!

— Nem szeretem a dolgot — szól elborult arccal Fekete Péter.

— Micsoda dolgot? — kérdi az inspektor.

— Azt, hogy a császár ébren van, mert ha alszik, kevesebbet árt nekünk. De hát nem erről van szó, hanem, hát mondd csak, ember, olyan közel vagyunk mi Bécshez, hogy ez a láng belátszik oda?

— Talán még olvasni is lehetne a világánál. Ha egy órát mentek innen napszállat felé, a schönbrunni vadaskertben vagytok.

A körülálló hajduk szeme föl villant, s megszólalt Csopán, a vén hajdu, aki különféle dúlásokból olyan jól ismerte Ausztriát, hogy bármely iskolába elmehetett volna geográfiai professzornak:

— Jártam én ott tavaly, van ott őz, fácán, szarvas, nyúl, vaddisznó. Mi csak körösztülni lovagoltunk egy tört útján, s anélkül, hogy a fegyverhez nyúltunk volna, agyongázoltunk hetvenöt nyulat.

— Vadászni nem vadásztatok?

Csopán megvetőleg nézte végig a kérdezőt, s így felelt:

— Persze, mert mi talán a császár egyenes meghívására mentünk oda, udvari vadászatra! Nem úgy volt az, komám. Hatszázan nyargaltunk

akkor Bécs falai alatt, s csak kétszázán tértünk vissza. Mi is csak úgy, hogy három ezred dragonyoson keresztülvágtuk magunkat, s úgy menekültünk a vadaskerten köröszül.

Egy furfangosképű legény megszólalt:

— Azt szeretném tudni, Csupán bátya, ha oly gyorsan haladtatok, hogy értetek rá megszámolni a nyulakat?

A katonák közt nagy röhögés támadt e kérdésre, de Csupánt ez nem hozta zavarba, egész nyugodtan így felelt:

— Jegyezd meg, tejföldrészem, hogy a kuruc sose fut olyan sebesen, csak ha támad, hogy ilyen apróságra, mint az elgázolt nyulak megszámolása, rá ne érjen. Nem mondom én, hogy fölszedtük a nyulakat, erre már csakugyan nem volt idő, de a leghátul jövő csapat tisztára megszámolt vagy hetvenöt nyulat. Tízzezzel tévedhetett, de többel nem.

A röhögés természetesen megszűnt, s mindenki olyan pofát vágott, mintha hinné Csupán gazda elbeszélését, ami annyival is inkább tanácsos volt, mert az öreg nagyon is hajlandónak mutatkozott a kezeügyében eső fokossal fejbekölöntani a hitetleneket. A beszélgetésnek azonban lett egy eredménye: Fekete Péternek szöveget ütött fejébe a császári vadaskert közelléte, s benfentes katonáival félrevonulva, rövid tanácskozás után elhatározta, hogy megtisztelti becses látogatásával.

Fekete Péter körülnézett még egyszer a melegező kurucokon, aztán kiadta a rendeletet, hogy nyergelj. Sokan elégedetlenek voltak a kiadott rendelettel, mert már végignyújtózkodtak a hatalmas tűz mellett, és az éjszaka hátralévő részét nyugalomban akarták tölteni. Azoknak sem tett szert a parancs, akik csak most kezdtek az iváshoz. Sokan a bográcsokra mutattak, melyekben még csak most kezdett rotyogni a pörkölt. Egy egész csomó ember szalonnát pirított. Mások egész ökrörcombokat húztak nyársra, nagyokat nyelve, ügyelték a pecsenye sistergését. Szóval a csapat vacsora előtti kedélyes hangulatban volt, s erősen morgott, mikor az alvezér a parancsot a nyergelésre kiadta. De Fekete értett a nyelvükön:

— Vitézek, katonák, ide hallgassatok! Én tudom, hogy a kurucnak legnagyobb öröme, ha tizpolturás szalonnáját negyvenezer talléros osztrák kastély lángjainál sütheti. Azt is tudom, hogy a gyomrát nagyon jól melegíti az a bor, amelyet grófok, hercegek és császárok elől isznak meg. De még jobban tudom, hogy mi melegíti a kurucnak a szívét. Hát megmondom nektek. Ha innen tíz nyílvesszőnyire megyünk, ott vagyunk a császár vadaskertjében, amelyben csak úgy hemzsegnek a ritkánál ritkébb vadállatok. Ha mi abba betörünk, és elpusztítjuk, Bécs város szemelátára, örökre híres dolgot művelünk, amelyről még az unokáink is mesélni fognak. Ha a fölvert és megijedt szarvasok meg vaddisznók Bécs utcáin fognak törtetni, akkor majd tudni fogják a bécsiek, hogy a kurucok vannak itt látogatóban. Ott kínálkozik minékünk finom vacsora! Majd beízenünk Bécsbe, hogy küldjenek egy ital bort, hogy áldomást ihassunk az egészségükre.

— Lóra, lóra! — kiáltották a hajduk, a bográcsokat felrúgták, csak Blahó, a fehérhegyi, tapasztalt tót kuruc csóválta fejét, s így szólt Feketehez:

— Vezér, nem védik azt a vadaskertet?

Fekete éppen a kardját kötötte fel, s megvetőleg fordult vissza:

— Te, Blahó, nem szoktál te félni.

— Nem is félek én, vezér, csak így vigyázok magamra. Nem egyszer jártunk mi már együtt a poklok országában, amikor nagy hasznát vetted a Blahó óvatosságának. Tudod, meghalni nem baj, de életben maradni sem szégyen. Mi a fenének hagyja itt a fogát annyi jó vitézünk, ha nem éppen szükséges?

— Hát jól van, Blahó, ha nem lesz ellenség, elől mennek a tótok, ha pedig ellenség lesz, elől mennek a hajduk, ezt ígérem neked.

Erre már Blahó is felkötötte a kardját, s visszafelelt:

— Nincs itt tót és nincs itt magyar, itt csak kuruc van. Lóra!

Egy lóditással az egész csapat lovon termett, s belemélyedt a bozótos, serjés, ritkás erdőbe. Fekete lóra ültette az inspektort is, s maga mellé vette, hogy mutassa az utat. Valami egy óráig haladtak, s akkor egy meglehetősen jó karban lévő, a sötétben is fehérülő országútra érkeztek. Az inspektor szerint ez a pozsonyi országút volt. Fekete Péter éppen föl akart ugratni rá, mikor a távolból egyszerre hatalmas, ünnepies harangszó kondult meg.

— A bécsi Szent István-templom öreg harangja — szólt az inspektor. Fekete pedig hátrafordult a nyeregben, s így kiáltott:

— Legények, halljátok! Ez a bécsi öreg harang. Aki köztetek pápista, leveheti a kalapját, és imádkozhatik.

A hátulsó sorból visszafelelt egy fiatal hang:

— Ha pápisták vagyunk is, a bécsi harangnak nem imádkozunk.

A csapat helyeslőleg mormogott a kijelentésre. A következő percben keresztülkaptattak az országúton; s belemélyedtek egy erdőbe, mely az inspektor szerint már a császári vadaskerthöz tartozott. Látszott is rögtön, hogy ez nem afféle vadon, mert keresztül-kasul utak szelték, s a kuruc csapat a lassan derengeni kezdő hajnali szürkületben könnyűszerrel robogott végig rajta. A fiatalok egyre szólították a vén Csopánt, hogy bátyó, hol a nyúl, akit kend ígért, ez egyre felelgetett vissza: bolond, álszik az ilyenkor. Nagy csendben haladtak egy újabb órát, akkor érkeztek oda, ahol az erdészek és a vadászok laktak. A házakat körülvették, s a lakókat egy szempillantás alatt fölverték. A hálálraijedt emberek rémülten könyörögtek, hogy életüket kíméljék. Fekete megnyugtatta őket, hogy nem lesz semmi bántódásuk, csak elő mindennel, ami ennivalójuk van, süssenek, főzzenek vacsorát a kurucoknak, mert ők itt, Bécs falai alatt jóízűt akarnak falatozni. Nemsokára lobogtak a tábortüzek, s a kurucok hordták a vizet a bográcsokba. Jól megszokták már a tábori kalandos életet. Mindenki tudta a dolgát. Az egyik tüzet rakott, a másik vízért

szaladt, a harmadik nyársat forgatott, a negyedik a húst tisztogatta, az ötödik a lovakra viselt gondot, egy csapat kiment a bécsi útra, hogy jelentse, ha majd ellenség közeledik. Ennivaló volt bőven, mert ott hevert vagy ötven, frissen elejtett szarvas, egy rakás nyúl és fácán, melyet hajnalban voltak beküldendők a császári udvar asztalára. Ezeket az állatokat kezdték a vadászok és a kurucok rögtön bontani, nyúzni, kopasztani, fölaprítani. Mikor javában folyt már a munka, egy fiatal székely harcos odafurakodik Fekete Péterhez, és szól:

— Vezér! Amint itt körülszaglászta, találtam egy házat, amelyben három ketrec volt. Amint a ketrecet megütöttem a kardommal, olyat ordított a sötétben valami fenevad, hogy szinte a nehéz nyavalya tördelt tőle. Mi lehet ott?

A vezér mellett egy földre terített szűrön hevert Bató debreceni diák, akinek nagy tudományos híre volt a csapatban, s aki, mikor látta, hogy Fekete kérdőleg tekint rá, rögtön megszólalt:

— Oroszlán lesz az, vagy tigris. Nézzük meg!

Fekete magához vette a diákot, a császári fővadászt s a székelyt, aki egy égő hasábfát ragadott a kezébe, s követve a kíváncsi kurucok seregétől, a kérdéses ház felé indult. Mikor beléptek, iszonyú orclás fogadta őket, mely a legbátrabbak szívét is megremegettette. De azért beléptek, és látták, hogy az egyik ketrecben két gyönyörű példány oroszlán, a másikban két leopárd, a harmadikban egy pár hiúz volt. A kurucok nagyot bámészkodtak, soha életükben ilyen állatokat nem láttak. A fővadász aztán felvilágosította őket, hogy ezek rengeteg drága vadállatok, melyeket őfelsége valami keleti császártól kapott ajándékba Afrikából vagy Ázsiából, s vasárnaponként a bécsi nép seregétől tódul ki megbámulni őket. Fekete egy darabig mustrálta a fenevadakat, melyek iszonyú bömböléssel ugráltak a ketrecnek, aztán hátrafordult, s így szólt katonáihoz, akik szorongásig megtöltötték a házat:

— No, fiúk, ettetek-e már oroszlánpörköltet?

— Nem, nem! — rikoltoztak vissza a legények. Némelyik még a hetvenhetedik öregapját is emlégette, aki természetesen szintén nem evett.

— Na, hát eszünk máma, aki angyala van! Jöjjenek a karabélyosok, s végezzenek velük!

— A karabéllyal ellátott lovaskatonák bevonultak, s agyonlőtték a vadállatokat. Húszan húzták, tízen is nekiestek nyúzni és darabolni. Azt senki sem kérdezte, hogy jó lesz-e, vagy szokás-e ilyesmit-enni? Nem féltette a kuruc a gyomrát, ha tegnap koplalt, hát ma oroszlánt eszik, aztán ott ragyogott mindenkinek a szemében az öröm, hogy egész Bécs városa hanyat fogja vágni magát, ha megtudja, hogy mi történt a csudálatos szörnyetegekkel: megették a kurucok. Hogyne ennék meg a németet, mikor az oroszlánt is megeszik!

Nem telt bele egy félóra, az oroszlánpörkölt és a leopárdgulyás csak olyan becsületesen rotyogott a bográcsban, mintha közönséges marha volna. De mielőtt még hozzáfoghattak volna, a bécsi útra küldött csapatból vágatva jött egy hajdu azzal a jelentéssel, hogy Bécsben mozognak. Még nem jönnek, de már félreverik a harangokat, és nagy lármá hallatszik. Fekete Péter erre kiadta a parancsot, hogy gyujtsák fel az erdőnek Bécs felé eső részét, hogy ezzel majd a megérkezett ellenségnek útját állják. Újabb félóra múlva az egész portyázó lovascsapat megérkezett, jelentvén, hogy valami gyalogellenség érkezik. Nem nagy gondot okozott ez a kurucoknak, mert hiszen németek is, meg gyalog is vannak. Nyugodtan nekiültek tehát, és elfogyasztották a félig nyers oroszlánpörköltet s leopárdgulyást. Kemény volt, rágós volt, de hát a kuruc foga még keményebb, megbirkózott vele. Ha pedig egyszer a gyomrába került, akkor nem volt baj, mert az megemésztette a vasat is. Mikor mindenki jóllakott, s megtörölte a száját az ingujjával, Fekete kiadta a parancsot, hogy lóra. Nem mintha a német szorítaná őket, hanem mert az erdőégés terjedése azzal fenyegetett, hogy elvágja az útjukat. Még a szarvashúsból a tarisznyába is raktak egy csomót vacsorára, egy pohár bort is köszöntöttek még a császár egészségére, azzal lóra kaptak, és csendesen kocogtak vissza az úton, amelyen jöttek.

Így esett meg a híres, nevezetes schönbrunni kirándulás, melyet az egykorú német krónikás szemtelenségnek nevez.

A KÖLESDI HARCROL

A kölesdi harcon, a kölesdi harcon,
Hej! én is ott voltam, — elejének vágtam,
Elejének vágtam, közepét bontottam,
Mint kaszás az füvet, döntöttem, rontottam.

Mikor Balogh Ádám a kardját emelte,
Sándor László akkor dandárt reávitte.

„Vedd fel fiam bátran németnek lövését,
Ne mutasd szívednek semmi rettenését, —
Ne mutasd szívednek semmi rettenését!”

Mikor Balogh Ádám a kardját emelte,
Szekeress István is ezerét vezette.

„Rajta, rajta! rontsad rácok sűrű rendét —
Hadd ne dülja gaznép édes hazád földét!”

A Sió berkéig lön nagy sivalkodás,
Fel Simontornyáig sűrű nagy roppanás.
Akkor Balogh Ádám indíta több hadat:
Német is elveszett, a rác is elszaladt.

„Haj édes ezerem, haj, Somogyi Ádám . . .
Most immár utána, mindenütt az hátán!
Most immár utána, mindenütt az hátán.”
Lovassa üldözte, — gyalogja öldöste, —
Szekszárdig a mezőt vérével öntözte.

Megégett Rácország, megmaradt három ház .
Elesett négyezer, megmaradt háromszáz.

Dícsértessél tőlünk, magyarok istene!
 Ki megsegétted szegény nemzetünket,
 Rabságban nem hagyád mi árva fejünket,
 Kemény vas-igátul megmentél bennünket.

Magyar vitézeknek éles fegyverekkel
 Német loboncokat ő kevélységekkel,
 Prédáló rácokat megrontád ezekkel —
 Értünk fegyverkező magyar seregekkel.

Immár reánk derült újra szép szabadság:
 Mert győzedelmeket vívott az kurucság,
 Vigasságban vagyon ezen darab-ország, —
 Aranyos zászlóját szelek jól hordozzák.

Híres generális az öreg Vak-Bottyán;
 Vagyon velle mastan sok derék kapitány:
 Vitéz Bezerédi, jó Ebeczki István,
 Kisfaludi László, serény Balogh Ádány.

Ő azért ezekkel nagy sok harcot nyére:
 Németség mindenütt futásnak erede,
 Avagy mind halmokban rakattaték teste —
 Kiket lecsapdosott kurucok fegyvere.

Sok erős várakat: Simontornyát, Pápát,
 Pécsét is Siklóssal, Tatát, és Kapuvárt,
 Megvevék magyarok Kőszeget, Borostyánt,
 Kikben sok németet Vak-Bottyán kardra hánt

Följöve azután Rába mellékire,
 Szálla Szentgotthárdnak híres mezeire,
 Országunk prédáló rácokat ott vere —
 El bé Stiriában üldözé fegyvere.

Sőt Bécsnek alját ő is mind fölnyargalá,
 Sőt derék városát tűzben bocsáttatá:
 Hogy pusztulásinknak bosszúját állaná, —
 Onnénd bőv szerdékkal tére ismég alá...

Így lőn németeknek szorongattatása,
Mordáj-égető rác kardra hányatása;
Hangozék Stíria siralmas nótája
És Ausztriának szörnyű bódulása.

Ládd német, ládd-é rác, így köll lakolnia!
Így vér meg az isten, bęste kurva fia,
Pernahájder, húzó-vonyó, ördög fia, —
Sok gonoszságidért, gyilkos haramia!

No rihős németek, mast kevélykedjetek!
Ebszülte rácai, — bezzeg elcsellegtek!...
Által a Dráván majd ész nélkül siettek:
Mert hollók laknák föl az hitván testetek.

Bottyán apánk penig Rusztnak várossában
Az sok főtisztekkel ezekért vígságban
Lőn az harcok után; jó ruszti borában
Vígan iszik vala virágos kupában.

Éltesse az isten Rákóczi Ferencet,
Mi édes urunkot s minden vezéreket;
Tovább is serényen az magyar nemzetet
Oltalmazák s őrzzék országbul németet!

Mert míg ez hazában csak egy német lészen:
Békesség soha itt nem lészen egészen.
Praktikának magva hogy végképp enyésszen —
Ki köll az németnek pusztulni egészen!

Ezerhétszázötben, mikor nagy örömben
Ülnék az magyarok karácsony szombatját,
Egy ifjú ekképpen szerzette ő dalját, —
Vidámon pöngette hangos citaráját.

SZEGÉNYLEGÉNY ÉNEKE

Nincs becsületi a katonának,
Mint volt regentén a kurucságnak;
Vajjon vagyon-é hírével a Meltóságnak,
Hogy sok vitézek,
Próbált legények
Rossz becsben vagynak?

Szegénylegénynek olcsó a vére,
Három rossz iorint szegénynek bére,
Azt sem költheti el soha szegény végtére,
Melyért méreg,
Kínzó féreg
Forr a szívére

Igen kedveltük a kurucságot,
Oly igen kaptunk, mint egy újságot,
Gondoltuk, hogy ezzel nyerünk szép szabadságot,
Oltalmazzuk
S szabadítjuk
Szegény hazánkot.

Mely dolog bizony meg is lett volna,
Magyarországot megnyerhettük volna,
Ha sok fondorkodo urak nem lettek volna,
Ily romlásban,
Kárvallásban
Nem estünk volna!

Szegénylegényből tisztek tétettek,
Az ellenséggel kik szemben mentek,
Míglen a pártos urak meg nem verettek,
Mint sárkányok,
Oroszlányok
Mégis küzdöttek.

Egy szegénylegény volt Esze Tamás
Magát megvonó jó Bóné András,
De urunk mellett voltak, mint egy lelki más.
Jánki Péter,
Zöld Demeter
Voltak mint darázs.

Legelsőbben is Munkácsban jutánk,
Az udvarházhoz urunkhoz szállánk;
Montikukuli hadától megnyomattatánk,
De Karafát
Német generált!
Halálra hajtánk.

Törökkel próbált híres Karafát,
Egy szegénylegény, mint egy merő fát
A földre leejtő kardra nőtt karját,
Melyért hada,
Német tábora
Fordítá száját.

Tisza, Debrecen ékes környékén,
Nádas, Berettyó vize mellékén,
Mind kik lakoztak Tisza mellékén.
Mind hajtottuk
S hódoltattuk
Hozzánk elején.

Tisza mellékén lévő rút hada
A vármegyékkel mind ránk támada,
Kőrösi Pap István magát frissen forgatá.
Német Mihály
Hajóra száll,
S mind összevágá.

Híres Huszt vára Máramarosban
Miképen esék birodalmunkban:
Mi szegénylegények voltunk csak alattomban,
Magam láttam,
Tokos uram
Futott pallosban.

Ha mikor voltál kincses Erdélyben,
Német testhalmot láttál sok helyen:
Mind szegénylegény kezei vágták az egyben.
Urunk hada,
Fejérvára
Bizonyosság ebben.

Várod alját is sok szegény legény
Vérével festé sok helyét szegény;
Hogy úr esett volna, nem látta napfény,
Nosza, szegény
Vitéz legény
Légy hű halálig.

Tisza mellékén mely dolgok estek,
Mely sok németek, rácok elestek,
Halas, Kecskemét erről bizonyoságot tehet;
Szegény katonák,
Nem nagy urak,
Sok sebben estek.

De vajjon ki volt mind Bécs aláig,
Ki nyargalódzott Ausztriáig?
Szegény legény, nem úr lova futott mindaddig;
Nosza, vitéz
No, kardra kéz,
Légy hű halálig.

Ők verték széjjel Rabutin hadát,
Ricsán generált elfogták magát;
Vajjon kik verték rá maga kastélyát?
Udvarnépét,
Szép cselédjét,
Elfogták magát.

Ama pántlikás német urakat,
Varjú gránátéros kavallérokat
Szegény legényből lett vitéz vágta azokat,
Tárházakból,
Palotákból
Húzták hajokat.

Híres Rabutin Kassa városát,
Sűrűn lötteti, Forgács bátyáját.
Uram segélj! — S küldé az úr az ő szolgáját:
Esze Tamást,
Ő volt, nem más,
Tartá meg Kassát.

Győr alatt sok szép hada marada,
Akit Forgács pénzen elada,
Mely pénzt is nagy esküvéssel el is tagada,
Kit Simonnak,
Barátjának
Raka vállára.

Ha valaholott voltanak csodák,
Mind kívül-belül estek szép próbák,
Szegénylegények magokat frissen forgaták,
Csak szegények,
S nem úrfiak
Véreket onták.

RÁKÓCZI

Hazánk szentje, szabadság vezére,
Sötét éjben fényes csillagunk,
Oh, Rákóczi, kinek emlékére
Lángolunk és sírva fakadunk!

Az ügy, melynek katonája voltál.
Nemsokára diadalmat ül,
De te nem lesz itt a diadalnál,
Nem jöhetsz el a sír mélyibül.

Hamvaidnak elhozása végett
Elzarándokolnánk szívesen,
De hol tettek le a földbe téged,
Hol sírod? nem tudja senki sem!

Számkiűztek nemzeted körébül,
Számkiűzve volt még neved is,
S bedőlt sírod a század terhétül,
Mely fölötte fekszik, mint paizs.

Oh, de lelked, lelked nem vezett el,
Ilyen lélek el nem veszhetett;
Szállj le hozzánk hősi szellemeddel,
Ha kezdődik majd az ütközet.

Vedd a zászlót, vedd szellemkezedbe,
S vidd előttünk, mint hajdan vivéd,
S másvilági hangon lelkesítve
Erősítsd meg seregünk szívét!

S rohanunk az ellenség elébe
S ha utánunk nyúl száz drága kéz
S lesz előttünk száz halálnak képe:
Nem lesz köztünk, aki visszanéz.

S majd ha eljön győzedelmünk napja,
A szabadság dicső ünnepe,
Igy kiált fel millióknak ajka:
Aki kezdte: az végezte be.

HÁBORÚ,

HOL VÉRÉT A SZÍV SZABADSÁGÉRT ONTJA

UJONCALLÍTÁSI NÉPDAL

Katonaság nehéz kenyér.
Hej, ha a sors engemet ér!

Mit tünődöm? Mit aggódok?
Ott sem lesz tán több bánatom.

Erdélyország az én hazám,
Itt sütött a nap le reám.

De lelkemnek derült napja.
Nem lehet ám itten soha.

Szolgának szült anyám engem,
Nincsen jogom, nincsen földem.

Amerre csak szemem ellát,
Elől-hátul nyomorúság.

En viszem az ország terhét,
De nem ízlem a gyümölcsét.

Egyfelől sincs segedelmem,
Mevettetés a kenyerem.

Ha babám meglátogatom,
Elfelejttem kissé gondom.

Oh, de sorsom nehéz volta
Könnyeimet kisajtolja.

S úgy hull fejr kebelére,
Mint a zápor sűrűsége.

Könnyem sűrű záporára
Megáll szívem dobogása.

Félbe szakad álmodásom,
Keserű lesz boldogságom.

Én istenem, édes atyám,
Mért nincs nekem szabad hazám?

Miért adtál olyan hazát,
Mely csak nyomort s könyűket ad?

Be örömet ontanék vért
Szabad népért, szabad honért!

1848, febr. 12

PETŐFI SÁNDOR

HÁBORU VOLT . . .

Háború volt mindig éltem
Legszebb gondolatja,
Háború, hol vérét a szív
Szabadságért ontja!

Egy szentség van a világon
Melyért fegyverünkkel
Sírunkat megásni méltó,
Melyért vérzenünk kell;

Ez a szentség a szabadság!
Örültek valának
Mindazok, kik más egyébért
Éltet áldozának.

Békét, békét a világnak,
De ne zsarnok kénytől,
Békét csupán a szabadság
Fölszentelt kezéből.

Majd ha így lesz a világon
Általános béke,
Vessük akkor fegyverünket
Tenger fenekére.

De míg így nincs: addig fegyvert,
Fegyvert mind halálíg!
Tartson bár a háború az
Ítélet napjáig!

TOBORZÓ-UTON KOSSUTH TAL

TÍZ ÓRA FELÉ indulánk el Kecskemétre, a puszták egyik fővárosába.

Oh be sajtáságosan szép e vidék, megmérhetetlen rónaságával, hegytelen símaságával.

És e szép földet akarják tőled elvenni, magyar nép! Nem bosszankod-e fel még a gondolatra is? Nem forr-e fel véred e gyalázkodó szándoknak meghallására is, s nem sietné-e megsemmisíteni ama galád fajzatot, mely atyáid szent hagyományait rabló kezekkel akarja tőled elvenni?

Nem, e dúsan termő föld, amelynek országútja felesleges szélességből is megélhetne néhány százezer éhes írlandi család, nem lehet egy haramia nép zsákmánya.

Mily fenséges a pusztai nap! a szellő cly édesen fú, és fú szüntelen, hiába keresve egy dombot, melyen megpihenhetne, fú, míg elfáradt szárnyaival egy magányos fához tér, melyet mintha egy erdő volna, repdes körül, bizalmasan susogva rejtelmes vallomásait, míg végre visszatér bölcsőjébe, a homokba, melyben az utasnak kocsija, mint bársonyvánkosban sülyvedez.

Kecskeméten éppen vásár volt, mi vezérünk nagyszerű vállalatára igen kedvező volt. Temérdek ember lépé el a vásári helyeket, s midőn behajtatánk, e temérdek ember, mintha megváltóját pillantotta volna meg, — s bizony azt is pillantotta — rohant a városház udvarára, egy nevet hangoztatva, egy nevet éljenezve, melyet nem szükség megmondanom.

Kevés percek múlva a nagy téren voltunk, hol egy katedra-forma emelvény állítatott fel. Odáig tartó gyaloglásunkban nőtt a tömeg, mint áradó folyam habjai, s mire helyen voltunk, egy egész vidék lakossága vett körül.

Elmondanám — ha lehetne — Kossuthnak ez alkalommal tartott beszédjét, lefesteném — ha lehetne — a megilletődött, felrázott, bosszankodásra gerjesztett, majd könnyező, majd fenyegetőleg zúgó tömeg képét, s a jelenetet, midőn a beszédét végzett Kossuthot vállakon hordozák, és megesküvének, hogy addig nem nyugszanak, míg közülök mindenik legalább egyetlen gaz ellenséget agyon nem ver, megírnám, — ha lehetne — miként rohant a nép egész az egymást eltapodásig a megdicsőített szónok nyomában vissza egész szállásunkig, de mindezt tenni, lefesteni, megírni — nem lehet, ezt látni kelle.

Szükségtelen mondanom, hogy megebédeltetének, vacsoráltatának és reggeliztetének.

A kecskeméti tanácsterem falán még mindig *függ* az első felelős *független* magyar minisztérium személyzete. Kíváncsi vagyok, vajjon mikor fog már a második is *függni* (honny soít qui mal y pense), mi nem kívánjuk ugyan, de adja isten mielőbb, hogy üljön a nép kormányán a nép embere.

Kecskeméten van mintegy 280 huszár a császár ezredből. Mit csinálnak itt? kérdi az olvasó, a Drávára gondolva.

Hát bíz ezek gombot varrnak, és csizmát foltoznak. Igen, mert hisz a haza őket úgyis nélkülözheti.

Pedig a fiúk oly lelkesek, oly tűzteljesek, hogy az ember fiának szíve megesik méltó panaszaiakon, melyeket tétlenségi állapotban s rossz szellemű tisztek alá tett helyzetetésök ajkaikra kényszerít.

Na de meg is számlálhatja egy pár nap múlva őket a tisztikar; úgy a német lábra állítandó újoncok is eljöhetnek Kecskemétre s varcgelb zsinórért; van itt elég a szemeten, hogy még a kutyának sem kell.

Derék vitézeink Kossuthot egész ituléte alatt ostromlák, hogy vegye őket által a Hunyadi-lovasokhoz.

Rendelkezett róluk. Mi azonban felszólítjuk a miniszterelnököt, ne hagyja e párszáz hű polgárt itt tespedni, mert a hazának karokra van szüksége, s ki azokat tőle visszatartja, az a hon ellen vétkezik.

Huszárainkat százanként szabóműhelyben tartani most, midőn még a szabó is ollóját fegyverül köteles használni a hon ellenségei ellen! Nem szégyen-e ez és gyalázat?

Gondolkodják azért a miniszterelnök vagy a hadügyminiszter, hogy vitessenek e vitézek helyökre, a harc mezőjére, de előbb muátráltassanak ki tiszteik.

Tegnapelőtt vacsora alatt számtalan lámpák mellett éjizenével kapcsolt tisztelgés adatott Kossuthnak.

A tisztelgők szónoka, ha jól tudjuk, a helybeli református lelkész, mély érzelmű és lelkes szavakban tolmácsolá a tömeg eszméit, s fájdalmas emlékeket, mint jó reményeket hintő hangjai mindenünk kebleit megilleték. Kossuth elfogódva, s mint mindig, a lelkekhez szólt.

Ma reggel hat órakor Kecskemétről elindulánk visszafelé Kőrösön és Cegléden át a vaspályára, ez érintett két városban a lelkesülésnek tettekben mutatkozását lehetvén szerencsések látni.

Az utat és utcákat fegyveres nép lépé, s elszánt kinézése s elhatározott lenniakarása kinyitá reményeink kiszáradt fájának hervadni indult bimbóit.

Vaspályára ülve Abonyra jövénk.

A nép nem látszik nagyon melegérműnek, s a nemzet egy részén átokként ülő fásság és hidegség színe látszott előmleni rajta, s mégis e nép a városház udvarán szóló Kossuth beszédjére megesküvék, feltartott kezekkel esküvék meg nem nyugodni addig, míg e hon minden ellensége

kiirtva nem lesz. A közeli házak tetői is hallgatókkal rakvák, s a nő-sereg könnyeket ont a nagy népvezető elrekedt, de annál meghatóbb szavaira.

A népfelkelés itt is elintéztetett, s kormánybiztosak neveztek.

A mozdony fűtől. Indulunk. Leveletem Szolnokon folytatom.

ITT VAGYUNK a magyar folyó partjain, hazánk legáldottabb vidékén.

Jövetelünk alkalmasint tudva volt, mert az indóúdvárnál nagy néptömeg éljenzései fogadtak, mely a kocsira ült Kossuthot követve mindinkább gyarapodott.

Szolnok kinézése igen élénk, mindenféle katonaság, honvédség, nemzetőrség és szabadcsapatok járkálnak mindenfelé; s bizonyosan tarka színezetet öntenek a népségre.

E népség legnagyobb része a városház udvarán ünnepi csendben hallá Kossuth első szavait, s lelkesült, mint Kecskemét és Kőrös derék lakossága.

Holnap reggel kilenc órakor lesz a nagy népgyűlés, melyre a vidékiek is meghivatvák.

Szolnok szelleme a legjobb, legtisztább és tettkész hazafiságra mutat, s reménylhető, hogy eljárásunk itt igen dús sikerű leend.

A halász nép, a Tisza mellék lakói nem engedhetik azt, hogy e gyönyörű folyó halait vad rablók mondassák sajátjuknak, nem tűrhetik azt, hogy a magyar folyó melletti áldott földek egy átkos fajzat uralma alá jussanak.

Azért fel, akinek lelke van! fel, aki nem akar hálátlan polgárnak láttatni! fel, akinek élete kedves, kinek becsülete szent, ki nem akarja, hogy elmondassék róla a költő szava, miként

Néki drágább rongy élete,

Mint a haza becsülete.

Fel, mindnyáian és rögtön fegyverre. és ha minden illir és rác egy-egy pokolból kiszabadult ördög lenne is, el fog veszni, ki fog irtódni, mint a pusztító sáskasereg, mint a veszett ebek.

Csongrád, Heves, kunok és jászok, fel, fegyverre! ti nem fogtok a ceglédiek, kőrösiek, kecskemétiak, abonyiak és szolnokiak mögött maradni! Egy magyarnak sem szabad a másiknál kevesebb lelkeséget, erőt, hatalmat kifejteni.

Ki gyengetestű, öntsön golyót, fenjen kaszát, hegyesítse a törököt. A nő varrjon ruhát, csináljon tépést, és lelkesítse kedvesét, férjét és gyermekeit. Rossz anya, hitvány nő az, ki fiát vagy férjét a hon védelmétől visszatartani törekszik, s a honleány nevét meggyalázza az ilyen.

Holnap még írok Szolnokból. Innen Csongrádra, Szegedre s tovább

megyünk. Megyünk mindenhova, hol magyar érzelemre számíthatunk, hol a nép csak intést, csak vezérszót hallani vágy! Legyetek készen! a vezérszót rövid percek alatt meghalljátok e nép született vezére, Kossuth ajkairól.

Oh ha mindenik hölgye ez országnak oly lelkes honleány lenne, mint az, kivel ma Abonyból jövök, kinek ösmeretségében magamnak egy becses polgárnői emléket szerezni szerencsés valék, oh ha minden hölgyet hasonló szellem lelkesítene, mint őt, — P. Marit — ki mióta ügyeink komoly színt öltének, pisztolylövésben gyakorolja magát, miként ő is illően fogadhassa az árulókat és rablókat. Sok ily hölgyet e hazának, ki mind barátait, mind elleneit legyőzni tudja.

SZEGED NÉPÉHEZ

SZEGEDNEK NÉPE, nemzetem büszkesége, szegény, elárult hazám oszlopa! mélyen megilletődve hajlok meg előtted.

Mikor Szegedhez közeledtem, sajnálni kezdém, hogy mellemből kifogyott a hang; de midőn Szeged népét látom, úgy látom, hogy nincs mit sajnálnom, mert itt többre nincs szükség, mint hogy a lelkesedés előtt mélyen meghajoljak.

Midőn én, mint az ország teljhatalmú biztos, s a honvédelmi bizottmány egyik tagja, népfelkelést intézendő, utamban más helyekre bementem, azért mentem be, hogy lelkesedést ébresszek; de Szegedre azért jöttem, hogy itt a lelkesedést szemléljem.

És én mondhatom, örömmel szemlélem Szeged népében a lelkesedést; mert veszedelem fenyegeti szegény elárult hazánkat, oly veszedelem, melyhez hasonlót évkönyveink nem mutatnak, s melynek láttára némely kicsinyhitűek a fővárosban azt mondák, hogy a magyar nemzet napjai megszámítvák. De én azt mondám: ez nem igaz.

Alkudozásba akartak ereszkedni Jellasics-csal, ama gaz árulóval, kit az ármány pokoli céljainak kivitelére, arra, hogy csak nem rég visszanyert szabadságunkat s függetlenségünket kezeinkből újra kicsikarja, s a népet újra a szolgaság jármába hajtsa, eszközül szemelt ki. De én azt mondtam, hogy mielőtt a nemzet annyi erővel s küzdelemmel kivívott szabadságából csak egy hajszálnyit is lealkudnék, elmegyek, és megtekintem a népet.

És most, miután Szeged népét látom, látom szemeiben a lelkesedés szikráit, nem késem megírni a fővárosba, hogy Szeged népe az árulóval való minden alkudozás ellen ünnepélyesen tiltakozik. Megírhatom-e ezt? *(A nép: Meg!)*

Igenis, megírom, hogy miután Szegedet s népének ezreit a haza szerelmétől lelkesülve láttam, köszirtté szilárdult keblemben a hit, hogy e haza, lépjen bár a pokollal szövetségre ellene az ármány, mentve lesz.

Krisztus, mennyei országát megalapítandó a földön, egynek választottai közül azt mondá: e kőszálra építem én egyházamat; és én hasonlóan mondom, hogy Szegedre s ennek lelkes népére építem nemzetem szabadságát, és a pokol kapui erőt nem vesznek azon.

Oly hatalmasnak hiszem én a népet, hogy ha felkel és összetart, a ropogva összerogyó ég boltozatait is képes fenntartani erős karjaival.

Hazámfiak! Mondhatatlanul fontos az óra, melyben hozzátok szólok;

talán éppen ebben az órában ütköznek vitéz seregeink az áruló csordával. Ki tudja, mit hoz ránk ez óra? győzelmet-e vagy veszteséget? — De győzünk bár, vagy veszítsünk, én Szeged népére minden esetre számolok. A népre minden esetben szükségünk lesz: ha győzünk, hogy a győzelem gyümölcseit learassa; ha veszünk, hogy a veszteséget győzelemmé változtassa.

Tehát e fontos órában, e mondhatatlanul fontos pillanatban kérдем: találkozik-e egy fia a hazának, találkozik-e egy polgára e városnak, ki hazája szabadságáért vérét, életét feláldozni kész nem volna? *(A nép egyhangúlag: Nem!)*

Én esküszöm a mindenható istenre, ki védi az igazságot és a hitszegő árulót megbünteti, esküszöm, hogy hazánk szabadságából egy hajszálnyit utolsó csepp véremig elraboltatni nem engedek; esküszöm, hogy hazánkat védeni fogom, míg karomat felemelhetem. A magyarok istene úgy segéljen és áldjon meg engemet!

(A nép e szavakat lefedett fővel s fölemelt kezekkel lelkesülve mondotta el a szónok után.)

Hajdan, midőn a hazát veszély fenyegette, hős apáink véres kardot hordoztak körül az országban, s ennek láttára mint sasok repültek harmezőre a vitéz magyarok. Én látván a haza jelen veszedelmét, zászlót ragadtam kezembe, megesküdve, hogy addig nem nyugszom, szegény fejemet nyugalomra nem hajtom, míg az elárult haza fiait szabadságának megmentésére annak árulói ellen zászlóm alá nem gyűjtöm. De most, miután Szeged népének lelkesedését látom, bizvást összehajtom e zászlót, e zászló nem enyém többé, én Szeged zászlója alá állok. És én bízom a magyarok istenében, bízom Szeged népének lelkesedésében, hogy kevés idő múlva mentve lesz a hon; ha pedig a hadi szerencse kevésbé mosolyogna fegyverünkre, ha netalán a végrehajtó hatalom az ármány által a fővárosból kiszoríttatnék, azon esetre Szegedet oly pontnak tekintem, melyről a haza szabadságát, a nemzet függetlenségét megmenteni erősen hiszem.

Szegediek! Testvériség köt össze bennünket. Nincs nemes és nemtelen többé; egy hazának fiai, polgárai, testvérei vagyunk mindnyájan. Tehát testvérileg összetartva ragadjunk fegyvert az árulók ellen, legyünk készen hazánk oltalmára.

Testvérek! Ha úgy jöttem volna e városba, mint valamely rendkívüli örömnék, boldogságnak hírnöke, igényelhettem volna talán töletek köszorúkat: de miután avégre siettem körötökbe, hogy benneteket fegyverre, a haza megmentésére hívjalak fel, azon virágkoszorúkat, melyeket lelkes hölgyeitek utamban elhintettek, nem tekinthetem másképp, mint előjelül azon győzelemnek, melyet a haza ellenségein nemsokára kivivandunk.

Egész életem küzdés és szenvedés vala; de e pillanatban jutalmazva érzem magamat, — ám pihenni nem fogok, árva fejemet nyugalomra nem hajtom, míg el nem mondhatom az írás ama szavait: Most bocsásd el,

uram, szolgálát, mert látták szemeim hazám szabadságát, boldogságát megmentve.

Keblem tele érzéssel, még sok mondanivalóm volna hozzátok; de az érzés elfojtja ajkamon a szót. Különben egypár napig körötökben szándékozván maradni, még lesz alkalmam hozzátok bővebben szólni. De most nézzétek — soha nem sírtam — és könnyezetek.

ARANY JÁNOS

RÁSÜT AZ ESTHAJNAL

Rásüt az esthajnal
Vásárhelyi tóra,
Ott legel a ménes:
Hol a számadója?
Hol a számadó, vagy
Legalább bojtárja,
A szegény honvédet
Hogy meg sem kínálja?

Itt van, itt tanyáztat
Számadó, bojtár is, —
Megkerül estenden
Bujdosó betyár is:
Gyere bé, barátom,
Van minálunk, gyere.
Szökött katonának
Egy karéj kenyere.

Az vagyok, elszöktem,
Dicsekszem is véle:
Nyolcszázharmincegyben
Fogtak volt kötéllel, —
És azóta mindig
A császárt szolgáltam,
Fogadom, egy sem volt
Jobb kutyája nálam.

Meg is szeretett, mert
Haza sem eresztett,
Adott a mellemre
Krajcáros keresztet:
Már most azt akarná,
Hogy e rézkeresztért
Ontsam neki én az
Ártatlan magyar vért.

Száradjon el inkább
A két kezem vállig,
Hisz még énbőlőlem
Derék honvéd válik;
Megyek Debrecenbe,
Jó éjtszakát, bátya. —
Leszek még a világ,
Kossuth katonája,
Ország katonája.

MIT CSINÁLUNK?

Földi! Mit csinál'ok?
 Kaszát kalapáltok?
 Nem azt kalapálunk,
 Fegyvert köszörülünk!

A rendet a réten
 Már levágtuk régen,
 Megmártjuk kaszáinkat
 Ellenség vérében.

Szép piros harmatban
 Fürösztyjük kaszáinkat;
 Övig-övig vérben
 Védjük jó hazánkat.

PETŐFI SANDOR

MIT CSINALSZ, MIT VARROGATSZ OTT?

Mit csinálsz, mit varrogatsz ott?
 A ruhámat foltozgatod?
 Rongyosan is jó az nékem...
 Varrj inkább egy zászlót, feleségem!

Nem maradhat így sokáig,
 Mi hogyan lesz, majd elvállik,
 Elvállik a csatatéren...

Sejtek, sejtek én valamit
 A jó isten tudja, hogy mit,
 De elég, hogy szól sejtésem...
 Varrd meg azt a zászlót, feleségem!

Drága áru a szabadság,
 Nem ingyen, de pénzen adják,
 Drága pénzen, piros véren...
 Varrd meg azt a zászlót, feleségem!

Ha ilyen szép kéz varrja meg,
 A győzelem belészeret,
 S mindig ott lesz közelében...
 Varrd meg azt a zászlót, feleségem!

AZ ELDUGOTT KÉZ

A HADIFOGADÓ térparancsnokságnál egy szép fiatalember jelenti magát, be akar állani köztűzérnek.

A magyaroknál nem voltak igen válogatóságok a katonák elfogadásában; az asszentálandóknak nem kellett levetkeznie, kivált oly esetekben, midőn az ajánlkozó egyéniség külseje elég izmosnak látszott.

A toborzó parancsnok befogadta a fiatalembert, mire az, arcán rendkívüli vidámsággal távozni akart.

A parancsnoknak csak akkor tűnt fel, hogy a fiatal önkéntes egyik kezét szüntelen zsebében tartja.

— Hol tanulta ön ezt? Feljebbvalója előtt zsebredugott kézzel jelenni meg?

A fiatalember eltitkolhatatlan zavarba jött e szavakra.

— Tegye ön a kezét a zsinórra, tanuljon emberséget!

Az önkéntes egyik kezét a zsinórra tette.

— A másikat is!

A fiatal csak nem akarta a másik kezét előhúzni, végre a jelenvolt káplár vonta azt ki zsebéből.

Azon a karján már nem volt keze. Még Mórnál elvágták azt a viadalban, s elfogván, Pozsonyba vitték; ott alighogy kigyógyult, rögtön megszökött, s újra felkereste a magyar tábort, azt hitte, hogy mint tűzér, félkézzel is tehet még szolgálatokat.

HARCI DAL

Azért, hogy a szabadság
 Vérben fürösztí zászlaját;
 Azért, hogy szent nevére
 Hálátlan és gaz vést kiált,
 Ne lássam, oh dicső hon!
 Halványan arcodat;
 Vagy drágán megfizessék
 E halványságodat.
 A síkra, magyarok!
 Fegyvert ragadjatok.
 Hazánkat újra meg kell váltani.
 E drága föld színét
 Borítsák szerte-szét
 A pártütőknek véres csontjai.

A fondor hatalommal
 Rabló, zshivány szövetkezett;
 S a nép szívébe mérget,
 Undok koholmányt ültetett.
 S a nép, melyet szabaddá
 Emeltél föl veled,
 Most irtó háborút kezd
 Oh nemzet, el'ened.
 A síkra, magyarok!
 Fegyvert ragadjatok.
 Hazánkat újra meg kell váltani,
 E drága föld színét
 Borítsák szerte-szét
 A pártütőknek véres csontjai.

Alant apáink sírja;
 Itt minden rög, fűszál miénk;
 Egy ezredéves harcban
 Véraldozattal öntöznék.
 Magyarok lelke áll őrt
 Minden fűszál felett;
 Magyarok lelke, karja
 Véd minden porszemet.
 A síkra, magyarok!
 Fegyvert ragadjatok.
 Hazánkat újra meg kell váltani.
 E drága föld színét
 Borítsák szerte-szét
 A pártütőknek véres csontjai.

Isten, világ ítéljen!
 Ha vétettünk is valaha,
 Kiszenvédünk, s megadtuk
 Embernek, ami ős joga.
 Zászlónkon a szabadság
 S függetlenség ragyog!
 Vész és halál reá, ki
 Ez ellen fegyvert fog.
 A síkra, magyarok!
 Fegyvert ragadjatok.
 Hazánkat újra meg kell váltani.
 E drága föld színét
 Borítsák szerte-szét
 A pártütőknek véres csontjai!

EGY NEMZETI HADSEREG

MESEMONDÁS!

Lehetett is az valaha!

Hogy egy kicsiny, elszigetelt országnak rokontalan nemzete valaha saját haderejével, kilenc oldalról rárohanó, támadás ellen védelmezte volna magát: diadallal, dicsőséggel! Hogy ne bűt volna vele „egy óriás“! Hogy rá kellett volna ereszteni Európa másik kolosszát is, s még azzal is megbirkózott, még akkor is saját magának kellett lefeküdnie, hogy rá-gázolhassanak!

De hát hol vette volna ez a nemzet azt az ősmondabeli erőt, az újabb kornak e Niebelungen-énekéhez?

Elmondom, ahogy megértem.

Egy véghetetlen jajkiáltás hangzott végig; az ország egyik bércfalától a másikig verődött az vissza, s midőn másodszor visszatért, már nem volt jajkiáltás: hanem harci riadó!

Megnépesült a kitűzött zászlók környéke.

A földműves elhagyta ekéjét, a tanuló elhagyta iskoláit, a családapa boldog tűzhelyét, és ment a zászlók alá.

Tizenhárom, tizennégyéves gyermekek csoportja emelte a nehéz fegyvert, mely alatt még vállá meggörnyed, és hetvenéves galambősz férfiak álltak a gyermekekkel egy sorba.

Nem kellett felpénzzel csalogatni senkit; egy nemzetiszínű kokárda volt az egész ajándék, amit a belépő kapott.

Uri családok elkényeztetett fiai, mágnások, nemesek jöttek önként, s együtt sanyarogtak a parasztfiúkkal, esőben, zivatarban, sárban: szemétágyon, rongyban és dicsőségben!

Egy ügyvéd otthagya irodáját, kardot kötött, s a legelső csatában maga vitte a zászlót legelől Schwechatnál a kartácszapporral szemközt. A végén ezredes lett. Sohasem tanulta a háborút.

Egy fiatal földesúr menyegzőjét megtartotta ma, másnap csatába kellett mennie: a római sáncokat ostromolták; ott első volt, ki zászlója élén felhatolt; lelőtték; még menyasszonya csókja meg sem hűlt ajkain.

A cisztercita barátok kolostorából, három növendék kivételével, minden kispap elment honvédnek. A prior maga látta el őket úti élelemmel, mikor szekérre ültek. Amint a refektóriumba visszatérve, a honn-

maradt kegyeseket megpillantá. sírva mondá nekik: ti gyávák, minek maradtatok itthon?

Elmentek az ügyvédek; nem akart most senki pörlekedni. Elmentek a bírák; hisz nem volt senkinek panasza.

A mérnökökből lettek tuzérek, utászok. Az orvosokból tábori sebészek. Ágyban meghalni nem volt most divat.

Híres korhelyekből híres hősök lettek. Csöndes jellemekből orosz-lánok.

Még a rablók is megtértek. Egy hírhedt rablóvezér amnesztiát kért magának s társainak, és százhatvan lovast állított ki a csatamezőre, kiknek nagy része a hazát védve nyerte el a halált, mit a haza rontásáért előbb-megérdemelt.

Egy főúr maga egész huszárezredet szerelt fel; másik huszárezredet két hét alatt állított ki a jászkún főkapitány.

Nem volt fegyver. Vettek el az ellenségtől. Előbb kaszával, pusztakézzel kellett kicsikarniok a harc eszközét, hogy aztán küzdhessenek vele.

Egy közönséges székely földész kitalálta, hogyan kell ágyút önteni, fűrni, és ellátta népét csatalövegekkel. Vashámorok átalakultak golyóöntődékké. Elfogyott s nem volt kapható a puskához való gyutacs. Voltak gyógyszerészek a csapatoknál, kik papirosból készítettek gyutacsokat, s azok is jók voltak a harcban.

Az egyházak odaadták harangjaikat ágyúércnek.

Egyetlen vezér száztíz ágyút vett el apródonkint az ellenségtől.

A szabadkai földnépe meztelen kézzel foglalta el az ellenfélnek fél-mérföldre hordó „bácsi“ nevű öreg ágyúját.

A ma alakult zászlóalj már holnap gyakorlatot tartott, s egy hét múlva ment a tűzkeresztelőbe.

Mindenki testvér volt a trikolor alatt, nem gúnyoltak senkit tótnak, németnek; azok mind egy zászló alatt egy haza fiainak vallották magukat.

A tiszt jó pajtás volt. Együtt evett, együtt ázott, egy szalmán hált a közlegényeivel, s tanították egymást hazaszeretetre.

Nem volt szökevény. Hová szökött volna? Minden ajtótul elkergettek volna a gyávát.

Ha megverték a sereget, nem futott szerte-széjjel. Igyekezett ismét összegyűlni s folytatni a harcot.

S nemcsak az harcolt, kinek fegyver volt kezében; harcolt minden élő lélek. Asszonyok bátoríták fiaikat. Úrhölgyek mentek sáncot hordani az erősítésekhez; vettek részi veszélyes küldetésekből, miket csak asszony képes el nem rontani. Asszonyok voltak a legjobb tudósítók. Csata után ők ápolták a sebesülteket. Kórház volt minden úri lak a csatatér közelében.

A papok a hős erényeket prédikálták a szószékről. Nem volt ebben a dogmában sem syllabus, sem haeresis. Szent volt e harc keresztnek és csillagnak.

S a költő, ki meteorként futotta végig az egész eget fölöttünk, nem zengett egyébről, mint e szent harcról; ez hangzott alá onnan a magasból; ez volt utolsó szava, midőn az ismeretlen láthatáron lebukott előttünk. — Talán nem is a földre esett le? Talán egy új földforgás alkalmává' ismét meglátjuk őt, szikrázva, mennydörögve fejeink felett.

Így támadt a nemzeti hadsereg.

— Jól van. Ez idáig poézis, de hol a próza? Hát a pénz?

Igaz. Pénz nélkül nem viselnek hadat.

Tehát az történt, hogy akinek ezüst kanala, ezüst sarkantyúja volt, összehordta egy rakásra. Fialat lányokak függőiket, özvegyasszonyok megtakarított filléreiket odarakták a nemzet pénztárába. Gyűjtögetett nyugdíjak vándoroltak e helyre. Ki akarna nyugdíjra gondolni, ha nincs haza?

Nem volt elég.

Akkor rányomattatták papirdarabokra, hogy „ez a papír a nemzet pénze“. S mindenki úgy fogadta azt. Senki sem kételkedett abban. Mindenki azt mondta: a nemzet nagy úr, amire az ráüldötte a címerét, az szent, az a mienk! És volt pénz elég.

És aztán — a pénzügyminiszternek nem volt egy jó kabátja.

A hadügyminiszter krajcáros szivart szítt, többre nem telt. S a fő hadiintendáns mindennap más ismerőiséhez ment ebédre, hogy arra se költse az ország pénzét.

És midőn azt a könnyszentelt kincset egy-egy oly kormánybiztos kezébe adták, mint Baradlay Ödön, bizonyos volt felőle a nemzet, hogy aminek kenyérnek kell belőle lenni, abból kenyér lesz; s aminek fegyverré kell belőle lenni, abból fegyver lesz, és oda fog jutni bizonynyal, ahová küldve volt.

Így állt fönn a nemzeti hadsereg.

S félév múlva már csodáiról beszélt a történelem.

A kis fiúk már babérkoszorús hősök. A kis alhadnagyok már tábornokok, hadvezérek. A tépett trikolor már világ tiszteletét bírja!

Kiállták a próbát a tűzben, kiállták a próbát a hóviharban. Kiállták a próbát a veszteség kétségbeejtő hónapjaiban.

A komáromi sáncokon táncoltak zeneszó mellett az ellenfél bombazápora alatt.

Szolnoknál kaszákkal rohanták meg az ágyúkat, és elfoglalták a gyilkoló tüztelepet szembehúnyva.

Pákozdnál tízezer emberrel rakatták le a szuronyos puskát a kaszás nemzetőrök.

Győrnél lovasságot kergetett meg szuronyal a 11-ik zászlóalj. Budánál lováról szállt le a huszárság várat ostromolni.

Losoncon, egy táblabíró, egy alispánból lett hadvezér, hatszorta nagyobb ellenfélnek fényes nappal elfoglalja ágyúit és táborkarát.

Piskinél naphosszat védi az Inczédy-zászlóalj húszszoros ellenerővel szemben a vitatott hidat és győz.

És mily gyorsak, mily csodaszzerűek, mily meglepőek mozdulataik!

Szélaknánál a föld alatt bújnak az ellenségén keresztül, — Branyiskónál a hegy meredekének fel törnek át rajta, — Szolnoknál átúsztatnak az ellenség háta mögött a Tiszán! — Segesvárnál az égő városon verik magukat keresztül löporos szekereikkel; — Tiszafürednél a jég hátán állnak meg előtte, hol a folyamon hidat vert a kemény tél; ott mondják el: „eddig, és ne tovább!”

S mikor az összemérkezés után recsegve, ropogva minden ízeiben menekül ki az ellenfél karjai közül!

Vagy nem volt ez igaz?

És ami legfőbb, mit ki ne felejtsen senki, midőn a nemzeti hadseregéről beszél; mi előtte és utána járt annak, mint Jehova, nappal ködnek, éjjel tűznek oszlopában: a nép! A nép, ki eszével, találékony furfangjával, jóakarásával, szellemével, védi, sietteti, inti, buzdítja, őrzi imádott hadseregét, néha tizezrével melléje áll, és megfélemlíti tömegével az ellent. Egy helyütt rendszeres álhírekkel kiemeli biztos helyéről az ellenfél hadzömét, másutt megelőzi legtitkosabb terveit. Ozoránál egy ember gyalog oda és vissza kétszer megkerüli az ellen táborát, hogy a két nemzeti haderőnek üzenetet vigyen a köztük fekvő tábor mozdulatairól. Zsidó szatócsok minden levelezése tele van ártatlan üzleti hírekkel, mikből egymás közt megállapított szótár szerint az ellenfél hadmozdulatait értik meg és tudatják a nemzeti hadvezérekkel. Ahol nagy a sietség, száz meg száz szekér áll elő a nemzeti hadsereg gyalogságát tovaszállítani, ágyúit, hadszereit felvenni, s mikor a másik had jön, nincs egy ló sem; mind kinn a ménesen, nem lehet rátalálni. Mikor a nemzeti seregnek élelem kell, egy kurta nyugtatványra előterem minden, mikor a másik jön, készpénzért sincs semmi, maga a gazda is koplal.

Csak egy hiányzott még a nemzeti hadseregből. Erejének tudata. Ezt meg kellett még neki tanítani, s a tandíjat bizony meg kellett érte fizetni!

1

Harangoznak a toronyba,
Mén a Kossuth a templomba,
Arany csákó a fejibe,
Nemzeti kard a kezibe!

2

Majd elkészül mán majd az a vasút:
Akin elsétál Perczel, Kossuth,
Elhozza a háromszínű lobogót,
Megállj, némöt, szűk lesz még a bugyogód!

3

Kossuth Lajos azt üzen^{te}:
Hibádzik a regimentje,
Ha még eccer azt izeni,
Magam is el fogok menni.

Magam is el fogok menni,
A babám itt fogom hagyni;
Isten hozzád, kedves babám!
Elmegyek, mer hí a hazám.

4

Kossuth Lajos regimentet állított,
Engem is a századába sorozott;
El is megyek, harcolok a hazámért,
Harcolok a piros barna babámért.

5

Zúg az erdő, zúg a mező, —
Ugyan mi zúgatja?
Talán bizony Perczel Móricz
A lovát ugratja.

Szép ő maga, szép mindene,
Szép a paripája,
Vigan vágat a honvédek
Nyalka táborába.

6

Elgyün már a hideg ősz, hideg ősz,
Ferenc Jóska dinnyecsősz, dinnyecsősz.
Vindisgréc a bujtárja, bujtárja,
Jellasisc a kutyája, kutyája.

7

Kecskemét is kiállítja nyalka verbunkját,
Csárda előtt ki is tűzi veres zászlaját.
Gyertek ide, fiatalok, tessék beállni,
Nyolc esztendő nem a világ, lehet próbálni.

Amott sétál egy kis leány nagy vidámsággal,
Utána megy a rózsája nagy bátorsággal.
— Lassan siess, lassan sétálj, kedves angyalom,
Fényes kard az oldalamon ne csillámojjon.

Kardomnak a markolatja nem csupa rézből,
Ki van öntve csillagosra sárga ezüsből,
A fényes nap, hogyha rásüt, szépen tündöklök,
Kis angyalom, ha rátekint, elszomorodik.

Most szép lenni katonának,
 Mert Kossuthnak verbuválnak.
 Négy esztendő nem a világ,
 Éljen a magyar szabadság,
 Éljen a nemzet!

Kossuth volt az indítója,
 Magyarország szószólója;
 Kossuth Lajos nem lett volna,
 Katona sem lettem volna.
 Éljen a nemzet!

Ezernyolcszáznegyvennyolcra
 El kell menni háborúba,
 Ha úgy vagyon cédulázva,
 Hogy elveszek a csatába.

Keljetek fel Rákócziak.
 Ti valátok magyar fiak;
 Lássátok meg nagy romlását,
 Magyar hazánk pusztulását.

Szép meghalni a hazáért,
 Virtust tenni a nemzetért;
 Most is halnak és születnek,
 Nem lesz vége az életnek.

A HONVÉD

Isten után legszebb és legszentebb név
A honvéd-nevezet!
Hogy ne iparkodnám hát megérdemelni
Ezt a szép, nagy nevet?
Iparkodom teljes szívemből, oh hazám,
Megvédeni téged,
Védni, felemelni, téged, s lesujtani
A te ellenséged!

Sokat lesujtottunk mi már, de meglehét,
Hogy még sok van hátra?
Hadd legyen, mit bánjuk, akárki, akárhány,
Karunk készen várja.
Jőjjetek, szabadság hóhérlegényei,
Nem jöttök egyébert,
Csak hogy elvegyétek, amit érdemeltek,
A véres halálbért.

Ti vagytok, zsidványok, kik országunk földét
Kipusztítottátok,
Fekvén rajta háromszáz esztendeig, mint
Nehéz istenátok,
Hanem hiszen ezt a földet ti teszitek
Újra termékennyé:
Véreteket issza most, mint eddig itta
Saját népe könnyét!

Jőjjetek! Ismerjük már egymást; ti futtok,
Mi üzünk titeket,
Üzünk, mint a szélvész a széjjelszaggatott
Rongyos fellegeket.
Jőjjetek, hadd szúrjuk szíveiteket a
Szuronyunk hegyére,
Emlékezzetek a más világon is a
Honvédek nevére!

Honvéd vagyok; mikor nevémet kimondom
— Mi tagadás benne? —
Egy kis büszkeségnek ragyogó szikrája
Szökken a szemembe,
Egy vagyok a végre föltámadt magyar nép
Győző seregéből,
Én is segitettem koronát leütni
A király fejéről!

Hejh te király, hol van régi szép sereged,
Hol van régi fényed?
Hejh be tönkretették a szegény honvédek,
E rongyos legények.
Rongyos vagyok, mint az ágrulszakadt, csak hogy
Mezítláb nem járok,
De több becsületed van még is, mint nektek,
Cifra uraságok.

Van bizony énnékem becsületed, de nagy,
Ország-világ előtt,
Még azok előtt is, kit szuronyom leszúrt,
Kit fegyverem lelőtt;
Még az ellenség is, akit csak magasztal
Egy szívvel, egy szájjal,
Hogyne becsülné azt tulajdon nemzete,
Tulajdon hazája?

Rajta is leszek, hogy jó hírem-nevémet
Megtartsam halálig,
Vagy ha visszamék majd az otthonvalókhoz,
Elvigyem hazáig.
Az lesz ám az öröm, ha majd visszatérek
Az én enyémhez,
És ide szorítom rendre valamennyit
Dobogó szívemhez!

Hejh az lesz ám a nap! . . . és mégsem tudom, hogy
Mit szeretnék jobban:
Hazamenni-e majd a harc végén vagy itt'
Elesni a hadban?
Társaim arcáról, akik elhullanak,
Én arról azt látom:
A hazáért halni legnagyobb boldogság
Ezen a világon!

A HUSZAR

A huszár név onnan ragadt a huszárra,
Mert egy halálának mindig hús az ára.
A vasas is azért tartja tiszteletben,
Mert hol egy huszár van, húszat lát az egyben;
Ki ha leaprítja már a maga húszát,
Gangosan kipödri szép pörge bajuszát.
Hej! gyöngy is a huszár, ha felül lovára,
De a ló is szebb, ha huszár ül hátára;
Sőt ha paripáját büszkén táncoltatja,
Büszkévé válik még a ló is alatta.
Az idegen népek bámulva hirdetik,
Hogy a magyar huszár lóháton születik,
Ki ha le nem pattan saját jó kedvéből,
Mennykő legyen, ami kicsapja nyergéből.
Ha vágat, a villám pironkodva kéri,
Hogy lassabban menjen, mert utól nem éri.
S a szél — midőn lovát jól megsarkantyúzza —
Sírva jár utána, azt hinnéd, hogy nyúzza.
Nyeregkapájáról lóg a miatyánkja:
Ha szomjazik, onnan gyakran előrántja.
Egyébkor nem igen tekint föl az égre,
Csak mikor ihatik egy kis dicsőségre.
Ha iszik, rendesen emberül megfizet,
De csizmaszárában sem tűri a vizet;
Mert bor és dicsőség szíve tápláléka, —
Jól teszi! — a vizet igya meg a béka.
A huszárnak azért villámlik a kardja,
Mert égő szívéhez nagyon közel tartja.
Innen a huszárnak minden kardcsapása,
A tüzes mennykőnek egy mestervágása.

Történt, hogy a huszár talált egy gyermeket,
Mely az ellenségből a harctéren rekedt,
S míg a gyermek apját halálra koncolta,
Magát a gyermeket megszánta, csókolta.
S egy-két öreg cseppet hullatván szeméből,
Kivitte a halál sűrű örvényéből.
Mert a huszár szíve olyan mint a kardja,
Addig hajlik amíg ő maga akarja.
De meghajoltában bár kínok gyötörik,
Valamint a jó kard, soha el nem törik.
Csak a vitézségnek van nála kelete,
De kegyetlenkedni már nem ternészete.

A német ágyúja haraggal mormogja,
Hogy az öreg huszárt a golyó sem fogja;
Sőt ha elesnék is, nem hal meg egészen,
Mert az örök élet áll számára készen,
Ki vérrel derített hajnalt hazájára,
Följegyzi a nemzet arany táblájára,
S ki a szabadságért harcol mindhalálig —
Holta után tüstént egy csillaggá válik.

Látnád a huszárt, ha leveti mentéjét,
Végigimádkozván száz teremtetéjét;
S szívét az imádság oly nagy lángra gyújtja,
Hogy neki gyürkőzván, két kezét kinyújtja —
Mentéjét pediglen a szél hátra fújja,
S utána csak úgy száll a mente két ujja,
Látnád, oh ha látnád, hogy reszket a német,
Ki még sosem látott ily négykezű rémet.
S a vasast kardjának még szele sem éri,
Már megadja magát, és a pardont kéri.
De agyoncsapja a huszár az álnokot;
Mert pardont sem adni, sem kérni nem szokott.

Mikor a huszárok csatába indulnak,
Az isten szeméből örömkönnyek hullnak,
S innen lehet aztán azt kimagyarázni:
Mért szokott a huszár oly gyakran megázni?
Ha én isten volnék, csak azt vinném végbe,
Hogy lóháton menne a huszár az égbe.
Menyecske! ha feléd huszár nyújtja száját,
Csókold meg a világ első katonáját.

RADIKÁLIS KÚRA

KEMÉNY KOPOGTATÁS hangzik az ajtón, kísérve kardcsörömpöléssel. Ki jön hozzánk látogatóba? — Egy nyalka főhadnagy. Nem is ismerünk rá. — Csak amikor kezét csókol a nőmnek, s engemet megölel, akkor rivallunk fel: „Hisz ez a mi Marci fiunk! A kisebbik Lendvay Márton!” Dehogya ismertünk rá, mikor most már bajusza van. A' bizony! Romeó elment katonának, s lett belőle „pikauf” főhadnagy.

— Honnét, édes Marci fiunk?

— Hát a Klapka táborából. Hírt hozok a kormányynak a csataterről. Jó hírt. visszavertük az ellenséget a Tiszánál, most mi vagyunk odaát.

De azt a csókot nem lehetett volna megszámolni, ami a Marci piros ábrázatját érte ennél a mondásnál: Megvertük az ellenséget!

Az első diadalhír! Hogyan történt? Miként történt? Azt azután a Marci adta elő. Az ellenség már nyomult előre a befagyott Tisza jegén. De a magyar sereget most már nem az öreg „Kófic” vezette, hanem Klapka. A honvédek szuronysegezve rohantak az ellenségre, s ott a jég hátán mérköztek vele össze. Az ellenség vére festette meg a jeget: visszaverték a mi eddig űzött honvédeink az osztrák veterán katonákat minden vonalon, s most az egész hadtest a Tisza túlsó partján foglal már állást, támadásra készen.

Hogyan történhetett meg ez a csoda? Nem az, hogy a magyar honvéd jól verekszik, mert az nem csoda, hanem hogy a magyar honvédet jól vezénylik, ez volt a nagy csoda!

Ennek a nyitját is megadta a mi Marcink.

Egy ütközet után, melyben csak a tüzéségünk és a huszárságunk viselte magát vitézül, Klapka, a vezér, egy temető árkában harminc honvédtisztet talált elbújva, akik onnan lesték a csata kimenetelét. Klapka rögtön elcsapta valamennyit, s helyükbe a szolgálatot híven teljesítő őrmestereket és káplárokat nevezte ki hadnagyoknak, főhadnagyoknak és századosoknak.

Azok az árokbá bújók mind a honatyák protekciója mellett tisztirangra emelt ficsúrok voltak: az ő gyávaságuk, tudatlanságuk volt az oka az eddig valott kudarcoknak.

Néhány nap múlva a hivatalos Közlöny igen érdekes tartalommal jelent meg. Az első kolumnától kezdve az utolsóig, mind a négy oldalon, apró betűkkel szedve, csupa merő tisztí kinevezések. A magyar fővezérek kidobták a hadsoraikból azt a sok kényes járdataposót, akiket kegyosztás tukmált a hadseregbe, s helyettük neveztek tizedeseket, őrmestereket vezénylő tisztekké.

Radikális kúra volt, de bevált!

TISZTELJÉTEK A KÖZKATONÁKATI

Tiszt vagyok . . . ha lát a közlegénység,
Tiszte'kedve megyen el mellettem;
Én pirúlok, gondolván magamban:
Nincs igazság, nincs igazság ebben.
Nekünk kéne köszönteni őket,
Mert minálunk sokkal többet érnek. —
Tiszteljétek a közkatonákat,
Nagyobbak ők, mint a hadvezérek.

Velök állunk a csaták tüzében.
De mi tudjuk, hogy miért csatázunk,
Mert van, ami győzelemre buzdít,
Vagyon elvünk, van tán gazdaságunk,
S von előre csábító varázsa
A dicsőség ragyogó szemének. —
Tiszteljétek a közkatonákat,
Nagyobbak ők, mint a hadvezérek.

Ők az elvet hírből sem isméri,
És a haza? kemény mostohájok,
Izzadásuk díjában nekik csak
Kenyeret vet s rongyokat dob rájuk,
S zászlajához hogyha odaállnak,
Nyomorért csak új nyomort cserélnek. —
Tiszteljétek a közkatonákat,
Nagyobbak ők, mint a hadvezérek.

S mit tudják ők, mi az a dicsőség?
S ha tudnák is, mi hasznuk van benne?
Nincsen lap a történet könyvében,
Ahol nevök följegyezve lenne,
Ki is győzné mind fölírni, akik
Tömegestül el-elvérezének? —
Tiszteljétek a közkatonákat,
Nagyobbak ők, mint a hadvezérek.

Ha megtérnek csonkán a csatákból,
Koldusbotot ad a haza nékik.
S ha elesnek, a felejtés árja
Foly sírjukon s neveiken végig.
És ők mégis nekimennek bátran
Az ellenség kardjának, tűzének! —
Tiszteljétek a közkatonákat,
Nagyobbak ők, mint a hadvezérek.

SZÖKÉS A KÉTFEJŰ SAS KARMAIBÓL

A HUSZÁROK LENYERGERELTEK, egy rész a lovak vasalásához fogott, másik a konyhához látott, roppant kondérban kavargatva a fakó-barna liszt tömeget, mely különös szakácművészi vegytan folytán, a víz hozzájárultával lassankint egy tömör egésszé idomul, amit úgy neveznek, hogy puliszka.

Richárdnak azalatt, míg a lakoma készült, gondja volt az előőrsöket kiállítani, nehogy meglepessenek.

Mikor készen volt a puliszka, rúdra vették a vaskondért, s mert abban estig sem hűlt volna meg, leterítének a gyepre tizenkét huszárköpenyeg; s a nagy fakanál'al kitálalták tizenkét részre a párolgó főzemenyt, amihez még a farkas-éh sem közeledhetett azon forrón.

Mikor aztán éppen neki akartak telepedni a fehér köpenyegnek, mely egyúttal abrosz volt és tál, jönnek-vágtatva az előőrsök: „rajtunk vannak a vértések!”

Hirtelen nyergelni és lóra kapni! A forró puliszkát belecsavargatni a köpenyegbe; azt átvetni a nyergen! Még csak bele sem kóstolhattak.

Zengett is az erdő a sűrű áldástól!

És már most megint előre; ahogy a ló bírja!

Most már nem kereste Richárd, merre van út, csapás, hanem amerre a napnyugatot tudta, a rónán keresztül; mezőkön, tarlókon, szántott földeken át, hogy a hab csorgott a lovakról kétfelől.

— Minden lovunk itt vész! — dörmögé Pál úr a háta mögé, mikor a szétziláltan futó csapatra visszatekintett.

Egy-egy ló ki is dült; annak a lovasa felkapott a vezetékre. Jó volt azokat elhozni. S aztán igyekezett az elmaradozó a többieket utólag érni.

Hanem az üldözőcsapat sem volt jobb állapotban.

Bár ily közel beérte ellenfelét, az egyenes úton nyomába szelve annak, ki kanyarogni volt kénytelen: itt a szántóföldeken keresztül futtatásban nem állta ki vele a versenyt.

Richárd jól számított arra. A nehézlovasság csak léptetve tudott haladni a süppedő talajban, míg ők kocogva győzték.

Mégis csak amazoknak kell elébb kidülniök.

Richárd leghátul maradt, hogy egyetlen emberét se veszítse el. Ha valamelyiknek valami baja történt, segített rajta.

Igy került össze másodszor is Palvicz Ottóval.

A vértés főtiszt messze háta mögött hagyta utolsó kísérőjét is. Ő egyes-egyedül rugaszkodott Richárd után.

Richárd hátra-hátra nézett rá, s engedte magához közelebb jönni.

Egyszer aztán oly közel jutottak, hogy egymás szavát meghallhatták.

— Állj meg egy szóra! — kiáltá Palvicz.

— Így is meghallom, — felelt Baradlay.

— Ha bátor vagy, ne fuss előlem!

— Pedig leszek olyan bátor, hogy egészen elfutok előled.

— Az gyávaság. A hátadat látom!

— Majd lesz még megfordítva is.

— Nem mersz velem megverekedni.

— Nem akarok. Azalatt, míg mi verekszünk, a te csapatod utólérhetné az enyimet.

— Úgyis utóléri.

— Gondolod?

— Bizonyosan tudom. Ti balgák! Látjátok ott azt a füzes vonalat?

Az ott a March partja.

— Ismerem.

— Ott meg vagytok szorítva.

— A Duna sem szorított meg.

— A Duna még jó ember; de a March rossz ember. Azt te nem ismered.

— Majd megismerkedünk egymással.

— Jobb lesz, ha szembeszállsz, és megverekszel; ha elfoglak, nincsen pardon.

— Nem is kértem.

Ez a szóváltás egész kedélyesen folyt a két vitéz közt, kiket alig három lóhossznyai tér választja el egymástól. Richárdnak gondja volt rá, hogy egészen közel ne eressze magához üldözőjét.

Az előrehaladt huszárcsapat egymás után elért ama füzes vonalhoz, mely a March partját jelzi. Ott megálltak.

— Látod! — kiáltá Palvicz. — Huszárajaid nem mernek nekivágni a Marchnak.

— Majd mernek mindjárt!

— Őrült vagy. Lovad, embered mind elvész, ha most tajtékzó izzadtan a jéghideg vízbe viszed.

— Ha vész, velem együtt vész.

Ezzel a szóval sarkantyúba kapta paripáját Richárd s vágatni kezdett.

Palvicz utána.

Gyepes térre jutottak, ahol a két nemes mén könnyedén futhatott.

Palvicz két lóhossznyira beérte Richárdot, mikor az a partra felkapott.

Richárdnak két pillanatnyi ideje volt.

Az egyik arra, hogy végigtekintse a veszedelmet, mely elől huszárajai

megdőbbentek. A March meg volt áradva a záportól, s sebesen hömpölyögve rohant partjai közt iszapos, sárga hullámaival. Ez a halál lakása!

A másik perc pedig arra, hogy csapatjának e szót kiáltsa: „utánam!“ s azzal a magas partról a hab közé ugrasson.

A nyomába kaptató Palvicz rémülten rántá vissza paripáját.

Pillanat múlva felmerült ló és lovas a fejük fölött ívben csapó hullámok közül. Richárd nevetve kiálta vissza ellenfelére:

— Nos, hát jer utánam.

Erre az egész huszárcsapat egy harsogó éljenordítást rivallva, nekiugratott a sebes árnak, s követte vezérét.

Palvicz Ottó elbámulva nézett utánuk: nézte vergődésüket a ragadó árzajlatban — s talán még aggódott is, hogy oda ne vesszenek.

Mind átjutott a túlsó partra.

Nem ártott meg nekik a jéghideg fürdő. Még új erőre kaptak.

Hanem a vértescsapat nem csinálta utánuk ezt a merényletet. Palvicz végkép elszalasztá őket.

— Baradlay! Még találkozunk, — kiálta a túlsó partra.

— Keresni foglak, — viszonzá Richárd.

Lucskosan, bőrig áztatva folytatták a lovasok az utat.

Még jó volt rájuk nézve az új erőfeszítés; hiszen ha meg akartak volna pihenni, ázottan, a kemény őszi éjben megvette volna őket az isten hidege.

Ló és lovas füstölgött a párázattól. Hányadszor száradt meg már rajtuk az a ruha, a hideg szélről!

A March túlsó partján süppedékes róna fogadta a menekvőket. A lovak csülökig dagasztottak a sárban. Mégis előre kellett menni; most már lehetetlen volt a végszükségnek, az életfenntartás parancsszavának nem engedni. Vezér és közvitézek mind azt hitték, hogy ha a jövő éjszakát lovasul együtt földél alatt nem tölthetik, mind elpusztulnak; már akkor a harmadik éj következett, hogy szemét le nem húnyta senki. Ki kell egyszer aludni magát mindegyiknek s legalább egyszer jóllaknia, hogy a további-hoz ereje legyen.

Csak egy falut hozna már elének az úristen! imádkozott magában némely fiatal huszár. Pedig a huszárnak nem jó imádkozni. Ez Pál úr életbölcsészete. Csata órájában sokszor meglátja az újonc legény arcán, hogy ez most magában imádkozik, s veszekszik vele emiatt: „Ha imádkozol, bizony rád talál a golyó. Azt hiszi, ez jó ember, hadd üdvözljön“. De azért mégis egyre fohászkodnak azok magukban: „Csak már valami falu jönnel!“

És íme csakugyan megjárta a huszár az imádsággal; mert a jó sors hozott eléje nagy kívánságára nem is falut, hanem várost.

Amint egy dombra felkanyarodtak, az előttük fekvő völgyben ott láttak egy szép hattornyú mezővárost.

Azt pedig nem kérték a sorstól. Az már sok volt. Ők csak falut óhajtottak.

A mezőváros ó-német szokás szerint kőfallal volt körülvéve. Abba bemenni nem volt tanácsos.

Kerülő úton el lehetett ugyan mellette haladni, hanem azt az utat egészen uralta egy magas sáncok közül kilátszó épület. Tapasztalt szem könnyen felismeri benne a lovassági kaszárnyát. Ez valószínűleg egyike azoknak a vidéki városoknak, ahol a tartalékszakaszok tanyáznak. Meglehet, hogy a mostani hadjárat miatt nincs benne katonaság. De az is meglehet, hogy éppen amiatt több is van központosítva a szokottnál.

Kérdezősködni nem lesz tanácsos. Itt senki sem jóbarát. A legelső ember, aki a menekvő csapatot észreveszi, el is fogja őket árulni.

Téhát vissza az erdőbe, amelyből éppen kijöttek. Ott meg kell várni, míg az éj leszáll. Sokáig időzniök azonban nem lesz szabad, mert afelől is bizonyosak lehetnek, hogy Pa'vicz rögtön küldött hírnököket valami csónakon keresztül, ki a térparancsnokot a futókra figyelmeztesse.

Amint az éj beállt, az első óra meghozta a biztos tudósítást. A sáncos épületben takarodót trombitáltak.

Az ismeretes „tradra, tradritradra“ hangjára nyugtalanul hegyezték a füleiket a huszárlovak, máskor azt jelentette az, hogy éjszakára abrakot hoz, s puha almot vet szalmából gazdájuk. Héj, messze voltak most attól!

A trombitaszó négyszer újra kezdődött a sánc négy szögletén. Mikor pedig az elhangzott, akkor következett a dobszó. A városban verték a takarodót, arra az ismeretes nótára, amiről azt képzei a katona, mintha így szólnának a dobok: „Kenyeret, kenyeret, kettőt, kettőt!”

Tehát gyalogság is fekszik a városban.

Megkerülni a várost és kaszárnyát teljesen lehetetlen. A tözeget mocsáros ingoványba ló és lovas odaveszne.

Valamerre pedig csakugyan menni kell, mert ez az őszi éj nagyon embertelen.

De hát merre?

Talán csodálatos is ez a kérdés? Kétszázhusz magyar huszár az új mitológia kentauruszai ne tudnák merre menjenek, mikor kard van a kezükben?

De hozzá kell gondolni, hogy ezek a vitézek két éjjel nem aludtak, s még ma nem ettek, hogy lovaik el vannak csigázva, ruháikat átáztatta a hólyam, tagjaikat megdermeszté az őszi nyirkos hideg. Tudják azt a hadvezetők, hogy sok csatát elvesztett már az éhség; sok derék sereget, aki az eget vívni indult el, megvert a lenézett ellenség — aki jól volt lakva.

Richárd jól tudta, hogy csapatját ezúttal a tűzpróbán nem viheti keresztül. Ők most nyavalyás emberek, akiknek nem szabad vitézkedni.

Majd eljön annak is a napja, csak ezt a krízist kiállhassák.

Végre is ki jött segítségükre? Az az embertelen őszi éj, akit oly szitkozódva emlegettek. Az az embertelen őszi éj egyszerre oly sűrű nehéz ködöt bocsátott le a tájra, hogy nem lehetett húsz lépésnyire látni, mintha mondta volna: majd én betakarlak benneteket.

— Fiúk, — mondta Richárd, jó kedvvel fordulva huszársaihoz —

most egy furcsa tréfát csinálunk. Minden ember takarja be a nyereg-takaró darabjával a ló lábait, s aztán induljunk.

A legénység elérte a szándékot. Félóra alatt minden ló lába be volt bürkölve pokrócba. Így nem hangzott lépteik dübörgése.

Azzal megindultak egyenesen az országút felé. És azután folyvást az országúton haladtak előre, mint akik legjobb járatban vannak.

Szemközt nem jött rájuk senki. Ilyenkor tisztességes kisvárosi polgár alszik már.

Ők sem láthatták, merre járnak. Csak mentek előre. Egyszerre hallották, hogy kiáltja az éji őr a tizenegy órát. Azután láttak egy lámpát közeledni maguk felé. Valami ötven lépésnyi távolban megállt az előttük, s ott megint elkiáltotta az őr a tizenegy órát. Ha meglátta őket, azt hitte, hogy kísértetek, amik nesz nélkül járnak a köd felett.

Egy-egy fehér ház is maradozott el itt-ott mellettük, aminek ablakában még gyertyavilág égett. Csak a kutyák vonítottak eléjük szokatlanul, míg a város alatt végighaladtak; még fölármázzák az embereket.

Most következik a legveszélyesebb pont, Ahol az országút a várost elhagyja, ott van egy sorompó. A sorompóknál egyúttal őrtanya is szokott lenni.

Hogy itt is úgy van, arról rögtön tudósítva lettek. Párszáz lépésnyire előttük egyszerre felhangzott a hosszúra vont kiáltás: „váltás fel!”

Nagyon jó.

Már most következik, hogy jön az egész őrzőjárat az őrszemeket felváltani.

Az is jött. Hallották a robogását. — Egy róta lehet, — mondá Pál úr, félig magának dörögve.

Néhány percnyi megállapodás után a robaj közelebb jött.

— Ezek egyenesen ránk jönnek! — mondta Richárd. — Ki a kardokkal!

Most már csakugyan nem látszott másban a menekülés.

A szemközt jövő lovasság azonban, mielőtt a ködben egymást megláthatták volna, szép csendesen félrekanyarodott, s nemsokára elhangzott a dobaja. Bizonyosan más őrszemeket felváltani tért el a város felé.

Richárd azután egész nyugalommal folytatta az útját a nyitott sorompón keresztül, az őrszem előtt végighaladva. Az a sötétben és ködben egész bölcseséggel a saját csapatjának nézhette őket, csak azon bámulhatott, hogy mi módon szaporodott meg az iménti róta ily sokaságra; hanem amint ezen észrevételét közölte két óra múlva az őrzetővel; s az még egy óra múlva a parancsnokkal, már akkor Richárd régen hetedhét országban járt a hátuk mögött.

— No, fiúk, most már pipára gyűjthattok, — mondta Richárd egy negyedóra múlva — s leszedhetitek a lovak lábairól a bocskort.

E pompás tréfára még jó kedvük is lett a fiúknak. A jó kedv a lovakra is kiterjedt. Mintha csak most kezdték volna, úgy fogtak hozzá az ügetéshez. Egy fiatal legény elkezdett danolni az éjszakában: „Piros

bársony süvegem, most élem víg életem". Pál úr kontrázott, csak úgy magában dudoľva, mély medvehangon: „Bokrétá van mellette, barna babám kötötte". Míg az egész csapatra elterjedt a danoláskedv.

Egész éjjel danoltak.

A járt országúton sokkal könnyebb volt a haladás, a tegnapi sárdagasztás után még pihenésnek lehetett azt nevezni. Az út egyre emelkedett, úgy látszik hegyes tájékba visz.

Mikor a nap fölkeľt, a köd egészen elmaradt, elöttük a Kárpátok emelkedtek. Azon túl már a haza!

Gyönyörű őszi tájkép. A közelben a dérfestette bükkerdők sárga és veres facsoportjai, a távolban a fenyvesek örök sötétzöldje, mik közül már havas hegyhátak emelkednek ki.

A tulsó oldalon pedig egy világtenger! Amennyire a szem ellát, egy hullámozó óceánt lát, a földön fekvő köd óceánját, mely hófehéren, tornyos habokkal a tengert utánozza. Egy-egy magasabb dombtető látszik ki belőle zöld szigetnek. Ennek a tengernek a fenekén fekszik az egész hátrahagyott tájék, amelyen három nap, három éjjel keresztülvergődött a menekvő csoport. S mintha mindazt, amit átszenvedett, ott feledte volna a ködőceán fenekén, olyan kedve támadt. Nincs már semmi panasz.

S méghozzá egy barátságos falu fogadja őket, ahol nem tagadja meg a föld népe a részvétet az üldözöttektől. Apraja, nagyja, férfja, asszonya szívesen látja őket; megnyitják elöttük kapuikat, szérűskertjeiket, térdig állnak a lovak a szénába, a gazdák segítenek vasalni, szerszámot igazítani. Előadják, ami enpi-, innivaló. Nem gazdagok, sokkal nem szölgálhatnak; de most az árpakenyér is jó. Kecskeket vágnak a hadfiaknak, s kezdik sütni nyárson, főzik jó sárgakásával, hordószámra hordják elő a friss túrót, csapra ütik a fenyőpálinkás csobolyót, azt sem kérdik, ki fizet meg érte.

Hej, ez nem olyan ebéd lesz, mint a tegnapi volt.

Pedig hát éppen olyan ebéd lett.

Mikor félig volt süľve, főve minden, jönnek vágatva az előőrsök: itt az üldözők csapata!

Ugyan igyekeztek helyrehozni a múlt éji kudarcot, hogy úgy megahagyták magukat tréfálni. Kocsira rakták a gyalogságot, előre küldték a lovasokat, s vágattak lóhalálában a szökevények után. Nem volt nagy mesterség pihent lovakkal utóľérni az agyoncsigázottakat.

Tovább innen !

Mégis futni?

Most már kitört a harag: „verekedni fogunk!" ordíták a felzavart huszárok: „vagy mi esszük meg őket, vagy ők esznek meg minket."

Úgy látszott, hogy nincs is más választás.

Az üldözésükre siető lovasság hátuk mögött nyomult előre, míg a kocsikon érkező vadászok a falu feľett elhaladva a kivezető út melletti erdőt igyekeztek megszáľlni, hogy elvágják a menekvők útját. Valószínű volt, hogy hamarabb odaérhetnek, mint a huszárok, kiknek dolgot ad a felnyergelés.

Amennyi időt elvett a huszároktól a felkészülés, annyi kellett az üldözőknek is arra, hogy az elmaradozottakat összevárják. Richárd ezt az időt arra használta fel, hogy körülszemlészte a tájékat.

Az országutat csak erős harc mellett lehetett elfoglalni a vadászoktól. És ha el lesz vala foglalva, fennmarad a folytonos üldöztetés a lovaság által. Ebben a harcban lassankint fel lesz morzsolva a huszárcsapat; egy sem jut belőle hazájáig: elvész hasztalanul, ok nélkül, siker nélkül.

De van még egy út. Egyenesen fel a hegyeknek! Keresztül a havasokon, amerre az ormok jégtarajai világítanak.

— Kapni-e utat és vezetőt a havasok felé? — kérdi házigazdájától Richárd. A jámbor ember juhosgazda volt, élete alkonyán lévő férfi.

— Út van uram, s ha kell, én elvezetlek rajta, míg más vezetőnek adhatlak, s azon az úton tudom, hogy meg nem üldöz benneteket senki; hanem az úton meg lehet halni éhen.

— Megkísértjük.

A huszárság összecihelődött már. Sorrendben álltak kivont karddal. Némelyiknek a kardjára fel volt tűzve a félig sült kecskecomb, amit a nyársról leszelt. Onnan csak nem veszi azt el senki.

— Hüvelybe a kardot! — vezényelt Richárd. — Aztán jobbra át.

— Hová? — kiálták azok dühösen. — A falra megyünk-e lóháton? Inkább neki az ördögnek magának, ha húsa van!

Richárd elszántan húzá ki pisztolyát nyeregkapájából.

— Aki esküjét elfeledte: ajánlja lelkét istennek.

A zúgás elcsendesült.

— Aki bízik bennem, jöjjön utánam, hisz én megyek elől!

A hüvelybe eresztett kardok csörömpöltek: „menjünk hát!” kiálták a hadfiak, hanem mikor a féligfőtt lakoma mellett el kellett haladniuk, senki se vehette nekik rossz néven, ha elkeríték hozzá a huszár asztali áldását.

A vezetőjük elől ballagott, hegymászó bottal, szegestalpú csizmával ellátva; utána Richárd, azután egyesével a többi, bezárta a sort Pál vitéz; ő volt a sereghajtó.

Az üldöző ellenfél, ki egy óráig folyvást csatarendben várta, mely oldalról akarnak a faluból előtörni a menekvők, egyszercsak nagy bámulva látta őket fenn a meredek hegyi úton végigléptetni, hosszú, elszórt sorban: egy szédületes sziklafal oldalában, melynek keskeny párkányzatán volt olyforma hegyi út, hogy egyik lábnyom a másik után éppen helyet talál rajta. Sohasem jártak ott lóval. S ez istenkísértő úton haladtak végig a huszárok, alattok százönyi mélységben tombol a hegypatak, az egyik kengyel már a mélység fölött csügg, míg a másikat horzsolja a sziklafal a túlsó oldalon. Egy szédület, egy félrelépés, s ember és ló összezúzva hever ott lenn.

A bámulat, az elszörnyedés után a düh lepte el az üldözőket. Valóban, ide már nem volt kedvük utánuk menni. De hogy szűzen ne bocsássák el embereiket, a vadászok utánuk lövöldöztek jó céllovó fegyvereikkel, mik

ezer lépésnyire elhordanak. Kedvező volt a céltábla. A fehér mészkő sziklafal, s azon sorban a sötétkéruhas lovasok. A golyók ott pattogtak sűrűn a sziklafalról vissza, s jöttében-mentében minden golyó kétszer füttyült el a maga emberének a füle mellett; mintha nem elég rettenet volna számára a szédítő mélység fölött járni.

S e rettenetes órában — a nap melegen sütött az izzó sziklafalra — a huszárok valamennyien aludtak a nyeregben, s jobbra-balra bóbiskoltak, nem volt már okuk ébren lenni. Csak Richárd, ki legelől ment, s Pál vitéz, ki leghátul járt, tartották magukat ébren s dörmögtek társaikra egyszerűen: „ne aludjatok, héj!”

Az üldözők szeme elől egy új hegykanyarulat lassankint elfedé a menekvőket. Ott, ahova most betérnek, ember nem fogja őket többé üldözhetni.

A sziklai úton végigmentek szerencsésen. Itt egy fenyves fogadta őket, ünnepélyes, visszhangos erdő, mint egy templom.

A legénység itt a jó húsben meg akart pihenni, de vezetőjük sietteté őket: használni kell a derült órákat az utazásra, mert a havasok közelében gyakran meglepi az utazókat a köd, s akkor majd lesz idő pihenni, mert senki sem tudja tájékozni magát.

Tehát csak előre, ahogy ember és ló bírja!

Délutánra egy juhászkunyhóhoz értek. Az eddigi vezető beajánlotta a hadfiakat a juhásznak a további kalauzolásra.

Ott találtak egy boglya szénát, azt megvették, hogy legalább a lovaik jóllakjanak.

— Hát valami embernek való eledel nincs-e itt?

A juhok odalenn a völgyben legeltek, azokból nem lehetett mára felhozni. Hanem volt egy szapu savanyú tej; ami olyanformán készül, hogy a juhtejet napról-napra egy edénybe öntögetik, s azt folytonosan kavargatják, hogy meg ne aludjék. Rossz eledel, de tápláló. Nem is urak számára gondolták azt ki. Ebből jutott minden huszárnak fél pohárral.

Még mást is kaptak.

Felfedeztek egy verem répát. A birkák számára volt eltéve. Émelygős, lenéznivaló eledel. De most az is vendégség volt. Jó! laktak vele.

Egy huszár a térdén firkált valamit piros bőrtárcájába.

— Mit firkálsz, héj, — kérdé tőle Pál vitéz.

— Felirom ezeket a dolgokat, amik itt velünk sorban történnek, mert, ha egyszer hazakerülünk, azt fogják rá mondani: héj, de elvetemedett poéta lehetett az, aki ezeket kigondolta! hacsak mind meg nem esküszünk rá.

Pedig még hajh, de sok feljegyeznivaló következett abba a piros bugyellárisba!

Estefelé egy kis holdvilág kezdett sütni. Richárd fel akarta használni a szép ezüstös méla fényt, hogy előbbrehatolhasson. Hiszen még csak most voltak kezdetén az óriási erőfeszítésnek. Megindult a vezetővel előre.

Most már folyton meredélynek vitt fel az út. A fenyőerdő ritkulni kezdett! Helyét elfoglalta a boróka, eleinte sűrű szálas erdőnek növe;

mentől feljebb, annál törpébbre zsugorodva, míg a havas közelében egészen lelapul a földhöz, s kúszik, mint a szederinda, az apró áfonyabokorral osztva az uralkodást.

Reggel már csak áfonyával volt terítve a hegyoldal, melyen felkaptattak. Az legalább reggelivel szolgált nekik, a piros és kék bogyók éppen akkor értek.

Hanem a napfelkelte ma nem volt olyan szép, mint tegnap. A havasok csúcsai ködökbe voltak burkolva, s a nap fénytelenül izzott a láthatár lilaszín gőzkörében.

A vezető hózivatarral kezdett biztatni.

A kopár hegyoldalt lassankint elhagyta minden növényzet, fenn a hegygerincen már fű sem tenyészett, csak barnaszürke zuzmók terjengetek a kőrepedések között. E hegygerincen haladtak naphosszat végig. Nem ember, de még madár sem járt ezen a tájon. A halál országa volt az; egy tájék, csupa sirkövekből.

S az előttük emelkedő havasok, mintha minden órai haladásnál fenyegetőbb rémóriásokká magaslanának fel: annál elriasztóbbak, mentül jobban közelednek.

Amennyire szem ellát, emberi lakásnak semmi nyoma, sehonnan a völgyből nem kavarog fel füst; nem révedez fel kolomphang, pásztorkürt, vagy vadász lövése. Nem lakik itt más, csak a felhő.

Most nincs itthon. Nagy szerencse. Valahol melegedni jár a napsugárban, vagy vizet szivárványoz a tengerből, vagy alszik valamelyik völgyben. De ha egyszer megjön, s itt kapja a vakmerő vándorokat! A felhő nagyon haragos úr a maga országában!

Délfele, amint a hegygerincről alá kezdettek szállani a völgybe, mely a legközelebbi havastól elválasztá őket, mint egy lomha fehér rém emelkedett ki eléjük a mélységből valami formátlan ködtömeg, mely a havas oldalán látszott csendesen végiglibegni.

— Ha ez meglep bennünket, ott nagyot kell pihennünk, — mondta a vezető Richárdnak. — Igyekezzünk lejutni a völgybe, ahol cserjét találunk; legalább tüzelhetünk, ha rossz idő lesz.

A ködalak terjedt, szétborult, néhány perc múlva beburkolá az egész csapatot.

Itthon a felhő! s azt kérdezi: mit kerestek az én országomban?

És meg kell parancsára állni; nem lát többé utat senki maga előtt.

A kalauz azt az indítványt teszi, hogy majd ő előre halad pár száz lépésnyire, s ha biztos a járás, visszakíált, azután mehetnek utána.

A hadiak azalatt helyben maradtak. A hideg felhő úr egyszerre megőszíté valamennyi haját és bajuszát, fehér zúzmarával lepve be mindenkit.

Azután vártak egy negyedig az eltávozott kalauz kiáltására. Nem jött jel. Majd Richárd maga elindult a nyomán, s soká kiáltozott utána. Nem kapott választ.

A vezető valószínűleg iparkodott a csapattól megszökni; nem akart velük együtt ottveszni, s magukra hagyta őket.

Most aztán ott voltak a felhőkirály országában elhagyatva, tájékozatlanul, beburkolva farkassötét ködfellebbe, étlen, szomjan, fázva.

Nem zúgolódott senki.

— Jertek utánam, — monda Richárd, s elkezdte csapatját találmra vezetni a meredélyen alá. Nem ült már senki a nyeregben, lovaikat kantárszáron vezették maguk után.

A felhő még a völgy aljában is úr volt. Azonban néhány órai veszélyes botorkálás után csakugyan eljutottak egy hegyoldalba, amely sűrű borókaciherrel volt benőve.

— Itt kell maradnunk éjszakára. Gyújtsatok tüzet.

Az éjszaka itt is volt már. Lehet, hogy a nap még fenn van. De a felhő fenekén már beéjeledett.

Legalább lesz mivel tüzelni; a megfagyástól meg lesznek őrizve.

A lovakat egymáshoz kötözték; nem volt már nekik mit enni adni, hisz a gazdáik is éheztek egész nap.

(Talán éppen ebben az órában mondta Baradlayné legkisebb fiának: „bátyád fut a Kárpátokon át üldözve, kergetve; lába alatt a meredek ösvény, az áradt hegyfolyam, feje fölött a zivatar és a keselyűk. Talán elfogják, talán éhen, vész, talán megfagy?!“)

(Oh, ha látta volna fiát, mily helyeken jár!)

A huszárok őrtüzeket gyújtottak, s azokat körülfeküdték. Fáradtak voltak halálba: álom kellett már nekik, semmi más.

Richárd megparancsolá, hogy minden tűznél egy ember ébren maradjon, aki vigyázzon a parázsra, s ne engedje a lángokat kialudni.

Azután ő maga is köpenyébe burkolta magát, és lefeküdt egy tűz mellé.

A fiatal huszár jegyezgeté piros tárcájába a mai nap viszontagságait, s nagyot sóhajta utána.

„Oh én uram teremtőm! mi következik még?“

S aztán ő is csak elaludt, mint a többi.

Emberfölöttit kívánt, aki azt kívánta, hogy egy ember minden tűznél ébren maradjon; az örök azt hitték, hogy ha ők jól megrakják a tüzet, elégnek azok magukban is; s ők is aludtak mellette.

És aztán a hazaálmodóknak alig volt annyi ideje, hogy elrepülhessen a szülői házig, s megkérdezhesse: hogy vagyok idehaza? midőn rémséges üvöltés verte fel valamennyit édes honnjártából. A paripák vésznyerítése volt az.

A felriadókat a pokol rémképe fogadta.

Az őrizetlen hagvott tüzeztől meggyulladt az erdő egész hosszában, mire az alvók felriadtak.

A láng, mint a hegynek felfelé rohanó láva, terjedt fölfelé, a szélről hömpölygetve, s kelesztülvilágított ködön és éjszakán.

— Fel a havasnak! — kiálta Richárd, s kantárján kapva paripáját,

iparkodott a tűz közül menekülni, mely előttük, körülöttük, recsegeve, süstörögve, harapózott odább.

Volt már világítás! Lehetett már látni, merre van út. Átkozott, kétségbeesett út, de fel kellett rajta mászni. Embernek, állatnak új erőt adott a végveszedelem. Néhol gázolni kellett a zsarátnokon keresztül; a szél, mintha tüzzel utánozná a hőesést, lángpelyheket zúdított arcaikba; a füstben meg kellett fulladni a tévovázónak; csak előre: fel a hegynek!

Mikor kétórai titáni égostromlás után visszatekintettek arra az útra, amit meghaladtak, a fejük szédült bele. Hihetetlennek látszott sajátmaguk előtt, hogy ott fel tudtak jönni. Az egész hegyoldal egy izzó palásttal volt már beborítva, mely terjedt, ameddig bokrot talált.

Most aztán, párologva a veritéktől, ott álltak a havas kezdetén, a hideg, fagyasztó éji légben.

Ott állva nem maradhatott, aki a halált nem akarta hazavinni. Menni kellett, csak azért, hogy menjenek.

Mindenki vezette lovát kantárszárán. Némelyiket vezetni sem kellett; ment magától gazdája után.

Nem volt már miről tanakodni. Megy előre minden ember, ameddig bír; aki nem, az kidől.

Újra megvirradt. A legkegyetlenebb napja virradt fel a menekülésnek. Köröskörül jéghegyek, jégmezők. Semmi út, semmi vezénylő pont.

Már második napja, hogy egy falatot nem evett senki.

Az égető szomjat szájukba vett hógolyócskákkal oltják. Utána még jobban éget.

S van valami, ami a szomjnál, éhségnél is jobban éget.

Egy-egy ló nem bírja már tovább, s kidől az útból. Gazdája ott könyövez fölötte. Maga is szeretne lova mellett ottmaradni fekve a kegyetlen, hideg földön.

De Pál vitéz nem enged senkit elpusztulni. Ott jár leghátul, biztat, vigasztal, káromkodik, szidja az angyalokat; elesett, hóba beszakadt lovakat segít kiemelgetni; a kidültek helyett vezetéket kerít; a fiatalokat példaadásával buzdítja. „Egynek sem szabad közülünk hiányzani. Hiszen mindjárt otthon vagyunk már.”

„Otthon! Az égben“, susogja a fiatal huszár, a végjeleneteket jegezve tárcájába.

A csatarend végkép felbomlott már; két óra járásnyira vannak elszórva egymástól a menekülők. Richárd az elejével messze elől töri az utat a mély hóban; Pál vitéz az utóhaddal a nyomában gázol.

Csodával határos, hogy még tart az erejük.

A ruha csonttá fagyva testükön, a kard maga is nehéz már. A lovak körme letöredezve, patkóik lemaradozva; hasuk nincs már, a nyeregszorítónak nincs mit szorítani. És még ki tudja, hol a végcél.

A sors még egy próbát tartott fenn a számukra. Délután bekövetkezett a hózivatar.

Sötét lilaszín felhők gyülekeztek a világító jéghegyek csúcsai körül,

s onnan alábocsátkoztak a hómezőkre. A szél üvöltve vágta a futók arcába az éles havat. Aztán madártollnagyságú hópehelyek kezdtek esni sűrűn; mik az előbbrehaladtak nyomát eltakarták; most már csak kiáltozás után talál-
tak egymás nyomába.

És ki tudja, hova jutnak így?

Ha Richárdot a véletlen egy kijárástalan völgyesorosba vezeti, vala-
mennyen odavesznek.

A hegyoldalakon óriási hógörgetegek mennydörögnek alá, s egy-egy
hócsúszamatlant embert és lovat eltemet.

Mégsem vesztik el lelküket. Zivatarban, iszonyatban melegíti még
valami kebleiket.

Már közeledik ismét az est.

Richárd azt veszi észre, hogy az út egy idő óta folyton lefelé halad.

Egyszer nagy szál erdőbe jut. Még a fenyves is üdvözölt menedék
most.

A zivatar zúg a sudarak között, mint egy borzasztó orgonán; de a
rémzenén keresztül megkapja Richárd figyelmét egy hang, mely a bor-
zalmak között vigaszt öntött szívébe. Az egy fejszezapás hangja.

Itt emberrel találkozunk!

Oh mily örömdetes lesz egy új emberarcot látni! Tudni azt, hogy
itt már megszűnt a halál országa!

Richárd és néhány kísérője odasietettek a hang után, s ott találtak
egy bocskoros embert, ki egy ledöntött szálfat csonkázott.

Richárd megszólítja azt morva nyelven.

Mire a megszólított magyarul mondta:

— Dicsértessék az úr Jézus!

Nem is hogy ölelték, nem is hogy csókolták, de majd hogy meg
nem ették azért a szóért a bocskorosembert a bújdosó hadfiak.

— Hát te magyar vagy? hát ez már magyar föld?

S leborultak arra a hideg havas földre arccal.

— Bizony, dicsértessék! mindörökké! Ámen.

Az a bocskoros paraszt azután elmondá előttük, hogy várják ám a
hadfiakat odalenn a városban; nem messze van az már. Ma délben hozta
hírét a kalauz, ki őket elhagyta, s előre sietett, hogy segélyt vigyen eléjük,
nehogy ott vesszenek.

A havasi zivatar egyszerre elvonult, s amint a felhőfüggönyt elgör-
díté a tájról, a hadfiak onnan a magaslatról maguk előtt látták, amiért
olyan messziről eljöttek: a szép magyar hazát.

Látták-e? azt könnyeik mondják meg.

A hegy alatt feküdt egy szép kis mezőváros. A hegyoldalon kanyar-
gott fel egy út.

Azon az úton jött ünnepi processzióval egy menet zászlókkal és zené-
vel az érkezőket üdvözölni. Messziről láthatták a zászlókat, messziről hall-
hatták a zenét.

Richárd és társai lövésekkel adtak jelt a hátul maradt társaiknak. Ott bevárták valamennyit. Nem siettek többé előre.

Mindenki megjött; egy sem veszett oda. Már hadsorban álltak, mikor az üdvözlő honfiak serege feljutott hozzájuk.

Ami akkor történt, azt újra átérezni nem való a mi nyugodt idegeinknek.

LENN A VÁROSBAN díszlakoma volt rendezve az érkezők tiszteletére; s a huszár, ki hat nap, hat éjjel nem aludt, — a hetediken kiválgos virradatig táncolt.

És mindez nem költemény, nem képzelet; ama fiatal huszár, most már öreg legény, jegyezgeté föl ezt sorban; s ma is tanúskodik róla, hogy ez így történt mind!

„A SZABADSÁG DOLGÁBAN HALOK MEG”

Friedland am 1-ten 9-ber 848

Kedves szeretett Szülőm!

ÉLETEM SORÁT röviden leírom, amely egy kevésbé borzasztó. Miután kedves hazánk vérenkező állapotját halván, mindenféle módokat használtam, s elkövettem segítségére jönni, amely is mind sikertelenül megvettetett, s ennél fogva kénytelen voltam más módhoz nyúlni, azaz ha merem mondani, elszökni. Az összeesküvés áll még egy strázsamester, nyolc káplár és százhusz közemberbül. Az indulatunk volt 28-án a múlt hónap. Marsomat vettem Burkus-országnak. Miután nagy fáradsággal Csehországbul több zűrzavarok közt a gránicon bejutottam, egy napi járóföldet tettünk a burkusok közt, de már annyira elcsüggedtünk, hogy kénytelenek voltunk magunkat kvártélyba tenni, ahol is a polgárság igen szívesen fogadott, mivel mind német, és a mi akaratunkon vagynak. De egy akasztófára való pap bennünket elárult. Azonnal az ott levő katonaságtól arredáltattunk. Így tehát, kedves Szülőm, gondolhatja, hogy fogottak vagyunk, hanem dolgoom igen jól mén máskülönben; enni-innya ugyan van elég, úgy gondolom, hogy talán siralomházban vagyok. És úgy gondolom hogy az akasztófa a hátam megett van, csak a horogba kell akasztani, mivel nálunk a regimentnél Standrecht volt kihirdetve a sok szökés végett, miért már nagyobb része elszökött. Így tehát semmi jót nem várhatunk; az egy reménységem, hogy talán a polgári kar oltalma alá vesz, akik ugyan igyekeznek benne.

Kedves Szülőm, most nincs egyéb mód, mint ezen levelet mutassa meg a város előljáróinak, hogy a magyar minisztériumhoz folyamodjanak, és a berlini és frankfurti nemzetör kormányhoz felölünk tudósítást és kérelést nyújtsanak, hogy bennünket mint igazi hazaszerető fiúkat nem vissza a német törvény alá, hanem Magyarország felé transzferáljanak. Különben az akasztófa vár a nyakunkra, kedves Szülőm! Én magam személyére minden órában eljöhethék, oly alkalmatosság vagy on kezemben, de mit használ, ha a többi legénységet el nem hozhatom, a hazának vélek nem használhatok, örökös átok a fejemen. Mint komandánsnak nem is illene, mivel összeesküdtünk együtt élni és halni, nyerni vagy veszteni.

Ennél fogva kérem a nagyságos város előljáróit, hogy azon pár lépést mellettünk megtenni ne terheltesse nek, csak Budára bejelenteni a dolgunkat, ott azután úgyis fogják tudni, hogyan fognak rajtunk segíteni.

Az elindulásunk volt Saazból 28-án; 30-án Burkus Sléziában jöttünk, ahol 31-én feltartóztatódtunk egy Friedland nevű városban. Még ma innen írok. Hanem Breslauból, a fővárosból kint volt a viceprezident, és azt mondotta, hogy itt semmiesetre nem maradunk, mivel a cseh gránichoz közel vagyunk. Így tehát nem tudom a jó Isten mit ad a fejünkre. Innen még a magyar gránic harminchat mérföld. Hanem a határok igen meg vannak rakva katonasággal. Ami azt illeti, az ország lakosai igen jó indulattal vagynak irántunk, hanem a felsőségből mi rendelet fog jönni, az a kérdés. — Akasztófa!!!

Kedves Szülőm!! a négy napi és éjjeli utazásunk után már úgy el voltunk csüggedve éh és szomjúság által, hogy sokan a lovakról lefordultak.

Ellenben pedig ha az Isten szerencsésen hazasegít, hogy szegény házánknak segíthessünk, minden fáradság, — minden nyugtalanságot elfelejtünk, hanem kevés a reménység... mert... elveszett... Ennél fogva kérem a magyarokat az egész bajtársaim nevében, hogy amit mellettünk tehetnek, segítsenek, hogy ennyi igaz hazaszerető magyar fi ne jusson azon gyalázatos akasztófára, aki meg van ígérve. Kedves Szülőm, vedd kedvesen ezen talán utolsó levelem, mert egyebet nem mondhatok, és amint mondom, utolsó szükségemben a felül írt mód szerint segítsen, másképp rövid napok múlva, minek előtte Isten életem végét elhozná, a világról le kell mondanj, de még azzal sem gondolok, mivel a szabadság és hazaszerettség dolgában halok meg, csak rólam mint igaz hazavédőről jó gondolattal legyenek. A halál mindegy az Olympus hegyén is.

Kedves Szülőm, többet nem írhatok, mert kezeim reszketnek, szemeim a halál pókhálójai békézták. Hanem kívánok minden testvér, atyafiaknak és minden jó ösmerősöknek ezer jókat, és kérem, felőlem balul ne ítéljenek, hanem gondolják, hogy a hazáért adta ki hűséges lelkét!

Ezzel maradok kedves Szülőmnek alázatos fia, és Magyar Hazámnak jó akarója.

Szetsey István
strázsamester

A VÉN ZÁSZLÓTARTÓ

Fut Bécs felé Jellasics, a gyáva,
Seregének seregunk nyomába',
Megréműlve fut a magyar hadtól;
Magyar hadban egy vén zászlótartó.

Ki az a vén zászlótartó ottan
Olyan tüzes lelki állapotban?
Szemem rajta kevélyen mereng el:
Az én apám az az öreg ember!

Az én apám e vén zászlótartó.
„Vészben a hon!” elhatott a nagy szó,
Elhatott kórágáéhoz, fülébe,
S mankó helyett zászlót vett kezébe.

Vállait egy kínos élet gondja,
Betegség és ötvennyolc év nyomja,
S ő feledve minden baját, bűját,
Ifjak közé hadi bajtársúl állt.

S kit eddig az asztaltól az ágyba
Alig alig bírt elvinni lába,
Ellenséget úz mostan serényen
Ifjúsága régi erejében.

Mi vitte őt háború zajába?
Hiszen neki nincsen gazdasága,
Mit féltene, mit védnie kéne,
Hogy ne jusson ellenség kezére.

Annyi földet sem mondhat övének,
Melyben egykor koporsója fér meg,
S mégis, mégis viszi lobogóját
Azok előtt, kik a hazát óják.

Ép azért ment, mert semmivel sem bír;
Küzd a gazdag, de nem a hazáér',
Védi az a maga gazdaságát...
Csak a szegény szereti hazáját.

Édes apám én voltam tenéked
Ekkoráig a te büszkeséged;
Fordult a sors, megfordult végképen,
Te vagy mostan az én büszkeségem.

Érdemes vagy a cserkoszorúra!
Alig várom, hogy lássalak újra,
S megcsókoljam örömtől reszketve
Kezedet, mely a szent zászlót vitte.

És ha többé nem látnálak téged?
Látni fogom fényes dicsőséged;
Könnyem leszen sírodnak harmatja,
S híred a nap, mely azt fölszárítja!

ITÉL A NÉP

A SZÉKELY KÖZVÉLEMÉNY kimondá, hogy az oláhság csak holttestén keresztül lépheti át Európa e legszabadabb intézményű földének határát; a nép percig se békült ki a gondolattal, hogy a harci dicsőségben híres ősei porait „Landsturm“ tapodja: honnan november 12-én Szentgyörgyön közgyűlést tartának, s benne a védelmet elhatározták. Azonban, hogy a békés kiegyenlítés útját el ne zárják, szintén határozatba ment b. Puchnerrel legalább időnyerés kedvéért, Csík példájára alkuba bocsátkozni.

A közvélemény két férfit állított a dolgok élére: a polgári ügyekben képviselő és kormánybiztos Berde Mózsát; a katonaiakban a hazakerült Dobay Károly határőr-ezredest, ki mint a kolozsvári honvédek felszerelő biztosa, még bírta a nép kegyét. Egyébiránt egyik se forradalmi ember.

Az említett gyűlés határozatához képest, mindjárt aznap megírták b. Puchnernek, hogy náluk tökéletes rend, vagyon- és élet-bátorság van; ők hívei öfelségének, tehát se katonát, se oláhot rájuk ne küldjön, különben a támadó lesz a következményekért felelős. — S ezzel P. Horváth Albert, Háromszék főkirálybírája Szebenbe indult; azonban a brassai térparancsnokság az írást tőle elvette, hogy maga küldje meg.

Ily előzmények után a béke reménye mindinkább füstbe menvén, november 15-éről Háromszéket századokra oszták, s nemzetőri lábon készülni rendelék.

November 16-áról két nevezetes rossz hírt vettünk. Egyiket, hogy b. Heydte, Udvarhelyszék meghódítója, Udvarhelyt ez nap székgyűlést tartott, benne új tiszteket tett, hivatal elfogadására kényszerítvén, különben hűszegőknek nézi; a levéltár kulcsát elvette; a fegyverek beadását halálbüntetés alatt elrendelte; s ötezer zász és oláh láncsás közepette, mint jegyzőkönyvbe írák, fellépett mint diktátor, kinek hatalmában volna a széket saját altisztjeivel igazgattatni.

A más kedvetlen hír Szebenből érkezett. E napról a gen. commando Háromszék átiratára tett — szóbelinek nevezett, de nyomtatásban kiadott és szétküldözött — feleletében Háromszéket a Kossuth-párt gyúpontjának nevezé, s mint írák, a székelyek elvetemülését egészen az „ottani nemesség, némely református papok, s hamislelkű jogászoknak“ köszönheti, s e három oszlályt mintegy ujjal mutatván ki a nép dühének, azzal végzé iratát,

hogy mondja meg a brassai Garnizon, mikép az október 18-i proklamáció értelmében feltétlen hódolatot kíván, máskepp a székel, mely a gen. commando alól magát kivette, érintkezésbe nem jöhet.

A harc bekövetkezése felől tehát tisztában valánk. Gedeon altábornagy november 19-én Brassóba érkezett, s a vezényletet átvette. Heydte százados táborra, már a székely földet tapodta: s e népnek sehol sincs még táborra, sehol ágyúja, pénze.

Es mit teit a lelkesultság. E földön, mely soha ágyút nem bírt, melyen soha puskafor malom nem létezett: a nép ágyút es puskafor állított elő. Nem elég, amit mondtam: e nép az ágyúöntés s puskafor készítés titkát másodsor feltalálta.

Egy ember állt elé az eke mellől, negyvenéves, nyugalmazott káplár, azon ajánlatot tette, hogy vasból ágyút fog önteni, ha párolijk. Elmosolygák Gabor Aron ez ajánlatát, de a nép miatt nem merék visszautasítani.

Másfelől hallá a nép, hogy Szacsvai, egy ottani nemes, vadaszataira, őseitől örökölt módon saját hazánál puskafor készít: felszólták, mondja meg titkát.

Eközben az iránytalan falvak felett, a kétségbeesett nép közepette egy négy-ötezer lélekból álló városocska, Kezdivásárhely felép. Nem lévén nagyobb városa a széknék, mintegy Karthagó Róma ellen, merészen feláll. A kis város egyszerre arzenállá változék, hol minden fegyveren dolgozott. A gyermekek összefutottak, önből puskaforját öntének; a leány cinedényeket gyűjt s órapondusokat ágyúk számára; a nő földet hord, belőle salétromot állít; az agg várdát áll, kordonra megy a határszélre; a béna s vidéki nemes puskafor gyárt. Benne Thuróczi, egy kerekcs előáll, összszedi a város rossz üstjeit, rézedényeit, s réz ágyút önt a vas mellé, fúrógépet talál ki, felállítja, ágyúját maga kifúrja, felszereli, pedig soha ágyút nem látott. Egy más a gyógyszerházba megy, s gyógyszerész segedelmével a gyutacs készítését kitalálja. Szóval, egyszerre egy sereg lángész terem elő, mely terem, feltalál, hogy magát megvédhesse; egy sereg ember, mely a kis Kézdivásárhelyt a világiörténet leghősiesebb városai közé emelte.

November 23-a mindezt csak készülőképben találá. E napon ismét székgyűlés lön Sepsiszentgyörgyön. Tárgya báró Puchner keserű válasza. Az értelmiség aggódva tette tanácskozás tárgyává az iratot, mely egyedül őt kárhoztatá. Berde Mózsza kormánybiztos felkérte beszédében a gyűlést, fontolja meg, mit tesz puskafor és ágyú nélkül hadat izenni a hadikormánynak. Nem használt; a nép harcolni akart.

Dobay ezredes is megkísérté a népet alkudozásra bírni. Végre miután beszélő tehetségét kimeríté, felkiált: nincs pénz! — Berzenczeitől 6000 pfrt maradt; ott vannak a szék s ezred jövedelmei, — felel a nép. Dobay felkiált: nincs puskafor! A nép mennydörög: van még néhány mázsá, s gyárunk maholnap naponként fél mázsát lesz képes előállítani. Dobay az öntendő ágyúkat csak puffogatni valóknak nevezé; s ekkor Gábor Aron lelkesült arccal felkiált: „ha ágyúim első lövésével nem fogom a célt találni,

a második töltés engem szaggasson szét!" Délutáni egy órakor a gyűlésbe rendre három futár lépett: az egyik jelenté, hogy ellenség közeledik; a másik, hogy a bodzai vámonon őröséget az éjjel lefegyverezték: a vezérség kétségbe volt esve, a nép pedig harcolni akart. Határozat nélkül oszlottunk el.

Úgy volt, miként a futárok mondák. Oláh határőri kapitány, Stráva, megkezdé Bodza felől a beütést. De a Kossuth-lovagok ott termettek, visszaverték. Az ellenség tehát megjött; védő meg sehol. Fegyverben csak az egy osztály Kossuth huszár s a XII. zászlóalj romja állott. De ismernünk kell azt, hogy a Kossuth-huszárok, s a XI. és XII. zászlóalj közlegénységét, az úgynevezett önkénteseket: Erdély tanuló ifjúsága, írnokai, ügyvédei, birtokos-fiai, szóval, a haza virága alkoták. Honszerelmők vérmezőre vitte őket. Elseperte a vihar őket, a haza virágait; s lőn a hon sok ideig virágtalan tavasz.

E fiúk tevék a háromszéki tábor alapját, mind bátor, lelkes fiak. Némelyik alig tizenhatéves, mint a kis Sándor László, s már elől megy az első között; lova játszín repül könnyű terhével; de a kard, mi oldalát veri, véresen tér meg.

Az önkéntesek egy része székely fiú, s a nép, melyből ily fiúk állnak elő, nem lehetett méltatlan hozzájuk. A székely nép munkaszerető, innen erőteljes; a székely tiszta, rendtartó nép, innen arca maga az élet; a székely alkotmányát Európa legszabadabb népe, a baszkoké se haladta tán túl; innen a nép hazájáért élni-halni kész. Ily embereket lehangozni nagy feladat volt.

De a vezérség, híve akarván maradni a gen. commandónak, s kétségbeesve az eredmény felől, még egyszer elpróbálta. Rendeletet bocsátott a falukhoz, hogy minden egyes falu hányja-vesse meg komolyan, akar-e a gen. commandóval harcolni vagy sem, s ezt november 28-ára kelle beküldeniök.

Azonban Kézdivásárhely, mint maga is székely katonaváros, felemeli szavát, fel benne azon lelkes öreg, ki augusztusban rokkant bajtársaival akart a rácok ellen indulni, ha nem mennek a fiatalok: Pap major, mint a város térparancsnoka. aláírta a városnak oltalmi bizottmány címet felvett előljáróságával, hirdetményt intézett a falukhoz, megírák: hogy Vásárhely indul, s minden, ki igazi székely, induljon fegyveresen Szentgyörgy felé, hol őket Dobay ezredes fogja vezényelni.

E felszólalás sikerre vezetett. S mikor november 28-ára a lavírozó vezérség a nem harcolás feleletét várta: im a hirdetett gyűlésre nem egyes követek, hanem az egész szék özönlék; kezökben nem írás, hanem fegyver s nemzeti színre festett láncsa.

Valami meglepő volt látni, mint vonult a vallásos székely nép szent énekek mellett... Azonban szent nyugalma csakhamar elveszté.

Jöttek a kedvetlen hírek, hogy b. Heydte százados november 26-án Erdővidékére, székők szélére beütött, ott a népet lefegyverzé. Jött, hogy katonatisztjei harcra kelni nem akarnak. Jött végre, hogy az Erdővidéken

parancsnokoskodó XII. zászlóalji őrnagy Balázs Manót, mert áruló levelezése felfedeztetett, saját honvédei elfogták, s úgy hozák a szék fővárosába.

Mikor a tábor Szentgyörgyre ért, a szerencsétlen férfi már a piacon ki vala kötve: a nép ítéletet kért, mint árulóra. Már estve felé volt, a nép mindinkább ingerült lőn ellene. Balázs, ki székely századosból lett honvéd, ki mint százados a keze alatti apját, mint mondák, megbotoztatá, közmegvetés tárgya lőn. Csak sejték, de nem tudták, mi később felderült, hogy ez ember május 16-ról azt írta a gen. commandónak, hogy kész nemzetiségéről is lemondani, ha sikeresebben felhasználhatják a magyar ellen. A különben eszes, szép, magastermetű férfi ott állt most a bitófa alatt: neje nem látogatta meg, csak gyermekét csókolhatta meg. kit hozzá felemeltek.

Estveledett már, valatása folyt. A nap haladóban; ekkor egy a népből azon aggodalmát fejezé ki, hogy az ily bűnösre, ha ráestveledik vagy fedél alá nem jut, nem lehet kívánt ítéletet mondani. A nép az ítélőszék termébe rohant, onnan kihurcolá: átlövé, s ősz székely szokás szerint, mint árulót szuronyaival s lovának patkójával szétszaggatá.

Így eleveníté fel a székely őseinek azon törvényét, mely arra, ki honáért fegyvert fogni nem akart, később szolgaságot, de az ősz időkhöz feldaraboltatást rendelt.

E tény, e perc Háromszéket s benne Erdély értelmiségét megmenté. E perc a félénket hőssé, a kétkedőt határozottá, az árulót hazafivá varázsolta. E merény Háromszéknek sereget, löport, vezért, mindent teremte.

RÓZSA SÁNDOR

Részlet

ERRŐL A RÓZSA SÁNDORRÓL szeretnék valamit tudni, — mondta Leiningen.

— Hú, az egy érdekes fickó, — mondta Tormásy. — Hihetetlen vakmerő. Kérem, gróf, a lángerdorfi csatában öt embert lelőtt, hetet saját kezével vágott le. Tizenkét ellenséget küldött a másvilágra.

Leiningen összevonta a szemöldökét.

— Az egész ember a megtestesített bátorság. De a csapat is. Én nagyon büszke vagyok, hogy ezekkel a fickókkal dolgozhatom édes hazám érdekében. Ezen csapat látása közben az ember önkéntelenül a sivatag gyermekeire gondol, azok ötlenek az eszébe. Majd hegyen, most ismét a völgyben, a legnagyobb gyorsasággal látja az ember őket száguldani. Gyors paripáik maga látvány.

— A legjobb ménesekből válogatták ki, — nevetett Czilich.

— Igen, mondják, mikor Szegedre bevonultak, még soknak, akik hirtelen csatlakoztak a guerilla-csaphoz, nyomorult gebéik voltak, de mire Becsére értek, a szállásokon már kicserélték őket olyan minőségre, hogy csak irigyelni lehet tőlük.

— És milyen olcsón!

— Már eddig, ez alatt a rövid idő alatt 1800 juhot rekviráltak, 402 darab szarvasmarhát, 53 lovat és 63 sörtvést és rengeteg egyebet, fegyvert, ruhát, csizmát, ami csak kell a hadnak. Megbecsulhetetlen szolgáltatásokat tesznek a hadikormánynak, és ez a kormánytól csak egy nagyon szerencsés ötletnek tekinthető, hogy ilyen megbízatásra osztotta be a pusztá fiait.

Leiningen észrevette, hogy szemöldöke összevonva maradt. Egészen úgy hallgatta ennek a vörös, szeplős, hadarónyelvű embernek a beszédét, ahogy Rózsa Sándor ma délután őt.

— Született katonák, kérlek alássan, gróf, ha hadicél tűnik fel, abban a pillanatban elhagyják a zsákmányt, és nyomban visszatérnek a portyához. Különös jóviseletük dicséretükre válik.

Még nem is találkozott Leiningen, amióta a seregnél van, ennyire el-lenszenves emberrel. De ez túl akart tenni saját magán, s lelkendezve folytatta:

— Maga Rózsa Sándor, kérlek alássan, nagylelkűleg sokaknak megkegyelmezett. Asszonyoknak, kik mellükön gyermeket táplálnak, élelmők szerzésére pénzt ajándékozott!

Ez mind igaz lehet. Valószínűleg igaz. De az előadó modora és kapzsisága annyira szembetűnő, hogy kétségbe kell esnie miatta.

— Köszönöm szépen. — mondta neki, s kénytelen kellettlen kezét nyújtott, hogy távozásra bírja.

— Kérlek, grófom, nem tesz semmit, mindíg kész szívességgel állok rendelkezésedre. Mindezeket nem titkoltam el azok előtt az urak előtt se, akik közölni fogják leírt szavaimat magával a Miniszterrel, a Kormánnyal és a szabad Sajtóval.

Összeütötte bokáját, s ragyogva és csörömpölve ment el.

— Csoda, hogy azt nem mondta, hogy Damjanich az ezredességet Rózsa Sándornak és betyárainak köszönheti.

A gróf bágyadtan mosolyodott el. Hiszen utóvégre nem jelent sokat, hogy kétszáztagú guerilla csapat mit csinál. Azt valószínűleg meg fogják mindíg oldani, hogy annyi élelmiszert hajtsanak fel, amennyit csak lehet.

Tormásy visszajött:

— Pardonnez-moi, Messieurs! még azt akarom közölni, hogy ennek az én Rózsámnak van egy sajátságos hibája, amire figyelmezteteket felhívom. Kiváló előszeretettel az uradalmakat akvirálja meg.

— Azért hozott hát ma is olyan prima juhokat, — nevetett Czillich.

— Valószínűnek tartom, hogy nincs kedve apróságokkal babrálni, teszem egy parasztnak van két juha, a másiknak három és így tovább, míg ezt összeszedné, idő telne. Ő tehát kitűnő információkat tud szerezni a betyáraival, hogy hol van a legközelebbi uradalom, és ott milyen állomány van. Megsúghatom, hogy a temesi püspökség uradalmait alaposan ráfizetnek arra, hogy a teresvári osztrák parancsnokságot önként és jó kedvükből látják el különféle provianttal. Míg ők ott csekélységekkel kedveskednek, azalatt az én derék, becsületes, hazafias Rózsa Sándorom megszünteti az egész állatállományukat... Csak ezt akartam mondani...

Czillich nagyon nevetett, még a szemüvege is leesett.

— Ez a marha!

— Ez nem marha — mondta Leiningen — valami más...

Mikor hajnalban megszólaltak a trombiták, s hirtelen fel kellett ülniök a lóra, még mindig eszébe jutott Leiningennek, hogy örül, hogy evvel a pusztai emberrel megismerkedett. Itt mindenki ideges és kapkod és fejét vesztette: egész biztos, hogy az a legtökéletesebb flegmával veszi az indulást.

A pillanatnyi parancs az volt, hogy, azonnal visszafordulni és hazamenni Becskerekre. Útközben számos szekérrel találkoztak, tele rác nőkkel és gyermekekkel. A nyomorultak kérve kérik, hogy fogják el őket, mert éhen halnak a rác táborban.

A katonák szívesen bánnak velük.

A szegények sápadtak mint a viasz, csonttá, bőrré vannak aszalódva, s ha egy darab kenyeret kapnak, azt farkasétvágygal rögtön felalják.

Eszébe jutott, ahogy Rózsa Sándor etette a szegény öreg oláh aszszonyt s parancsot adott, hogy kimélettel bánjanak a szerencsétlenekkel, de

a polgári biztos hevesen tiltakozott, s azt követelte, hogy ki kell irtani őket az utolsó szálig. Kígyók, a kígyónak a tojását is el kell pusztítani.

— Nem tudom, ez e a legjobb módja a meghódolatlásnak, — mondta Leiningen összevont szemöldökkel — engem mindenesetre útálat fog el az ilyen eljárás láttára.

S rámutatott egy fára, amelyen három férfitest lógott.

— Háború van, — mondta a polgári biztos, és otthagya a finnyás grófot.

Egy hét múlva a Temes partján állottak. Azt a parancsot kapták, hogy Orlovátnál át kell kelni, és Tomasovácot, a sáncokat bevenni.

Ez volt az első éjjel, amit hűvös, kietlen éjszakában a szabadban kellett tölteni. Nappal még meleg volt, ezért a szolgálja nem adta vele a bundát, s könnyű kabátban egész éjjel dideregve s türelmetlenkedve várta a hajnalt, hogy majd csak lesz valami.

Végre megvirradt, de köd volt. Orlovátnál két óráig ültek a nyeregben mozdulatlanul, akkor Vetter tábornok meggyőződött, hogy lehetetlen a támadás. Kiadta a parancsot, hogy visszatérni. Nyolc óra hosszáig ültek a lovon, s visszatértek állomásukra. Mindenki fáradt volt és rosszkedvű, hogy hiába állottak ki ennyi fáradságot. Még csak egy ellenséges golyó füttyölését sem hallották.

Ami késik, az nem múlik. Nem olyan idők voltak, mikor heteket lehetett várni a golyóra. Két napi pihenés után újra kiadta Vetter tábornok a parancsot, s megismételték az utat Orlovátnak és Tomasovácnak.

Dél volt, mikor az ágyúdörgés a Temesen túl azt jelentette, hogy az előreküldött hadosztály kieroszakolta az átkelést.

Leiningen a századával egy szőlővel beültetett domboldal tövében várt. Ő is kiadta a parancsot a tüzelésre. A tizenkétfontosak megkezdtek a dörgést. Fenséges pillanat ez egy igazi katonának, aki a bécsi hadapródiakolában végezte tanulmányait, de tűzben ma van először.

A csapatok halotti csendben állottak, mindenkinek a szeme az ellenséges sáncokra mered. Látni, hogy a sáncon füst száll fel, a következő pillanatban hallani a robbanás dörgését. Majdnem ugyanabban a pillanatban viszont ellenséges ágyúgolyó csap le közvetlen közel. Visszapattán, s tovább gurul.

— Ez volt az első ellenséges golyó, amit hallottam!

Ettől a pillanattól kezdve mindkét részről folyton dörög az ágyú. A fiatal kapitány mosolyog magában: ő az egyetlen, aki nem hajlong a golyók előtt, pedig ő rekruta, a közlegényei pedig már többször is voltak csatában. Érti, hogy ez tetszik a magyar fiúknak.

Eddig rendben van. De most megint az az érzése, hogy nem érdemes harcolni, ha az ember nem dolgozhatik a maga feje után. Éppen a legrosszabb helyre vannak beállítva. A sáncot minden más oldalról könnyebb volna megrohanni, mint éppen innen. Különösen, hogy a mieink, ott túl az orlováti átkelők, igen lassan haladnak előre.

— Ez korán van! — kiált fel, de csak magában. Kiss Ernő tábornok

korán adta ki a roham jelszavát. Az ellenség nincs lekötve, teljes erejét idefordíthatja.

A rohamcsapatok gyorsan és elszántan indulnak előre, csak az a baj, hogy a sáncok alatt sok kis árok van, apró dimbes-dombos emelkedések, és a katonák nem figyelve a lábuk alá, lepotyognak, s hasalva maradnak, hiába puffogatják el a lőport.

A sánc már itt volt felettük. Az ember nem lő, vár. Soká vár. Mit akar, mit vár?

Már ő türelmetlen, nyugtalanítja, hogy leszedik itt mellette ezt a vakmerő fickót, meg a roham indulata is benne van, s kénytelen mégis várni. Mi lesz?

Most a fegyver eldördül, s ő látja, hogy a sáncon egy tiszt elesik.

Odanéz az emberre. Rózsa Sándor.

Homályosan az villan az eszébe: ez csak tisztre les?

De ettől a győztes lövéstől külön fellelkesül mégis, és felugrik, és elkiáltja magát magyarul:

— Utánam, fiak!

Az emberek felugranak, s azt rivallják:

— Éljen kapitányunk!

Egy rohamra bejutnak a várárokhoz.

De ott meg kell állni: gyilkos tüzelés fogadja. Az egész várórség ezen az oldalon van.

A kapitány körülnéz, s megdöbbenve látja, egyedül van. Azt hitte, az egész csapat követi, hiszen éljeneztek, de az emberek közben széthullottak, mindenkinek van annyi esze, hogy nem kockáztatja a biztos halált. A várárokról nem lehet csak úgy megrohamozni a sáncot, ezért a tüzelés miatt széthullottak, s ki itt fekszik, ki ott, azt se tudni élnék-e vagy sem. Ő sem tehetett mást, hatvan lépésre a sánc árkától levetette magát egy gödörbe, s félóráig mozdulatlanul maradt.

Most aztán megtanulja, mi a golyózápor. Kellemetlen- valami.

Nem múlt el egy másodperc, hogy több golyó is ne repült volna el felette. De az ember ezt a muzsikát is megszokja. Nyugodtan szemügyre vette az ellenséget.

A sáncokból-sűrűn folyt a tüzelés, a mieink azonban hallgattak.

A szervíánusok veres sapkája sűrűn egymás mellett volt a sáncon. A szervíánusok, az igazi óhazabeli szerbek, azok jól viselték magukat.

Most egy tisztet látott felemelkedni félalakig, bizonyára tájékozódni akart. Távolabb egy durranás, a tiszt odafent elesik.

Megdöbbenve keresi Rózsa Sándor alakját, de sehol sem látja.

Ez az ember, ez ördög. Ez nem hever, mint mindenki más. Ez avval a nyugodt szemmel les, mint ahogy a karyaly órák hosszágig kering a levegőben, míg áldozatot talál lent a fűben, s lecsap rá, mint egy l zuhanó kő.

Vajjon észrevették e azok odafenn, hogy tisztetek vigyázn! Már a második tisztük esik el, mióta itt ülnek. Vagy talán több is, csak ő addig nem figyelt rájuk?

A szerviánusok folyton lőttek, a hazai rációk töltötték nekik a puskát. Néhány asszony is volt a sáncon, ezek is rendületlenül lőttek. Jobban, mint a férfiak.

A honvédek keményen megállották a helyüket, de hiába kúszott feléjük, hiába biztatta őket, hogy rohamra! senkinek sem volt kedve. Még a veressapkásoknak sem. Pedig azok máris hírnévre tettek szert, hogy vadabbak a szerviánusoknál.

Egy zászlótartó felugrott, felemelte a zászlót, s követelte, hogy utána. Senki sem mozdult.

Remek példái voltak a halálmegvetésnek, de rohamozni nem, az istennek sem. Nem rohamoztak.

Itt kell ülni egészen estig. Míg a sötétben meg nem jön a kedvük?

Most újra látja, egy szerb altiszt vagy tiszt esett el a sáncon.

Figyelte a helyet, véletlenül jól hallotta, honnan szólt a fegyver. Oda-kúszott. Lassan odadolgozta magát.

Rózsa Sándor nyugodtan és flegmatikusan feküdt egy földhalom mögött. Félterden hasalt, a puskáját készen tartotta. Már meg volt töltve. Csak a vadra lesett.

Sokáig ott lapult mellette a fiatal gróf.

— Lőjj, — mondta a betyárnak. — Lőjj.

Az oda se ügyelt.

Egy szervián tudniillik, egy szerb közlegény hihetetlen vakmerőséggel csaknem egész alakot mutatott, és szintén úgy célozott, ahogy a betyár.

— Lődd le.

Rózsa Sándor azt dörmögte:

— Szegény embör a!

Előbb nem értette. Azt hitte valamiért megsajnálta. Csak később jutott eszébe, hogy ez mit mond: lehet, hogy ez a közlegény szegény és nem úr... Nem lövi le... Inkább löjje le őt az?

Belesédült. Szinte félni kezdett. Vajjon ő mint úr és gróf és gazdag ember és tiszt nincs kitéve annak, hogy sorra kerül ennek a betyárnak a golyója előtt?

HADNAGY URAM

„Hadnagy uram, hadnagy uram!”
 „Mi bajod van, édes fiam?”
 „Piros vér foly a mentére.”
 „Ne bánd, csak az orrom vére.”

„Hadnagy uram, hadnagy uram!”
 El ne essék itt az útban.”
 „Belebotlám egy nagy kőbe;
 Szégyezz szuronyt, s csak előre!”

Megy a honvéd, áll a hadnagy.
 Mély sebében összeroskad.
 „Hadnagy uram, hadnagy uram!”
 „Csak előre, édes fiam!”

PETŐFI SANDOR

BUDA VÁRÁN ÚJRA NÉMET ZASZLÓ! . . .

Buda várán újra német zászló!
 Hova legyenek lelkem haragjától?
 Arcunk piros, de nem zsarnok-vértül,
 Hanem saját szívünk szégyenétül!

Egy kezünkön rajt van a lánc ismét,
 Várjuk-e, hogy amaszt is-lekössék?
 Hogy megint a régi nóta járja,
 És kínunkra, világ csúfságára.

Kár azoknak a szabadság kardját
 Kézbe venni, kik csak azért tartják,
 Hogy a zsarnok a porig alázza,
 S száradjon rá vér helyett gyalázat.

Tedd le azt a fegyvert, magyar nemzet,
 Téged isten nem arra teremtett,
 El onnan a csatatérről, lódulj,
 Messziről nézz csak rá a kuckóbul!

Ha urad jön, térdepelj le szépen,
S csókold meg a korbácsot kezében,
S várd el békén, míg reád halált szól,
És kirúg a nemzetek sorából!

Oh hazám, oh nemzetem, magyar nép,
Nem döbbsent meg, nem riaszt föl e kép?
E rettentő gondolatra föl kell
Állanod, habár a sírban fekszel.

Azt hiszem, hogy ami most levágott,
Balsorsod volt és nem gyávaságod,
S ha a balsors csüggedést nem hoz rád,
Elszegődik a szerencse hozzád.

Új erővel és új bátorsággal
Álljunk szembe ama harafnyákkal,
Szent az ügyünk, velünk van az isten,
Vagy velők sincs, ha mivelünk nincsen.

Dobogjatok szíveink kevélyen,
Diadalmunk előérzetében!
Pirulj arcunk, pirulj zsarnok-vértül,
És ne saját szívünk szégyenétül!

VÁRHARC MENNYKÖVEKKEL

TEHÁT HOLNAP.

Ez lesz az a nap, melyen Attila kardja megüti hegyével az égen a korona csillagképletét.

A-rendelet ki lett adva az általános rohamra.

Május 21-én éjjélkor áltámadás lesz intézve a bástyák ellen, mely után a csapatok mind visszavonulnak.

Mikor aztán az ellenfél azt hiendi, hogy ismét megnyert egy napot, hajnali három órakor az ágyú-jelszóra megindul az általános ostrom szurronnal, lábtókkal: minden bástya, minden kapu ellen.

Legnehezebb küzdelem vár azokra, kiknek a rés omladványain kell felhatolniók; kik a nagy köröndre másznak fel lábtókon, s akik a várkert falszegvényeire kapaszkodnak fel egymás vállain, s hova lábtókat nem vihetnek.

E három legveszélyesebb rohamra a legvitézebb, tűzben próbált zászlóaljakat válogatták ki, s felszólíták az egész hadsereg legbátrabbjait, kik akarnak önkénytesül csatlakozni az első rohanókhoz.

Nagy kitüntetés! Az első rohanók közt lehetni. Az ellenfél golyó-záporát az utol jövőkről felfoghatni; a szuronyok élet eltompíthatni; az árkokat testével betemethetni!

Ezer meg ezer önkényes kérte magának e kitüntetést. Tüzérek, kiket nem fárasztott ki az elmúlt napok munkája, huszárok, kiket kifárasztott a hosszú veszteglés, könyörögtek vezéreiknek, hadd vehessenek részt az ostromban; még gúnyolt nemzetőrök, hazagondoló családapák, lenézett polgárkatonák is előre tolokodtak, hogy a rohamoszlop élén lehessenek.

Nem volt már melegvérű, hidegvérű párt, nem volt különbség politikai vélemény szerint. Fehér toll és veres toll abban versenyzett, hogy melyik fog hamarabb odafenn lenni a bástyafokon.

A megelőző nap estéjén Baradlay Ödön meglátogatta öccsét, Richárdot. Az akkor a Gellérthegy alatti lovassági táborban tanyázott.

A minapi összezördülés óta nem találkoztak. Valami feszültség maradt köztük. Richárd nagyon örült, midőn bátyját meglátta. „Mégis ő az okosabb. Ő kezdi a kibékülést“, — gondolta magában.

Annálfogva legszívélyesebben igyekezett fogadni a közeledőt.

Ödön olyan volt, mint máskor; se derültebb, se borultabb.

Ezúttal nemzetőri egyenruháját viselte. Ami magyarázatát találhatta

abban, hogy a katonák nem szívesen néztek a közöttük őgyelgő polgári öltözetre. Azt tartották, hogy aki ilyenkor kardot nem visel, az mind pipogya ember.

— Holnap reggel tehát döntő ostromra megyünk, — monda Ödön Richárdnak.

— Tudom, bátya. Éjfélkor áltámadás, hajnalkor ostrom.

— Jól jár az órád? — kérde Ödön.

— Nem nézegetem én azt, — felelt félvállról Richárd; — majd amikor az ágyúszó jelt ad, akkor tudom, hogy kezdődik a tánc.

— Nem jól tudod; az első ágyúszó előtt félórával meg kell indulni az önkénytes csapatoknak, amik a III-ik hadtestből a nagy köröndöt s a II-ik hadtestből a várkertet fogják megrohanni. Azért nagyon jó lesz, ha az órádat az enyimhez igazítod, ami a főparancsnok órája szerint jár.

— Hát jól van, bátyám. Azt is megteszem.

Richárd még mindig tartott meg bátyjával szemközt valami hetykeséget, amit nem bírnak megtagadni olyan emberek, kik derék katonák voltak, más fakó polgárok ellenében, kiket tisztelnek, becsülnek, de akik nem szagoltak löport; Ödön pedig szokott nyugalmával szól hozzá:

— És most hallgasd meg hogy mit mondok. Te énnekem néhány nap előtt egy szót mondtál, amit magamban sem akarok ismételni.

— Ah! S te oly haragtartó volnál, hogy még emlékeznél arra?

— Az egy olyan szó, amit egy Baradlaynak nem mondhat senki megtorlatlanul; — még egy másik Baradlay sem. S ami, ha egyszer rá van kenve, le nem törölheti senki, — csak saját maga.

— Tehát mit akarsz? Mi párharcot nem vívhatunk.

— Fogunk. A legkomolyabb párbaj, mely valaha férfiak között végbement. Egy olyan párbaj, mely éppen egymást megsértett testvéreknek való, akik egymást szeretik, de egymásnak meg nem bocsáthatnak. Te besoroztattad magad azon önkénytesek közé, kik szuronnyal kezükben fogják ostromolni a várkeri bástyákat. Én besoroztattam magam azok közé, akik a köröndöt fogják lábtókon megrohanni. Mikor hallani fogod az ágyúlövést, akkor kezdődik kettőnk között a párbaj. Én a lábtón, te a kerten át. Barrière a sánc. Amelyikünk hamarabb föllép a vár fokára, azé a lovagias elégtétel.

Richárd megrettenve ragadta meg bátyja kezét.

— Bátyám, te tréfálsz! Te meg akarsz engem ijeszteni! Hogy te, akinek a kis ujjában több ész van, mint egy ilyen Haudegennek a fejében, mint magam, odamenj, és fejbeüttesd magadat egy ostoba cserepár puska-ágyával hogy együtt másszál a lábtón a honvédekkel, ahol még, ha megakarna is valaki menteni, nem teheti; ahol azok, akik elől mennek, a világos halálba mennek bele. Hogy te: családunk büszkesége, anyánk istájpja, hazánk reménye, mindnyájunk szemefénye, oda vedd magadat a szuronnyok közé: ah, az egy kegyetlen büntetés téled, amit számomra találtál ki. Nem kívánja senki ily próbáját a bátorságnak téled. Nem neked való a harci munka. Durva férfiaknak való az, kik egyébre jók nem vagyunk. Te

lelke vagy seregünknek, ne akarj keze, lába lenni. Mi tiszteljük az észet azért, ha hánytorgatjuk is nyers bátorságunkat. Egy elejtett, egy visszavont, egy meg nem gondolt szóért ne akarj ily bosszút állni azokon, akik szeretnek. Tégy velem, amit akarsz, ha sértve vagy. Küldj bele fejjel az ágyúba. Megyek, de téged nem viszlek magammal. Mondd, hogy csak meg akartál fenyeíteni — és nem teszed azt.

Ödön szilárdul válaszolt:

— Amit mondtam, megteszem. Te tedd, amit akarsz.

És indulni készült.

Richárd útját állta, nem akarta elbocsátani.

— Ödön! Bátyám! Az istenre kérek. Bocsáss meg! Gondolj anyánkra, gondolj nődre, gyermekeidre.

Ödön megindíttatlanul tekintett rá, mint egy ércszobor!

— Gondolok erre a mi édesanyánkra „itt” (lábával a földre dobban-
tott), s védem nőm, gyermekeim „ott” (és felmutatott a bástyafokra).

Richárd félre állt útjából, s elfordítá fejét. Ily szókra nem volt el-
lenvetése.

Ödön indult.

Mikor Richárd menni látta bátyját, szemeiben könny volt, úgy tekintte
rája, s kezét feléje nyújtá.

Talán ily válságos pillanatban meg is ölelhetnék egymást a testvérek?

Ödön nem nyújtotta kezét. Párbaj előtt nem szoktak a felek kezét
szorongatni.

— Majd odafenn találkozunk, — mondá öccsének. — Órádon a percet
megnézni el ne felejtse, amikor a várfokon léssz.

E szóval vált el tőle.

Büszke volt, ha megtámadták, mint Azrael, még saját testvérével
szemben is!

HÁROM ÓRA!

Kezdődik a nappal.

A tűzerek óráikkal kezükben állnak az ágyúk mellett. Mély, álom-
ölte csend van. A Svábhegy ligeteiből aláhangzik a fülemüle éjjeli csat-
togása.

Mikor aztán az óramutató a perchez ér, egy pillanatban megdördül
ötvenkilenc ágyú, s a dörgést folytatja egy óriási kiáltás köröskörül: „él-
jen a haza!”

S azzal minden ponton kezdődik az ostrom.

A nap még nem világít; de világít a szörnyű reggelre ébresztett vár-
védők irtó tüzelése.

A svábhegyi főhaditanyáról látni, mint hömpölyög hangyabolyként
a 34-ik honvédszászlóalj önkénytes csapatja fel a rés omladékain; a várfok-
ról kartács-zápor fogadja őket; vissza, majd megint előre hömpölyögnek,
felhatolnak a sáncre, szurony szurony ellen küzd már; az ellenfél vissza-

veri őket, s leszorítja a résről. Hanem a várvédők tisztjei halva maradtak ott.

A másik két zászlóalj, a 19-ik és 47-ik a lábtókon halad előre. Közéjük osztva az önkénytesek. A körönd ágyúiból, a tornyacsok ablakréseiből lövik őket. Hasztalan: a lábtók oda vannak már támasztva a falnak, s a megindult hadoszlop ellenállhatatlanul tolja fel magát a hágcsó fokain; az itt közeledőket nem lehet visszaűzni, ezeket csak meg lehet ölni.

Egyik lábtón halad fölfelé Baradlay Ödön. Jobbjában kivont kardja. Azon a lábtón első volt. Nem hagyta magát mástól megelőzni.

Azon a helyen a várfalat az olasz zászlóalj egy csapattja védi. Jól védi.

Míg a honvédek a lábtókat a falnak támaszták, sok bajtársuk holttestén kellett átlépniök, s mikor már fölfelé haladtak, sok jajkiáltás hangzott a légben, amint a lelőtt vitéz a magasból aláhullott. Sokszoros halál, oda lenn saját társainak fölfelé tartott szuronyai fogadják a leesőt.

Ödön haladt fölfelé, oly egykedvűen, mintha csak fogadásból haladna fel egy egyiptomi piramis fokain, ahol nem egyebet akarna bebizonyítani, mint azt, hogy nem szédül.

Amikor fölfelé tekintett, láthatá, hogy a hágcsó felső végénél a falon félig rejtve a mellvédtől, áll egy katona, lövésre készen tartva fegyverét. Ez az ő „átellenese”.

Amint Ödön a hágcsó közepén járt, egyszerre a lába alatt elkiáltá magát egy ismerős hang:

— Hohó! Pátrónus uram! Én is itt vagyok!

A hangról Mausmannra ismert Ödön.

A vitéz tornász a hágcsón alulról kapaszkodik fölfelé, társainak hátmánt fordulva, s eléje kap Ödönnek. Megmutatja, hogy ő így is tud. Úgy mászik, mint egy macska, s nemsokára Ödön feje fölött a létra tetejére lódítja át magát, s onnan kiált Ödönre diadalmas kacajjal:

— Az nem járja, pátrónus uram, hogy ön előttem menjen. Én kapitány vagyok, ön csak közlegény.

Ödön azonban ismét meg akarta előzni. Benne is feltámadt e bursikóz versenyzésre a vetélkedési ösztön. Amikor aztán az előrehaladt légionárius gyöngéden lenyomta Ödön vállát tenyerével.

— Pátrónus uram. Hagyjon engem elől menni. Nekem senkim sincs az egész világon.

S ezzel a szóval három fokot átszökött a lábtón.

Ama katona ott a várfokon arcához fogta a puskát, s lefelé célzott.

Mausmann észrevette azt. Felkiáltott rá, hetykén:

— Aztán jól célozz makaróni-evő! Mert még különben meglősz.

A következő percben eldőrdült az olasz fegyvere.

Mausmannak mind a két keze elereszté a hágcsó fokát. Fejét hátra fordítva kiáltá az utána jövő Ödönnek:

-- Vigyázz! Aufg'schaut!

— Mi az? — kiáltá Ödön.

— Ami soha nem történt velem . . . Az, hogy meghalok.

Azzal hanyatt bukott Ödön fején keresztül.

Most azután Ödön megiesztített erővel haladt fölfelé.

A katona megtöltte fegyverét.

Csak pár ölnyire volt még tőle Ödön.

A katona egyenesen fejének tartotta a puskát. Belénézhetett a cső üregébe.

Még egy öl. Akkor a katona lábhoz eresztte a fegyvert, keblébe nyúl, s a szurony hegyére feltűz egy fehér zsebkendőt.

A VÁR TÚLSÓ OLDALÁN, a várkert felől, a 61-ik zászlóalj ostromolt.

A Grósz-féle ház falát törték keresztül, mely a várkert falához fekszik, s e résen keresztül törtek fel a várkertbe.

A budai királyi kertet százados fák árnyékolják be, utai ősrégi puszpángbokrokkal szegélyezve. Déli oldala enyhe lejtőt képez, keleti meredélyén három terrasz emelkedik egymás fölé, miknek tömör oldalfalai szőlőlugassal, fügefaszönyeggel vannak boldog időkben betakarva.

E napon hiányzott szőlőlugas és fügefásövény.

Az ostromlók egymás vállaira kapaszkodtak fel; vagy szuronyaikat dőfték a falak rovátkáiba, s társaik e vaslépcsőkön haladtak fölfelé.

A fák mellett, a dísz cserjék között harcolt férfi férfi ellen. Az ostromlók elfoglalták a második terrasz ajtaját is. Onnan felnyomultak a kőlépcsőn. A védők fölmenekültek a harmadik terraszra.

Mikor aztán a honvédek a harmadik terraszt akarták megostromolni, egyszerre szemközt jött rájuk a vároldali kigyóút felől egy új ellensapat.

Az ellenfél legvitézebb harcosai voltak azok, a Vilmos-ezred négy szakasza.

Ezek a vízi védművektől jöttek, hol a palliszádókat már elfoglalták az ostromlók, s a védők feladva a vár alatti harcot, siettek fel a várba, a benyomult győzteseket végerőfeszítéssel kivetni onnan.

A várkert terraszán összetalálkozott a két szemközt jövő csapat.

Az a tér, ahol összejöttek, a várkertnek azon oldala, melyet két résztes fal zár el különszakaszként; olyan az, mint egy négyszög udvar, a hajdani fejedelmi oroszlánrekeszek mintájára, amikbe harcjátékok alkalmával összeeresztették a rostélyok fenevadait, oroszlánt, tigrist, párducot, bikát, szarvorrút hogy küzdjenek, míg a szűk, menedéktelen négyszög-udvaron egyik a másikat föl nem emészti.

Egy ilyen oroszlán-rekeszbe jutott bele a két ellenséges csapat.

Csak akkor vették észre egymást, mikor az egyik innen, a másik amonnan beugrált a meredek falon, melynek nincs kapuja.

A cserjék közt alig harminc lépésnyi távolban látták meg egymást.

— Adjátok meg magatokat! — kiáltá a honvédőrnagy.

— Tűzelj, szuronyt szegezz! — felelt rá az osztrák kapitány.

S egymásra lőtt a két csapat.

Az osztrákoktól elesett a lövésre a kapitány és a hadnagy, a magyaroknál sebet kapott az őrnagy és még egy tiszt.

Sem magyar, sem osztrák nem ügyelt arra, ki esett el.

Richárd felkapta egy felbukó honvéd szuronyos fegyverét s előrerohant a középúton.

Azon út oly keskeny, hogy szuronyküzdéshez csak egy pár embernek ad helyet: alatta, fölötte csúszós fűvel benőtt meredély, melyen nem lehet megállni a harcot. Tehát azon a keskeny téren kell végigverekedni a két csapatnak, míg az utolsó harcos túléli a másikat.

És halálig kell verekedni, mint a rekeszbe zárt fenevadnak, mert a falveremből menekülni nem lehet.

Richárd megvetette a lábát a puszpángbokrok között.

Kitűnő szuronyvivő volt. Azt tudta, hogy életét drágán fogja eladni.

De azért mégis meg fogják azt venni.

Ha ledőf tíz embert egymásután, a tizenegyedik csak elejti.

Az gondolatnak is szörnyeteg volna, egy embernek azt vállalni fel, hogy sorba egész hadcsapatát az ellenfélnek egyenkint leölje, s maga utolsóinak maradjon.

Mikor ott szembeállt a közelgő ellenféllel, végig villámlott Richárd lelkén: meg kell itt halni! S a villámfénynél egy perc ezredrésze alatt elbúcsúzott mindattól, amivel lelke tele volt: a győzelmi örömtől, a szép menyasszonytól ott a zárdában, s az alvó ellenféltől, kinek tett fogadását nem tudja beváltani.

Meg kell e helyütt halni bizonynal.

Az első támadót letaszította szuronya az oldalmeredélyen.

A másodikat visszalökte társai közé sebesülden.

A harmadik hirtelen visszahökkent, s szuronyával felmutatott a fejük fölötti terrasra.

A harmadik terraszon, mely fejük fölött uralgott, egy közeledő szuronyos villogása látszott meg.

Új csapat közelíte az oroszlan-ketrechez.

Akit az a szuronyos meg fog támadni, veszve van.

De kié hát az a szuronyos?

A felkelő nap megfelelt rá.

Amint keleten egy felhőhasadék alul kilövellé sugarát, 'ama közeledő szuronyosövény közül egy lobogó nemzetiszín zászlót világít meg.

— Éljen a haza! — hangzott e pillanatban a harmadik terraszon.

Az újon érkező honvédcsapat keresztülugrált a mellvédeken, s a meredélyen alá, mint a hógörgeteg az ellenfélre, egy perc alatt összegomolyodott vele, s onnan lesodorták egymást egészen az alsó kerítésig, ahol a minden oldalról körülfogott osztrák csapat, legyőzve, elnyomva, megadta magát.

Az a búzavirágszín egyenruhás alak, ki mint mentő angyal repül alá a füves meredélyen Richárdhoz — Baradlay Ödön.

Ott aztán egymás karjába omlanak.

— Nagyon, nagyon haragszom rád! — szól indulatosan Richárd, s haragjában még jobban öleli testvérét.

Amiért aztán az az öröme van, hogy bátyját nevetni látja.

Ami oly ritka tünemény.

— Hogy kerültél ide?

— A váron keresztül.

— Benn vagyunk a várban?

— Minden ponton.

— A várparancsnok?

— Az elesett.

— Ah, ti minden babért letéptetek előlünk!

— Még van egy levele. Mentsétek meg a Lánchidat.

— Igaz. Bajtársak a Lánchíd elé!

— Isten veled. Ma még találkozunk. Én sietek a bécsi kapuhoz. ott még van egy makacs ellensapat, amit le kell fegyverezni. Ti zárjátok el az útját a Lánchídnak.

Az a Lánchíd az ország egyik büszkesége; az építészet valódi diadala; világcsoda, mit a rhodosi kolossal egy sorban emlegetnek; most az forog veszélyben.

A várparancsnok megmondá Budaváros kérelmi küldöttségének, hogy ha a vár elesik, ő e remekművét a világnak a levegőbe röpitendi. Szavait megörökítette a városi tanács jegyzőkönyvében, melyben azok most is olvashatók.

S e fenyegetés komolyan volt mondván.

A négy lat ólom, mely a várparancsnokot a fő őrhely előtt leteríté, meggátolá, hogy azt ő maga hajthassa végre.

De maradt végrendeletének teljesítője.

Alnoch ezredes volt az; a vízi védőmű oltalmazója.

Az ott egész napfeljöttéig védte a palliszádokat.

Akkor megpillantá ő is a magyar trikolort a várormokon.

Arra beszegezteté ágyúit.

Futó menekvők a várból hírül hozták neki, hogy a várparancsnok elesett.

Akkor elhatározta, hogy ő fogja bevégezni a katasztrófát.

Sietett a Lánchídnak.

Néhány pillanattal előbb érkezett oda, mint a várkert felől siető honvédek.

Előrefutott, katonáit maga mögött hagyva.

Az, aki legközelebb érte, Baradlay Richárd volt.

Futottak egymás nyomában, sebesen, mint őz után a farkas. Mindkettő tudta, miért fut.

Alnoch hamarabb ért a célhoz. Egy szekrény volt a budai hídoszlop közepébe félig beékelve. Arra a szekrényre fölugrott. Az volt a tűzakna

nyílása, mely négy mázsa lőporral megtöltve, a roppant tömör oszlop összedöntésére volt szánva.

A tűzakna mellett állt egy sappeur, égő kanóccal kezében.

— Bajtárs! — kiálta Richárd az ezredesre.

— Nem vagyok az.

— Add meg magadat,

— Jer ide értem.

— Le vagytok már győzve.

— Én még nem.

— Biztosítom az életedet, ha velem jössz.

— Én pedig biztosítom halálodat, ha közelebb jössz. Alattam a tűzakna.

Richárd nem szólt többet, hanem közelebb lépett hozzá.

Ekkor az ezredes a közelében álló sappeurhoz fordult:

— Gyújtsd fel a tűzaknát.

Az árkász a Dunába dobta a kanócot, s elfutott.

Richárd még egy lépést tett az ezredes felé.

Az kihúzta az öve mellől pisztolyát, odatartá a tűzakna torkához, s ránézett a közeledőre.

A következő percben úgy tetszett Richárdnak, mintha a felkelő nap ezer cikkcakkot szökellve szakadna le az égről, s az egész világegyetem az ő mellére zuhanna, egy vörös káosszá felbomolva, mely süketít, vakít és agyonnyom egy pillanatban.

Mikor nagyon sokára ismét fel tudott lélekzeni, s szemeit felnyitá, oda találta magát ékelve a Lánchíd-oszlop és a karzatfák közé: feje fölött az ég egy nagy füsttömeggel volt beborítva, mely egyre magasabbra emelkedett, s terült széjjel, mint egy pálma koronája. Szeme előtt még mindig veres volt az egész világ, s orrán, száján szivárgott a vér.

Feltekintett a Lánchíd-oszlopra. Az sértetlenül állt. Hanem a boltozat alatt ott feküdt egy fekete tömeg. Valaha emberalak, most egy darab szén, kezek nélkül, fej nélkül, ismeretlenül.

A híd mindkét oldalán tódulva rohantak elő a honvédek.

Richárd csodálkozott rajta, hogy nem hallja, mit kiáltanak.

REGGEL hat óra volt. Budavár minden ormán a trikolor lobogott. Pest minden utcáján az őrjöngő öröm diadalordítása kiáltott az égből...

BIZONY MONDOM, HOGY GYŐZ MOST A MAGYAR...

Bizony mondom, hogy győz most a magyar,
 Habár ég s föld ellenkezőt akar!
 Azért nem győzött eddig is e hon,
 Mert soha nem volt egy akaraton;
 Most egy a lélek, egy a szív, a kar...
 Mikor győznél, ha most sem, oh magyar?
 Egy ember a haza, s ez halni kész,
 S ezért, oh népem, ép ezért megélsz,
 S dicső lesz élted boldog és szabad,
 Amilyen senkié a nap alatt!
 S én bátran állom a csaták tűzét,
 Tudom, hogy a golyó nekem nem vét,
 Tudom, hogy a sors őriz engemet,
 Hogy engemet megölni nem lehet,
 Mert én leszek, nekem kell lenni, ki
 Ha elleninket mind a föld fedi,
 Megéneklek majd diadalmadat,
 Szabadság, és a szent halottakat,
 Akiknek vére volt keresztvized
 S halálhörgése bölcsőénéked;
 Meg kell hogy érjem azt a szép napot,
 Midőn áldásodat reánk adod,
 S mi annyi átokteljes év után
 Sírunk, mosolygunk az öröm mián,
 Midőn, mit eltört láncunk ád, a nesz
 Egy szabad nemzet imádsága lesz!
 Meg kell, hogy érjem azt a nagy napot,
 Amelyért lantom s kardom fáradott!

BEM KOSSUTHNAL

BOLTHAJTÁSOS, biedermeier berendezésű — vagyis fent komor, lent lágy hangulatú — terem, a betegen fekvő Kossuth előszobája Pozsonyban, 1848 októberének végén a schwechatl utközet utáni héten.

A finom szőnyegeken csupa sarkantyús csizma, a törékeny bútorokon csákók, pisztolytáskák, messzelátók. A mentéken, a gallérokon csak úgy vakít a vadonatúj rangjelzés meg aransujtás.

A szobában csupa magasrangú tiszt; mind fiatal ember, mind jókedvű; most nevezték ki, most léptették elő őket; köszönetre, tisztelgésre jöttek. Vidám ámulattal nézik egymás új rangját. „Hadmagyból — őrnagy?! Ez aztán karrier! Csak így tovább! Ezredes te?!“ — folyik a kölcsönös gratuláció.

A titkár, Vachott Sándor, a széplélek költő sorra engedi be, és figyelmezteti őket: csak gyorsan, gyorsan, Kossuth bizottmányi elnök úr gyengélikedik.

Az ajtónálló kardos huszárok közt kijön Kossuth szobájából egy orvos is; a sok fegyver között esetlenül tartja maga elé elefántcsontgombos ébenfa sétabotját.

A tisztek csak egy pillanatra hagyják rajta fiatal tekintetüket. Mosolyogva rendeződnek úgy, hogy érkezésük szerint kerüljön rájuk a sor. mert — lent kocsizörgés vagy patkódörej jelzi — újak is érkeznek. Akik bentről kijönnek — azok is ottmaradnak a várószobában.

Az ember nehezen gondolná, hogy egy megvert sereg vezetői. De hisz nem is verték meg azt a sereget; csak visszanyomták! — épp erről vitatkoznak.

— Ha én vezetem a sereget — mondja egy alacsony ezredes, Nagy-Sándor József, — határon túl is megyek, egyenest, torony iránt! A Szent István-templom tornya iránt, urak! Szabad szemmel lehetett látni.

— És ott tétovázik egy hadvezér! Móga! — ezt egy tábornok, Perczel Mór kiáltja.

— Áruló! — fut el a méreg egy őrnagyot, Dobayt.

— Ugyan! — vág vissza ingerülten egy ezredes, Jablonszky.

— Csak öreg — mondja mosolyogva egy civilruhás öreg: Csányi. Nagy-Sándort nehezen lehet lecsillapítani; ezt mondja:

— Hát miért késlekedett a támadással, arra feleljen, kedves Jablonszky! Ni, maga csak egyet lépett fölfelé?

Komoly, mély hang szólal meg most, a fontolgtató Klapkái:

— Mert a messzelátón meglátta, hogy a tisztek odaát ugyanolyanok, mint mi. Az ezredek fele ott, fele itt.

Rá ingerült hang, egy fiatal főhadnagyé, Kolosyé.

— Eszébe jutott, hogy az a király, akire mi felesküdtünk, odaát, mint császár parancsol...

— S azt nem is lehet így tréfának venni!

— Igaz, kedves gróf, hogy maga harc közben majdnem szembe került a testvérbátyjával? — Ezt a gyermekien lelkes Leiningenhez intézi egy épp olyan lelkes gróf, a skót Guyon; ő is most lett ezredes.

— Csak láttuk egymást.

— S köszöntek?

Nevetés.

Csak egy tiszt — egy kopaszra nyírt szemüveges tábornok — visel csaknem tüntetően dísztelen, kopott egyenruhát. Csak ő nem jókedvű. Amikor megszólal, csend.

— A bajt a nemzetőrök okozták. A paraszt csak vasfegyelemben jó katona. Anélkül a legrosszabb. Először is azokat kergettem volna szét, ha már az elején én vagyok a vezér.

— En nemzetőr ezredes vagyok, — kezdi Guyon — és az én tapasztalatom szerint...

De egy szempillantás elhallgattatja.

Ez a szemüveges tábornok itt a „forradalmár”; az első, aki — a sok szónoklat és szavak után — tett is egy keményet: felakasztatott egy grófit, egy Zichyt.

Egy tiszt a kifejező tekintetével már most meglátja benne a jövő emberét. „Azt mondják, — bök Kossuth ajtaja felé — az öregúr már külföldön kurrentáltatott fővezért a magyar seregnek.”

A kopaszra nyírt tábornok még nagyon enyhe gúnnyal:

— Közülünk nem telik ki egy vezér?

— És már kapott is! — teszi hozzá az előbbi, Molnár Ferdinánd.

Újabb hang:

— Szontágh Pali hozza Bécsből. Lengyel!

Újabb hang, némi csöndet teremtve.

— Bem. Bemnek hívják!

— Minden percben várják ide. Talán bennünket is azért kérettek épp mára.

Egymásba fonódó mondatok:

— Az a Bem, aki a múlt héten még a bécsieknek akart forradalmat vezényelni? — Azt ugyan várhatjuk: Bécs körül van kerítve. — Nagy katona! — Az, aki könyvet is írt? — A gróf Bemek közül? — De a rangot a második házasságából való gyermekek nem öröklik, ő meg épp az...

— Tüzér.

A kutatószemű, aki meglátta az elhanyagolt külsőben a jövő emberét:

— Kollégák vagytok. Tanulhattok egymástól.

A szemüveges kelletlenül húzza össze szemöldökét, s fordul arccal az ablak felé. Lent újabb kocsizörgés, patkórobaj. A tisztek az ablakhoz tolnak.

AZ UDVAR MACSKAKÖVEIRE gebékvontá bécsi konflis dőcög be. A kocsis — a bécsi konfliskocsisok jellegzetes ruhájában — ügyel-bajjal kászálódik le a bakról.

A tisztek már fordulnának el az ablaktól, de lent most különös dolog történik.

Kilép a konflisból az utas — jó módú magyar fiatalember — és feltűnő készséggel ő segíti le a bakról a kocsist olyanformán, mintha az volna az úr és ő a szolgál.

Az öreg, le-leejtve nagy kocsiscilinderét, végre a földön van. Főlsántikál az emeletre, besántikál a várószobába. Rögtön — hátat fordítva az ottlévőknek — ül le, húzza fel nadrágját, igazítja lábán a sebkötést.

A tisztek csodálkozva pillantanak hol a jövevényre, hol egymásra.

A kocsissal jött fiatalember közben a titkárral vált szót, bemutatkozik neki: „Szontágh Pál vagyok“, s megy be soronkívül Kossuthoz.

A tisztek nem tudják, hova tekintsenek; a lelkeshangú tiszt veszi fel a fonalat.

— Napoleon alatt inaskodott.

— Kicsoda? — kérdi ingerülten Jablonszky.

— Bem.

— Még mindig róla beszéltek? Mit tudna az itt csinálni! — szól a kopaszra nyírt tábornok.

Csend. Félénk hang:

— Azt mondják, az úkanyja Esterházy-lány volt...

— Itt is van egy Esterházy... No, hol vagy? Rokonod jön!

Nyílik Kossuth ajtaja. A kardos huszárok vigyázzba merednek: a titkáron kívül még egy tiszt s az imént érkezett magyarruhás fiatalember lép ki. A sor a fiatal tábornokon van. Indul az ajtó felé.

A segédtsízt megszólal:

— A honvédelmi bizottmány elnöke bocsánatot kér a soronkövetkező Görgey tábornok úrtól; rendkívüli látogatás. Kossuth Lajos kéreti Bem József tábornok urat.

A töpörödött kocsis csomót ránt a sebkötésre, legyűri nadrágját; közben — alulról fölfelé nézve — szemügyre veszi az aransujtásos daliákat. Föltápászkodik, megindul bicegve, visszalép; a székre teszi a kocsis-kalapot. Az egyik tisztre gyönyörködő, a másikra furcsáló pillantást vet. Ván, aki elragadtatottan tiszteleg, van, aki meglepetésében nem is gondol ilyesmire. Görgey azért nem tiszteleg, mert nincsenek bemutatva. Hidegen, fűhajtással engedi előre a lengyelt. Tekintetük egy pillanatra egymásba akad.

KOSSUTH, AZ „ÖREG“ — most lesz negyvenhat éves — egymásraakott párnákra dőlve, házikabátban a kereveten fekszik derékig betakarva; a papíráradat, a munka itt is körülfolýja. Sápadt.

Bem egyedül közeledik az ajtó felől. Kettejükön kívül csak a segéd-tiszt van a szobában.

Kossuth kezdi a szót, miközben Bemet egy kézmozdulattal helyyel kínálja:

— A história talán már bemutatott bennünket egymásnak. Tábornok úr értesülhetett arról, mi mit míveltünk, s gondolhatja, mit leszünk mívelendők. Én ebben a percben kaptam kézbe tábornok úrnak eme kis életleírásait.

Egy németnyelvű körözőlevelet és egy krajcáros német újságot vesz kezébe; az utóbbiban kezdetleges rajzokkal tarkított cikk Bemről.

Együtt futják át a rajzokat. Azok sorra megelevenednek, ha csak egy rezzenetre is. Mindenütt Bem alakja lép felénk. Látjuk, visszavetítve egy-egy pillanatra a tarnovi szülőházban, mint gimnázistát; a francia hadseregben, amint mellére tűzik a becsületrendet; kísérletező orosz tiszt-ként, amikor épp robbanás éri; a cári börtönben; az első emigrációban; mint könyvkiadót és író; az 1831-es lengyel forradalomban, mint tüzér-őrnagyot, majd ezredest, ahogy maradék tíz ágyújával feltartóztatja a cári tüzérség nyolcvan ágyúját. 1832-ben újra Párisban; 1833-ban Portugáliában, Don Pedro felkelőseregében. Európa minden forradalmában ott van. A kép hova-tovább mindenütt azzal végződik, hogy ő ágyúdörgés és füst-felleg közepette — megsebesül. Sebesülten mentik meg.

Kossuth a végén már mosolyog.

— Tábornok úr minden országban otthagya egy-két porcikáját.

— Cserébe viszont mindenütt kaptam egy-két fontos tapasztalatot.

A visszavetített kép most a forradalmi seregek viszályokozta szét-futását, az elnyomott hadak egységes előretörését mutatja.

— Milyen tapasztalatokat? — kérdi Kossuth.

Bem ujján mutatja:

— 1. Egyesíteni rögtön a zsarnokság minden ellenségét, megszüntetni a szabadság hívei között a viszályt.

— 2. Támadni, mindig, azonnal. A forradalomban a megállás fél vereség.

A visszavetített kép most a jaegerzeileni barrikádokon mutatja: a bécsiek — Bem érvelése ellenére — azt a hibát követték el, hogy akkor is csak védekeztek, amikor támadhattak volna.

— 3. A népet azonnal részeltetni a szabadság áldásaiban. Azonnal megadni neki, amit kívántak. És kívánnak. És kívánhatnak. Vagyis ne csak szavakat. A jobbágynak például most nemcsak jogot, hanem földet is!

Kossuth meghökken.

— Földet?

— Ez a legfontosabb. Aztán . . .

— 4. A tüzéség! A háborút ezentúl az nyeri meg, aki legelőször a távolságot legyőzi.

— Tábornok urat a véletlen, a szabadság útjának véletlene hozta Bécsből Magyarországra?

— Nem. Bécs volt véletlen állomás. Engem a leMBERGI bizottság Magyarországra küldött. Tévétra sIKLIK a szabadság ügye, ha a szabadságkereső magyarok és a szabadságkereső szLÁV népek közé éket vernek. Ma egyedül mi, lengyelek tudjuk őket összebékíteni. Az egész világ szabadságának hadserege lehet a magyar hadsereg! Ezért vagyok itt.

Kossuth közben jegyzetfüzetébe leírta Bem fontosabb mondani-valóit, röviden, pontokba szedve, mintegy csak emlékeztetőül; odaírta azt is: 1848 októBER. Aztán:

— Tábornok úR alkalmasnak tartaná magát e hadsereg vezényletére? Elvei — lefegyverzőek!

— Hadd mutakozzam be előbb tettel is! Melyik az ország legveszélyeztetettebb pontja? — s a térképhez indul.

— Erdély. Csaknem elveszett. Azt sem tudjuk, vannak-e még ott haroképes csapataink. Tábornok úR, elfogadná ezeknek a csapatoknak...

— Elfogadom az erdélyi magyar csapatok parancsnokságát. Mikor indulhatok?

— Intézkedem méltó kíséretéről.

— Egyedül szeretnék utazni.

A TIHUCAI GYŐZELEM

A RMA VIRUMQUE CANO! . . .

Tihuca elé értünk. Keskeny völgy, nagy hegyek közt, erdővel környezve; hosszú o'áh falu. Tihuca olyan erősség, melyet csakis ballonnal lehet bevenni. Mi bevettük gyalog és lóháton.

Az ellen készen várt, tudta jöttünket, a csatározás megkezdődött. Sem mi, sem ők nem tudtuk terjeszteni erőnket, össze voltunk szorítva e Macbeth boszorkányainak katlanában, komisz Urbán főzte az ármány dögkőficát.

A csatározás hosszasan folyt; sem mi előre, sem ők hátra nem haladánk; a IV. zászlóaljából két század csatározott s csatározott hosszasan.

Bemet leemelték lováról, mi is leszálltunk, s követtük.

— Maradjanak helyeiken!

Én kísértem tovább.

Megfordult.

— Mondtam, maradjon helyén!

— Nincsen vezényletem alatt semmi csapat, az én helyem a tábornok úr mellett van.

Reám nézett, s mondá:

— Jöhet!

Elértük a IV. zászlóaljat; mondja:

— Hívják elő a parancsnokot!

A parancsnok előállt.

— Őrnagy úr! Csatározzék további rendeletig, s változtassa a le-génységet, szoktassa a tűzhöz őket.

— Szokva vannak azok, tábornok úr!

— Igaz! hisz ez a Negyedik.

A tömeg és a csatározók közé ment; mi követtük. Hosszasan vizsgálta a helyet (ma úgy mondanák: a terepet). Visszajött, leült egy-kőre, behunyta szemeit, s elkezdett szundikálni; én beszélgettem az őrnaggyal.

A sereg hátul fagyott s türelmetlenkedni kezdett. A csatározás folyt hosszasan, unalmasan. Sok idő telt bele; az öregúr szundikált, néha-néha felnyitá szemeit, s tekintetével újra átvizsgálta a helyet.

Szaladva jön egy altiszt, s jelenti:

— Őrnagy úr! a mieink hátrálnak; azt kérdi a százados úr: men-jen-e hülfre?

— Was sagt er? — kérde a tábornok tölem.

Lefordítám.

Az öreg úr teljesen fölébredt, kitörle szemeit s levevé a nagykendőt fejéről.

— Hagyja, hogy hátráljanak, s ha a csatárok közel lesznek a zömhöz, veressen takarodót.

— Fel tudom én tartani, tábornok úr!

— Ne okoskodjék!

Az öreg szemei villogni kezdtek, dörzsölte kezeit, és mosolygott . . . a kő fújva volt.

— Menjünk.

MIDŐN AZ ÁGYÚKHOZ ÉRTÜNK, a IV.-nél takarodót vertek. Mikes vágatva odalovagolt.

— Jelentem, tábornok úr, az előcsapatnál takarodót vernek; megyek, s felfogom őket.

— Veressen ön is takarodót!

Mikesbe elfagyott a szó; mi sóbálványok levénk.

— A lovamat! — Feltettük a lóra.

Megfújták a visszavonulót.

A sereg ott állt álmélkodva, mint a borjú az újkapu előtt . . . „Conticuere omnes, intentique ora tenebant!”

A BÉCSI LÉGIÓTÓL jön két legény, elővezettetik magokat a tábornokhoz. Megáll előtte a két virágszál legény, mint öntött vasszobor, s mintha Pygmalion lelket lehelt volna beléjük, szalutálnak. A vén ember összeráncolja homlokát, szemeivel kemény tekintetet lövell rájuk, s durva, parancsoló hangon kérdi:

— Mi kell?

— Tábornok úr! mi megesküvénk, hogy hátrálni nem fogunk; előre megyünk, de hátra nem! Ezt akartuk jelenteni.

— És önök ma esküszegők lesznek! Mit tudja a kéz, hogy mit akar a fő? — Egy tiszt felé fordulva: — Vezesse elém a légiót! Önök kövessenek!

Megindulánk visszafelé. Mindenki káromkodott, s éktelenül szídták az öreget.

Egy félóráig hátráltunk, az ellenség hajtott bennünket. A keskeny völgy kanyarulatánál tágasabb helyre értünk, a tábornok előrelovagolt, Mikest maga után parancsolta.

E közben a légió megérkezett; az öregúr maga köré gyűjté őket, s csak annyit mondott:

— Meghalni könnyebb, mint engedelmeskedni! Honnan tudja a kéz, mit gondol a fő? El vannak-e látva élelemmel?

Bámulva nézett a légió, parancsnokuk durcásan felelt:

— El!

— Van-e pálinkájok?

— Nincsen.

A tábornok felém fordult:

— Töltesse meg a légió kulacsait.

— Falatozzanak, pihenjenek, estig nehezen fognak enni. Látják azokat a hegyeket? Meredekek és kősziklásak; meg tudják-e mászni?

— Megkísértjük.

— Idehallgassanak! Önök felmásznak a sziklákra, elrejtik magukat az erdőben, hagyják az ellenséget, hogy üldözzön bennünket. Ha lehet — és ezt szeretném! — kerüljenek hátokba, ha nem sikerül, támadják oldalba. Ne löjenek, előre a szuronyokkal! Önöktől függ a mai nap győzelme. Ha visszaverem őket: egyidejűleg érkezzenek velők Tihucára; ha lehet, még előbb. S most mehetnénk — in Gottes Namen, isten hírével!

A hályog lehullott szemeinkről.

A légió lelkesülten elkiáltá magát:

— Vivát Bem apó!

Hajtott a német bennünket, s mi hátráltunk hűségesen, nagy kedvünk telt benne. Állásokat foglalva, azokat védve, hagytuk magunkat belőlük kiveretni.

Egy völgykanyarulatnál megállt az öregúr. A sereg mogorván, kedvetlenül, szomorúan, szégyenletesen haladt el mellette. Mi tudtuk a hadi cselt. Ők nem is sejték.

Midőn az ágyúk e helyre értek, magához rendelé az ütegparancsnokot

— Látja ön azt a helyet ott?

— Látom, — felelte a tüzértiszt rosszkedvűen.

— A négy utolsó ágyút állítsa ott fel, amennyire csak lehet rejtek-ütegben; kettőt jobbra, kettőt balra, ott a domb aljában; — ez a leghosszabb távlat az úton; ide vágytam. Vegye célpontul az országút közepét, abban az irányban, ahol az a fa áll; töltesse kartáccsal. Elmehet!

A sereg hátrált, az ellenség diadalmasan üldözött. Midőn az Alexanderek mellett elhaladtak, megszólítá a zászlóaljparancsnokot:

— Keller őrnagy úr! Ön két századdal ágyú-fedezeten marad, a többit tartsa rezervában. Teleki őrnagy úr, vágtsa le Mikes alezredeshez, mondja, ahol alkalmas helyet talál, állítsa fel a seregét s legyen készen; a lovasságot rezervába!

Én csakhamar megtaláltam Mikest, s átadtam neki a parancsot. Mikes mosolygott.

— Fene ember az öreg!

— Kani gyerek!

Visszatértem a tábornokhoz; éppen akkor vették le lováról.

Az öreg szénája rendben volt.

ODASÁNTIKÁLT AZ ÁGYÚKHOZ, felnyitatta a lőszerládákat, beléjük nézett, s mint édes jó anya rég nem látott gyermekének hazatértét az anyai szeretet boldog mosolyával üdvözli, s elmereng tekintetében, úgy nézte ő kedves magzatait, azt a négy darab hatfontos ágyút.

Az öregúr kezdett átszellemülni.

Búsan lépdelt a IV-ik, ők szaladtak meg, és nem tudták miért . . . Amint a tábornok mellett elhaladtak, lesüték szemeiket. Hannibál serege Capuánál, a magyarok Várnánál . . .

— Messze van-e az ellenség? — kérde Bem.

— Nyomban követ bennünket!

— Gyors léptekben hátráljanak; helyre van szükségem!

Sebesen hátráltak.

Hallatszott a dobszó, az ellenség üldözött keményen. Az osztrák-német verte a „Kossuth-kutyák“-at! . . . Bem megszaladt! . . . *Éljen a gleichberechtigung* . . .

Kibukkantak az útkanyarulatból.

Az öregúr egyik ágyújára hasalt, s halkan mondá:

— Nicht schiessen! Nem kell löni!

Végignézett két ágyúján, s közelebb inté a parancsnokot.

— Egy gondolatnyival lejjebb, inkább a lábat, mint a főt, az talál!

— Hagyta őket jönni, közeledni.

Mikor a célponthoz ért a hadoszlop közepe, elkiáltá magát:

— Jetzt, schiessen! schnell laden! Most löni! sebesen tölteni!

A rézbika bömbölt, a hó porzott, a „kájzerlikek“ hullottak rakásra, mint a kéve; az öregúr magasztosult . . .

A kolonn megállott habozott, nem tudta előre-e vagy hátra. Egy tiszt kiugrott a sorból, s elkiáltá magát:

— Fällt das Bajonnet, — im Sturm!

A négy rézbika egyszerre bömbölt, a füst elfedte a láthatárt, el az úteget; nem látszott semmi; csak egy rikácsoló hang kiáltá folyvást sebesen: tölteni és löni!

Így folyt ez percekig a sötétben, csak a közelgő dobpergés hallatszott, mind közelebb, mind közelebb.

A rikácsoló hang újra hallatá szavát:

— Alexanderek! szuronysegezve előre!

S megindult az ember-kőfal. — Hallottuk a csata rivalgását, a fegyverek ropogását, a szuronyok pengését, az ágyúk mennydörgését jajkiáltást és káromkodást; de látni nem láttunk semmit. Éjszaka volt nap-pal, és sötétben ment a gyilkolás, árnyékban a mézszárlás, sűrű füst és ködben az öldöklés.

És ez tartott jóideig!

Végre a szél lecsapott a havas ormárról, s magával ragadta a füst-felleget; a nap kisütött, a láthatár fényben ragyogott, s mint ködfátyol-

képen: élénk tárult egy nagyszerű, egy irtózatoss, egy borzasztóan szép jelenet.

Az Alexanderek péle-méle a császáriakkal, sűrű tömegben összekeveredve, mint tengerbe a hering-uszat, ember-örvény a gyilkolás tengerében, forgószél a halál mezején.

A halálos szúrás volt kegyelem, a szívbe mártott szurony az irgalom, a halálos vágás a megbocsátás.

És ott állott átszellemülve, megdicsőülve az a kis piszeorrú, sebes pofájú, csúf vén polyák; glória övezé dicső fejét, szép szemei ragyogtak a meggyőződés gyémánt sugarától; felegyenesülve, mint a haladó, vezérlő tűzcszlop a vándorló nép előtt, a bujdosás pusztáján, a menekülés sivatagjain.

Olyan volt ő ott mint az Úr transzfigurációja, színátváltozása; a katonának a hősbé, a szabadság katonájának az evangelistába, a polgárkatonának az emberbe!

Ott állott átszellemülve, megdicsőülve, az ő ragyogó szépségében, lélekemelő nagyszerűségében: Bem József tábornok, „Osztrolenka véres csillaga!“ ...

A TÖMEG NEM HALADT sem előre, sem hátra; ott kavargott, mint Scylla vagy Charybdis örvényei; forgott, mint ördögmotollája a gyűlöletnek, óriási ember-helise a gyilkolásnak.

Ott ült lován felegyenesedve a vén ember, kezében tartá ostorát, egyetlen fegyverét, s nem a csatát nézte, hanem fürkészte a helységet, mintha a tájképet akarta volna levenni.

A csata folyt halkan, csendesen; az ágyúk hallgattak, a puska is csak gyéren szólt, úgy egybe volt keveredve a két harcoló fél, hogy ágyút használni nem lehetett.

Sok ideig tartott ez így.

Nekem úgy rémlett, mintha a mieink hátrálnának, de majd csaknem észrevétlenül.

Végre megszólalt az átváltozott ember:

— Na, hála Istennek! ezt vártam. Hívják ide Mikest.

Mikes megjött.

— Édes barátom! — E megszólítást ritkán, csakis ünnepélyes alkalmakkor használta. — Látja ott azt a helyet, hol a patak legkeskenyebb? Afelett van egy kis fennsík; a hó meg van fagyva, megbírja az embert; küldjön fel oda egy századot, ha fele feljut, az is elég; tegyenek onnan egynéhány lövést az ellenségre, s aztán haladjanak Tihuca irányában. Ön egy egész zászlóaljat és egy csapat huszárt magához véve, idejön; s aztán nézzen egy heccet!... Tihuca be van véve!

Amint Mikes hadoszlopával megérkezett, s a század átgázolt a patakon, majdnem övig a vízben huszonhat fok hidegben (a hegyi patak a ha-

vasok meredélyein oly rohamos sebességgel zuhog alá, egész sziklaköveket ragadva és görgetve magával, hogy a legkeményebb hidegben seín fagy be medre, s csakis a partok mellett jegesül és zajlik), — a tábornok takarodót veretett, a mieink kezdtek kiválni a vegyes tömegből, s szép rendben hátráltak, Kofler őrnaggyal élükön.

A tábornok Mikeshez fordult:

— Alezredes úr! figyeljen! Két század Alexanderrel fogja fel a hátrálókat, s mikor túlhaladták őket, akkora tömegben, amekkorát a hely megbír: szuronysegezve neki! vegye be Tihucát; én követni fogom.

A két Alexander század felfogta a hátrálókat, meggyéríté sorait: szuronysegezve az ellenségbe hatolt; a hegyoldalról is megkezdődött a lövöldözés — haladtak előre. Az ellenség sebesen hátrált. Mikes üldözé: mi nyomban követtük.

Az ellen hátrálása futássá vált. Azon helyen, hol a légió felmászott volt, futásuk vadult; kezdték a bornyúkat vállaikról levetni, s elbújni a bokrok, fák, sziklák mögé.

A sebesültek úton-útfélen fetrengtek, irtózatos volt jajkiáltásaikat hallani, a vér alig folyt, a seb kétszeresen fájt, mert a forró golyók-lötte lövéseket a szuronyszúrásokat. a kard vágásait a hideg megvette, a meleg vér ráfagyott, s a zúzmara ellepte.

Tihucához közeledtünk, de a harc már nem folyt, csak a vad futás és a sebes üldözés hátul; jaguár-csapat gazellákat üldözve.

A légió Tihuca előtt állt tömegben; odaérkezésök előtt az ellen már elhagyta a falut, s komisz Urbán megmenekült ágyúival. Egynéhány tisztet fogtak el.

A légió előre szegezé szuronyát, s az ellenség két tűz közt idestova szaladgált nem tudván, merre menekülni. Oly irtózatos zavar támadt köztök, melyet leírni lehetetlen.

Fegyvereiket nem tehették le, azt futás közben dobálták el; a légió csak immel-ámmal puskázott közéjük, únta, restelte a fegyvertelenekre lődözni.

Végre Mikes előre lovagolt, s a légióra kiáltott:

— Hagyjátok őket futni; nem kell fogoly, mert drága a kenyér!

Aki akart, mehetett, vagy jobban mondva, szaladhatott isten hírével.

Felállíták a sereget a főúton. A tábornok a csapat elébe lovagolt.

Mikes jelentett. A tábornok halkán odaszólt valamit Mikesnek, mire az intett kardjával, s harsány hangon vezénylet:

— Figyelj! A tábornok úr beszédet akar mondani.

A mellettem álló Szalbeck fülembe súgja erre:

— Ez bizony el is maradhatott volna ebben a nagy hidegben.

— Nem lesz az hosszú. — válaszolám.

Azonban a tábornok Mikeshez fordult:

— Kérem, ezredes úr! — az alezredesből ezredes lett — vezényeljen: vállhoz! fordítsa le, amit mondani fogok.

Az öregúr meggondolta a dolgot, gondolám magamban, s hosszasan fog beszélni, mert „vállhoz“-t parancsolt.

Mikes is összeráncolta homlokát, feszülten figyelt, hogy majd szó szerint mondja utána.

A tábornok a sereg felé fordult:

— Gyermekeim! — e megszokott megszólításért csinált belőle a székely góbé „Bem apó“-t. — Gyermekeim! üdvözlöm önöket; fél Erdély a mienk!

Ezt ugyan könnyű volt lefordítani.

AZ ERDÉLYI HADSEREG

Mi ne győznénk? hisz Bem a vezérünk,
A szabadság régi bajnoka!
Bosszúálló fénnel jár előttünk
Osztrolenka véres csillaga.

Ott megy ő, az ősz vezér; szakálla
Mint egy fehér zászló lengedez;
A kivívott diadal utáni
Békességnek a jelképe ez.

Ott megy ő, a vén vezér, utána
A hazának ifjúsága, mi,
Így kísérik a vén zivatart a
Tengerek szilaj hullámai.

Két nemzet van egyesülve bennünk,
S mily két nemzet! a lengyel s magyar!
Van-e sors, amely hatalmasabb, mint
E két nemzet, ha egy célt akar?

Egy a célunk: a közös bilincset
Összetörni, melyet hordozánk,
S összetörjük, esküszünk piros, mély
Sebeidre megcsúfolt hazánk!

Küldd elénk, te koronás haramja,
Légiónként bérszolgáidat.
Hogy számodra innen a pokolba
Holttestökből építsünk hidat.

Mi ne győznénk? hisz Bem a vezérünk,
A szabadság régi bajnoka!
Bosszúálló fénnel jár előttünk
Osztrolenka véres csillaga.

NÉGY NAP DÖRGÖTT AZ ÁGYÚ . . .

Négy nap dörgött az ágyú
Vizakna s Déva közt,
Ott minden talpalatnyi
Földet vér öntözött!

Fehér volt a világ, szép
Fehér hó este be,
Úgy omlott a piros vér
A fejr hóra le.

Négy hosszú nap csatáztunk
Rettentő vad csatát,
Minőt a messzelátó
Nap csak nagynéha lát.

Mindent megtettünk, amit
Kívánt a becsület . . .
Tízannyi volt az ellen,
Győznünk nem lehetett.

Szerencse és az isten
Tőlünk elpártola,
Egy pártfógo maradt csak
Velünk: ez Bem vala.

Oh Bem, vitéz vezérem,
Dicső tábornokom!
Lelked nagyságát könnyes
Szemekkel bámulom.

Nincsen szóm elbeszélni
Nagy hősiségedet,
Csak néma áhitattal
Szemlélek tégedet,

S ha volna ember, kit mint
Istent imádanék,
Meghajtanám előtted
Térdem, meghajlanék.

S nekem jutott a vészes
Dicsőség, hogy veled
Járjam be, oh vezérem,
A csatatéreket.

Temelleted lovaglék
A harc veszélyiben,
Ahol az élet pusztul
És a halál terem.

Sokan elhagytanak, te
Rendíthetetlen agg,
De ügye, téged, ügye
Én el nem hagytalak?

S lépésid mindhalálíg
Követni is fogom,
Oh Bem, vitéz vezérem
Dicső tábornokom!

EGY GONDOLAT BÁNT ENGEMET

Egy gondolat bánt engemet:
 Ágyban, párnák közt halni meg!
 Lassan hervadni el, mint a virág,
 Amelyet titkos féreg foga rág;
 Elfogyni lassan, mint a gyertyaszál,
 Mely elhagyott, üres szobában áll.
 Ne ily halált adj, istenem,
 Ne ily halált adj énnekem!
 Legyek fa, melyen villám fut keresztül,
 Vagy melyet szélvész csavar ki tövestül;
 Legyek kőszírt, mit a hegyről a völgybe
 Eget-földet rázó mennydörgés dönt le...
 Ha majd minden rabszolga nép
 Jármát megúnva, síkra lép,
 Pirosuló arccal és piros zászlókkal
 És a zászlókon eme szent jelszóval:
 „Világsszabadság!”
 S ezt elharsogják,
 Elharsogják kelettől nyugatig,
 S a zsarnokság velök megütözik:
 Ott essem el én,
 A harc mezején,
 Ott folyjon az ifjú vér ki szívemből.
 S ha ajkam örömteli végszava zendül,
 Hadd nyelje el azt az acéli zörejt,
 A trombita hangja, az ágyúdörej,
 S holttestemen át
 Fújó paripák
 Száguldjanak a kivívott diadalra.
 S ott hagyjanak engemet összetiporva. —
 Ott szedjék össze elszórt csontomat,
 Ha jön majd a nagy temetési nap,
 Hol ünnepélyes, lassú gyászzenével
 És fátyolos zászlók kíséretével
 A hőseket egy közös sírnak adják,
 Kik érted haltak, szent világsszabadság!

BEM TÁBORÁBAN

Vízakna, február 3. 1849

BEM TÁBORÁBAN VAGYOK. Alkalmasint nekem van az egész táborban legkevesebb dolgom, s mégis csak annyira érek rá, hogy a történeteket és történendőket csupán rövid vázlatban futólag közölhetem. A januárius 21-i Szeben alatti véres csata után, melyben nem az ellenség, hanem a fátum kényszerített hátrálni, seregünk Szelinekre vonult s onnan kétízben verte vissza diadalmasan a császáriakat. Soha vezér, soha sereg dicsőbb hősiséget nem fejtett ki, mint a mieink e két alkalommal. Most csak ennyit mondok rólok; később amennyire tollamból telik, örökíteni fogom őket. Szelinekről január 31-én ide jöttünk át Vízaknára, amennyire én értem azért, hogy Temesvár és Szeben közötti közlekedését a császáriaknak megszakítsuk, s ez tökéletesen sikerült. Egy osztály Kemény alezredes vezérlete alatt előnyomult Déva felé, hogy az Aradról jövő Beke őrnaggyal egyesüljön, s a Temesvárból Szebenbe érkező ember- és lőszerbeli segítséget elfogják, ami ezóta megtörtént. A lefoglalt szászsebesi posta leveleiből, miket Kemény már megküldött tábornokunknak, kitűnik, hogy a szebeni lakosok és a császári katonák Szebenben igen gonoszul vannak. A császáriaknak sem pénzök, sem kenyerek, sem lőszerük, s a lakosság kétségbeesett félelmek közt.

Útban van hozzánk Háromszékből nyolcezer és Csíkszékből három ezer székely, de ezeket be sem várva, mihelyt Beke őrnagy megérkezik, azonnal megrohanjuk Szebent, s Bemtől az utolsó honvédig reméljük, hisszük, hogy urai leszünk Szebennek. amivel annyi van mondva, hogy Erdélyben tönkre lesz téve a reakció utolsó íziglen. Akkor aztán megyünk vezérestül, seregestül a Tisza partjaira, hogy a rónák hazájának is megmutassuk diadalmas zászlóinkat... megyünk bérci folyamok gyanánt, mint hajdan a Bethlenek, Rákócziak, Thököliek, s hullámainkon visszük a szabadság bárkáját!

Debrecen, febr. 15. 1849

A MAGYAR HADTÖRTÉNET nem legszerencsésebb de legdicsőbb napjai után írom e sorokat. Az erdélyi táborból érkezem; a kiállott óriási fáradaImak után jól esnék egy kicsit melegednem és pihennem családi

tűzhelyemnél, de kiszakítok drága perceimből néhányat, hogy tudassam a hazával, ha csak röviden is, az erdélyi utolsó eseményeket, melyek a gyávákat talán csüggeszteni (ami különben semmi veszteség), de a bátrakat még inkább lelkesíteni fogják, mert a valódi férfira nézve nem lehet lelkesítőbb példa, mint a balsorsban is meg nem tört, sőt meg nem hajlott emberek működése. — Bem februárius elsején, mint már előbb megírtam seregével Vízaknára vonult át, s ott 4-éig csendesen voltunk. Febr. 4-én kijött elénk az ellenség Szebenből, hol erdélyi minden, de minden erejét összepontosította. Vízakna előtt megtámadott bennünket; a szó betű szerinti értelmében 10-szer, mondd tízszer nagyobb ereje volt, mint nekünk. Négy óráig tartó ütközet után, mely egyike volt a legvéresebbeknek, miket e korban vívtak a magyar seregek, kénytelenek voltunk hátrálni. Kölcsönös ágyúzás közt értünk Szerdahelyre, az első állomásra; az ellenség csaknem odáig követett. Szerdahelyt megpihenvén, éjjél után indultunk Szászsebes felé, hova virradatkor értünk, s hol a gyulafehérvári garnizon, mely értesítve volt visszavonulásunkról. ágyúszóval fogadott. Egy órai ágyúzás és csatártűzelés után rohammal vettük be Szászsebest, melyet a fejeváriak eszeveszett futással hagytak el; zsákmányunkul egy pár töltényes szekér jutott, mi nekünk igen jól esett. Dél-tájban utolérték bennünket a szebeniek, csatárainkat egy pár órai harc után beszorították a városba, s ágyúztak ránk késő estig, de sikertelenül. Másnap reggel az éjen át ismét tetemesen szaporodott ellenség csaknem egészen körülvelt; egyszer jelentik Bem tábornoknak, hogy parlamentér jött. Bem azt felelte, hogy küldjék őt vissza. A parlamentér lengyel, mondja a jelentő. „Annyival inkább, felelt Bem; olyan lengyellel nem beszélek, aki most ausztriai szolgálatban van.“ Mindamellettt eléje vezették a parlamentert, de a tábornok röviden csak azt mondta neki: „nem alkuszom“, s ezzel kikísértette őt. Ezalatt mi is vonultunk ki a városból Szászváros felé. Félóránkra haladtunk, midőn az ellenség észrevette kitakarodásunkat, s ekkor egész erejével utánunk rugaszkodott, s így jöttünk szakadatlan ágyúzás között, mely azonban semmi veszteségünkbe nem került, valami egy óránkra Szászvárostól, hol egy falut fölgyújtottunk, miáltal ketté lett vágva az út közöttünk s a császáriak között. Este volt, mikor odaértünk. Azt gondoltuk, egész békével húzódnánk be Szászvárosba, de csakhamar megdördültek előttünk az ágyúk; a szász és oláh népfelkelés fogadott bennünket. Szászvárost is rohammal kellett bevennünk. Virradat előtt jött a jelentés, hogy a szebeniek utolérték. Visszamentünk elénk, s mintegy két óráig harcoltunk velök, nem a diadalért, mely lehetetlen volt, hanem a becsületért, melyet annyi bajnak utána is épségben hoztunk meg aznap délben Dévára, hol a Magyarországból érkezett seregcsalattal egyesültünk. Ez volt 7-én; 8-án én elhagytam (de csak rövid időre) a tábornokot, hogy ő másnap azonnal indult visszafelé, s hiszem, hogy seregünk most ismét, ha Szebenben nincs is, bizonyosan Sze-

ben alatt van, és nem sokára benn lesz. Azon sereg, mely négynapi szinte szakadatlan csatatózban úgy viselte magát, azon sereg, melyet Bem vezérel, lehetetlen, hogy ne győzzön! Szeretném Bemet egész nagyságában felmutatni a nemzet, a világ előtt, de ahhoz több és nyugodt idő kellene, hogy lelkem minden erejét összeszedhessem, — most csak e puszta vázlatban leírt tények szóljanak mellette. Bármily derék hős volt e sereg, az, hogy egy csomóban és épségben maradt e viharos napok után, egyedül tábornokának érdeme.

DAMJANICH

DAMJANICHOT előbb már láttam valamelyik ágyúzás alkalmával; ha nem tévedek. Turia előtt volt. Akkor még csak őrnagy, s legénysége, többnyire pesti jurátusok előtt nagy katonai szigora miatt rossz hírben állott. Bezzeg később imádták, — aminthogy már az első jelenetnél én is fejembe vettem, hogy ez ember a világ legnagyobb katonája lehet. Az öltözet sokat tesz a katonánál, s akkor ő nem díszben, csak vászonkitliben úgyszólván pongyolában volt, gondolom, hogy mély megvetését fejezé ki a harc kisszerűsége s előre látott sikertelensége fölött; mert akkor még — eléggé csodálatos! — osztrák tábornokok — Eder, Bechtold voltak vezéreink, akik a bécsi kamarillának engedelmeskedtek, s szándékosan hátrányukra intézték a hadműveleteket. Ő mindezt tudhatta, s azért viselte magát oly egykedvűen. Az ágyúgolyóknak kitett domboldalon állott, szivarozva oly nyugalommal, aminőhöz hasonlót egész életemben nem láttam, nemcsak, de aminőre képesnek embert nem hittem! Máig is emlékszem e benyomásra, még gondolataimra is, melyek e jelenetnél agyamban támadtak.

A félelemnek kisebb fokai a nyugtalanság, az izgatottság. Lehet valaki elszánt, sőt vakmerő, de amidőn füle mögött puskagolyó sivít el, vagy tőle nem messze ágyúgolyó ütődik a földbe, melynek iszonyú bűgását is hallja, akár csak egy szóval vagy valamely mozdulattal legalább, ha csak egy félrenézéssel is kifejezi, hogy azon dolog iránt legalább is — nem közönyös. Némelyik valamely élcet mond, vagy egyet káromkodik. A másik szomszédját bátorítja, a harmadik előre akar rohanni, a negyedik kissé remeg is, de azért kész az attakra, sőt éppen azért szeretne mozogni, hogy úgyszólván érzéki félelmét elpalástolja. Volt egy társam, ki igen beteges, gyöngéalkotású, hebegő egyén volt, s akit, midőn közöttünk egy társunkat az ágyúgolyó megölte, látható remegés fogott el, de azért erősen állította, hogy ő nem fél, s kész az ágyúk ellen rohanni, de — úgy mond — idegei gyöngék. Ez a kis S... (tehetséges író) volt, aki később csakugyan kimutatta elszántságát, mert barátaim beszéltek, hogy egyszer egy ágyúüteg elleni rohamban kitüntette magát.

Valóban sok ember, s ilyenek a szobai nevelésűek, nem is éppen a haláltól félnek, hanem a véres jelenetek, az iszonyúan megcsonkított hul-lák látása hat ehhez szokatlan idegeikre.

A nyugtalanság e különféleképpen nyilatkozó jeleit szemlélgetve,

magammal mintegy megelégedve valék, midőn a szoborként oldalvást ácsorgó Damjanichra pillanték. kiről aztán sokáig nem bírtam szemeimet levenni. És minél tovább néztem, annál megfejthetlenebb lélektani rejtélynek tetszett előttem magatartása, és egyszersmind az önmagammal megelégedés is kezdett csöndesen elszomorodásba átváltozni. Kezdett előttem világos lenni, minők lehettek azon rendkívüli lények, kik a görögöknek mintául szolgálhattak arra, hogy képzeletükben a hadisten eszményét megalkossák. Kétségkívül azon érzet ösztönözte erre őket, melyet olyan emberek látása szült bennök, kiknek lelki nagysága az ő emberi közönséges mértéküket meghaladta. Az a nyugalom, amelyet órahosszat bámultam e rendkívüli hős lényén, csakugyan emberfölöttinek tetszett előttem. Ha babonás tudtam volna lenni, azt hittem volna, hogy biztos titka van, melynél fogva tudja, hogy semmi baj nem környékezi. Vizsgáltam arcát, s azon a belső nyugtalanság vagy aggodalomnak még árnyékát se láttam. Egész mozgása abból állt, hogy időnkint szivarát, szájához emelte, vagy hamuját leverte. Bármilyen zaj támadt körülte, még csak fejét se billenté. S mindez oly önkéntesnek, olyannyira természetesnek tűnt föl, mintha ő maga sem találna abban semmi különöset, hogy hasonló körülmények között ily hidegvért tanúsít.

Ha valakire ujj közül kiszorított ártatlan cseresznyemaggal lődöznek, noha tudja, hogy az már csak nem veszélyes, de legalább szemeivel hunyorgat; — Damjanichnak még szempilláit sem izgaták a süvöltő golyók, olyan lassúkat pillongatott, mint midőn ebéd utáni csibuk mellett el akar az ember „szundítani“.

Képzeltető a csapatok lelkesedése, midőn e nagyszerű egyéniség, kit akkor már a harci hír s dicsőség szárnyaira emelt, tábornoki díszegyenruhájában előtünk megjelent. Nagy hatást szoktak tulajdonítani egy harci riadónak, dalnak, indulónak, vagy lelkes kiáltványnak. Én is tudtam lelkesedni a Marseillaise-en, Rákóczi-indulón, de azt mondhatom, hogy Damjanich alakja éppen oly buzdító a vakmerőségig bátorító volt, mint akár a Marseillaise vagy a Rákóczi-induló. Hazámban sok daliás alakot láthatni, de oly impozant, hősies alakot, mint Damjanich, soha nem láttam.

PERCZEL MÓR

KATONA, de forradalmi. Hevenyészett katona, de lángeszű. Rög-tönzött függetlenségi harcunknak minden tábornoka képzetesebb katona volt, mint ő. De többször egyik se ütközött, több csatát egyik se nyert. Igaz, hogy vesztett is csatákat. Guerilla-csatározásra teremtette őt a gondviselés. Csak a sors véletlene volt, hogy mindig sík földön csatározott. Ha a magyar faj hegyek között lakik, s ha a sors őt és seregét hegyek közé segíti: függetlenségi harcunk éveken, tán évtizedeken át tart.

Nemcsak verekedni tudott, hanem hadsereget toborozni, összeállítani s felszerelni is. Kettőt állított össze. Az első 1848-ik évi szeptemberben. Ezt elnevezte Zrínyi-csapatnak. A másodikat 1849-ik év tavaszán az orosz betörés ellen. Erélye, vakmerősége, rajongó lelkesülése oly erős volt, hogy hozzá senki se hasonlított. A mesés napkelet hősei rajongtak úgy vallásukért, s küzdöttek, véreztek, s éltek-halak úgy hitükért, mint ő a szabadságéért s hazánk függetlenségéért.

Rajongását be tudta oltani híveibe is. Midőn második seregét túl a Dunán összetoborzotta: egy franciskánus barát volt toborzó segítsége. A keresztes háborúk nem ismertek rajongóbb barátot. Gasparich Kilit volt a barát neve. 1854-ben akasztották fel Pozsonyban. Mikor ez Zalában toborzott önkényteseket Perczel részére, azt mondta a hallgatóknak:

— Két fiát küldte hozzánk az isten. Az egyik volt Jézus Krisztus minden nemzet számára, a másik volt Perczel Móric a magyar nemzet számára. Most elviszlek benneteket ehhez, azután majd amahhoz.

Így tudta lelkesíteni embereit.

„A MAGYAR NEMZET ÉLŐ ESZMÉNYÜLÉSE VOLT Ő”

HADSEREG ÁLLOTT ELŐ, fegyvertelen, ruházatlan, tanulatlan, mely megindult, és elvette a századok óta iskolázott fegyelmezett nagyobb számú ellenségtől a fegyvert és azzal leverte azt.

Nem így volt-e?

A honvédek megverték a tíz oldalról előtörő ellenséges hadakat. Igen, a honvédek. De ki teremtette a honvédet?

És ki tette olyanná a honvédet, aminővé lett? Talán hadvezérek?

Ah, hiszen maga a fővezér egyebet se tudott eleinte, csak kétségbeesni e sereg látása fölött.

Honnán hát a történelemben halátlan eset, hogy egy tanulatlan, készületlen sereg jobb legyen saját iskolázott vezéreinél, és ahelyett, hogy azok vezessék őket, ők ragadják magukkal előre vezéreiket?

„Tiszteljétek a közka onákat, nagyobbak ők, mint a hadvezérek.”

Valóban, e honvédsereg csinált magának jó hadvezéreket. És ki csinálta a hadsereget?

Az istennek ama különös kedvezménye, hogy a nemzet géniuszát oly mérvben összpontosítsa egyetlen emberben, mint még soha máskor az emberiség történetében.

És innen van, mert különben egyenest csodának kellene tartanunk, hogy soha még egy ember oly mérvben hatni nemzetére képes nem volt, mint ő.

Valóban, bírt ama csodálatos varázssal, hogy szellemét egész népébe tudta belehelni, és ihlettsége, lelkesedése villanyát átvezetgetni az egész országon.

Egy szó ajkairól, s az előbb faragatlan, lelketlen, holt tömeg egy perc alatt hazafivá, katonává, hőssé vértanúvá lőn avatva!

Ah még élnek tanúi e csodatételeknek.

A küzdelem legsötétebb napjai állottak be; a hadi szerencse napfogyatkozásának sötétsége borította el a hazát. 1849 február eleje táján lehetett; szorongó kétely itt-ott kétségbeesés ült az arcokon.

De kunyhókban és cserény mellett fölhangzott a mélabús zsclozsma:

*Kossuth Lajos azt üzente,
Elfogyott az ezeredje...*

— — — — —
Mindnyájunknak el kell menni.

És zászló alá sietett a szegény pásztorfiú, kinek „nem volt semmije a hazában, de ő egészen az övé volt“.

Mert Ő mondta, hogy „el kell menni“: Kossuth mondta. Ezzel meg volt mondva minden.

Aztán kapott a kezébe egy rozsdás fegyvert vagy kardot vagy kaszát, ami jutott. Azzal beállították a sorba, és ha csak idő vagy tér engedte, az új csapatot bevitték Debrecenbe, „fölvatásra“.

A csapat fölállott a kormányzó laka előtt és várakozott.

Egy ilyen csapatot volt alkalmam látni hasonló jelenetnél. Az alföldi puszták legvadonabb részéből valók lehettek ezek meglehetősen lovakon, de csak félig-meddig fölszerelve, komor, csaknem kedvetlen arcokkal. A zordonság e pusztai lakosoknak természetében áll, de ekkor egyéb oka is lehetett, ha éppen vigák nem voltak. Éppen híre ment, hogy már csak egy csatavesztéstől függött a nemzeti ügy végbukása, és ez egy csatát — Bem elvesztette Erdélyben. A rossz hírt ugyan senki sem akarta hinni, de azért nyugtalanította a kedélyeket. A nép csődült, azon reményben, hogy a kormányzó beszélni fog a csapathoz.

Harsány éljenzés közt, néhány törzstisztől követve, honvédsípkában, a csapat elé állt Kossuth, s igen rövid beszédet, néhány lelkesítő szót intéze hozzájuk.

Egyszerű szavak voltak ezek, igen különbözők ama fényes beszédektől, melyeket a nemzet értelmiségéhez szokott tartani, és melyek közül a legnagyszerűbbnek tanúja lehetni szerencsés valék.

És mégis — leírhatatlan volt e szavak hatása. Az egész csapat, mely előbb oly mozdulatlan, lelketlen, holt tömegnek látszék, egyszerre mint valami életadó isteni szikra által fölgúyjtva, mintegy harcolni látszék lelkében az elragadtatással, nem tudván, miként adjon annak kifejezést. Minden egyes szó galvanikus hatása látható jelekben nyilvánult. A keblek dagadtak, a karok emelkedtek, a kardok villogtak, a szemek szikráztak, s alig fékezhető türelmetlenség szállta meg az egészet, vajha mindjárt e pillanatban az ellenségre rohanhatna.

És a még előbb készületlen, fölszéreletlen, hogy úgy mondjuk, nyers tömeg e pár perc alatt kész katonává, lovaggá, rendületlen hőssé volt ütve, mely, ha vezérei el nem árulják, a világ legrettentőbb veterán hadait semmivé teendi!

A történetíró hasztalan törekednék ez ótestamentomi csodák titkainak hű magyarázatát adni. Az egy újabb nemzeti mítosz tárgya lesz, mint minden, ami az emberi művészet és képzelem közönséges eszközeivel visszaadhatlan, megmagyarázhatlan.

Aki csak azt fogja őrála írni, hogy a világ legnagyobb szónoka volt, azzal még nagyon keveset, majdnem semmit sem mondott. Igaz, hogy a képviselőházban mondott beszédei a szónoklat utól nem ért remekei, és ott még érthető lesz az utóvilág előtt a hatás, melyet azok előidézték, de azt a néhány közönséges szót, melyeket például a csapatokhoz intézni

szokott, olvasva, kérdeni fogja magától az olvasó, vajjon miként kelthettek azok olyan rendkívüli hatást, hiszen elvégre azokban semmi rendkívüli, semmi csodálatos!

És gondolkozván, kénytelen hinni, hogy itt nem egy pusztá szónok, nem pusztán hazafi, és nem is egy közönséges nagy ember, — itt valami rendkívüli, csodás egyéniség varázsának elbűvölő hatalma működhetett! Kinek személyisége, pusztá megjelenése a szó szoros értelmében igéző hatással bírt honfiaira.

Ez lesz a valóság, de amelynek kifejezést nem adhatnak sem a szobrász vésője, sem a festő ecsetje, sem a költő, sem a történetíró holt betűi.

Legfőllebb tanulságokat meríthet belőle az emberiség. Megtanulhatja belőle, hogy bármely nép legtöbbre képes, ha oly szellem vezeti, mely az ő vágyainak leghívebb, legtökéletesebb kifejezése. Mert soha tán egy egész nemzet összes erkölcsi és szellemi nemessége, képességei ily mérvű tökélyben kifejezést nem nyertek, ily bámulatosan nem személyesült meg egy nép soha. A magyar nemzet, élő eszményesülése volt ő minden szavai, mozdulata a nemzet géniuszának revelációja!

Az emberi nagyság tünetényei közt, melyeket a történelem fölmutat, lehettek, voltak mások, melyek nagyobb félelem vagy nagyobb csodálat tárgyai voltak. De szeretve saját népétől úgy, mint ő, nem volt soha senki.

JÖTT A HALÁL

Jött a halál, hogy elsöpörjön minket
 A föld színéről, jött a döghalál,
 Reánk lehelte rothadó lelkéből
 Azt sátándűhkel a gonosz király,
 Tombolt a vész irtóztató erővel
 A végítélet végórájaként,
 És im, mi élünk még és nem halánk meg,
 Csak meghajoltunk, de el nem törénk!

Él a magyar, még áll a hon, s hol egykor
 Olyan halotti volt a hosszú csend,
 Minő zajt üt most ott a harcoló kard!
 Minden csengése egy világra cseng!
 Oh népem, eddig önmagad se tudtad,
 Hogy létezel, most tudja a világ;
 Utolsó voltál, s íme a legelsők,
 Most még ők is bámulva néznek rád.

Melyik magyar nem szégyenlé előbb, hogy
 Sors átkából magyarnak született?
 S melyik nem büszke most reá, hogy isten
 Kegyelmeből e nemzet tagja lett?
 Méltóbb vagy a legdrágább koszorúra
 Mint bárki más, méltóbb vagy igazán!
 Oh hol keressek, hol lelek virágot,
 Dicső fejedre illőt, szent hazám!

De béfejezve nincsen még a munka,
 Amelyet néked béfejezni kell;
 Csak félig van még a csomó elvágva,
 Mit szét kell vágnod kardod élivel,
 Maid akkor illet a koszorú téged,
 Ha e munkát végkép bevégezéd,
 S ekkor nem én foglak megkoszorúzni,
 Hanem az egész nagy emberiség!

Előre hát, oh nemzetem, ne állj meg!
Hogy állnál meg pályád közepén?
Fél útagon vagy, fölértél a hegyre,
S könnyű már annak, aki völgybe mén.
Elő, elő a zászlóval kezeden!
Egész Európa teutánad jó;
Te vagy, hazám, most a világ vezére,
Mily nagy szerep, milyen lelkesítő.

APOTHEOSIS

Nyugosznak ők, a hősfiai
 Dúló csaták után,
 Nyugosznak ők, sírjok felett
 Zöldel bokor, virány;

Zöldel bokor, zöldel virány,
 Mert vérök öntöze,
 És hálakönyvek hulltanak
 Az égharmat közé.

Csatájok nem volt pártcsata,
 S ábrándos képzelet,
 Mely dúl alkotni várait
 A közromlás felett;

Mely poklok mélyiből idéz
 Viszályok angyalát,
 Hogy vérszínnel borítsa be
 A béke hajnalát;

Hogy nyomdokán lángvész, gyilok,
 Rablás pusztítsanak,
 S a század szebb reményei
 Sírokba hulljanak.

Csatájok a védelmezett
 Népjog csatája volt,
 Melyet szent eskü, szent kötés
 Ellen zsarnok tiport!

Keklőkben a közérdekek
 Szerelme lángola,
 Karjokba tiszta honfi-tűz
 Szablyája villoga.

Vad kényt, zsarnok parancsokat.
 Láncot nem tűrtenek.
 S szabadság, te szép égi lény,
 Érted vézzetennek!

Vézzettek és elhulltak ők,
 De győzödelmesen,
 Tettök sugára átragyog
 Időn, enyészeten.

Dicsőség bájvirágai
 Vérből termenek.
 S sírjokról nagy világba át
 Hírszellők lengenek.

Márványlapokra, tettüket.
 Örök betűivel
 A történet komoly szavú
 Múzsája vési fel!

Mint vittanak! mint estek el
 Szabadság harcain!
 Beszéli a vándor rege
 Utódok ajkain.

Házájok most bús temető,
 Népetlen pusztaság.
 Paloták és faluk helyén
 Fű nő s fenyérvirág;

Roppant, zajongó városok
 Utcáin hallgatás,
 Sápadt nők arcán siralom,
 Bánat, szívszaggatás;

Romok között erőtlen, agg
 Apák lézengenek,
 Kik egy jövő, szebb kor felől
 Kétségbe estenek.

Ti gyászoló nők, öszült apák.
 Gyámatlan magzatok!
 Elgázolt honnotok felett
 Szűnjön siralmatok!

E porban omlott szép haza
Fel fog virulni még,
Van bíró a felhők felett.
Áll a villámos ég!

Az ész mindenható tüze
Támad föl ellene,
S a zsoldos szablyák ezrein
Győz a kor szelleme.

E síri gyászolás öröm-
Hangokká változik,
Keresztüldörgi a hazát
Kelettől, nyugatig:

S hol legtöbb honfi-vér lépé
A harci sikokat,
A népszabadság ott tenyészt
Legszebb virágokat!

GARIBALDI

N é p d a l

Garibaldi csárdás kis kalapja,
Nemzetiszín pántlika van rajta,
Nemzetiszín pántlika van rajta,
Kossuth Lajos neve ragyog rajta.

Letörött a bécsi torony gombja,
Ihatnék a Garibaldi lova,
Magyar kislány, meríts neki vizet
Garibaldi a csatába siet.

Ezernyolcszázhatvankettedikbe
Felment Garibaldi egy nagy hegyre,
Onnan nézte szép Magyarországot,
Hogy harcolnak a magyar huszárok.

A GARIBALDISTAK

AZ EN GYERMEKKORI emlékeimen, mint a trombita harso-
gása, zeng keresztül egy név: a Garibaldi név.

Ti talán nem is tudjátok valamennyien, hogy ki volt az a híres Garibaldi, akiről hajdanában szélteben-hosszában az országban énekelték a nótákat. Minden rótának az volt a végsora, hogy: éljen Garibaldi!

Ez a Garibaldi senki más nem volt, mint egy olasz tábornok.

Letűnt a magyar szabadság csillaga, bújdosó honvédek járták az országutakat, ellenség volt az úr a szegény magyar földön, amikor messze Olaszországban kiütött a szabadság háborúja. A háború vezére pedig Garibaldi tábornok volt.

Azt beszélte, azt remélte mindenki, hogy ha Garibaldi győz hazájában, eljön Magyarországra és kiveri innen is az ellenséget. Hogyne csüngött volna a lelkünk a vitéz Garibaldin, hogyne reménykedtünk, bizakodtunk volna az ő hősi nevében!

De nemcsak reménykedtünk, hanem tőlünk telhetőleg segítettük is az olaszok háborúját. Az egykori honvédek közül sokan útrakeltek és elmentek Garibaldi zászlaja alá.

A mi falunkban is lakott egy vitéz honvédkapitány, úgy hívták, hogy Berky Barna.

Berky kapitány fekete bajuszú, öles ember volt. Harsogó hangja volt és félkézzel fölemelte a terhes szekeret. Falusi házában elkeseredve magánosan éldégélt, és búsult a haza állapotán. Ha nem lett volna oktalanság, egymaga is nekiment volna az ellenségnek, hogy kiverje az országból.

Hej, földerült Berky kapitány napja, amikor olasz földről híre jött a háborúnak. Kinyújtózkodott és megropogtatta hatalmas csontjait.

— Csakhogy kiverekedhetem már magamat! — mondta boldogan. — Bizony már szinte belebetegedtem ebbe a tétlen életbe.

Mert Berky kapitány olyan ember volt, hogy csupán a csatamezőn, puskaropogásban, ágyúdörgésben érezte jól magát.

Összehívta a környékről a barátait, ismerőseit:

— Ki akar Garibaldista lenni? — kérdezte harsányan.

Alig volt valaki, aki ne akart volna elmenni Garibaldihoz. Garibaldi neve volt akkor a magyarnak minden reménysége. Még az anyák is biztatták fiaikat, hogy ne lustálkodjanak otthon.

— Igen ám, — mondta Berky kapitány. — Csakhogy Garibaldinak

nincs szüksége mindenféle tutyimutyi katonára. Legény kell ott a gátra. Nem gyerekjáték a háború.

Igy aztán valóságos katonasorozást tartott a kapitány. Össze is szedett valami harminc embert. A legtöbbet persze az egykori honvédek közül, akik már kiállották a csaták zivatarát.

Mikor együtt volt a csapat, a kapitány gyönyörködve szemlélte az izmos legényeket.

— Tudom, megőrül Garibaldi, ha meglát benneteket, — mondogatta büszkén. — Nincs külön katona a magyar katonánál.

Egy szép napon aztán útra kelt a csapat. Berky kapitány vezette a csapatot erdőkön, emberhangtalan tájakon keresztül, mert bizony pórul jártak volna, ha az ellenség megcsípi őket.

Igy aztán minden baj nélkül érkeztek Olaszországba. Ott már könnyű volt Garibaldit megtalálni. Minden gyerek tudta, hogy merre jár Garibaldi a hadseregével.

Bezzeg megőrült Garibaldi, mikor a kapitány elébe állott csapatával.

— Tábornok úr! Jelentem alássan, mi magyarok vagyunk és eljötünk harcolni.

Garibaldi tábornok megrázta a kapitány kezét.

— Szükségem van a vitéz harcosokra. A magyar pedig vitéz nép.

Mindjárt besorozta seregébe a magyarokat. Mindegyik magyar kapott vörös inget. Az volt a garibaldisták jelvénye.

Berky kapitányt pedig nyomban kinevezte ezredessé.

— Hej, ha tudtam volna! Hoztam volna akár háromszáz magyart is hazából. Mind szívesen jött volna!

No, de a harminc magyar is kitett magáért. Úgy harcoltak, mint az oroszok. A csatában legelől rohantak a tűzbe, nem féltek azok semmitől se a világon.

Garibaldi tábornok nem győzte magasztalni a magyarok vitézségét. Berky ezredes felvilágosította:

— Tábornok úr! Jelentem alássan, így szoktuk mi azt mindig. Száz halálnak is szemébe nézünk. Negyvennyolcban tanultuk ezt meg.

Nem is volt Garibaldinak vitézebb katonája a magyarnál. Győzött a sereg mindenütt.

Az ellenség futott, ha a garibaldistákat már messziről meglátta.

Mikor vége volt a háborúnak, a magyarok egyenkint hazaszállingóztak. Némelyik sebet is hozott emlékebe, de mindegyiknek legkedvesebb emléke az a vörös ing volt, amely a garibaldisták jelvénye volt. Még öreg ember korában is hordta Berky ezredes és meghagyta, ha meghal, abban temessék el.

ELŐRE!

A gárdának jelszavát
 Egész világ hangoztatja:
 „A francia gárda meghal,
 Hanem magát meg nem adja.“
 Nekünk is volt egy jelszavunk,
 Lázba jött a honvéd tőle:
 Nem volt abban a halálról,
 Nem volt abban megadásról.
 Egy szó volt csak, hogy: **ELŐRE!**

Ezzel himzé a honleány,
 E szóval a honfi-zászlót,
 Ezzel ment el az a gyermek,
 Akit anyja másnap gyászolt.
 De ha maradt még egy fia,
 S kívánta a haza tőle:
 Az egyiket nem siratta,
 A másikat odaadta
 S ment a gyermek, ment — **ELŐRE!**

Csodálatos ifjú sereg,
 Mely nem tudni, hogyan támadt,
 Napok szülték, s mégis mintha
 Szülte volna három század.
 Ott rohannak ... pusztító tűz...
 A fele már ki van dőlve...
 Most elnyeli a füstfelleg...
 Meghaltak tán? — nem! ott mennek!
 Ott hallatszik, hogy: **ELŐRE!**

Mint viharkor a tengernek
 Összezúdul minden habja:
 Mind ott voltak egymás mellett
 A fiú és édes apja.
 Apa elhul't — és a fiú
 Ráborult a vérző főre:
 „Csak egy szót még, édesapám!...
 A haldokló fölnézett rá
 És azt mondta, hogy: **ELŐRE!**

Oh drága kincs, melyet annyi
Sírhalom-föld be nem fedett...
Szó, amely — bár némán — kiált.
Mit elvenni nem lehetett,
Ott van a zúgó erdőkbe —
Beírva az arcúdkbe —
Csontok közé, mik széthulltak...
Mert azok is megmozdulnak,
Ha még egyszer lesz: ELŐRE!

CSILLAGOK ÉS LOVASOK

Tűzben emelkedett az első,
fegyvert fogott.

Európa vasszín egére írta:
szabadságot, jogot!

A császár kardját kiütötte
és elől jártak, mert mögötte,
a magyarok.

Vágtat utána véres arccal
a második —

Két fitestvér harcok közt így
találkozik.

(Magyarország! legszebben fénylő
két csillagod fut le az égről,
Világosig.)

Habos szájjal, kinyúlva vágtat
a horkanó

idő; nyergében új lovast
visz már a ló.

Egy szál kard int, paták dobognak
üzenetet a csillagoknak
a néma ég alól.

Magányos lovasok az éjben,
száz partizán:

száz március hull és emelkedik
egymás után.

Vörös sipkában, vörös tollal
lovagolnak a kakastollal

írt magyar történelmen át.

Száz március nem!-et kiált a
császár szolgálóinak.

Száz március a régi nagyság
s az új közt vert hidat.

Száz márciussal száz tüzőn
az első március üzen
a mainak.

„Haza csak ott van, hol jog is van!”

Száz éven át

száz március süvölti a

költő szavát.

Új korok új csillaga támad

a népből, amely már magának

épít hazát.

Tűzben emelkedett az első.

A századik

hamuból nőtt, romok közül

emelkedik.

Örök csillag változó arcát —

írd fel az égre, Magyarország,

a mostanit.

RAB VAGYOK, RAB VAGYOK, SZABADULÁST VÁROK

1

Nagy Abonyban csak két torony látszik,
De Majlandban harminckettő látszik;
Inkább nézném az abonyi kettőt,
Mint Majlandban azt a harminckettőt.

2

Felszállott a páva
Vármegye házára,
Az én galambomat
Most viszik rabságba.

„Rab vagyok, rab vagyok,
Szabadulást várok,
A jó isten tudja,
Mikor szabadulok!”

Sohase vétettem
Szeged városának,
Mégis beiratott
Lovas katonának.

Kértem a kapitányt,
Adjon pej paripát,
Ugy viselem gondját:
Soh' se látja kárát.

Lovasnak íratott,
Bakancsot szabatott; —
Verje meg az isten
Az ily szabadságot!

Közibe vezetett
Száz remonda lónak,
Megálltam faránál
Egy kurta csikónak.

Ez a jó, e' lesz jó,
Ez a kurta csikó,
Ez a kurta csikó
Huszár alá való.

3

Szemeimet fölvettem
A csillagos egekre,
Ott láttam egy bús gerlicét
Hazám felé repülve.

Állj meg, te bús gerlice,
Vidd el ezt a levelet.
Mondd meg az én életemnek,
Ne sirasson engemet.

Csehországnak külső szélén
A csatába kell menni.
Búcsúztató leveletem
Most akarom megírni.
Felnevelő dajkámtól,
Jaj Istenem, gyenge rózsám,
Hogy válunk el egymástól?

4

Verd meg isten, aki a gőzöst csinálta.
De még jobban, aki kikomponálta!
Verd meg aztat, mi egyenes vonalba,
Egyenesen bevisz Bosnyákországba.

5

Esik eső, nagy sár van az utcán,
Egy kis leány sajtárt mos a kútnál,
Sírva mondja az édes anyjának,
Szeretőjét viszik katonának.

„Édes anyám mi annak az oka,
Hogy a szegényből lesz a katona?“
„Édes lányom az annak az oka,
Hogy szegénynek nincsen pártfogója!“

Katonának vagyok én beírva,
Jár a rózsám én utánam sírva —
Aki adta! kényes kapitánya,
Ne kacsingasson az én rózsámra!

Kapitány úr igen szépen kérem,
Hallgassa meg az én nagy kérésem,
Hagyjon békét az én galambomnak,
Nem nevelték a kapitány úrnak.

Hogy ha nem hagy békét a rózsámnak:
Majd felcsapok bujdosó betyárnak;
Van még rétség elég a Sárrétben,
Van még erdő Bihar vármegyében.

SOROZÁS

*Katonadalok 1916-ban
(Iskolai olvasókönyvek számára)*

Csudarendes Péter!
Jó lesz limnek-lomnak.
Nyomnélküli Gáspár!
Jó lesz kerék-nyomnak.
Imádságos Mihály!
Rossebnek a szájon.
Sosesíró András!
Jó lesz siratásnak.

Szagos-tuba Ferkó!
Jó lesz baligának.
Terebélyes Máté!
Nyáfrás heptikának.
Krisztustalan Gergely!
Keresztnek a hegyen.
Igazmondó Ádám!
Jó lesz, hogy ne legyen!

(1915)

NEGYVENHATOSOK

— *In memoriam* —

Szörnyű dicsőségünk hadd zengjem, éjszínü fátyolt
 Fonva a lantra, melyen bomlanak az idegek.
 Álom nélküli és komoran feketéllő éjszaka vadján,
 Lelkem pusztáján marsol a hősi ezer.
 Látom őket a dél kövein menetelni kitartón,
 Merre Szabács, Nándor, Valjèvo, Nis meredez.
 Látom északon is zord messze mezők sivatagján,
 Hol ugató ércek számuma fürgetegez.
 Látom, amint dalolón nekiszegzi az ezred a mellét,
 Hogy fölfogva a vak északi Rém rohamát.
 Látom délnyugaton bástyát állítani holtak
 Nagy seregéből, hogy két haza védve legyen.
 S látom a messze, szilaj Piavénál emberi hídként
 Holtan is ők fődözik a vonuló sereget.
 Ó ti fiúk, barnák, szőkék, ti Szegednek hősei, árvák,
 Hol van a lant, a babér, mely dalol és koszorúz?
 Északon és délen, keleten, nyugaton e világnak
 Minden tájékán sírotok áll s nevetek!
 Hány hant domborodik s jelöletlen hány rög enyészik
 Szerbia bús terein s merre Galicia van,
 Lengyel síkokon és a Doberdón, távol Isonzo
 És Piave mélyén, messze kopár köveken!
 Mind csöndben szunnyad s álmát álmodja a holt ott
 — (Elfáradt gyermek mostoha anyja ölén)
 Hús Tisza partjáról, hol a szürke füzes szomorún leng,
 Nagy jegenyék dala zsong, szőke akác mosolyog.
 Hol Dugonics búsong, Dankó muzsikál és méla Tömörkény
 Darvadozik anyaföld csöndes eresze alatt.
 Hol kis házak előtt, ha vasárnap alkonya barnul,
 Ülnek a jó öregek, égnek a makrapipák
 S várnak a szép eladók, pötykén kivirulva az ablak
 Százszorszépei közt és violái mögött,
 S várnak néma, sötét sorban, síró szemmel feketében
 Fájdalmas szüzek és bánatos édesanyák.
 Véres idők terhét hordozza borongva, lemondva
 E sereg és neki már mit hoz a vak diadal?
 Kedveseik vérén váltságot nyert Magyarország
 S szörnyű dicsőségük fénye ragyog Szegeden.

A TROMBITÁS

NEVE? — kérdezte a főorvos gépiesen.

— Seres András.

— Hol sebesült?

— Először Szerbiában, másodszor Volhíniában, azután pedig a Piá-vénál...

A rokkantakat felülvizsgáló főorvos egyideig az előtte fekvő iratokat lapozgatta, néhányszor rávillantotta szemüvegét az előtte álldogáló parasztra.

— Úgy van — mondta — bizony ez úgy van... No, vetkőzzön le hamar.

Kivette óráját és arra gondolt, hogy félháromkor indul a vonat, egykettőre végezni kellene...

Seres András lassú mozgással cibált le bakancsával együtt lábáról egy rongykazlat, nadrágját, mely olyan sok rétegezésű volt a foltok miatt, mint Mauthner Ödön legújabb káposztakreációja, tüntető szemérmelenséggel vetkőzte le. Agyonnyűtt réklijét gondosan összehajtogatta és letette a betyárbútor tetejére a földre.

— Ühm. Nincsen inge... — villant újra a főorvos szemüvege.

— A lábam is megfagyott, — lapította meztelen talpát András a padlóhoz, mintegy magyarázatkép a kapcakazal mellé és ingtelen mivolta mellé.

— Bizony, bizony. Na, gyere csak közelebb, öreg!

Seres András féloldalra cseszelt vállát előbbre lódította az ablak íránt. Úgy billent utána összeroppant robusztus teste, mintha egy gyilkos teher minden lépésén körülkennegetné emberi mivoltát.

— Itt a tüdőmbe hét gránátszilánk volt, — tapogatta meg a mellét.

— Fáj? — fordított rajta egyet a főorvos.

— Nem mondhatnám, hogy olyan nagyon fáj, de nem bírok vele dőgozni.

— Ugyan már öreg, ilyen karokkal, mint a tied! — gyönyörködve emelte meg az egyik karját.

— Már pedig, főorvos úr, én nem bírok...

Könny borította el a szemét, de a könny alól kilógott a régi háború minden borzalmas árnya, kilógtak az éhségbe fullasztott békességes napok.

A főorvos a csendesen üldögélő bíróhoz fordult, szájához billentette összefogott öklét, mintha boroskancsót fogott volna bele.

— Iszik? — intett a szemével az öreg Seresre titkon.

— Egy kicsit, — legyintett a bíró, — de az nem sok.

A pipaszárral kétfelé törölte bajuszát, ráhajolt a köpöcsészére és pöfékelt tovább.

— Hát dolgozni kell egy kicsit, öreg, tudod, hogy szegény az ország! Tizenkettő és fél százalék, — diktálta be az írnoknak.

— Egy pengő hatvan-fillér, — pislogott az írnok az öregre, — ha-a-a-havi, — nyomta a kezébe a tollat aláírás végett. Dadogott kicsit szegény, nehéz volt neki az „a” betűt kimondani.

Seres András hóna alá vette batyuját és úgy, ahogy volt, mezítelen, támolyogva ment ki a folyosóra. Tán azonmód ment volna végig az utcán is, ha lelkére nem kondított volna bentről a kacagás. Tisztán különvált az urak és parasztok röhögése, mintha szél himbálta volna meg a nagy kaput, vagy a vakolat omlott volna végig a harang oldalán.

Ahogy felhúzta nadrágját, leült a községházi folyosó lépcsőjére és pillanatig belebámult a virágbaborult akáclobok közé. A virágfürtök úgy csüngtek a fák gallyain, mintha tündérlánykák köténykéiket teregették volna ki az éjszaka rá. A fák fölött a felhők szinte kicsattantak a forró fehérségtől, bábaszarka rebbent a szomszéd háza fölött és egyebekben olyan nagy és szent volt a faluban a békesség, hogy Seres András úgy érezte, az egy pengő hatvan fillér miatt menten megszakad a szíve.

Egy nagy méreg terítette lelkére tenyerét, mint régen, ezelőtt, néhány napján úgy ütközetek előtt.

— Az isteneteket, akkor jó vótam, jó? Most egy pengő hatvanat dobtok nekem, mint a koncot? — fogával széttépte a bakancs madzagát, ami odabent összekúszálódott volt.

Olyat pukkant a bakancs, mint a bőrök, ahogy a fűző kiszakadt belőle.

Olyan keserűség fogta át a lelkét, hogy észre se vette jóformán, mikor befordult az udvarra a korhadó kis kapun. A szomszéd galambjai rúgták örök korzójukat szalmával fedett házagerincén, felesége a kisebbik gyerekkel nyüglődött földön ülve a napos oldalon, két lába messze kinyúlt a szoknyája alól, úgy lapult szét a földön a lába-húsa, mint az éjszakákon kalapált bronz.

— Főztél, Sára? — mordult rá az asszonyra.

Az asszony begombolta mellén az ingét a gyerek elől, felhúzta a fél-térdét, lebillentette öléből a gyereket a földre.

— Nem főztem, de főzhetek...

— Nahát — mordult még jobban nekikeseredve és ahogy fordult be a pitvarajtón, a szemöldökbe ütötte a homlokát.

— E-éj azta... — nyelte el szívéből fakadt káromkodását és olyat kondított ököllal az ajtóféltre, hogy lepukkant róla a ráházolt mész.

Ledobta magát az asztal mellett az egyetlen székre, hogy majdnem az összeomlásig recsegett bele. Úgy érezte, hogy az egyhatvan miatt valakinek valamit mondani kék, panaszkodni kék. De csak a kipödrött bajszú katonai fényképe nézett le rá a falról nagy komolyan, résztvevőn. De csak a rozsdamart rézkürtje szomorkodott a tükör alatt, oldalán annak is belenyugodtak sorsába a régi horpadt sebek. Meghalt riadók, vérbefulladt szerbiai marsok szunyókáltak a kopott csutorán. Hát panaszkodni kék, de kinek? Sárának vagy a trombitának, vagy annak a csinos katonagyereknek? Szótlanul, kilobbanó pillantással bámulta a tűzhelynél forgolódo feleségét, ahogy háttal fordult felé, kicsit dühös volt rá, hiszen a csípője minden nyomorúság mellett is igen erős és nem járta át hét gránátszilánk a tüdejét. Felgyűrte rettentő izmú karján a réklíjét és egy kicsi büszkeséggel fektette végig az asztalon, hogy hiába, azt a főorvos is látta, hogy ha ronggyá is lett a tüdeje, de a karja erős!... ölelni lehet. Igaz, hogy egyebet se lehet...

— Aj-aj... az a bűdös egy pengő hatvan, a fene rágja meg az urakat, — szólt el magát hangosan, felállt és odament a fényképe alá. Hátratette a kezét és úgy bámult a vágató lovasra.

Sára ijedten tolta odább a spóron a fazekat.

— Mit beszél kend egy pengő hatvanról?

— Hát annyi rokkantdíjat kápunk ezután...

— A három gyerekkel?

— Cakk-pakk.

El nem fordult volna a képtől az egy világért, csak nézte, kiherélt, szörnyű buta bámulással, nem akarta látni felesége kétségbeesett arcát. Hiába, Seres András is szerette a családját a maga módja szerint.

— Irgalmas istenem, teremő jó Atyám, hát ennyi belátásuk van egy rokkant emberrel szemben az uraknak? Hát ennyi? Hisz láthatja, akinek szeme van, hogy nem való egyébre, mint... mint rakásra csinálni egy csomó gyereket...

Dühös fényben vibrált a szeme, ahogy az utóbbi megállapításnál az urára nézett.

— Hazudsz, — gondolta Seres András. — hazudsz, mert nem is olyan sok az a három gyerek... — de mondani nem mondott semmit, csak odébb lépett a tükör alá, lekasztotta a szegről régi cimboráját, a kürtöt.

Sára lehajolt a spór elé, tüdejének negyvenesztendős egészségével úgy telefújta a kojtorgó giz-gazt, hogy az ócska karikákon a plafonig lobbant a füst. Inkább feneketlen gyűlölet volt a szava, mint sírángozás, mikor újra rákezdte:

— Teremő Jézusom, hiszen az a tizenhat pengő, amit eddig dobtak, az is csak az éhségét verte el az embernek, itt döglünk meg éhen egy ilyen tehetetlen mellett...

Valami mondanivalója lett volna még, de csak félszemével pislogott az ura felé és egy szűrőn át vízzel töltött meg egy fazekat. Kórót tördelt

a térdén, szilajon dobálta a lángrapapott tűzre, a sôtartóban kalamolt és jó csipetnyit beledobott a fazékba.

Seres András réklije ujjával szerető becézgetéssel törölgette le a portól rokkant kürtjét, néhányszor szájához illesztette, úgy, jobbfelől. Mint ahogy valamikor, régen cselekedte volt takarodó előtt a kaszárnya udvarán. Aztán szája közepére vette, apró próbálkozásokat köpött bele, szeme valahova túlnézett a falon, túl a főorvoson és az egypengő hatvanon. A komitácsikkal megrakott szerb mezőkre álmolta magát, azelőtt a veszett roham előtt, mikor vállon törölte egy dum-dum és véres habbal fagyott kürtjébe a hurrá...

— Hej! — csapta ki a nyálát a csutorából — ha még egyszer elfújhatna rajta valamit, úgy, igazi módra!... Fújhatna rajta egy vad rohamot, hogy a szilaj ütemre kirohanhatna családjával együtt az egypengő hatvanból... nem volna baj, ha el is pusztulna bele.

Meglóbálta kicsit a lábafejét és úgy belefűtt, hogy megrezzentek az ablakkarikák.

Felesége dühösen nyitotta ki kötőjével a spór ajtaját.

— Ugyan, ne idéetlenkedjen mán, hagyja aludni ezt a gyereket. Ha mán megvan, legalább aludja ki magát az istenadta... — Lehajolt, úgy piszkálta a tüzet. Szoknyája felbillent jóval a horgasinán.

Seres András szegyenkezve támasztotta térdének trombitáját, meredt arccal bámulta felesége, villogó bőrét, melyet még a nap se látott soha, csak ő. Az duruzsolt keresztül a lelkén, ha már cafattá lett tépve is a tüdeje, ha már egyhatvan is a havi vérdíja, de mégis olyan egészséges az asszony, legalább, de olyan...

Az asszony nagy sebbel-lobbal ment ki a pitvarba, kezében lóbázva hozott be egy spárgára kötött darab szalonnát. Felakasztotta a gerendába vert szegre a fazék iránt, leste, várta, hogy forrjon a víz, hogy míg a forrás tart, beledobhassa. Így főzdögéltek eddig is a hónap utolján, amíg aztán a darabka zsiradék elseje körül végképp a fazékban maradt. De most ki kell rántani ezután már, míg el nem olvad, heteken át, hónapokon át. Mert mit lehet venni egyhatvanért, én uram, istenem, mit lehet? Ha az ura keresni tudna, mint más rendes ember, de ha kimegy napszámba az urasághoz, úgy hozzák haza, mert elszédül. Vakszemen vágta a Karszton egy kődarab, azóta. Aj, haj, nem való ez a nagy darab ember semmire. Csak csókolni és ölelközni, azt aztán igen. A fene hogy egye is meg mán ezt az életet.

Tetejére rakott méreggel dúlt-fúlt befelé, hunyorgó szempillákkal nézte a gőzön át a sósvizet, hogy ez se bír egy-kettőre forrni. Mikor a táncoló víz megégette a fazék oldalán hüvelykujját, beleszórt egy marék korpát, leakasztotta a szalonnát, félrenézett, míg benne tartotta, aztán kirántotta a madzagnál fogva és visszaakasztotta a szegre. Lehúzta a fazekat a spór szélére és kiment a két nagyobb gyerek után.

Seres András úgy kezdte érezni magát, mintha ebben a megátkozott

pillanatban idegenné lett volna hozzá az asszony és ez a ház nem az ő háza volna. Az ágy tetején szundikáló gyerek egy talált gyerek és ő most érkezett volna ide messze földről, jaj, messze földről éjszakai szállás végett... A macskát nézte, amely a torkán pihentette éhes csontjait.

— Persze, — jutott hirtelen eszébe, — ilyenkor tavasszal nincs egér se, csak cserebogarat eszik a macska, attól pedig egy csöppet se hízik...

Valamilyen sorsközösséget érzett most vele és meg se mozdult, mikor a macskának a madzagon lógó szalonnára csillant a szeme.

— Legyen kerek a szegénység, — gondolta valamelyes kárörömmel; nevetett, mikor a macska ugrásra készülődött.

Háta cipóvá görbült, maga alá húzta két első lábát, kicsit topogott és zsupsz! ugrásból elkapta a levegőben lógó zsiradékot. De erős volt a spárga, mert a szalonnát elkapta ugyan, de hátuljával belevágódott a fázékba, veszett iramodással ugrott ki belőle és elszaladt a nyitva hagyott ajtón, Seresék sohase látták többet.

— Húsleves — csapkodta térdét Seres András —, húsleves — és röhögött, hogy a könnye csordult bele.

Felesége a gyerekeket lógatta befelé a kertből, leültette őket az asztalhoz, mint valaha, valamivel jobb napok idején, úgy porciózta széjjel a levest. A kanálcsoörgés gyöngé émelygéssel nyomta a gyomrát, éhes volt, különben de most így ebből enni... újra arcára fagyott egy kínos röhögés. Hiába biztatgatta magát, hogy hiszen az olaszok meg egészen megeszik, nemcsak a levét. De mégis, egy magyar ember, aki kürtös vót... igen. Még a Práterbe is fűtt...

Felesége kicsit megbékélve tördelt tányérjába egy darab kenyérnek keresztelt valamit és rálöttyentett pár kanál levest.

— Egyék mán, apja, na, majd megsegít az isten bennünket...

Behúnyta a szemét és izzadt, mire bevégezte az ebédet.

EZUTÁN még jobban rájuk tenyerelt a nyomorúság. Egy este, mikor nagyon is lelkükre szakadt a sorsuk, Seres András valami mámorba szakadó ösztönnel cselelt át az asszonyt, csókba akarta temetni keserűségét, és hízelkedő szavakat csókoltt a fülébe.

— Menjen, ne bolonduljon meg egészen, nem elég az a három gyerek, azok is felfordulhatnak maholnap éhen — taszította oldalba könyökével az asszonyt.

Seres András pillanatig kábán bámult az örök bérletre ágyazott éjszakába. Ime, most már olyan üres, tartalmatlan lett az élete... Semmije sincs az ég-világon, de semmije. Csak rongyai maradtak meg és beütött vakszeme mellett a széttépett tüdeje. Zúgva ömlött keresztül vére a fülén és erős ölelésre nyújtotta rettentő izmú karjait. Az asszony vergődött egy ideig, de aztán sírva adta vissza az ura csókját.

Hajnalban, ahogy felébredt, igen könnyűnek érezte a szívét. Pár-

szor teleszította az éjszakával túltömött levegőt és úgy érezte, hogy egész tisztán működik a tüdeje.

— Anyja te — paskolta meg a felesége vállát, — én kimegyek a tóhoz napszámra.

Felesége gondolkozva ült fel az ágyon.

— Nem ér az semmit, apja. De megpróbálhatja... van a ládán egy darab kenyér.

— Hát ti mit esztek?

— A jegyzőékhez megyek meszelni máma, elviszek minden gyereket, van ott mit enni, hogy a nyavalya törje ki őket...

Hát napszamsorba állott a májusi hajnalon Seres András. Régi pirt hozott az arcára a multból a munka láza, el is feledkezett arról, hogy ez másképp is lehetne, mint dolgozni, dolgozni! Óh, de jó ez így...

De délután egy fatönköt emeltek épp, jókedvvel dugta alá nagy-izmú karját, mikor egyszeriből a tóparti fák táncba kezdtek és úgy érezte, hogy a vállára hajlik egy távoli nyárfa lombja. Piros fénybe lobbant körülötte a világ és elvágódott a fatönk mellett.

Sajnálkozva állta körül a többi napszamos és jósoká, mikor felült, édességgel volt tele a szája és piros volt a gyep, ahova kiköpött.

Szomorú, vergődő napok következtek, mikor egyszer nagy méreggel azt mondta neki a felesége, hogy újra gyereke lesz, hogy az én istenem akárhová tegye az ilyen embert, bezzeg dolgozni nem tud...

Pünkösöd jött másnap éppen és olyan piros öröm járta át e hírre a szívét

— Én drága kis életeim — suttogetta egy nagy, nagy nyugalomban

— Igen, maga itt dorombol, mint a macska, én meg másnak vagyok a lábkapcája. Itt van az ünnep, nincs egy kanál zsír, egy falat hús, de gyerek, az osztán van, az istenfáját neki!

Seres András összhúzott szemmel nézett a kerteken át a szomszéd falu felé, roppant búzatáblák terpeszkedtek, sas keringett a rét fölött és varjúcapat lomha szárnyalással húzott a tóti nyárfák felé.

— Holnap ünnep van, pünkösöd — suttogett egy nagy békességben felolvadt lélekkel, de aztán a felesége panaszkodása paskolta a szívét, nincs se zsír, se hús... — Hát lesz hús az ünnepre, anyja, lesz hús! — szólt vidor vidámsággal az asszonynak —, lesz hús, jó, kövér, olcsó hús...

A lomha varjúsereg után nézett, amelynek éppen olyan jóízű a húsa, mint a csirkének, csak egy kicsit feketébb valamivel...

Egy darabig furcsa alkotmányon mesterkedett, olyan örömmel, mintha a maga számára feltalált volna egy új szigetet. Telerakva az isten végtelen gazdagságával, csak a kezét kell kinyújtani érte.

Estefelé készen lett a töre. Mint gyermek a magakészítette játékszerét, diadallal vitte ki a kertek alá. Elhelyezte az árokoldalon, jó távol megbújt a búza szélén, hasrafeküdt és úgy várta éhes szemekkel az áldozásra önként jelentkező varjút, melynek a húsa olyan jó, mint a csirkéé,

csak éppen egy kicsit feketébb... Jöttek, szálltak erre a varjak, mint a bizonytalan sötét gondolat, némelyik az árok oldalához billentette a farkát, de egy se akart lenni áldozási bárány a rokkant trombitás ünnepi oltárán, tovaröppent a többi után.

— Őöh, — hátha még egy nyúl menne bele! — cserélte meg Seres András feje alatt a könyökét és mérges szemekkel nézett a varjak után.

De nyúl se lett, varjú se lett. Úgy elfáradt a meddő reménykedésbe, hogy belefájdult a dereka. A buja pompába vetkőzött alkonyatban kiült az első csillag a háza elé, utána sorba nyitogatták valamennyi ablakukat, megigazgatta mégegyszer művét és roppant csalódás kezdte égetni roncsolt tüdejét, mikor elindult a háza felé.

Sára, a felesége kötő alá dugott kézzel jött elébe az udvaron. Vékony bizakodás bujkált a hangjában az ünnep elé, amikor kérdezte:

— Van valami, apja, fogott valamit?

— Még nem. Most nem. De reggel korán egész biztosan. Tudod, hogy reggel jókor sokkal éhesebbek a varjúk... De lehet, hogy nyúl lesz benne...

— Nyúl? — és távol, a lánykorából, egy szép nap kacagott felé, mikor kaszáláskor az apja egy nyúlnak elvágta a hátulsó lábát és azt megették. De azóta... óh, uram, istenem, azóta nem igen látott mást, csak korpaciberét...

Tarka reménykedéssel szakadt le rájuk az éjszaka.

Reggel kacagó harsonával kvártélyozott be hozzájuk az ünnep. A nehéz harmattól lassan ringott az akácvirág, sietve loholt Seres András a kertek alá, hátha mégis fogott a tör odalent valamit.

Ahogy közeledett az árok oldalához, valami vergődött a törben. Szárnyával riadozva verdeste le a fűről a harmatot. Seres András dobogó szívvel futott felé, lenyomta, hogy valami gonosz csudakép el ne illan-hasson...

— Egy varjú — bontogatta némi csalódással a zsineget —, egy tarka varjú... A fene rágja meg, csak egy szarka ez — böszült el még jobban, ahogy tisztogatta tolláról a füvet.

A madár ijedt szemében rémülten zsugorodott össze a roppant horizont.

— Csudálatos — emelte közelebb arcához a madár fejét. A szarka szemébe egy egész világ belefér...

Meglóbálta a levegőben, pillanatig úgy volt, hogy visszadobja büszke daccal a levegőégnek, de aztán gyilkos ösztönrel csavarintott egyet a nyakán.

— Megeszünk, te kutya, megeszünk — csikorgatta össze a fogát és lobogó hajjal, csattogó fogakkal, röhögve futott a háza felé, keresztül a búzatáblán.

HUSA olyan öreg volt, mint egy százéves bocskor. Könnybeborult szemmel nézte gyermekeit, ahogy a csonttal maszatoltak. Felesége szótlanul kanalazta a levest, ami egyébként kelmefestéknek is beillett volna.

Facsarodott szívvel nézgelődött egyikről a másikra, tétován, valami lélekbe szakadt fájdalom piszkálta roncsolt tüdejét.

Jaj, valamikor... jaj, régen... Mikor így ünnepi vártán, generálmarsot fújt a vártán, mert jött a király. Égbenyúló kőfal, egyenesre nyírott, eleven sövények között telemuzsikával dalolt a pünkösöd délelőtt, belemotolált a felséges úr kocsikereke a napsütésbe és ő fűtt és fűtt. Tele-szuszra, egy pofára. A rég elszállt hangok csiklandozták az agyvelejét. Felállt az asztaltól, belepillantott a felesége nyomorúságtól megszentelt s új életet cipelő ölébe, földrebukott, cseszelt vállal leakasztotta régi cimboráját, a kürtöt a tükör alól, üresen belefűjt, hogy egy pók kilotytyant belőle. Leboruló, szent alázat hajtotta, úzta fűjni, fűjni... Belesírni a multak minden szépét, a jelen minden szégyenét. Száz komitácsi halálát elsíratni benne, szarkacsontot rágó gyermekei, apró életei éhezését elsíratni benne. Éljen hát, vagy szakadjon meg hát ez a pocsek tüdő, de fűjni, jaj, most fűjni e kirabolt ünnep elé...

Lobogott, élt körölte minden, ami van. Soha nem érzett, erős lépéssel lépett fel a kút mellett a dombra, kemény, bátor nézéssel fordult szembe a ragyogó nappal, tengeráramlással bűgött ki a kürtből minden érzése a lelkének, ami volt és ami az egypengő hatvantól mostanig van. Ezüst csattanással kondult bele az udvar, az ég harsogó megnyilatkozással nyitotta ki méhét és a falu, mint egyetlenegy isteni hangszer, ezen a húron visszhangozta vissza.

Rég elmorzsolt századok dobogása, gépfegyverek ujjongó kerepelése, minden olyan rég meghalt, de a kürt szava él...

— Még egyet, a legszebbet, az imát az ünnep elé — szusszant egy percre és fölzokogott vasdarabokkal átszúrt tüdejéből a legtisztább istenimádat, melyet valaha, valamikor katonazenekar küldhetett lélekáldozással az égiek felé.

Sötét, meleg hullám huppant le rá a zengő égről, arccal előrebukott és kezéből messze repült a húséges jószág, a kürt.

Felesége, gyermekei sivalkódva rohantak hozzá. Mikor nagynehezen odébbvonszolták, egy tócsa vér maradt a feje iránt. Egy hüvelyknyi dongólég alattomos kerülgetéssel környékezte egy pillanatig, de aztán leszállt és dús habzsolással lakmározni kezdett benne.

NÓTÁZÓ, VÉN BAKÁK

Hogy zúg, zuhog, árad a nóta
Valamennyi vén fiú torkán
S hogy ölte órákig az orkán
Künn őket a próba-mezőkön

Magyarok, öregek, nótások,
Bakák, búsak: daçosan, hősön.
Puskaport még alig szagoltak,
De hősök már, mint hősön-holtak

Igy járnak a végezés ormán
Ezer és ezer évek óta,
Mindig a Halálba loholtak
S el nem hagyta őket a nóta.

Miért? kiért? mikor?: erősön
Állták, mert így rendelteték el
S be szép ilyen végzetes néppel
Ugyanaznak tudni magunkat.

Ez a regéknek ősi népe
S hősi népe túl minden hősön,
Rosszkor jőve s rossz helyre téve
Átugrik Sorsot, Jelent, Voltat.

Fátum és dal népe, ha voltak
Sírok: te megbírtál a véggel,
Búsultál, ütöttél, nótáztál
S halsz és élsz: így rendelteték el.

A FORRADALOM KATONÁJA

HOGYA

NEM VALÓSZÍNŰ, és máig sem nyert bizonyítékot, hogy Hogyá a zsoldért lépett volna be a vörösgárdába. Pedig belépett. Ez még a legelején történt. Akkor még nem volt valami vidám dolog vörösgárdistának lenni. Igaz, ötven rubelt kapott a vöröskatona, ami szép pénz volt akkoriban, de mit sem ért vele az, aki a pénzt az elkölthetőségéért szereti. Nagy szigorúságot tartottak egymásközött a gárdisták. Nagy volt az öntudatosság, és a hámból való legcsekélyebb kirúgás is nagy következményekkel járt.

Hát Hogyá...

Nagy derűtség volt Hogyá. Szinte játék. Első perctől kezdve. Szívbetréáló.

Nyers öreg katonák mosolyra enyhültek Hogyán és bizony az elején gumitürelmét igen igénybe vették. Az ujjukkal maskuráltak jeleket neki. (Ezért haragszik a kínai.) Ő nem haragudott. Kutyába se vette a tréfát, abba is hagyták. Kicsiny kínai tanagra-emberke volt. A valódi neve Liu-Szet-Szen (csupa egy szuszogás, ahogy Kabók, a szakaszparancsnok szokta mondani), éppen ezért egyszerűen csak Hogyának neveztük. Hiszen az ő nyelvükön ez földit, elvtársat jelent. Apró bogárszemével pislogva nézett és vértelen ínyével nagy sárgákat vigyorgott, ha nagyon okoskodtak vele, akkor legyintett, leült a földre, átfogta a térdét és maga mellé fektetve kurta fegyverét, ült macskamozdulatlanul.

Nekem így köszönt:

— Leila hogya.

Ez nagy megtiszteltetés volt a részéről, én is így válaszoltam neki mindig, amitől ő szemérmesen lesütötte a szemét.

Évődtek vele gyakran. De egyszer kihozták a sodrából s ez éppen Pfalz József volt, a nagyszájú osztrák asztalos a második szakaszból. Hogyá elfelejtette, hogy ő kínai, s hogy neki nem illik haragudnia. Rávetette magát Pfalzra, torkon vágta és villámgyors kézzel talán végez is vele, ha le nem húzzák róla.

Sok baj volt vele az elején. A nyelvet nem értette, keveset tudott oroszul, azt is rosszul ejtette ki. Mi szintén keveset tudtunk oroszul, azt is rosszul mondtuk. Egyszóval csak ugattunk egymásra, de a végén összeszoktunk.

Csita alatt, Dauriánál voltunk először ütközetben, Szemjonovék e'len. Rendetlenül, hebehurgyán ment a harc. A magyarok tréfának vették a dolgot. De mikor aztán túloldalról beleugatta magát a sivatag sárga levegőjébe a japán srapnell, egyszerre összekapta magát a társaság. Hogy először volt rajvonásban. Nevettünk rajta. Nem feküdt le, mint a többiek. Leült a forró homokra, maga elé tette a sapkáját, teleöntötte tölténnyel és lőtte, amíg tartott. Az istennek se feküdt le. Aztán, hogy az egészségügyiek megkérték, hogy segítsen nekik, náluk maradt, és hordta a sebesülteket. De hogy hordta! Csakúgy füstölt körülötte a sárga homok a golyótól. Mit sem adott rá. A hátára kapta a nehezebb sebesülteket és uccu.

Egy darabig a szanitéceknél maradt, de a szakasz később visszakövetelte magának. Ekkor már kedvenc volt Hogyá.

Néha már el is beszélgettünk vele. Elmondta életét. Dicsekedve mondta, hogy már öt éve annak, hogy levágta a haját. Ő háromezredével jött erdőirtásra Szibériába. De a háború kitört s az ő csoportját eladta a vállalkozó katonai célokra. Így került Hogyá Volhíniába. Ott egy darabig a front mögött dolgozott és a fedezékásás gyötrelmeitől a forradalom mentette meg. Vissza akart utazni Kínába, de közben elfogyott a pénze, Irkuckban találkozott velünk...

Néha, mikor behúnytam a szememet, elgondolkoztam Hogyán. Világosan felrémlt nekem a tengernyi kínai nép, amelynek egy kis sárga buborékja Hogyá. A tenger még alszik, mélyen és messzire, de buborékok jönnek felfelé (1918). A tanok, amelyeknek mi harcos, durva csatárjai voltunk, azok az irányok, azok a célok, zavarosan bár és nem teljesen érthetően, de igazi és még nem rontott, harcos ösztönhangokon át, eljutottak Hogyáig is. Nagyon jó katona volt. Ösztönszerűen engedelmes. Árnyékszerűen elvesző a többiek mozgásában.

A nehéz erdei harcok óráiban, mikor a csökönyös szúnyogok döngve szálltak az elkínzott katonák kikezdett sebeire, — elgondoltam, mit is keres ez itt? Miért is szenved velünk? ... Mi? Mi, európai munkások és parasztok öntudatosak, önkéntesek, forradalmi előgárda vagyunk. Mi tudjuk a célunkat. De ő?

És volt úgy, hogy nem volt pénz és nem volt eleség, csak éhkop. A forró homok felégette a talpat. Mi morogtunk, de Hogyá soha egy szót sem szólott, csak legyintett és elvigyorogta magát. Aztán a ruha. A sapkája a nyakába rogyott. Köpenyével septe az állomások porát. Nyaka elállt a blúza gallérjától. Nevetséges volt. De ő is nevette, s így nem volt szomorú a dolog. A végén a zászlóaljiszabó megsajnálta. Subickos szemét hogy kipucolta az öröm! Látszott rajta, hogy drága neki az emberi dédelgetés. Nálunk maradt.

KAZÁN ALÁTT átúsztá a Volgát és bement a városba. Négy napig oda volt. Ötödnap másodmagával tért vissza. Ami hírt hozott, keveset ért, de annyit megtudtunk, hogy esténként az ellenség félve alszik a túlsó parton.

AZ INTERNACIONÁLIS zászlóalj megjárta a frontokat. Vad harcokban ritkult századdá, foszlott szakasszá, nagy lelkesedésekben nőtt ezreddé. Hogy már megtanult magyaros oroszossággal beszélni. Néha már magyar káromkodásokat is kikomédiázott magából és ha politikai témáról folyt a beszéd, repedt tök módjára, tátott szájjal hallgatta az előadást. Sürgött-forgott közöttünk. Ismert volt. Szerettük és nélküle már nem is lett volna teljes a zászlóalj internacionáléja.

EGY NAP Hogy bejött hozzám és jelentette:

— Devalis Komatil, kérésem volna — és pislogott hozzá bizalmas, jó szívvel.

— No, mi az, Hogy?

Földieket talált. Vannak vagy ötvenen. Harminc be akar lépni az Internacionáléba. Oroszokhoz nem akarnak belépni. Csúfolják őket.

Megdorgáltam, — elszégyelte magát. De aztán megint csak felnézett rám gyermekvidám szemekkel.

— Szabad?

Aztán lett kínai szakasz is. Hogy sürgött-forgott Hogy! Organizált, tanított, öltöztetett, kiabált, sorbaállított, fegyelmezett. Barta lett a parancsnokuk, a székel góbé. Illett hozzájuk. Kicsi, fekete volt a székel maga is. Hogy volt a helyettese.

Kiev alatt táboroztunk. Hogy tanította a szakaszt, mutatta nekik, hogy kell a fegyverrel bánni. Menetelésre tanította őket. Keverte az orosz és magyar szavakat. Öröm volt nézni, hogy csinálja. A kínai szakasz pedig csinálta. Izzadásig nyomták a gombot. S arcukon változatlan nyugalom sárgállott.

Egyszer egy délután végignézem a zászlóalj-kvartélyt. Megyek, hát az udvar sarkában egy csomó katona. Ülnek a földön, köcsomón, ki min, egyrésze az üres trénszekereken. Közelebb mentem. Látom, hogy Hogy áll a középén és beszél. Nyeldeste a bukdácsoló kínai szavakat. Tenyerét hol az égnek, hol a földnek fordította. Aztán meglendítette a karját. Lopvást odaintettem Bartát. Kérdeztem tőle:

— Mit csinálnak az elvtársak?

— Politikai foglalkozás van — mondja Barta és mosolyog.

— Hogy tanít — csodálkozom.

— Az ám, de még milyen akkurátusan.

Nézem: ülnek a kínai katonák. Sapkájukon az ötágú vörös csillag.

Ülnek és figyelnek. Bogárszemük ki-kicsillan a pofacsontjuk mögül. Olyan búsuló-féle nagy csendességgel vannak. De egy se alszik. Egy se bóbiskol. És Hogya simogatja a levegőt. — Internacionálé — mondja és muto-gatja a balkezében tartott Marx-portrét. És a kínaiak gyengéden nézik az öreg ember portréját.

LIU-SZETSZEN elvtársat a Kobiljakino alatti ütközet után töröl-ték ki a zászlóalj névsorából. Megfutottunk. Egyik oldalról Petljura a másik oldalról Gyenyikin. Mi éppen a szögletbe kerültünk.

A brigádparancsnokságtól jött intézkedés: az internacionálé fedezi a visszavonulást. Nem először volt így. Holnap megint előremegyünk. Hisz nem álló harc ez. Polgárháború ez, az istenit neki!

Atkozódtak a magyarok. Sóhajtoztak az osztrákok. Köpködtek a né-metek. A végén mentek a kínaiak. Kutyaoltunk gyalog vissza a vasúti sín mentén. Forróság volt, s a tájék egyenes, mintha kivasalták volna. A horizont alját már ágyúkkal mángorolták utánunk. És a srapnellek tol-las párnákat fosztogattak az égre. Mentünk visszafelé és bizony, rossz volt a hangulat. A géppuska ilyenkor mindig elromlik. A töltény is zsíros lesz hozzá. Nehéz a patrontáska ilyenkor és olcsó a szurony, sűrű a káromkodás, a lovak is bágyadtak. A síkság olyan, mint a végtelen reményte-lenség. Nincs se erdeje, se árka, se búvóhelye, ahol meg lehetne vetni a lábat. Lovasságnak való élvezet ez, nem gyalogságnak. Öreg katonák, régi háborúból tanult ordasok vicsorgatják a fogukat, mindenki ismeri már a helyzetet. Leghátul kullognak a kínai elvtársak. Hogya nagyon el van foglalva. Élesekét kiabál torokhangján. Megyünk!

Az utászok felszaggatják a sínszöveget. A síneket nem fordítják ki. Tört vetnek, hátha páncélvonat jön nyomukba.

Alig gondolja el a katona a bajt, már jön is. Egyszerre kimozog a horizontból és jön. Gyorsabban szedjük a lábakat. Elöl valami fás rész sötétedik. Kétoldalt bokrok húzódnak. A rajvonal jobbra-balra szakad. A géppuska a közép mögött. Szárnymozdulatok. Ütközet elé érik a han-gulat. Mindenki káromkodásba ajzza gondolatát. Szakadásig figyelnek. Árkok húzódnak, régi ütközetek alkalmatosságai. A rajvonal az anya-földbe szívódik. A páncélvonat lőtávolságba jön. Nem valami jó alkotmány. Látszik, sebtiben készült. De ágyúja van neki. Óvatosan fújtat, valami nem tetszik neki a nagy csendességben. Megáll, bizonytalankodik, vissza-felé fartat. A rajvonalban mozdul a hajtó indulat.

— Roham?

— Feküdj!

A parancs végigfut a vonalon. Jelentés érkezik: a kiserdő mögül felderítés visszajött. — Lovasság jön.

— Mennyi? (A szám úgyse biztos.)

A parancsnok agyában gyorsan fordul ilyenkor a terv.

— Egy század a túlsó oldalra került. Azok maguktól fognak cselekedni. A páncélvonat kívárja a lovasság beérkezését. Kezdeményezni kell.

— „Balszárny szakasz demonstratívén futólépésben, rendetlen csoportokban visszafelé. Géppuska egyes lövéseket...”

A szakaszparancsnok továbbkúszik az árokban. A páncélvonat mozdonya, mint földbeszegzett fejű bika, fújja a párát. Géppuska kattog. Megrándul a vonat. Észrevették a futókat. Gyorsabban lendül... „Ha kikaplik, egy századot nekik kell eresztetni.”

A századparancsnok szeme körül sápadtság vibrál.

Nem megy neki a század — hasztalan véröntás.

Hogya feje kibúvik a bokorból.

— Dovalis Komatil! — és a mozdonyra néz égő szemekkel. Most felborul, odamegy a felszedett sínekhez és feldől... — Mi, a kitáj szakasz, roham?... Szabad?... — és csillog a szeme. A páncélvonat közeledik a felbontott sínekhez. Még kétszer fordul a kerék... Nocsak... Alig ötszáz lépés. Stop...

Mozgolódás támad a katonák között. Mindenki rohanni akar. A mozdony törbeccsált róka módjára megremeg. Visszafelé lök.

Hogya feje előttem mozog. Néz rám... Vár... Intek neki.

„Roham...”

Jelentés: A lovasság elérte az erdőt és megkerüli.

Parancs:

„Jobbszárny század kikanyarodni és állást venni az országútnak!

Három gépfegyver!”

Az azúrkék égen lassú keringéssel repül felénk egy feketesávós aeroplán. A nap éppen az ég homlokára mászik. A csend ilyen pillanatokban szinte megcsendül a fülben. A páncélvonat mozdonya mint fáradt állat vergődik. A masina újra hördül, a kerekek verik a port, a kavicsot. Hallani szórását. Ott egy bokorsor vezet egészen a töltésig.

Barta már adja is a parancsokat a kínaiaknak. Töri a kínai nyelvet. Jól illik szájába a kínai szó. Hogya suttogva, óvatoskodva adja át a szavakat kínai társainak. Nesztelenül mozdulnak. A páncélvonat bástyájából a gépfegyver éles pontokat rak a hallgatásba. A túlsó oldalra lönek.

Ahá. Ott a mieink mozognak... helyes...

A lovasság háromszázfőnyi — mondják az út felől. A gépfegyver letrattatázza a szalagot. Odaátról sortűzzel felelnek. Azután csend. S a bókrok közül rugalmas derakú, gyors embermacskák pattannak fel a töltésre. S neki a mozdonynak. Tompán hat elnyújtott, torokhangú hurrájuk. Mindenik a mozdonyra veti magát. Az egyik a kis létrán felkúszik az ajtóhoz. Aztán egy kézigránát robban. Az emberek úgy nyüzsögnek a kerekek alatt, mint kiszabadult tigrisek. Látni lehet még, amint Hogya az első vagon alá dobja a kézigránát. S hallani, amint a fegyvertusa zuhogva csattog a vagonok ajtaján.

— Nyisd ki! Nyisd ki! — ordítják vadul.

Barta átfut a mozdony előtt, sapkájával rohamot integet a túloldaliaknak. A páncélvonat megvonaglik. Mint megtorpant féreg, rázkódik a vagon sor. Aztán recseg-ropog minden. Kartáccsal söpörnek.

Egyszerre négy ember gurul, s körül gépfegyverrel szórják a halált. Két kézigránát robban a mozdony alatt. A mozdony ajtaja a sarkából kiesik és kigurul rajta egy katona-alak. Aztán mégegy vágódik ki zsákmódra és legurul a töltésen.

A jobbszárnyon a lovasság elé falat ver egy egetszögező ösztűz. Azután a gépfegyverek fürge szavába olvad az ütközet. A túlsó oldalról a század már rohamoz. Elnyújtott *rajta!* irgalmatlankodik a vonat körül.

A nyergelt lovak idegesen rágják a zablát. A bokros erdő alja stábbá hivataloskodik. Jelentések... Parancsok... Számok... Percek... Csapattávolságok... kavarodnak tetté az ütközetben. Az aeroplán még bombát dob le. Száz lépésnyire tőlünk dönti a szálfákat az út két oldalán.

MASFEL ÓRA MULVA minden tiszta. A lovasság visszavonult az erdő irányába. A foglyok sírva tagadják, hogy ők önkéntesek. Az ellenség főereje jobbra tolódott, itt csak szárnytestek mozognak. A páncélvonat körül már nagy a tolakodás. A síneket javítják. Fogoly tiszteket cipelnek. A vagon ajtajai tárva-nyitva. A leszedett páncélú ablakból papirost szór a tarlózó bakaság.

EBBEN AZ ÜTKÖZETBEN Hogy három lövést kapott. Kettőt a mellébe, egy a gyomrát tépte szét. Azonnal meghalt. Kerek, fekete feje ráhanyatlott a letaposott töltésoldalra, arca földes volt. Halálsápadt arca gyermekien jó. Továbbmenet fektettük őt a vonatra a többiekkel együtt. Lassan vánszorgott a páncélvonat, mint lábadozó sebesült. A legközelebbi pusztai vasútállomással szemben megálltunk. A sárgafüvű mezőben, egy kissé emelkedettebb helyen a víztoronytól jobbra eltemettük Hogyát. Barta sápadtan, szótlánul állott mellette, míg a gödröt lapátolták a kaviccsos földben.

Az első szakasz dísztüzet adott. Ott állottak a megmaradt kínaiak is. Mikor teljesen beföldelték, a katonák egy teljesen új talpfát hoztak ki az állomás szertárából és odaállították a feje mellé. Az egyik kínai lefeküdt a friss halomra és valami imádságot akart vonítani, de a másik, egy nagytestű koreai, minden ceremónia nélkül felrántotta onnan és erősen gesztikulálva mormogott neki valamit. Amint később megtudtam, arról volt szó, hogy Hogyá ellene volt az imádkozásnak és nem illik megszentelteleníteni az ő akarását ilyen vallási hülyeséggel. Mikor a ceremóniának vége volt, megjött a hátvéd is. Mi ezen az állomáson kívártuk a reggelt. A páncélvonatot fürge kezekkel körülkalapácsolták a katonák. Kihallgattuk a foglyokat, a hetvenkedő tiszteket elintéztük a kanálisban.

A többieket kísérettel északra indítottuk. Mire beesteledett, a tábori őrsőket kiküldöttük a megjelölt irányokba és befűtöttünk a mozdonyba.

A HÁBORÚBAN jókor reggel kél a parancsnok. A hajnalnak foga van s a ködökben szurony szálkásodik. Kimentem az állomás elé. Elnéztem az ellenséget bujtató távolságba. Éppen feljött a nap. Milyen kontrasztos, különös az ilyen reggel! Szinte nem is hinné az ember, hogy háború van. Csak a páncélvonat befűtött mozdonya sistergett és lucskos csizmájú tábori őrsők jöttek a mező felől. Jönnek, beszélgetnek, olyan tisztán hangzik a hangjuk a nagy reggeli hallgatásban. A víztorony irányában megállnak a sírnál. Odamentem hozzájuk. Nézem. A talpfa egyik oldalát lepucolták osztrák bajonettel a katonák, piros cinóber vagonfestékkel elkent, nagy, ugrándozó betűkkel fel van írva:

LIU-SZET-SZEN ELVTÁRS

ELVETTE A FEHÉREK PÁNCÉLVONATÁT. 1919.

Több nem fért ki. Alul piros festékkel kínai felírás.

A MÉG HAJNALI ÉGEN az ellenség felől földuruzsolt egy aeroplán. Parancsot adtam, hogy mindenki húzódjék fedél alá. Magam is be mentem az állomásépületbe és megparancsoltam a távirdásznak, hogy hívja fel a stáb állomását.

Kezdődött újra a háború.

HAT ÉVIG A FORRADALOM FEGYVERES SZOLGALATÁBAN

1917-BEN NIZSNYI-TAGILBAN dolgoztam, itt ért az Októberi Forradalom. Rövidesen az Októberi Forradalom után megalakítottuk a hadifoglyok bizottságát. Gyűlésre hívtuk a hadifoglyokat és felvilágosítottuk őket a forradalom céljáról, nehogy a gyár igazgatósága a hadifoglyokat az orosz forradalmi munkások ellen vonultassa fel. Beléptem a városi vörösgárdába, velem együtt egy osztrák és egy horvát. A többiek, mint a hadifoglyok legnagyobb része, a front keservei után eleinte irtóztak a fegyvertől. A várost a huligánoktól sikeresen megszabadította a mi kis-számú, hatvan emberből álló vörösgárdánk. A pálinkagyárat megszállva, kieregettük a pálinkát, megsemmisítettük az összes szeszest, sikerült a városban a forradalmi rendet helyreállítani.

November második felében nyolcan, hadifoglyok, átutaztunk Jekatyerinburgba, ahol pétervári matrózok szervezték a város védelmét Dutov kozákjai ellen. Hír szerint Dutov generális el akarta vágni a két fővonalat (Cseljabinszk—Jekatyerinburg). Csatlakoztunk a matrózokhoz és velük az összekötő vasútvonalon előrenyomulva bementünk Cseljabinszkba, ahol a meglévő munkástanácsot megerősítve, minden fenntartás nélkül továbbvonultunk, folytattuk az előnyomulást Trojickba és megszerveztük a város védelmét a kozákok ellen. Én a hadifoglyok között végeztem agitációs munkát. Trojickban sok hadifogoly tiszt volt, köztük egy ezredes is. Ők akartak rendelkezni a hadifoglyok felett. Úgy mondták, hogy a hadifoglyoknak semmi közük az orosz forradalomhoz és fenyegették a hadifoglyokat, hogy odahaza esküszegésért főbelövik őket. Mégis, már január elején negyven-ötven hadifogoly lépett be a városi őrségbe. Engem innen egy bizottsággal értékek szállítása végett Cseljabinszkba küldtek. Innen Kurgánba vezényelt a Tanács.

Itt felvettem az összeköttetést Omszkkal, Ligeti elvtárs csoportjával. A vonaton a hadifoglyok már mindenütt a Ligeti elvtárs által alapított pártszervezetről beszéltek. Természetesen nem a hadifogoly tisztek, akik gyűlöletes híreket terjesztettek Ligetiről. Ligetit én még Budapest-ről ismertem, a szocdem. pártból. Március elején átutaztunk Omszkba. Itt beléptem az akkor alakuló vörös őrségbe, de április elején más táborokba utaztam, hogy ott verbuváljak a Vörös Hadsereg számára hadifoglyokat.

Omszkból indult ki az első hadifoglyokból alakult reguláris vörös zászlóalj a Szemjonov-frontra, Távol-Keletre. Fodor hadirokkant láger-hadbíró az állomáson össze-vissza csókolta búcsúzáskor az internaciona-

listákat. Április végén és májusban a Külföldiek Tanácsának tagja voltam. Április végén a kiküldött elvtárs megérkezett Moszkvából a hadifogolykongresszusról és új feladatokat hozott a Hadifogoly Központi Bizottságtól. Május 12-én néhányan közülünk, nem emlékszem már a nevekre, beléptünk a Kommunista Pártba. Május 20-án a csehek támadása Omszkt is készületlenül találta. Ligeti elvtárs körülbelül százötven főnyi felfegyverzett hadifogoly csapattal kivonult a frontra. Én Ligeti elvtárs csapatában gépfegyverosztag-parancsnok voltam. A cseheket viszszaadobtuk keletre, körülbelül háromszáz kilométerre. Közben nyugatról a csehek bevették Omszkt. Mi még az orosz nyelvet rosszul ismertük, nem értettük meg a visszavonulási rendeletet és felültünk a csapatunkban lévő ellenforradalmi tisztek híreinek, akiknek sikerült pánikhangulatot kelteni és az előről visszavonuló jekatyerinburgi internacionalista csapatot, körülbelül ötven embert, bennünket, a Ligeti-csoportot, körülbelül kétszázhatvan embert és a front felé induló permi munkáscsapatot csapdába ejteni. A tisztek Tatárka előtt kiszállítottak bennünket a vonatból és azt mondták, hogy Tatárkán már csehek vannak, sőt a hátunk mögött is közel vannak a csehek. Mi azonban Ligetivel együtt elmasíroztunk az Irtiszig. Itt, Ligeti, meg Radó is, csapatunk nagyrészevel fogságba estek, én visszakerültem Omszkba, ahol a földalatti munkában vettem részt. Két éjjeli támadást csináltunk Kolcsák ellen, de mivel a várost nem sikerül hatalmunkba venni, 1919 tavaszán árulás miatt sokunknak menekülni kellett. Én Cseljabinszkba utaztam és a vasúti munkások földalatti szervezetével való összeköttetés révén júliusban Belorecska és a fő vasútvonal között a vöröscsapatok területére kerültem. Itt a 24-es vasdivízió nyomult előre. Újból beálltam vöröskatonának a 219. szimbirszki czredhez. Verhneurszsk és Magnitnája között, a mostani Magnitogorszk területének elfoglalásánál könnyű sebet kaptam és mint sebesültet, visszaküldtek a front mögé. Így jutottam Ufába augusztus közepén. Beosztottak a Cséka-bataljonba. Itt volt Hilt elvtárs is. Egy hónap múlva Hoffmann elvtárs Tyumenből átutazott Ufán és mint régi földalatti munkærőt, kikért a bataljonból, Tyumenba vezényeltetett, az ottani vasútezred külön osztagához. Tyumenből vasúton nyomultunk előre a frontcsapatok után Omszk felé. Mint a vasúti ezred külön osztaga, a bújdosó ellenforradalmárokat szedtük össze. Omszkban november és december hónapokban folytattuk ezt a munkát. A magyar szekció, mint a Kommunista Párt tagját átregisztrált és még a mai napig is az 1919 december 1-i dátumot viseli párttagsági könyvem. 1920-ban Barnaulból a magyar csoport külön osztagból bevezényelt az akkor megalakított katonai iskolába. Májusban Moszkvába vezényeltek bennünket és itt, mint vöröskatonaiskolás teljesítettem őrési szolgálatot. Augusztusban megalakult az iskolások első Keleti Brigádja és a mi moszkvai internacionalista zászlóaljunk ide kapott beosztást. Bakuba utaztunk. Én, mint szakaszparancsnok és politcsoportvezető kaptam beosztást. Bakuban őrszolgálatot teljesítettem, szubbotnyikra jártam és sokat tanultam. Februárban előnyomultunk Tyiflisz

ellen. 1921-ben Tyiflisz bevétele után vezénylest kaptunk a felkelő dásnyákok elleni támadásra. Sokan az iskolások brigádjából — vagy hatvanan — mint parancsnokok vonultunk előre egész az Ararat hegységig és Perzsiába kergettük át az ellenforradalmárokat. Innen újból visszavezényeltek bennünket Bakuba a katonai iskolába, ahol Kapitány Gyula vezetése alatt tanultunk. Bakuból az ellenforradalom leverése után az egész iskolát Leningrádba vezényelte a párt. A leningrádi magyar csoport utasítására vagy másfél évig tanultam az iskolában és közben őrségi szolgálatot teljesítettem. Az iskola elvégzése után Groznijba kaptam vezénylest, ahol ezredszolgálatot teljesítettem 1924 november 22-ig. Ilyenformán 1918 májustól hat éven át rendszeres szolgálatot teljesítettem a Vörös Hadseregben. Védtem a proletárhazát az ellenforradalmárok és banditák ellen. Arra az időre, amelyet a Vörös Gárdában és az omszki partizánmozgalomban töltöttem, épp oly büszke vagyok, mint arra, hogy résztveszek a szocializmus építésében

PEREKOPNÁL

Perekopnál áll egy magas sírhalom, sírhalom,
Vörös kőből emléktábla van azon.
Nyugszik ottan harminc-néhány Bugyonnij-huszár,
Harminc között magyar három:
Kovács István, Juhász János, Hajdú Pál.

Perekopnál felszerelt a kommuna, kommuna,
Ezerötszáz orosz hold a vagyona, vagyona.
Dolgozik ott kétszáz-néhány kommunár,
Ahol meghalt
Kovács István, Juhász János, Hajdú Pál.

Perekopnál minden piros reggelen, reggelen
Kilenc traktor a szántásra kimegyen, kimegyen.
Kilenc traktor minden reggel
Ott a dombnál díszmenetben szalutál:
— Adjon isten, valamennyi Bugyonnij-huszár.
Meg tinektek,
Kovács István, Juhász János, Hajdú Pál.

EGY INTERNACIONALISTA ÉLETÉBŐL

A LIPA FOLYÓNÁL estem orosz fogságba, ahonnan az asztraháni kórházba kerültem. Másfél hónap után az asztraháni fogolytáborba szállítottak, ahonnan a Murman-vasúthoz akartak munkára küldeni, de a csoportból megszöktem, amiért letartóztattak. A büntetés kitöltése után szabálytalan úton egy hűtőházba kerültem, ahol rajtam kívül nyolcszáz hadifogoly dolgozott. Itt beléptem egy földalatti szervezetbe, amelyben 1917-ig működtem.

Ősszel a mi szervezetünk az orosz munkásszervezetekkel együtt fellépett az ideiglenes kormány helyi szerve ellen, amelynek uralkodó huszonegynapi kemény harc után megdőlt. Vörösgárdista csapatokat szerveztünk és ezekkel a csapatokkal dolgoztunk egész 1918 tavaszáig (a Vörös Hadsereg megalakításáról szóló parancs kiadásáig), az Asztrahánt körülkerítő kozák csapatok ellen.

Ebben az időben szerveztem meg az asztraháni első internacionalista zászlóaljat. Ezzel a zászlóaljjal elküldtek először a kraszny-kúti, majd a novij-zenszki frontra, ahol ezredé alakult át, egy lovasszázaddal és egy ágyúüteggel. Ennek a zászlóaljnak a parancsnoka Wienermann elvtárs volt, Gerbe elvtárs és én agitátorok és szervezők voltunk.

1918 őszén a mi zászlóaljunkból internacionalista hadosztály lett. Egy század (a magja) magyar volt (tizenkilenc nemzetiség volt a hadosztályban, köztük néger is). A többi század Novij Zenszk és Alekszandrovka helybeli lakosságából került ki, oroszokból, baskirokból, kalmükökből, tatárokból és másokból.

1918 őszén, amikor megkaptuk a parancsot, hogy a magyar elvtársakat küldjük haza, mint vörös katonákat, meghoztuk a határozatot, hogy mi, internacionalisták, egész hadosztállyal megyünk haza a magyar proletáriátus felszabadítására, a burzsoázia elnyomása alól.

A hadosztály a harcokban úgy összekovácsolódott, hogy a Vrangelfront széjjelveréséig nem lehetett szétbontani és ez a hadosztály a IV. hadsereg legjobb, legharcedzettebb hadosztálya volt.

Ennek a hadosztálynak a munkásait — ahogy akkor nevezték — az „asztraháni magyar kommunisták pártja” vezetése alatt szervezték meg. A szervező munkások névsorában találjuk Wienermann, Demjén, Gerbe, Todoreán, Fehér, Berger, Varga, Czebanovszky elvtársakat és egy orosz elvtársat, Szerebrjakovot, mint tolmácsot.

1918 őszén engem Szarátovba küldtek, hogy a hadifoglyokat előkészítsem a hazamenetre. Innen Kolcsák támadása idején én és néhány elvtársam elmentünk Caricinbe, hogy az ottani hadifogolytábor megszervezzük Kolcsák ellen. Kolcsák heves támadására való tekintettel, nagygyűlést tartottunk, ahol elhatároztuk, hogy minden egészséges hadifogoly belép a Vörös Hadseregbe és fegyverrel a kezében harcol Kolcsák ellen. Az újból alakult részek hősi munkát végeztek. Kolcsáknak a caricini fronton lévő csehszlovák csapatait a hadifogoly-internacionalisták is segítettek szétverni. (A jelszó ez volt: „Az orosz proletariátus érdeke — az egész világ proletariátusának érdeke!”)

1918 augusztusában Asztrahánban voltam. Ebben az időben ott erőre kapott az ellenforradalom. A mozgósított csapatok első részének a frontra küldése idejében, az ellenforradalmi rablóbanda élt az alkalommal és Asztrahánban leverte a proletariátust. A mi internacionalista zászlóaljunk Gavró és Pados elvtársak parancsnoksága alatt állott, egy külön századot pedig Szabó elvtárs vezetett.

Gavró elvtárs zászlóalját a túlerő kemény harc után lefegyverezte és fogságba ejtette, de Szabó százada hőiesen kitartott a bandák likvidálásáig.

Gavró zászlóalját, körülbelül háromszáz embert a lefogás után várfogságra küldték, úgy döntöttek, hogy éjjel valamennyit felakasztják.

Az ellenforradalom feje Bicseráhov ezredes volt. A pártpolitikai munkások közül csak Gavró, Demjén és Sugár maradtak szabadon és a párttagok közül még néhány. Éppen, amikor arról tárgyaltunk, hogy elvtársaink el vannak fogva, abban a pillanatban érkezett hozzánk nyolc tengerész, mint annak a flottának a képviselői, amely hőiesen állott a helyén. Azt határoztuk, hogy elvtársainkat — kerüljön bármibe is — megmentjük és visszaállítjuk a szovjet hatalmat. Elhatároztuk: azzal az ürüggyel, hogy megadjuk magunkat, bemegyünk a várba.

A tengerészek csakugyan elmentek Bicseráhovhoz, azzal, hogy ők tudják a bolsevikok fészket és adjon nekik csapatokat, hogy elfogják őket. Bicseráhov erre azt határozta, hogy a tengerészek vezessék ki a csapatok legnagyobb részét.

Mi azalatt elvégeztük a magunk munkáját, lefegyvereztük a vámrőrséget és visszaállítottuk a helyi hatalmat.

Kettős hatalom volt: a Bicseráhové és a vörös magyaroké. Bicseráhov törzse egész éjjel dolgozott, korán reggel azonban Pados elvtárs néhány vörös katonával lefegyverezte a törzsét és vele együtt Bicseráhovót is. Amikor Pados bement a törzsre és „felállani”-t és „fel a kezeket” vezényelt, kétségbe voltak esve: a hatalom az ő kezükben és mégis elfogja őket a magyar kommunista.

Ezután rádión jelentettük, mi történt Asztrahánban, de csak harmadnapra kaptunk segítséget.

A Lenin nevét viselő lett ezred három napig hősiesen állotta a helyét, felváltás nélkül. Az őrség közül sokan összeestek a fáradságtól, de teljesítették kötelességüket. Ebben a harcban legjobb elvtársainkból vesztettünk el egynéhányat.

Az asztraháni események után visszamentem Novi Zenszkbe a magam csapatához. 1918 december havában az úgynevezett „Asztraháni Magyar Kommunista Pártja” magához hívott. Abban az időben mozgósították a párttagokat és engem, mint parancsnokot, egy csapat élére neveztek ki Vladikavkazba, hogy ténylegesen segítségére legyek az oltani elvtársaknak, de ezt nem tudtam eredményesen elvégezni, mert a mi csapatunk visszavonult. Vladikavkaz körül volt véve fehérekkel és egyidőre ebben meg voltam akadályozva.

Egy kis városban, Vasziban éltem, ahová megérkezett a XII. forradalmi hadsereg haditanácsának egyik tagja, s azt a parancsot adta, hogy maradjak a helyemen és dolgozzak a front mögötti rész megerősítésén. A városban harmincötezer tifuszos beteg volt, az egész lakosságból három férfi és néhány asszony volt egészséges, akikből összeállítottam a helyi hatalmat. Nem messze ettől a várostól kalmükök voltak, ezekből munkászászlóaljat alkottam. Célunk volt, hogy a betegeket elküldjük Asztrahánba és összeszedjük a sokezer holttestet.

Ezt a munkát nem soká folytathattam, mert elvtársaim is tifuszba estek és én is öntudatlan állapotban kerültem Asztrahánba.

Amikor felépültem, 1919 áprilisban az asztraháni pártszervezet Moszkván és Kieven keresztül szülőföldemre vezényelt. Kiebben a magyarok ottani pártszervezete visszatartott és az internacionalista csapatok szervezésének vezetősége rendelkezésére bocsátott, ahol kineveztek a frontra az első internacionalista kommunista ezred zászlóaljparancsnokának.

Ezzel a zászlóaljjal harcoltam 1919 májustól egész augusztusig Petljura és a vele egyesült bandák ellen.

Szabó Sándor elvtárstól, az ezred parancsnokától 1919 júliusában parancsot kaptam Kopaj város megtámadására és elfoglalására. Itt zászlóaljamat, a szomszédaimtól kapott hamis jelentések és a páncélvonat gyenge támogatása folytán körülvette az ellenség. A fenyegető veszélyről előzőleg jelentést is tettem az ezredparancsnoknak, de ottmaradásomat rendelték el és védenem kellett a vonalat a páncélvonat fedezete mellett. A páncélvonat parancsnoka áruló volt, ezért negyvennyolc óra leforgása alatt körülvettek bennünket, de zászlóaljammal kivágtuk magunkat ebből a gyűrűből. Nagyszámú ellenséget pusztítottam el, elvettem tőlük négy ágyút és néhány gépfegyvert, szekereket és egyéb felszerelést, amiért kitüntetésre ajánlottak.

A balszárnny ezredei ekkor visszavonultak és Zsmerinka város el-esett. A vörös csapatok Vinicáig vonultak vissza.

En zászlóaljammal, amelyhez a 29-es ogryesszai ezred két százada és

egy üteg csatlakozott, Niva állomásra mentem, ahol a hadterület ezredparancsnokával találkoztam, aki a körülmények ismertetése után kiadta a parancsot, hogy az ellenséget, amely a vasúti hídon túl felszedte a síneket és akadályozza, hogy páncélvonataink, és általában szállító eszközeink Zsmerinka állomásról visszavonulhassanak, széjjel kell verni, állásait elfoglalni, lehetővé tenni a szállító eszközök elvonulását és azután a zászlóaljjal elvonulni Vinicára. Ezt a feladatot teljesítettem, amiért a Vörös Zászló-rendjellel tüntettek ki.

Vinicára megérkezve, találkoztam az ezreddel, ahol Podvojszkij elvtárs, volt ukrán népbiztos összehívta a vezetőket. Ismertetve az általános helyzetet, kiadta másodszor a parancsot: megtámadni és elfoglalni Zsmérinkát.

Ezredünk teljesítette ezt a feladatot, de sok veszteséggel.

Ezután elküldtek Kievbe, ahol pótlást kaptunk és a frontra mentünk. Engem a hadtest politikai parancsnoksága kinevezett az internacionalista tűzérhadosztály megbízottjául, elmentem a frontra, ahol ezt a megbízást 1919 októberéig töltöttem be.

1919 októberben a hadtest politikai osztálya felmentett ezen állásomtól és az első internacionalista lovasezredben uralkodó türhetetlen helyzet miatt annak parancsnokát felmentve, engem neveztek ki helyette.

Ezzel az ezreddel dolgoztam a fronton egész 1919 decemberig, amikor az ottani helyzetre való tekintettel kénytelen voltam az ezred átszervezését kérni, amit azonban a fronton nem lehet keresztülvinni. A XII. hadsereg parancsnoka az ezredet visszarendelte a frontról és Kazánba tartalékba helyezte, ahol átszervezték az ezredet. Ezután új parancsnoki kart neveztek ki és pótlás után a lengyel frontra, Minszkbe irányítottak.

Az ezred a lengyelek ellen Galle elvtárs hadtestében harcolt.

Másodszor is tifuszba estem és Minszkből Kazánba vittek kórházba. Felgyógyulásom után megbízottá neveztek ki az internacionalista lovas-hadtesthez, a tartalékhadsereg törzsénél.

Az első kommunista internacionalista lovashadosztály Kazánban a tartalékhadsereg törzsénél volt szervezve. Speciális feladata volt küzdeni a bandákkal és a szökevényekkel és őrizni a kazáni puskaporgvázat. Ezzel a hadtesttel elküldtek 1920 február 2-án a csisztopolszki felkelés leverésére, a felkelés leverése után pedig tovább harcoltunk a banditákkal és szökevényekkel.

1920 végén a tartalékhadsereg politikai osztályának rendeletére a párt központi bizottságának rendelkezésére lettem bocsátva és a kommunista állomány tanfolyamára küldtek. 1921 elején, kapcsolatban a kronstadti lázadással, hadosztályt szerveztek a tanfolyam hallgatóiból, amelybe a mi két gyalogos tanfolyamunk egy zászlóaljat adott. Ezzel a zászlóaljjal küldtek el engem is. A felkelés elnyomása után a zászlóalj visszajött a tanfolyamra, de rövid idő múltával, a tambovi felkeléskor a tanfolyam hallgatóiból újra csapatot szerveztek, amelynek parancsnoka Pavlov elvtárs volt. A mi magyar zászlóaljunkat egészen ide osztották be.

En, mint a tanfolyam hallgatója, a kommunista szakaszban működtem 1921 augusztus végéig. A tambovi felkelés leverése után a zászlóalj visszajött Moszkvába, úgy, hogy mire vége lett a tanulási időnek, engem a legmagasabb külön magyar hadiiskolába, Leningrádba küldtek, ahol 1922 augusztus 22-ig tanultam.

A hadsereg elbocsátásával feloszlatták a tanuló intézetet is. Az iskolát átalakították. A százkilencvennégy hallgatót az V. vörös zászlós hadsereg rendelkezésére bocsátották és mivel én gyengén tudtam oroszul, kineveztek az egyik lövészezred századparancsnokának Szretyenszkbe, a bajkálontúli kormányzóságba. 1923 október végén századommal a mongol határra vezényeltek, Trojczkoszavszkba, ahol 1924 elejéig voltam. Visszajövetelem után még abban az órában elküldtek Sadrin bandája ellen a szretyenszki kerületbe. A Sadrin-banda elnyomása után ismét visszajöttem az ezredhez és ott voltam 1924-ig.

Tekintve, hogy oroszul rosszul tudtam, elküldtek a vladivosztoki Komintern nevű gyalogsági iskola kommunista állományába, amelyet 1927 augusztusában végeztem el, amikor kineveztek egy másik lövészezredhez, ahol mai napig is szolgállok, mint századparancsnok.

A FORRADALOM KATONÁJA

Részlet

Csapó bácsi felpattant lovára,
vágatott a döntő, nagy csatába,
amerre a széles medrű Volga
hullámain a szél kifodrozta,

kicsipkézi, mint a hulló gránát
a bevetett búzaföldek árkat,
szétdobálja, mint a súlyos bomba,
ha ráesik a laza homokra.

Rengett, mint a nagyvizek hulláma
a láthatár egész karimája
Sztálin elvtárs várát ostromolta
mindenféle ingyenélő horda.

„Ott álltam én a szovjet nép mellett,
tenyeremre fektettem a fegyvert —
nem hiába lőttem ki töltényem,
a dolgozók jövőjét így védtem.

Megvédeném újra, hogyha kéne,
gyalog mennék Sztálin seregébe —
ha eltörne menetközben térdem,
továbbkúsznék boldogan — tenyéren.

S fegyvert fognék, hogy a világ lássa,
a magyar is Sztálin katonája —
kiporolnánk a burzsoá férget.
nadrágjába hullna az „önérzet“.

Harcunk nyomán felvirrad a béke,
Sztálin vigyáz az emberiségre —
ügyel arra, senki meg ne fázzon,
minden gyermek jó cipőben járjon.

Győzni fog a kalapácsos-sarló,
s porbahull a gyujtogató-rabló,
barátunk lesz a vidám természet,
aki akar, kétszáz évig élhet.

S ha elmegy a jövő nemzedéke
múzeumba, hogy multunk megnézze —
ámulni fog, ha képekről látja,
mit művelt a burzsoák hordája.

Sok harc kell még bizony, sok verejték,
amíg elhull e cudar ellenség,
de én tudom, győzni fog a béke,
Lenin-Sztálin igaz embersége.“

HAZAFELE . . .

NYEVJÁNSZKBAN még november 9-én se tudták az emberek, hogy Pétervárott kitört a forradalom. Pedig a Vörös Gárda a forradalom első óráiban megszállta a postát és elfoglalta a fővárosi távíró hivatalokat; de a nyevjánszki távírdász még 9-én este ezt az unalomig ismert sürgönyt kapta:

Pétervárott kisebb tüntetések, néhol fegyveres összefüztések. A kormány szilárdan ura a helyzetnek.

Ráadásul a távírdász még gondolt is egy nagyot, s mikor átírta a sürgönyt, egyszerűen kihagyta az első mondatot. Így aztán a nyevjánszki Munkástanács még 9-én este se tudhatott többet a pétervári helyzetről, mint amennyi ebben a sürgönyben állt, vagyis, hogy a „kormány szilárdan ura a helyzetnek“. Lehet ugyan, hogy más úton-módon is igyekeztek híreket szerezni, de ez nem volt könnyű feladat. Az „Auróra“ ágyúinak dörgése nem hallatszik az Uralig, Nyevjánszk messze esik a nagy vasúti csomópontoktól, stratégiai jelentősége elég közepes. A huszonötezer főnyi lakosság legnagyobb része munkás, akik az arany- és a vasbányában, a magasolvasztóknál vagy a hengerdében dolgoznak.

A szakmunkások oroszok voltak, a napszámosmunkát, vagy ahogy az oroszok mondták, a „fekete munkát“ jórészt hadifoglyok végezték, köztük háromezeröttszáz magyar. Legénységek, altisztek, hadapródok, mert a hadapród legénységnek számított. Reggel szuronyos örök kísérték őket a bányákba, vagy a vasmű kapuja elé, este visszamentek a táborba, a zsúfolt és egészségtelen barakokba. Mérhetetlen honvágy kínozza őket; torkig voltak a háborúval, a fogsággal, a vassal erezett földdel, a kormos felhőkkel, a koromtól megszurkült hótakaróval. Kék eget, s búzaföldeket akartak látni; a kék ég valahogy összemosódott a szabadság gondolatával. Legnagyobb részük alföldi volt, mert egy szekszárdi huszárezredet idehoztak az oroszok, miután Galiciában szőröstül-bőröstül bekerítették őket.

November 9-én épp úgy telt el az este, mint évek óta akármelyik másik este. Megették a levest, valaki elénekelt egy végetérni nem akaró szomorú nótát, aztán, a csendesedő dal bölcsojében, álomra szenderültek. Fáradtak voltak, s örültek, hogy megint lenyomtak egy napot.

De éjfélkor három orosz jött be a táborba, a Munkástanács pecsétes engedélyével. A magyar barakot keresték s a magyar barakban egy fiatal hadapródot, Pelikán Gézát, aki bácskai gyerek létére tűrhetően beszélt oroszul. Nagynehezen meglették a horkoló, szuszogó sokadalomban. Cibálták a lábát, míg föl ném ült.

— Jöjjön velünk — mondta az egyik, akinek az arcát mintha ismerte volna a Martinból Pelikán.

— Hová?

— A Tanácsba.

A nyevjászki Munkástanácsban nem akármiféle emberek ültek. Sok tapasztalt bolsevik akadt közöttük, még „ötösek“ is, akik résztvettek az 1905-ös forradalomban; szibériai száműzetésükből hozták át őket Nyevjászka, gyári munkára, a behívott munkások helyettesítésére. Egy öntő volt a titkár, szürkehajú, szürkeszemű s láthatóan igen keményfejű férfi.

— No, Pelikán — mondta — épp maga kell nekünk. Maga bent van a Vörös Gárdában, úgye?

— Bent.

— No ezért.

Aztán elmondta szép sorjában, hogy Pétervárott kitört a forradalom, Lenin elsöpörte Kerenszkijt és a bolsevikok átvették a hatalmat.

— Honnan tudják?

— Tudjuk — vonta meg a vállát a titkár.

— Sürgönyt kaptak?

— Sürgönyt is kaptunk, — mosolygott a titkár és odalökte a blakkettát Pelikán elé.

— A kormány szilárdan ura a helyzetnek — olvasta Pelikán. — Mi a fene, — tűnődött. — Csak ez jött?

— Csak ez.

— És mégis?

— Mégis.

— Akkor jó, — mondta Pelikán, s a titkár kérdésére kijelentette, hogy mindenben kész segíteni a Munkástanácsot.

— Arról van szó, Pelikán, hogy ma éjjel át kell venni a városban a hatalmat.

Pelikán a fejét vakarta. — Bajos, — dünnyögte mogorván. — De még milyen bajos, — tetézte a titkár, tudván, hogy a városban nemcsak a hadifoglyok és munkások és illegális vörösgárdisták vannak, hanem rendőrség és csendőrség és ráadásul egy rohamzászlóalj, melyet a júniusi napokban küldött a hadvezetőség a helyőrség megerősítésére. Ahány gyár, annyi tűzhányó az öreg Szent Oroszországban; sok kéz kell ahhoz, hogy oltani tudják a tüzet.

— Le kell fegyverezni a rohamzászlóaljat, — mondta a martinós. A titkár bólintott. — Hogy gondolkoznak odabent a foglyok?

— Rokonszenveznek, — vélte Pelikán. De a titkár legyintett. A rokonszenv szép dolog, de most nem sokra mennek vele. Most cselekedni

kell, még hozzá gyorsan, ügyesen, fondorlatosan... Hadicsel nélkül nem győzhetik le a fegyveres túlerőt. És erre, épp erre kellene néhány fogoly... Be kell szívárogni a laktanyába; elől egy pár fogoly, ami nem kelt föl-tűnést, nyomában a Gárda, szépen, csendesen. Ha szépszerével nem megy, akkor hadd jöjjön az utcai harc.

— Keltse föl az embereit, Pelikán. Ne sokat. Tizenötöt, huszat. De az megbízható legyen, az a pár...

FÉLKETTŐRE JART, mire visszatért a barakba. Mindenki mélyen aludt. Fölköltötte Somodait, Kutast, Csehet, Ostorost. Aztán még egy párat, de csupa huszárt. Egy szakaszvezetőt, aki vasas volt otthon, meg egy nyomdászt. Előadta, hogy miről van szó; a vállalkozás — mondta — nem veszélytelen. Lehet, hogy az őrség löni fog.

— Nem biztos. Lehet, hogy nem fog löni, — mondta valaki. Ezt Kutasnak hívták, huszártizedes volt. Négy gyerek, meg az asszony várta odahaza; de azért ment. Csak a kapuban állt meg egy pillanatra.

— Azt mondja, hadapród úr, hogy elveszik az uraktól a földet?

— Elveszik. A cárét, meg az urakét, meg a papokét.

— Az más — mondta Kutas és végső gondját is elvetve, ment tovább. Csaknem három óra volt, mire odaérkeztek a laktanya elé. A kapu fölött egy halvány, szénszálas égő pislogott. A lámpa fénykörében állt az őr.

Csendesen ballagtak; elől Pelikán, mert csak ő tudott oroszul. Mikor odaértek, körülvették az őrt, lefoglák, kicsavarták kezéből a puskát és ráfogták.

— Fel a kezekkel! Ha megmukkansz, lelövünk.

Az őr megdöbbsent. — Mit akartok?

Pelikán megnyomta a csengőt. — Csendesen — intette az őrt. — Politikai dolog.

Csörrent a zár, egy katona dugta ki a fejét. Kutas a nyakánál fogva kirántotta az utcára, szépen megfogta a fejét s Pelikán a homlokának nyomta a puska csövét. Az őr a lámpa alól ráfordult a társára:

— Meg ne mukkanj! Politikai dolog.

Ebben, úgy látszik, a másik is megnyugodott s a húsz magyarból tizennyolc lábujjhegyen a sötét kapuboltozat alá lépett. Kettő kívül maradt az őrszemek mellett, s a megbeszélt terv szerint megadta a jelt. Egy kis égő papírcsóva repült a levegőbe, s erre a felfegyverzett nyevjánszki munkások hangtalanul körülvették a laktanyát...

Odabent egy szusszanás sem hallatszott. Megtalálták az őrség szállítását és nesz nélkül szedték össze a fegyvereket. A magyarok nekibátorodtak és szobáról-szobára járva hordták le a puskákat a kapu alá. Kutas és Pelikán az étkezde felé mentek; köröskörül horkolás hallatszott, nyögés, forgolódás a priccseken... De a folyosókon hirtelen szembetalálkoztak a napos tiszttel. Álmos arcán megdöbbenés.

— Mit akar itt, pán?

Pánnak, úrnak hívták akkor a foglyokat.

— Add ide a puskádat — szólt rá Pelikán. Megnézte a rangjelzését; porucsnnyik volt, azaz hadnagy. Az végre megértette, hogy miről van szó.

— Riadó! — üvöltötte, de már elkésett vele. Nem volt már senkinek fegyvere, a hadnagynak sem. — Add meg magad, — szólt Pelikán eltökélten.

— Nem adom meg magamat.

Pelikán tanácstalanul nézett körül. Mit csináljanak, ha egyszer nem akar? Megfogták és bezárták egy sölét szobába. Míg meg nem adja magát, hadd pihenjen a boldogtalan...

Mire lementek, hallották, hogy a milícia, meg a rendőrség letette a fegyvert, s a Munkástanács átvette a városban az uralmat. Pelikán bement a Tanácsba, az öntővel akart beszélni; a többiek visszamentek a táborba, aludni egy jót. Észre se vették, hogy szuronyos őr helyett ők maguk masíroznak négyes rendekben, fegyveresen. Egy éjszaka alatt kinőtt a földből a szabadság. Ők se foglyok immár, hanem vörösgárdisták, egyenrangú, büszke emberek...

Pelikán nem találta az öntőt a Tanácsban. A titkár azt mondta, hogy kiment a pályaudvarra, összetolatni egy szerelvényt, mert Orenburgot elfoglalták a fehérek... Ránézett Pelikánra és elhalgatott.

— Orenburgban vannak a fehérek? — kérdezte megdöbbenve Pelikán.

Ez rossz hír volt. Az ellenforradalom orenburgi győzelmét jelentette, hogy a fehérek elvágták a vasútvonalat, elvágták Taskentet és a mai Alma-Atát, elvágták egész Közép-Ázsiát... Még jó, hogy két munkászászlóalj azonnal fegyverbe állt és odakint már gőz alatt áll a szerelvény. Amiatt rohant ki az öntő a vasútra.

— Mondja csak, Pelikán. Maguk már csak névszerint foglyok, ugye?

— Persze. Csak névszerint. Mi szabad emberek vagyunk.

— És egytől-egyig kiképzett frontkatonák.

— Huszárok — mondta büszkén Pelikán.

A titkár töprengeni látszott. — Mondja csak, — szólt azután — mit akarnak a foglyok?

— A foglyok — jelentette Pelikán — haza akarnak menni.

A titkár bólintott. Szürke szemén köd terjengett; a virrasztás és az izgalom vízpárája.

— Nagyon megérttem. De gondolják meg, hogy Orenburgban Dutov hetman kezébe került a Tanács... Orenburgban csak egy maroknyi munkás él, arrafelé gazdag kozákoké a föld... Orenburgban akasztják a munkásokat. Mit szólnak ehhez a foglyok?

Pelikán hallgatott.

— Hazafelé is Orenburgon át vezet az út.

Pelikán bólintott. Ez igaz...

— És mégis azt mondja, hogy szabad emberek lettek, Pelikán. De ez még csak félig igaz. Aki kijön a táborból, az szabad? És van-e egyáltalán szabad ember a földön, amikor Orenburgban a fal mellé állítják a munkásokat?

— Jól van, — morogta Pelikán. — Megyünk mi is. Adjanak fegyvert és megyünk.

— Összejön egy század?

— Összejön egy zászlóalj is.

A titkár fölírt. Megbeszélték, hogy a foglyok kivonulnak a vasútra; ott megkapják a puskákat és négy darab géppuskát.

— Jobb lenne nyolc, — vélte Pelikán.

— Jobb lenne tizennyolc, — mondta a titkár. — De nincs, csak négy. Ebben maradtak.

Pelikán bement a táborba, s előbb a németekhez szólt be. Elmagyarázta, hogy miről van szó. Akarnak-e csatlakozni? Negyvennégyen jelentkeztek, hogy akarnak; ehhez jött ugyanannyi osztrák alattvaló. Innen a török barakba ment, ahol nehezen boldogult, mert a tolmács össze-vissza beszélt, de a végén szót értettek és előállt hetven ember. Elmennek Dutov ellen, mondták, de bort nem hajlandók inni semmi áron, mert az bűn... Pelikán szavát adta, hogy nem kell inniok, nincs semmiféle ital-kényszer, csak Dutovot kell kivenni a városból és kész... „Ez több, mint százötven ember“ — gondolta és bement a magyarokhoz.

Késő délután volt, a barak szuroksötét. Nem is tudta, éber-e, vagy alszik a tömeg, amelyhez beszél. Mire befejezte, csend lett, csak nagyvártatva szólalt meg egy hang. Azt kérdezte, hogy mi van Orenburgban.

— Ellenforradalom — válaszolt Pelikán.

— Ahhoz minekünk semmi közünk — vélte az ismeretlen. De mások kérdezni kezdték, hogy ez a szó vajjon mit jelent. Mert ha vissza kell adni az uraknak a földet, az más. Akkor igenis van hozzá közük.

— Vissza kell adni a földet, — jelentette ki Pelikán. — Csak a kommunisták adnak földet, senki más... Tehát, aki harcolni akar, jöjjön le a priccsről és sorakozzon a barak előtt!

Ugyanaz a hang szólt, amely az előbb. — Szóval, mi a forradalommal mennénk?

— Azzal, — mondta Pelikán. Köröskörül mozgás támadt. De a többség maradt a helyén, emésztette a dolgot, s hallgatott.

Ismét megszólalt az a hang, mely — úgy látszott — a barak szószólója volt. — Ki vezeti a forradalmat?

— Lenin.

Gyufát gyújtott, odalépett. Hosszúhajszú, marcona honvéd jött feléje. — Hogy hívják?

— Nagy Sándornak. Veszprém vármegye. Karakó.

— Éjfélkor indul a vonatunk. Eljön velünk?

— Én csak kubikos vagyok és nagy családom van otthon. Várnak erősen. Ezért aztán meggondolja az ember, hogy mit csinál.

Megcsavart egy cigarettát, a gyufa lángjánál körülnézett. Aztán belekiabált a sötétségben veszteglő sokadalomba.

— Indulás, magyarok. Megyünk a vasútra...

A VONAT csak hajnalban indult, három napig döcögött és harmadnap is csak Orszk alá érkeztek. Igaz, hogy minden állomáson megállt, mert mindenütt felszállt egy pár ember, vagy hozzálöktek egy-két vaggont. Orszkba már bábeli zsibongással értek: oroszok, magyarok, németek, bolgárok és így tovább. A vonat kifutott az állomásról, aztán megállt. Az erdőből puskák ropogtak, kozák járőrök lőtték a szerelvényt. A havas töltésen, párszáz méterre előttük, egy másik vonat is állt, a balti flottának egy zászlóalja. A tengerészek komisszárja ájtott és megkereste a vasöntőt; közölte, hogy a felderítők szerint Orenburgból kivonták a kozák csapatokat. Nyilván az ő bekerítésükre készülnek; nem tanácsos várakozni. Támadni kell. A terep lápos, buckás, zsombékos. Rossz talaj a kozák lovasoknak. A nemzetközi zászlóalj elhagyta a szerelvényt.

A tengerészek a déli visszavonulást zárták el, egyelőre mint tartalék. Másfél órával később egy előretolt géppuska kezdte el a támadást; Nagy Sándor kelepelt ott fent, egy hóbucka mögé bújva. Mikor a lovasroham megindult, Nagyék visszavonultak, elérték a nemzetközi zászlóalj vonalait, aztán a többivel együtt törtek előre.

Négy géppuskából csak három maradt; az egyik bedöglött az első sorozatba. De a másik széles pásztákat söpört a lovasok közt, a támadás megfeneklett, inogni kezdett, aztán felágaskodott egy ló és vágatában indult visszafelé... Nyomában öt, tíz — valamennyi kozák. Délnek fordultak, egyenesen szemközt a tengerészek félkörével; ott úgy loccsantak szét a menekülők, mint a hullám a sziklafalon. Két óra hosszat tartott a nemzetközi zászlóalj első összecsapása; két óra múlva szabad lett az út Orenburg felé.

— Úgy nézem, haza is mehetünk, — vélte Nagy Sándor, mikor a vonat befutott a városba.

Ezzel a gondolattal mindenki egyetértett. Hamarosan megindult a szerelvény Nyugat-felé, minden állomáson újabb foglyokkal gyarapodva. Egy hónap múlva százezer magyar állt fegyverben a Vörös Gárda soraiban; harcoltak a Volgán Kornyilov ellen, összecsaptak Krasznovval és Mamontovval a Don középső folyásánál. Múltak az esztendők, szívükben bokrosodott a honvágy, — de a honvágnál is erősebben lobogott bennük a vágy a szabadság után. Volt, aki másod-, vagy harmadéve vetődött csak haza, akadt olyan is, aki soha. Vérük vöröse beleolvadt ama zászlók színebe, melyek — egy emberöltővel később — felszabadították a hazát.

ROBANDONRA FORRADALO MBA

ROHANUNK A FORRADALOMBA

Utólszor raktak katonákat,
 Pandurt s vérebeket nyakunkba;
 Végigkacag vidám testünkön
 Győzedelmes tervünk: a Munka.
 Mi megmunkáltuk, hajh, jól a lelkek,
 Rabságok, sebek, bűk és keservek
 Izzadtságos, rossz magyar földjét
 S' ha most támadunk, le nem vernek

A csúf Halált itt vetették el
 Soha-soha ki-nem-kelésre
 És ma mégis a Duna-tájon
 Legbujább a harag vetése.
 S itt liheg a Halál virradatban,
 Mint szabadulás hite a rabban,
 Ez a legkülönb élet-sejtő
 Ma nálunk jár-kél legvigabban.

Néztek bármerre, sorsot láttok
 És isteni robbanó kedvet,
 Élettel-kináltak aggódnak
 S buta haldoklók lelkesednek:
 Nép készül az ó selejtes bűnre
 S mielőtt a régi mód letűnne,
 Már összefogva az új itt áll
 Glóriásan és fölkészülve.

Minden a Sorsé, szeressétek,
 Őt is, a vad, geszti bolondot,
 A gyujtogató, csóvás embert,
 Űrnek, magyarnak egyként rongyot.
 Mert ő is az Idők kiküldöttje
 S gyujtogat, hogy hadd hamvadjon össze
 Hunnia úri trágyadombia,
 Ez a világnak nem közösse.

Bécs, babona, gróf-gőg, irigység,
Keletiség, zsandár, alázat,
Egy Isten se tudná lefogni
Ereinkben ma már a lázat.
Ma még tán egymást összetévesztjük,
Holnap egy leszünk, észre se vesszük.
Ölés s tisztítás vágya gyúlt itt,
Tegyünk a tűzre, ébresztgessük.

Hallgassátok az esték zümjét
S friss sóhaját a reggeleknek:
Budapestnek futós uccáin
S falvak csöndjén dühök remegnek.
Süpped a föld, ha súlyosat hágunk,
Olyat látunk, amit sohse láttunk:
Oldódik a nyári melegben
Fagyos, keserves magyar átkunk.

Eljött hát végre a pusztánkba
Isten szent küldöttje: a Sátán.
Szűzek voltunk a forradalmak
Magas, piros, hős nászi-ágyán.
De bőrünk alól kisüt lobogva
Már vérünk, e bús, mindeddig lomha.
Csönd van, mintha nem is rezzennénk
S rohanunk a forradalomba.

EREDJ FIAM

Azt mondtam én, édes fiam:
Ne menj a csatába.
Lelkem fiam,
Drága vérem,
Katonának fából lába,
Ne menj fiam a csatába.

Azt mondtam én, édes fiam:
Minek ölnél, minek mennél?
Édes fiam,
Drága vérem...
Testvéred bitója lennél
S talán te is odavesznél.

Azt mondtam, édes fiam:
Nem erre szültelek téged,
Búbáztalak,
Takartalak,
Hogy elrontsák piros véred
S hogy mi végből, meg se kérdjed.

Azt mondtam, édes fiam:
Pénz országa, urak földje,
A szegénynek,
Proletárnak,
Nincs egyebe, csak az ökle,
Az is csak, hogy értük törje.

De most mondom, édes fiam,
Hallod fiam? Megvirradt már!
Szól a kakas,
Kukorékol,
Tiéd a föld, a kék határ,
Az erdő, a dalos madár.

Kerekedj föl, édes fiam,
Eljövelt a te országod.
Űr pribékja,
Zsoldos horda,
Ki rajta van, bitorolja,
Mind levered, mind kivágod.

Én tüzelek, édes fiam,
Erős karod, izzó véred
Érte töröd, érte ontod
Milliónyi a testvéred,
A proletár jussát véded.

Hazátlanok szent hazáját
Ezer szívvel, ezer karral,
Szeresd fiam,
Védd meg fiam,
Milliónyi akarattal,
Tűzzel, vassal és haraggal,
Most én mondom: szülőanyád!

CSIHAJDA PÁL HARCA

1

EGY CSENDES MAJUSI ESTÉN. amikor egészen szokatlan, szinte idillikus békehangulat borult a matrózkaszárnyára, Csihajda halk hangon valami történetet mondott öt-hat matróznak, akik a kaszárnya udvarán, a fűvön heverték.

— Hát, mondom — szólt Csihajda —, zsebemben az elfogatóparancs, szólok két matróz elvtársnak, szíveskedjenek egy parancs végrehajtásában kellő erősítés gyanánt szolgálni, azaz megyünk elfogni egy ellenforradalmi tisztibandát, akik a szanatóriumban bujkálnak. Megyünk a szanatóriumba, rendbehozom a derékszíjaim, kesztyűt húzok, lássák a tiszturak, hogy a vöröskatona is katona és benyitok a szobájukba. Akkurát négyen laktak egy szobában. — A forradalmi tanácskormány parancsára letartóztatom ezt, ezt, ezt, és ezt! — Állok a szoba közepén úgy, hogy a nyitvahagyott ajtórésen át láthatták a jómadarak, hogy nem vagyok egyedül. Mondom, a szoba közepén állok és kicsit oldalvást hajtom a fejem, a lábam meg alig-alig „pihenj”-ben, nehogy azt higgyék, hogy adok valamit a tiszt rangjukra, meg arra, hogy grófok. Mondom, állok a szoba közepén, ők meg ülnek az asztal körül. Ülnek az asztal körül és néznek rám. Valamiben törik a fejüket — gondolom magamban. Feláll egy fiatal, szőke, olyan „tényleges” féle, feláll és jön felém!

— Jön felém! — ismételte egy matróz, aki lángoló arccal figyelt.

— Feláll, jön felém és megszólal, akár a kecske, mindig e-e-ezve:

— Engem hívnak gróf Zichy kapitány, volt kapitány, most, hogy van diktatúra, most vagyok paraszt, csak paraszt, mint te, most engem le lehet zárni, mint egy parasztot, mint téged...

— Na — mondom magamban — ez jól indul — és azt mondom a tisztnek, hogy a dolog úgy áll, hogy engem csak az elvtársam, vagy apám, öcsém meg a cimborám tegezhet, de semmi esetre se egy volt kapitány, akár részeg, akár nem és hogy nyomban csomagolni és indulunk, mert nekünk, vörös matrózeknak nagyon drága az időnk. Hárman azonnal szót is fogadtak, a kapitány meg olyasmit mondott, hogy tudatlan fajankók, parasztok, akik a nevüket se tudják aláírni, most az állam urai...

— Lássa maga — szóltam hozzá egész közel hajolva a füléhez, hogy

jól meghallja — ha nem vónék szolgálatban mint vöröskatona, olyat írnék a tenyeremmel a pofájára, hogy mindjárt látná, milyen emberrel van dolga.

— Ezt helyesen mondtad — a tenyereddel a képire.

— A pofájára — javította ki egy másik matróz.

— Hát elvittük őket, most már úton vannak Budapest felé!

Csihajda elgondolkodott.

— Tanulatlan, buta paraszt — azt mondta —, fajankó ... Ő a gróf, a tanult ember ... Hát nem vagyok én fiskális, hogy tanult legyek, de a magamhoz való tudásom megvan, tisztelt elvtársaim. Semmi joga nem volt azt állítani, hogy nem tudom a nevem aláírni ...

A csöndes estén megindult a barátságos, előbb csöndes, aztán fel-felcsattanó beszélgetés a tudásról. És akkor mondott valami nevezetesen Csipkés-Bokor, a kaszányaügyeletes matróz, a volt orosz hadifogoly. Azt mondta, hogy bizony-bizony hiba van a tudás körül. Nem olyan hiba, ahogy azt a grófok gondolják, hanem ahogy azt a kommunisták látják.

— Keveset tudunk mink, édes elvtársaim, a politikából ... Úgy értem én azt, hogy tudjuk, úgy nagyjában, ki van velünk, ki van ellenünk, de hogy miért van velünk és miért ellenünk, mi az, ami minket bolsevikokat elszakít a burzsujtól, azt már nem igen tudjuk. Miért megy a szociáldemokrata a burzsujjal? Miért nem akar se a burzsuj, se a szociáldemokrata földet adni a parasztnak? Miért nem akar a szociáldemokrata diktatúrát? Miért van a világ minden imperialistája az orosz meg a magyar kommunizmus ellen? Meg tudjátok mondani elvtársaim, hogy miért? Nem tudjátok.

— Nem tudjuk — válaszoltak komor kórusban.

— Nem tudjátok, gyerekek, mert itt nem úgy van, mint odaát. Ott tanulnak. Van pártiskola. Van politökonómia. Tanulják a forradalmi felkelések történetét. — Csipkés-Bokor felállt és kitárta két karját. — Avagy tudja itt valaki, mi volt, mikor volt a Párizsi Kommuna, az első kommunista munkásforradalom, az első kommunista államhatalom?

A kérdésre válaszoló csend mindennél ékeesebben beszélt. Aztán egy kemény, határozott hang mondta:

— Iskola kell. Tanító kell. Tanulni kell!

Csihajda meghozta a határozatot.

TISZTELT ELVTÁRSAM — mondta Csihajda a matrózzászlóalj parancsnokának, egy csöndes, melegnézésű, rettentő hosszú vasmunkásnak —, miután a forradalmi proletariátus nemcsak fegyverrel kell, hogy védje a munkások és parasztok hatalmát, melyet mindenféle ellenforra-

dalmi csőcselék, úgy mint grófok, bárók, bankárok és zsírosparasztok vesznek körül, hanem a betű, vagyis, hogy az írott és nyomtatott betű fegyverével is, igen helyesnek tartanám, hogy a zászlóaljban szolgáló összes elvtársak, egyszóval a vöröskatonák tanítót kapjanak és részükre rendes iskola nyitassék meg.

A csendes, melegszerű zászlóaljparancsnok nyugodtan nézte Csihajdát:

— Csihajda elvtárs úgy látom, a véleménye helyes. Támogatni fogom. A tudás...

— Mert már meg tetszik engedni parancsnok elvtárs, kénytelen vagyok kijelenteni, hogy azonmód, hogy osztálytudatos, forradalmi századparancsnok vagyok, azonmód hozzá se konyítok a... dolog... tudományos mivoltához... Mert, mi az, hogy teszem, minden hatalmat a szovjeteknek, miért, milyen alapon? Ha megkérdi tőlem a vörösmatróz, milyen alapon állítja Csihajda elvtárs, hogy imperialista a román támadás a magyar szovjet ellen, amikor, ha széttöröm a fejem akkor se tudom, hogy minek a következtében imperialista a román támadás, amikor nem tudom, hogy mi fán terem az imperializmus.

— En, Csihajda elvtárs — ismételte a zászlóaljparancsnok csendesen — elfogadom az ajánlatát, szükségesnek tartom és azonnal érintkezésbe lépek a hadügyi népbiztossággal.

Igy történt, hogy rövidesen Csihajda Pál a felsorakozott század előtt végleges és határozott formában közölhette az eseményt, amely az I. vörös matróz-zászlóalj forradalmi öntudatosításának fontos mérföldkövét jelezte.

És nem múlt el egy hét, amikor megérkezett Budapestről a „Marxista elvtárs“. Összeállították a foglalkozási tervet, kiosztották a könyveket és a vörösmatrózkaszárnyában felhangzottak a nehéz, mázsányi idegen szavak, ismeretlen és soha nem hallott kifejezések, mondatok. A falitáblán számok, jelek, ékek, horgok, amelyek láttán összeszorultak a tudásra szomjas matrózszívek.

— Marx politikai gazdaságtana — mondta Csihajda Pál, amikor négyórás szakadatlan tanítás után kábultan terült el a szalmazsákján. — Érték, — suttogta — árutermelés, atyaisten...

Aztán elővette a jegyzeteit és összeráncolt homlokkal olvasgatta őket, kis ceruzájával hatalmas öklében jeleket, szavakat firkantott, aztán egy óra múlva kiment a másik legénységi szobába és körülnézett. Vöröskatonák ültek a kerek, nagy asztal körül és tanultak, mások az ágyon heverték és tanultak, voltak, akik kettesével-hármasával fel-alá sétáltak és tanultak, itt-ott egy-egy „érték“, „áru“, „vétel“, de főként sóhajok... A nyáresti alkonyat lassan ereszkedett alá százegynéhány vöröskatonára, akik Marx politikai gazdaságtanát tanulták.

A szoba közepén állt Csihajda századparancsnok és nézte embereit:

— Hát ha azt kérditek tőlem, elvtársaim, hogy mi a szent csudának

törjük itt magunkat olyan dolgokkal, amik csak a kizsákmányoló rőfös-
árusoknak kellene, akkor azt mondom én, hogy nagy tévedés! Nagy té-
vedés azt hinni, hogy csak a puskában meg a kukoricagránátban van a
forradalom ereje. Megverjük a románt, a csehet, leverjük az ellenforra-
dalmat, a grófokat, a nagyparasztot, de mi lesz aztán? Krumplicsőszök.
múzeumi örök, vagy mik akartok lenni? Ki vezeti majd tovább az álla-
mot. ha nem a munkás meg a szegényparaszt? És — kérdezem a század-
tól, hogyan vezesse, ha nem tud mást, csak a ráspollal ráspolyozni, meg
a kapával kapálni?...

A matrózok riadtan és várakozással réztek rá. Mély basszus hang
törte meg a csendet.

— Tanulni kell!

Csihajda héjjaként csapott rá.

— Ez az Csutora, tanulni kell. Kezedben, Csutora, a puska, fejed-
ben az igazi, mint a csurgatott méz, olyan tiszta kommunista tudás, a szí-
vedben a forradalmi akarát, akkor maholnap gyerekek...

Pár percre csend állott be. Aztán a terem végén, az ablak mellől
harsány hangon, mintha a burzsoa termelési rend halálos ítéletét hirdetné,
felhangzott:

„Ha megnézzük a mai társadalmat, azt látjuk, hogy gazdasága áruk-
ból áll.“

Csihajda odafigyelt, aztán kíváncsian, vajjon tudja-e folytatni,
mondta magában:

— Az áru olyan munkatermék... mely... nem a saját haszná-
latra...

3

SZIGORŰ, nagyszakállú tudós volt a marxista elvtárs és olyan fe-
gyelmet tartott, hogy Csihajdának is becsületére vált volna. A vöröskato-
nák nyögtek a marxizmus titkainak gránitsúlya alatt és itt ott felsóhajtott
valamelyik:

„Gyűnne már valami, te betyár isten... valami előnyomulás, ellen-
forradalom, vagy valami...“

Jött.

Miután az iskola határtalan önfeláldozással behatolt a marxizmus
első állásaiba és beásta magát a „árúk“, az „áruforgalom jellege“, majd
az „érték“ pozíciójába, egy májusközepi délután szolgálati jeggyel behív-
ták a zászlóaljparancsnokhoz Csihajdát. Közölték vele, hogy félszázadával
egy dunamenti faluba indul, ahol kitört az ellenforradalom.

— Csihajda elvtárs — mondta halk hangon a melegszerű vasmun-
kás — ne felejtse el soha egy pillanatra se, hogy vöröskatona és hogy a
harcban nem ismerünk tréfát. Tiszta, gyors munkát. Azután... a sze-

gényparasztot, ha köztük is volt, ne bántsa. Beszéljen vele. Hozza át hozzáánk... és semmiféle pofozás, verés. Aki ártalmas: golyót neki, de nem pofozás. A pofozás feudális maradvány.

— Értem parancsnok elvtárs — és ment vissza az iskolába, ahol a marxista elvtárs éppen fáradtságos harcot folytatott a csereérték és a használati érték fogalmának népszerűsítése körül. Csihajda szólt valamit a tanítónak, aztán az osztály felé fordult:

— Első század, első és második szakasz, — riadó! Gyülekezés az iskolabejárat előtt. Teljes menetfelszerelés!

Az első század első és második szakasza, vagyis hatvanegynéhány vöröskatona nem túlságos robajjal, — de azonnal felállt, könyveit elhelyezte a padokban és indult kifelé, Csihajda is összeszedte a dolgait és a könyvében ott, ahol elhagyták a tanulást, kereszteset rajzolt, sőt hozzáírta, hogy „eddig máj. 10“ aztán sietett felszerelni. A félszázad félóra múltán egy teherautón már útban volt a Duna felé.

4

A KATONAI MŰVELETEK törvényei, másképpen a taktika meg a stratégia, mint azt minden valamirevaló hadfi tudja, nem olyan egyszerű dolgok. Egy ellenséges állást megszállni, az kétségkívül valami, de sokkal körülményesebb azt megtartani. S aki ezt a vörös matrózok közül még eddig nem tudta, megtanulta, amikor a marxizmus első állásaiba, az „érték“-be és az „áru“-ba íszkelték magukat. — A győzelem — csillogó, de tiszavirágéletű volt, s alig egy nap alatt az iskola túlnyomó többsége csudálatosképpen az álláson kívül találta magát. Ez a szomorú, lesújtó tudat akkor vált nyilvánvalóvá, amikor a marxista elvtárs — az előadás végén — végigkefelve sűrű szakállát, futólagosan megjegyezte:

— Tisztában jöttünk ilyenformán az áru fétisjellegével. A további vizsgálat már viszonylagos csekély nehézségeket okoz... — és csillogó pápaszeme felett kutató pillantást vetett a matrózokra..

Amit azonban maga előtt látott, az egy napoleoni visszavonulás szomorú, lesújtó és reménytelen képe volt. Szegény vörösmatrózok sápadtan és töprengve nézték az óriási szakállt, a szakáll fölött a pápaszemet, e fölött a nyugtalanul ugráló szemöldököt.

— Kedves elvtársaim, ha talán nem eléggé világos még a kérdés, hajlandó vagyok megismételni.

Az alacsony — kis diákok számára ácsolt — padsorokban a megkönnyebbülés egy-két tucat sóhaj formájában talált kiutat. Minden valószínűség szerint nyomban megindult volna a kérdés tisztázása „elejétől fogva“, ha ebben a pillanatban ötven-egynéhány szöges matröz-bakancs közelgő robaja nem zavarta volna meg a csendet. Az ajtó megnyílt és sá-

rosan, porosan, kissé lenyúzott arccal belépett Csihajda Pál. A terembe lépve elmosolyodott, aztán poros karabélyát óvatosan a lábához eresztette és ezt mondta:

— Tisztelt tanító elvtárs, drága vörösmatróz elvtársaim, íme mi visszajöttünk a sétából, engedelmet kérünk a zavarásért, de azt hiszem folytathatjuk a tanulást. Sajnos, kevesebben vagyunk nyolc elvtárral, nyolc bécsületes, igazszívű prolielvtárral, akik ottmaradtak. De megnyugtatlak benneteket, nem ingyért haltak meg...

Nagy, nehéz csend válaszolt Csihajdának.

Valamivel később aztán a balszárnyon, láthatóan küszködve az iskolapad szűk méreteivel, felállt a másfélöles Kolompár, akinek óriási öklei könyöktől kiszörlöttek a rövid zubbonyujjakkból.

— Én azt hiszem, elvtársak — mondta szokatlanul halkán, mert máskor mindig ordított —, hogy ez az igazi, az igazán igazi proletárhalál. Én azt hiszem... és egy elhárító mozdulatot téve két karó-karjával. körülnézett.

Lassan felálltak a matrózok, nem szóltak semmit, de látszott az arcukon, a csillogó szemükön, a gyermekesen összeszorult ajkukon, hogy valóban ez a proletárhalál — elmenni a pártiskolából, otthagyni az árut és a fétisjelleg, kimenni az úri ellenforradalomba és vissza se jönni többé.

Csihajda kiszólt a folyosón állókhoz:

— Leszerelni elvtársak és gyerünk be, folytatjuk a pártiskolát.

Ment minden tovább a maga kerékvágásában. Csak Csihajda folytatott másnap a marxista elvtárral bizalmasabb természetű beszélgetést, amiből a közelben állók csak mondat- és szótöredéket értettek meg, olyasmit.

— Lemaradtam az „áruból“...

— Be kell hozni! — mondta a tanító.

— Azt a fétist vagy mit, pedig egyáltalán nem értem!

No de nem ezek voltak a legfontosabb dolgok. Lőporfüstös volt köröskörül minden, a Dunától északra a cseh imperialisták ágyúi morogtak az előretörő vörös dandárok hurráján keresztül. A Tisza mögött a román imperialista ragadozó leselkedett, belül lappangó, ki-kitörő ellenforradalmak. Vértett száz sebből és verekedett négyfelé a fiatal magyar Tanácsállam. Nem, az bizonyos, hogy a tárgyi és pszichikai momentumok egyáltalán nem kedveztek a pedagógiai célkitűzésnek és ezt érezte a marxista elvtárs és érezte mind a négyszáz vörösmatróz, de legfőként Csihajda.

Csihajda miközben gyúrta a naponta mind szaporábban felbukkanó idegen szavakat és még idegenebb mondatokat, érezte, hogy valami bántja a lelkiismeretét, valaminek üres helyét érzi, valami láncszem hiányzik valahonnan: a fétisjelleg. És érthető, hogy akadtak éjszakák, zavaros álmúak, amikor a fétisjelleg, mint valami visongó kis manó — röhögött rá. De mit lehet itt tenni? A kellő tüzéségi előkészítés nélkül futtában

bevett fétisárkot ő se, a magyar vöröshadsereg egyik legjobb, leghűbb századparancsnoka se tudta tartani.

A harc ment tovább. Jött a „Használati érték“, majd a „Csereérték“ és vad robajjal törtetett elő egymásután „húsz rőf vászon, negyven font kávé“ és az „egy kabát csereértéke“ aztán... úgy május végén behívták a zászlóaljparancsnok elvtárshoz Csihajdát, aki azzal jött vissza az iskola-terembe:

— Első század harmadik és negyedik szakasz — riadó! Gyülekezés az iskolabejárat előtt. Teljes menetfelszerelés.

Lent, a szerb front közelében löszert és fegyvert csempészték a szegedi ellenforradalmi kormány részére. Ezt kell rendbehozni. Hatvan ember megint összerakta könyveit, írásait. Csihajda megint megjegyezte, hogy hol tartott, aztán elrobogott a teherautó.

S amikor visszajött, kissé sántítva, de azért mégis legényesen, mert egy sebesültön kívül hiánytalanul hozta vissza a félszázadot, csodálkozva hallgatta, hogy Csutora a tanító kérdésére olyan egyszerűen, mintha csak a gyalogsági puska hét főrészét sorolná elő, vágta ki:

— Használati értékek csak akkor szerepelhetnek áruként egymás között, ha minőségileg különböző hasznos munkákat tartalmaznak.

Nézte Csutorát, nézte a tanítót, nézett maga körül, mi az isten ez? Tréfa? Színházat játszanak? De mindenki komoly volt: minden koponya és állkapocs láthatóan egybeolvadt ezzel az érthetetlen mondatcsudával és látta, amint Kolompár jóváhagyólag billent azzal az örmóttan bikafejével, mint aki mindenben csatlakozik az előbbi kijelentéshez.

Ekkor figyelmeztetően szólt közbe a tanító.

— A hangsúly a „minőségileg különböző“-n van, ez a fontos.

Csihajdában elült a hańrag és helyébe a csüggeteg árvaság és elhagyatottság érzése lépett és halkán morogta:

— Egy szót sem értek belőle... Dögöljek meg, ha egy szót értek. Este összes könyveivel odament Csutora ágyához:

— Te, Csutora, hogy is van az azzal a „használati érték“-kel?

Könyörögve nézett Csutorára, aki összeszedte az eszét és készségesen hozzáfogott a magyarázathoz... S amikor éjfélkor a laktanyaügyeletes jelentkezett, Csihajda felállt az ágyról, amelyen Csutorával együtt tanult, szigorúan szembenézett a matrózzal, végighallgatta a jelentést, aztán megvakarta az üstökét:

— Köszönöm, ügyeletes elvtárs. Nagyon szükséges lenne, ha nyitva tartaná a szemét és ha a kiállított öröket többízben végigjárná, mert a nemzetközi és belső helyzet, amint ezt minden osztálytudatos vörösmatróznak tudnia kell... súlyos... Ezért én ma nem is fekszem le, hanem együtt maradunk és foglalkozunk a mai leckével.

Csihajda megint leült az ágyra, cigarettát adott az ügyeletesnek és határozottan, minden tétovázás nélkül feladta a kérdést:

— Legyen szíves, ügyeletes elvtárs megmondani nekem, hogy mi határozza meg a használati értéket? Gondolkozzék előbb, aztán nyugodtan magyarázza meg. Képzelve azt, hogy egy teljesen „tudatlan fajankóval“ van dolga, aki „még a nevét se tudja aláírni“ és magyarázza meg. Mert az osztálytudatos vörösmatróz nemcsak a fegyverével kell, hogy harcoljon az osztályért és a tanács hatalomért, hanem az eszével is...

A zsongó éjszakában hatvan egynéhány horkoló, fel-felnyögő, itt-ott álmával viaskodó vörösmatróz között harcolt keményen, izzó akarattal, tántoríthatatlanul Csihajda Pál Marx politikai gazdaságtanáért s amikor felpiroslott a hajnal, lefeküdt egy vén vadgesztenyefa alá, feje alá tette a könyvét és elaludt.

5

AMIKOR HARMADSZOR került rá a sor, már maga a zászlóaljparancsnok jött le az iskolába, karonfogta Csihajdát és kivitte az iskola-kertbe.

— Csihajda elvtárs, Pesten ellenforradalom. — Zavartan köhécselt — tisztek, hadapródok — a posta a kezükben van.

Szakadozva, mintha saját halálos bűnét vallaná be, beszélt az öreg vasmunkás.

— A posta a kezükben van, de nem ez a legfontosabb, tudod... A Dunán monitorokból lövik a fehérmatrózok a Szovjetházaat.

Csihajda sápadt volt, az ajkát rágtá.

— Ez tiszti ellenforradalom... ágyúkkal, géppuskákkal, — mondta a másik.

— Riadó?

Az öreg vasmunkás hallgatott, aztán igent intett:

— Még egyet. A szociáldemokraták. Azok velük vannak... A szociáldemokraták, a kutyák, velük vannak... Azt akarom mondani, Csihajda, hogy szégyellem magam...

Kifújta az orrát, köpött egyet:

— Húsz évig velük voltam, most szégyelhetem magam.

Még aznap két teherautón ment a század Pestre. Már berregett a motor, mikor kilépett az iskolaépületből a zászlóaljparancsnok. Bőrkabát, revolverrel, vállán keresztben tengerészkarabéllyal, a kezében elemózsiás batyúval. Megállt a ziháló autók előtt, egy darabig szótlánul nézte a tengerészeket, aztán odaszólt Csihajdának:

— Jelentést kérek!

— Zászlóaljparancsnok elvtárs, jelentem, az első század százhusz ember menetkész.

— Lőszer?

— Kétszáz töltény fejenként.

— Rendben van.

Levette nehéz borsapkáját, letörölte a homlokát, aztán felszállt a soffőr mellé és már ott ült az első ülésen, amikor azt mondta halkan:

— Megyek én is.

És visszajöttek tíz nap múlva, — megtépve és megfogyatkozva. Ott maradt a pesti kövezeten huszonkét vörösmatróz és ottmaradt a csöndes, melegszerű zászlóaljparancsnok is, aki úgy szégyelte, hogy húsz esztendeig volt szociáldemokrata.

Amitől azonban Csihajda időnként még a legforróbb csetepaték közepette is félt, s ami hazafelé rossz előérzetként szakadatlan bántotta, bekövetkezett: Az iskola elhagyta a „Pénzt“, az „Adást“ és a „Vételt“, valahol elérhetetlen messzeségben a „Pénz körforgásánál“ tartott már.

Csihajda sötéten, szótlánul ült a helyén, gépiesen figyelt, nézte a tanítót, hallgatta az elvtársakat, lapozott ide-oda a könyvében, beletekin-tett elhagyott jegyzeteibe, egy darabig a ceruzája hegyezésével foglalkozott, aztán egyszerre kilépett a padból, a tanítói emelvényhez ment. Sápadt volt és a hangja erőtlen és panaszos, mint egy iskolás gyermeké:

— Tisztelt tanító elvtárs, szeretett vörösmatróz elvtársak, mondjátok meg nekem, hát én már tanulatlan maradok, én mindig kiesek két-három fejezetből? Hát én nekem végig az lesz a sorsom, hogy a tudásom, akár egy rongyos csizma, szakadásokkal, lyukakkal lesz teli? Mondjátok meg nekem, mint igaz, őszinte vörösmatróz elvtársakhoz illik, igazság ez? Igazság az, hogy amiért itt is, ott is letöröm az ellenforradalmat, azért én már sohse tanuljam meg a Marx politikai gazdaságtanát? Nem, elvtársak, én azt hiszem, ez nem igazság és ez nincs rendjén... A vörösmatróznak ma-holnap olyan szüksége van a marxizmusra, mint a falat kenyérre, mert tudvalevően nemcsak a puskával harcol az ember, hanem a lelkével is, most meg nézzetek rám: itt állok és nem tudok semmit.

A matrózok látták, hogy Csihajda, a rettegést nem ismerő vörösmatróz ott áll és egy megbántott gyerek könyörgő szemrehányásával nézi társait. Azok visszaneztek rá és kivétel nélkül mind szerettek volna segíteni rajta, de nem tudták, hogyan.

Ekkor felállt Csipkés-Bokor, előrement a tanító asztalához és két karjával rátámaszkodott:

— Elsősorban indítványozom, hogy a tanórát rövid időre függesz-szük fel. — A tanító felé fordult, aztán folytatta. — Másodsorban az a meggyőződésem, hogy nekünk itt kötelességünk Csihajda elvtárs és társai dolgát közösen és egyszívvel-lélekkel elintézni. Ezért magamra vállalom a gyűlés vezetését, a gyűlést megnyitom és szót adok mindenkinek, aki jelentkezik, gyereünk!

Rövid ideig tartó szünet állott be, de amikor a román Albinescu,

a század géppuskása, felállt és kijelentette, hogy tekintettel az ellenforradalomra, a dolog igen súlyos, — megtört a jég. Nyomban utána szinte sértődötten állt fel Neszvada, a századszakács és asztmától lihegve kelt Csihajda védelmére, mondván:

— Akár ellenforradalom, akár nem, a munició kell, mert ha nincs munició a puskában — meg a fejben, elvtársak — nincs eredmény...

Még a szakács beszélt, amikor Albinescu sértődötten közbeszólt, hogy félreértett szavainak helyreigazításáért szót kér, de Csutora matróz már az emelvényen volt és mosolygott:

— A forradalom nehezebb dolog volt, mégis megcsináltuk! Össze kell egyeztetni a dolgot. Harcolni is, tanulni is. Csihajdának igaza van.

A vitában — időnként valamennyien egyszerre — huszonöt vörös matróz vett részt és ez tartott addig, amíg Csipkés-Bokor fel nem állott. Mozdulatot tett, mintha az asztalt letakarítaná kezével és egészen előre hajolt

— Két dolog fölött kell határozni. Az egyik Csihajda századparancsnok elvtárs marxista továbbképzésének a kérdése, ami véleményem szerint jogos követelés, — Kolompár elvtárs kérjen szót! — a másik, a mi elárvult zászlóaljunk parancsnokának a dolga...

Az emberek mozdulatlanul figyeltek és Csipkés-Bokor folytatta:

— Én, elvtársak, ha megszakadok, akkor se tudom, hogy lehessen az első kérdésben eligazodni... A második kérdés dolgában, elvtársak, azt hiszem, legjobb lenne, miután a mai nehéz időkben a zászlóalj fej nélkül nem maradhat, írjunk fel Budapestre, hogy — csendet kérek — a zászlóalj parancsnokságával bízzák meg Csihajda Pál századparancsnok elvtársat. — Mert elvtársak, tudjuk mink azt jól, hogy mint vörös matrózparancsnoknak, nincsen párja Csihajdának, kár erre időt fecsérelni, — ki legyen, ha nem ő. — Ami pedig a marxista gazdasági tanokat illeti, azt hiszem, ha nem is tökéletes a tudása...

Igy történt, hogy rövidesen összeült egy hattagú bizottság, amely déli tizenkét órától este hat óráig bezárkózva megfogalmazott egy beadványt a Magyar Tanácskormánynak körülbelül a következő tartalommal:

Felsorolván Csihajda Pál proletárszármazását, forradalmi ténykedéseit a trieszti flottalázadástól egészen a budapesti ellenforradalmi üzemek letörése körül tanúsított magatartásáig, kéri:

„1. Tekintettel arra, hogy Bojáki zászlóaljparancsnok elvtárs proletárhalálával megüresedett a zászlóaljparancsnoki beosztás, kéri egyhangúlag Csihajda Pál kinevezését ebbe a beosztásba.

2. A forradalom győzelmes befejezése után, aminek gyors bekövetkezésében a zászlóalj egyhangúlag bízik, tegyék lehetővé Csihajda Pál vörösmatróznak, minden vörösmatróznak és valamennyi vöröskatonának, hogy marxista tudásuk továbbfejlesztésében minden segítségben részesüljenek.”

1919 JÜLIUS HARMINCADIKÁN, az összeomláskor, Csihajda zászlóaljából egy géppuska és két tucat vörösmatróz volt még harcképes. Jobbról egyre újabb román rajvonalak keltek át a Tiszán és ásták be magukat a lankás dombokon. Csihajda egy gazdátlan géppuska körül kezdett foglalatoskodni. Egy lovasszáhad indult feléje, fokozódó ügetéssel. Bekapcsolta a töltényszalagot és odaszólt a szomszédjának:

— Csutora, a dombot, a dombot szórd be, én ezeket a lovasokat veszem . . .

Három egyes lövést adott le, aztán egy rövidebb sorozatot. Négy ló vágatás közben előrezuhant, mire Csihajda nevetni kezdett. De aztán azonnal elkomolyodott. Valami érthetetlen okból az elárvult pártiskola jutott az eszébe. A pártiskolára gondolt és érezte, hogy most, ebben a végzetes, egyetlenegy pillanatban be kell hoznia, amit önhibáján kívül elmulasztott a marxista politikai gazdaságtan kérdésében. És miközben této-vázis nélkül, biztos kézzel ráeresztette géppuskáját a lovasszáhadra, dühösen és megvetéssel kiáltotta:

— Áru . . . bér . . . pocsék imperialista áru . . . urak bérencei , , ,

Egy gránát becsapott . . . Mikor a füst és a por eloszlott, Csihajda véresen és mozdulatlanul feküdt a fűvön . .

MISKOLC, 1919

A kapun kézigránát csattant,
 a falat puskagolyó verte,
 az udvaron, mi, három gyermek,
 egymás lihegő szívét lesve
 feküdtünk, lapultunk a földön —
 de hirtelen világnagy csend lett
 és—csend a csendben — újra szállni,
 sűrögni kezdtek már a percek!

Fölkeltünk hát. S velünk a város.
 Szemüket nyitották a házak:
 nyíló ablakokkal köszöntve
 a szabadító katonákat.
 Vízért kértek: hogyan futottunk
 felénk a teli vödörrel!
 s a víz is, ami földre loccsant,
 csobogott, ugrott vad örömmel!

Kimertük volna mennyi kútja,
 mennyi folyója a világnak,
 mikor azt mondták ránknevetve:
 „Jól van, köszönjük, kis elvtársak...”
 S mikor a járdaszélre ültek,
 könnyökre dőlve, megpihenve
 akkor is úgy bámultunk rájuk,
 olyan magasba, mintha hegyre!

És szóltak újra. Elmesélték,
 mily tájakat, mily harcot jártak,
 hogy védtek, ami az övék lett,
 az országot, a földet, gyárat.
 (Szívemből bontom ki az arcuk,
 szívemből bontom ki e képet,
 szívembe ásva hordtam: mostan
 tinéktek adom. Szeressétek!)

Igy volt. Tizenkét éves voltam.
 Így emlékszem én e seregre.
 Soha bukásra, vesztett harcra,
 mindig csak, mindig győzelemre.
 Mert nem is buktak ők, ha bukva,
 de úgy is, akkor is csak győztek:
 lépcsőt emelve mi-korunknak,
 s a szocialista jövőnek!

KÁRPATI RAPSZÓDIA

Részlet

NAPLEMENTEKOR az ütközet véget ért és megkezdődött a sebesültek lemészárlása. Egy, a falu szélén álló román üteg még rövid ideig lőtte a Tisza balpartját, de hogy választ nem kapott, elhallgatott. Namény falu közepén lobogó lánggal égett a református templom zsindele-teteje. Mikor a hirtelen kerekedett zápor a tüzet eloltotta, a romokban heverő falura boruló sötétséget csak pillanatokra szakította meg egy-egy villám. Az istennyila háromszor egymásután csapott le a folyó megdagadt vizébe.

A ruszin Vörös Gárda a hajnaltól napestig tartott, Tarpa és Namény falu közötti ütközetben döntő vereséget szenvedett. Dél tájt, hat órai harc után, melyben a ruszinok még csak a náluk számbelileg kétszer erősebb csehszlovákokkal állottak szemben, úgy látszott, hogy a Vörös Gárdáé a győzelem. De délután az előnyomulásban lévő Vörös Gárdát erős román osztagok támadták oldalba.

— Hat-hétszeres túlerővel állunk szemben, — mondtam én, de nem mertem kimondani, amire gondoltam: vissza kell vonulnunk a Tisza balpartjára.

A Vörös Gárda parancsnoka, Mikola Petrusevics erélyesen utasította vissza a ki nem mondott javaslatot:

— Visszavonulásra gondolni se szabad!

— Nem! — kiáltotta szenvedélyesen a fehérhajú Esze Tamás, ki parasztruhában állott a vezérkar egyenruhás tagjai között. — Nem! — Ismételte meg Esze bika-hangon. — A farkasok, ha megszorítják őket, szembefordulnak a kutyákkal.

— Itt nem farkasokról és kutyákról van szó, Tamás bátyám, — kezdtem válaszba, de Petrusevics helyettese, Fóti János a szavamba vágott:

— *Katonai szempontból* talán helyesebb volna visszavonulni — amig lehet. De *politikai szempontból* ez a visszavonulás egyet jelentene az öngyilkossággal. Megfogadtuk a Kárpátalja népének, hogy az uraktól elvett földet utolsó csepp vérünkig védelmezni fogjuk. Ha szavunkat megszegjük, nemcsak magunkat tesszük lehetetlenné, de az ígét, a bolsevizmust szennyezzük be. Ehhez pedig nincs jogunk!

— Elég a beszédből — így Petrusevics Mikola. — A pihent romá-

nokkal szemben egyelőre a védekezésre szorítkozunk. Ezt én fogom szervezni s Morgenstern. A fáradt csehekkel szemben folytatjuk a támadást. A támadást Fóti vezeti. Vele megy Esze és Géza.

A naményi templom dombján folytatott vezérkari értekezlet véget ért. A vezérkar tagjai közül ekkor még senki se tudta, hogy a csehek megerősítésére Beregszászból friss, francia tisztek vezette csapatok vannak útban Tarpa és Namény felé.

— Rajta, koldus, büdös koldus, tetves koldus, rajta, én édes testvéreim, üssétek, verjétek a hitvány burzsuj kutyákat! Csak a fejét, hogy meg ne sántuljon! — harsogott a rohamra induló vörösgárdisták első sorában az öreg Esze Tamás hangja. A hosszúhajú ruszinok, szakállas zsidók és nagybajuszú magyar cselédek és erdei munkások ordítva rohantak az ellenségre. Legelől a fehérhajú Esze Tamás, kezében hatalmas vörös zászlót tartva.

Kilenc óra tájt a zivatar elállott. Csak messze, nagyon messze, túl a Tiszán dörgött még nagynéha. A felhős ég koromsötét. A győztesek a falu közepén nagy máglyát gyújtottak. A cseh és román katonák fáklyafény mellett szedték össze saját sebesülteiket és verték agyon puskatussal a sebesült vörösgárdistákat. Az egészségügyi katonákat naményi és tarpai nagygazdák kísérték, akiknek e hazafias munkára maga a főparancsnok, Páris generális adott engedélyt.

A gazdák mindenáron élve akarták kézrekeríteni azokat, akiket legjobban gyűlöltek. Látni akarták: hogyan halnak meg? Ők maguk akarták agyonkínózni Petrusevics Mikolát, Fóti Jánost, Morgenstern Ignácot, Bálint Gézát — és akit mindenkinél vadabbul gyűlöltek, a volt tarpai bírót, Esze Tamást.

Elsőül az ő holttestét találták meg. Az öreg paraszt testén nem maradt egyetlen ép hely. De nagy, durva paraszti kezei még most is szorongattak egy rudat, amiről a lobogó leszakadt. Vállig érő fehér hajáról csurgott az alvadt vért feloldó zápor-víz. Ez a haj igazolta az öreg harcos személyazonosságát. Nem messze Eszétől Morgenstern holtteste feküdt. A munkácsi szabó szuronvdőféstől halt meg. A többieket a keknadrágosok éjfélig eredménytelenül keresték.

Mikor a zivatar elállott, a falu szélén kezdődő füzesben kuporogva előkapartam nadrágzsebemből egy pakli gyufát és sokáig kísérleteztem a nedves gyufákkal. A bokor alatt, a sáros földön mozdulatlanul heverő társam arcába akartam világítani. De hogy a nedves gyufák nem akartak meggyulladni — a dobozt eldobtam és sötétben tapoga ózva tettem felem Fóti mellére. Tudtam, hogy Fóti János halott. Őt lövést kapott. Az elsőt, amikor a földre hanyatló Esze fölé hajolt. Ez karlövés volt. Fóti az ajkába harapott és fel se jajdult.

— Előre! Előre!

A második golyót a térdébe kapta. Elvágódott. Ordított kínjában. Nem az anyja után sírt, hanem Esze szavait ismételte vak dühvel:

— Rajta, koldus, büdös koldus, tetves koldus!...

A rajvonal ekkor már felbomlott. A vörösök még harcolva hátráltak, de már ki-ki csak a saját kezére harcolt.

A hátrálást nem tudtam feltartani, kissé elmaradtam a többiektől. Ölbe vettem Fótit, ki már nem ordított. A sebesült szájából ömlött a vér. Srapnellszilánkok fúródtak a tüdejébe.

Mikor nehéz terhemmel bukdácsolva elértem a legszélső naményi házat, a menekülő vörös katonák már a Tisza felé jártak. A falut egyetlen, nagyon megviselt század védelmezte a több ezer szuronnyal támadó román gyalogság ellen. A románok már rég elsöpörték volna a vörösöket, ha a csehek nem kezdenek géppuskatűzet Namény ellen. Ez a géppuskatűz gátolta a románok előnyomulását és tette lehetővé a tépett századnak, hogy tartsa a falut, míg a felbomlott Vörös Gárda tutajokra száll.

— A folyóhoz! — kiáltott felém Petrusevics Mikola, ki egy derékba-tört jegenye mögött állva vezette a védelmet.

— Vízet! — hörögte Fóti.

Megállottam egy nagy, még éptetejű parasztház előtt, ami valahogy ismerősnek tűnt fel.

— Vízet! Adjatok egy kis vizet!

— Van ott elég — mutatott a Tisza felé egy fiatalasszony, előlépve egy vastagderekű eperfa mögül.

Az asszony és én egy pillanatig szembenéztünk. Megismertük egy mást vagy inkább egyik is, másik is eltalálta, kit lát viszont. Tizenkét év előtt jártam itt Váradi bíró házában.

— Adj egy pohár vizet, Ilona!

— Van elég víz a Tiszában. Belé is fulladhatsz!

— Bodri, — szólt egy hatalmas komondornak Váradi Ilona — fogd meg!

Lassan továbbvonszoltam a haldokló Fótit.

Mikor a fűzeshez értünk, letettem a földre.

Fóti ekkor már nem nyögött. A szemei — amelyek hihetetlenül megnöttek — a messziségbe néztek.

Jobbom a haldokló homlokára tettem, simogatva zárva le a félelmetes tekintetű szemeket.

— Meghalt.

A partot ekkor hagyta el az utolsó tutaj.

FELÁLLOTTAM és a fűzes szélére lopództam. Innét láttam a falu közepén, a templomtéren égő máglyát.

A tűz megvilágította a vacsorára készülő cseh légionáriusok egyenruháját. Néhány fáklyát hordó román tábori csendőr a fűzes felé tartott.

Visszatértem a halotthoz. A halott fölé hajoltam és visszasímítva annak vizáztatta haját, megcsókoltam Fóti János hideg homlokát. Aztán — a bokrok védelme alatt — a Tiszához osontam. Ledobtam lábaimról a szakadt bakancsokat és mikor az első román katona elérte a füzes legszélső bokrát, lassan beléptem a Tiszába.

A víz olyan hideg volt, hogy szinte vágott. Ösztönszerűleg egy lépést tettem hátra, a part felé, aztán ajkamba haraptam és a folyóra feküdtem. Arcom a vízbe temetve, nyugodt, szabályos mozdulatokkal úsztam, csak minden negyedik tempó után véve lélekzetet.

— Fóti, Esze Tamás, Mikola, Váradi Ilona...

A délután és este véres képei összekeveredtek a régi, tizenkét esztendő's emlékekkel. Pár pillanatra rövidnadrágos fiú voltam, az eperfa alatt ülve éretlen barackot ettem és örök hűséget fogadtam a pirosharisnyás Váradi Ilonának.

A hidegtől egész testem megdermedt. Fogaim vacogtak.

— Meg kell halni! — szóltam gondolatban önmagamhoz.

— Nem akarok meghalni — feleltem. — Nem!

A hátamra feküdtem. Most csak egy-egy mozdulatot kellett tennem, akár kézzel, akár lábbal, vagy akár csak a fejemmel és a víz vitt lefelé. egyre messzibbre az elenség megszállta Naménytől.

A felhők foszladozni kezdtek. A felhőfoszlányok között felragyogtak a csillagok.

A dermesztő hideg görcsbe húzta lábamat. Prüszkölve köpködtem a szájamba ömlő vizet. Magosan, nagyon magosan úszott a hold, a víznél is hidegebb fényvel.

— Mégis meg kell döglennem, pedig még annyi...

Ebben a pillanatban partot értem. Anélkül, hogy észrevettem volna, az áradat a túlsó parthoz sodort. Egy vízbelógó fűzfa ágai az arcomba csaptak. Ösztönösen az ágak után kaptam. Mindkét kezemmel megkapaszkodva, a partra húztam magam. Négykézláb mászva, pár méternyire eltávolodtam a folyótól és egy fűzfa tövében a földre heveredtem. Néhány perc múlva mélyen aludtam.

Mikor felébredtem, a nap már magasan járt az égen. Nem tudtam, hol vagyok, nem emlékeztem, hogyan kerültem ide, hol hagytam fegyverem, a bakancsaim... Aztán, hogy minden eszembe jutott nagyot sóhajtván, lassan feltápászkodtam.

A ruháim még vizesek voltak. Mégsem fáztam. A föld, ami lucskos volt, amikor lefeküdtem, most száraz. Az ég vakító kék.

— Fenemód éhes vagyok! Csak legalább egy cigarettám volna!

A túlsó partot hiába kutattam végig szemeimmel. Naményt nem láttam. A Tisza messzire elsodort onnét. Jobbkézt, északkelet felé, inkább sejtettem, mint láttam a ködbevesző beregszászi hegyeket.

Az innenső parton falu állott. Mindenre elszántan erre tartottam.

— Nagyanyám, — szólítottam meg az első, falu-széli ház kerítésénél megállva, egy öregasszonyt, aki az udvaron foglalatoskodott. — Mondd, nagyanyám, kik vannak a faluban, vörösök vagy fehérek?

— Magyarok! — felelte rövid gondolkodás után az öregasszony.

— Azt kérdem, hogy vörösök-e, vagy fehérek?

— Magyarok! Pestről jöttek az éjszaka.

— Pestről? Merre van a községháza?

Az öregasszony egy fejmozdulattal megmutatta az irányt.

Most már bátran indultam a falu közepe felé. Nem messzi jutottam.

Egy vörös járőr állított meg.

— Honnét — hová?

— A katonai parancsnokot, vagy politikai megbízottat keresem.

— Megtalálod őket, ha akarod, ha nem, — felelte alföldi tájszólással a járőr-parancsnok, egy már őszbecsavarodott bajuszú magyar paraszt. — Hát te ki fia-bornya vagy és honnét kerülsz ide, ebben a maskarába való ruhában? Megszöktél?

— A ruszin vörös gárda politikai megbízottja vagyok.

— Ha az igazolványod is azt mondja, akkor az vagy.

— Nincs igazolványom!

— Rögtön gondoltam. Na, fiúk, fogjátok közre ezt a lakkcsizmás megbízottat. Aztán szökni ne próbálj, mert...

— Adjatok egy cigarettát!

— Azt kaphatsz és tüzet is kapsz. De ha szökni próbálsz, egész más-fajta tűzzel is megismerkedhetsz, — így a járőrparancsnok, hüvelykujjával vállán lógó fegyvere felé bökve.

A vörös ezredparancsnok, aki elé a járőr vezetett — Lipták József újpesti géplakatos volt

— Sokáig fogsz élni, Géza, — mondotta Lipták, miután össze-vissza csókolta. — Nemcsak kívánom, hogy sokáig élj, de biztosíthatlak is efelől, hogy sokáig fogsz élni. Mert — mint tudod —, kinek halálhírére keltik, az hosszúéletű lesz. Az éjszaka és reggel legalább tíz olyan ruszinnal beszéltem, akik látták, mikor meghaltál.

— Sok ruszin gárdista jutott át a Tiszán?

— Valamivel kevesebb, mint a létszám egyharmada. A menekültek innét egy félóránnyira, Mátészalkán vannak. Minket — folytatta kis szünet után — a ti segítségetekre küldöttek. Nagyon siettünk és mégis elkéstünk. A nap folyamán újabb erősítéseket várunk és akkor megkezdjük az ellen-támadást. Rövidesen a Kárpátok közt leszünk. Egyelőre azonban enned kell. Hé, Mihály bácsi! Egy lavornyai gulyást és — szeszt ilalom ide, szeszt ilalom oda — egy kancsó bort Bálint elvtársnak! Egyél, igyál, aztán felöltöztetünk és átlovagolunk Mátészalkára. A ruszin elvtársak este hatkor fogják megünnepelni május elsejét.

— Május elseje van? — sóhajtottam. — Erről egészen elfeledkeztem.

Nagyon igyekeztem, hogy férfias, katonás maradjak a szerencsétlenségben. De akárhogy erőlködtem, nem tudtam visszatartani a könnyeimet

Azt hittem, hogy en fogom újjászervezni a Vörös Gárdát. Tévedtem. Délután, amikor ki kellett volna utaznom a ruszinok május elsejei ünnepére — rosszul lettem. Megmértük a hőmérsékletemet: 39 fokos lázam volt. Este a hőmérő még többet mutatott. Nem tudom, mennyit. Elvesztettem az eszméletem és csak nyolc nap múlva tértem magamhoz Ujpesten, a Károlyi-kórházban.

A kórházból június huszonnegyedikén jöttem ki, ugyanaznap reggelén, amelynek délutánján a Duna felől piros-fehér-zöld zászlós monitorok lőtték a vörös Ujpestet. A tűzvonalban az öreg Kálmán mellett feküdtem.

— Na, Géza — kérdezte az öreg Kálmán, mikor a tüzelés pár percre szünetelt, — nem lett volna jobb, valami békésebb és jövedelmezőbb világnézetet választani?

— Az élet szebb, mint ahogy remélni merem, — válaszoltam a helyzethez és hangulatomhoz jól illő pátosszal.

— Hm!

Kálmán nagykockás zsebkendőjével megtörölte izzadt homlokát.

— Ha most eléd állana az isten és azt kérdezné tőled a Mindenható. Mi a kívánságod, kedves Bálint elvtárs? — mit kérnél tőle?

— Egy pohár hideg vizet!

A pohár hideg vizet megkaptam. Nem a mindenható istentől, hanem Kálmán Erzsikétől, aki karján hatalmas korsóval járt a tűzvonalba. Miután a mi szomszágunkat vízzel elcította, a maga szomszágának úgy vetett véget, hogy fegyvert fogott és tüzelt.

Ott esett össze a közvetlen közelemben. Nem szenvedett. A homlokába fúródott három géppuska-golyó, azonnal megölte.

Egy jó óra múlva én ismét a Károlyi-kórházban voltam. Ott azonnal megoperáltak. Két golyót vettek ki a bal vállamból.

Hogy sorsom tragikomédiája teljes legyen, a kórházból aznap jöttem ki, mikor a magyarországi Tanácsköztársaság összeomlott.

Vonaton, parasztszekéren és gyalogszer utazva, háromheti bujdosás után Bécsben voltam

1

Idesanyám, ne tartsék kend vissza,
 Én sē vagyok rosszabb, mint a Pista.
 Pista komám a szovét katonája,
 Husvét óta a Rákosi huszárja.

János bátyám el ne verjék írte,
 Lovam hátát a nyereg feltörte.
 Meggyógyítom Prága városába,
 A prágai huszárlaktanyába.

(Vörös huszárnóta a 39-es dandárból, 1919)

2

Csak még egyszer igazán, csakugyan
 vörös baka lehetnék.
 Az urak közt igazán, csakugyan
 jobban széjjel üthetnék.
 Kiirtanám magját is az élősdí fajzatnak.
 Mert csak úgy lehet igaza
 a dolgozó parasztnak.

3

Rákosinak rongyos a csizmája,
 Rákosinák nincsen katonája,
 De van elég vörös partizánja,
 Havas széltől, piros vértől
 Piros az orcája.

Rákosinak
 Öblös ám a hangja!
 A rádió
 Hanghullámon hordja.
 Kalapjának
 Nagy a karimája,
 Nemsokára
 Magyar proli
 Arról ismer rája.

Rákosi Mátyás
Piros kis pipája
Sose ég ki
Kupak kéne rája.
Ezüst kupak,
Sallang a szárára.
Gyertek lányok,
Piros bojtot
Kössetek má' rája.

Gyere pajtás,
Gyere partizánynak!
Vessünk véget
Az úri világnak!
A rózsámnak
Fodros a szoknyája,
Piros rózsát,
Piros szekfüt,
Tűzők a hajába.

Kelet felől hajnalodik,
Vörös az ég alja.
Vörös bakák masíroznak
Végzetetlen sorba.
Tányérsapka, szovjetcsillag
Mindegyik fejébe,
Hej, de sok szép barna lánynak
Könny gyűl a szemébe.

4

Megállj pajtás, megérjük még,
Elindulunk újra.
Mint a szélvész, úgy csapunk le
Majd a burzsujokra.
Lobog már a vörös zászló,
Állj te is alája,
Űtni fog a burzsujoknak
Hej, a végórája!

IFJUSÁG

Részlet

Bozótokon, kukoricáson
 siemtem át, utat kerulve.
 Utat és embert, bokron-árkon
 loptam kis életem előre.
 Haza, előre! harmad napja,
 mint gúnyolt, elűzött szerelmes
 bolyongtam, mentem jajpanaszra
 a hübb anyai szeretethez.

Tizenhatéves — forradalmár!
 futottam sírva a jövőből,
 lángoló arccal néztem vissza,
 ó szép világom! ottan gőzölt
 gyönyörű képe még előtttem.
 szinte láttam sok új tornyát még
 sziporkázni arany ködökben,
 tiszta, magasan délibábként.

Tizenhatéves szép jövődöm!
 ifjú álmaim csodaföldje,
 oly láthatóan, élőn, zengőn
 csak egyszer tűnnél még előmbe!
 Lobbanó kendő, édes intés,
 egy jobb kor tündöklő kapuja,
 hogy futnék feléd megint és
 hogy fognék fegyvert érted újra!

Mint akkor... ő mostan is erre
emlékezvén és volt magamra,
dúlésed látom csak: dörögve
hullt égi városom halomra.
Kő kő után, mint földrengésre
s az omló tornyok közt kiáltva
rohan egy gyermek... arcom rejtve
futottam vissza a világba.

Abonytól Pestre menekültem.
a csatavesztés vad lármája
ott zúgott, csattogott fülemben.
Ingemben piros pántlikásan
katonasipkám őriztem még,
aztán bevágtam egy bokorba,
nem őrizhetlek, drága emlék,
s mintha szívem dobtam ki volna.

Abonytól Pestig s Pestről aztán
le Tolna felé, mint bűvő vad
tévelyegtem a Duna partján,
nádjai közt a tocsogóknak.
Nappal mint orgyilkos osontam
s ha föltűntek a csendőrtolak,
elakadt szívvel az árokban
lapultam, míg továbblobogtak.

S az álmatlanságtól, az éhség
vad rohamaitól fejemben
oly tarka képzelgések úzték
egymást zavaros fürgetegben,
hogy megriadtan, meg-megállva
ugy bámultam szét, mintha akkor
születtem volna a világra,
menten minden tapasztalattól.

SÁMSON

Részlet

A TISZAI FRONT egész hosszában parancsok és ellenparancsok között szüntette be a magyar Vörös Hadsereg hajnalban a harcot

A síkság széles térségének országútjain vörös tüérek ágyúi és serekei gördültek a nappali fényben. A lovakon fáradt arcú katonák ültek s erőltetett iramban ügettek Budapest felé. Mögöttük géppuskások tömegsorai vonultak keszeg lovaikkal és kiürült lőszeres ládáikkal. Az utolsó órák voltak ezek a harcos négy hónap történetében. A tisztek egy része már megszökött a csapatoktól s a kifáradt katonák harctéri tapasztalataik alapján állítottak hátrvédeket a közbeeső városok bejáratai mögött. hogy fékezze az előrenyomuló ellenség iramát. A katonaságnak már hosszú ideje nem volt rendes élelme, de hiányzott a fegyverekhez alkalmas lőszer is. A késedelmesen mozgó gyalogság legyező alakban vonult négy vármegye országútjain s amerre elhaladtak, meghasadt fölöttük a színtelenné hevült magyar ég. Az ipari munkásokból álló pesti ezredek még reménykedtek, hogy valahol tartalékra bukkannak és megfordítják a vakra fordult sors kockáját. Azok az órák voltak ezek, amikor a csodaváró lelkek nagy katonákká születtek önmagukat, hogy néhány óra múlva, mint nagy katonák haljanak meg. Egyes csapatrészek elhagyták a kikövezett utakat s az ellenség hátába kerültek, ahol mint temetetlen halottak lepték el vakmerő harcaik után a földeket és az utak szegélyét. Sok katoná, parancsnokok híján, útbaeső otthonába vonult és a vörös vihar utolsó fellegei egyre inkább vékonyodtak. A négy vármegye útjain és a széles térség síkságain elszóródva éhes és kimerült katonák tömegei másztak a főváros felé. A Cegléd—Budapest-i vasútvonalat a vasszívű Lenin-gárdisták védelmezték s az utolsó óráig kézben tartották, de az ellenforradalmi Peidl—Peyer-kormány nem engedett ki egyetlen vonatot sem Pestről, a visszavonuló vörös csapatok mozgásának segítségére. S az eddig győzelmes magyar Vörös Hadsereg képtelenné vált helyzete és a pesti viszonyok tisztázására. A harchú tisztek és vörös katonák védtelenül kerültek az urak, polgárok, grófok, katonatisztek és a velük egyhúron pendülő mindenfajta tolvajnépség kezébe. Még ma is sokan emlékeznek a hajtóvadászatokra, ahol mint dúvadakat ölték meg a vörös katonát. Á minden bűntettre alkalmas brávók úgy Pesten, mint vidéken egyenként és tömegesen öldösték meg a csodálkozó tekintetű fiatal katonákat, akiknek sejtelmük sem volt eddig arról, hogy mekkora bűntettre képes az úri világ. A falvakban vasvillára szedték a csillagos homlokú katonát és a piactéren, meg

a templom előtt verték agyon őket a bátorságra kapott basaparasztok és kupecok, míg a városokban házról-házra és utcáról-utára folyt ellenük a hajtóvadászat. Akik beleestek a megtorlás csapdájába és túléltek, ha eddig nem is voltak kommunisták, most már mint szent tüzet őrizték dicsőséges harcuk emlékeit és ők lettek azok is, akik valódi nevükön nevezték az urak „független“ bíróságait, amikor évek múltán, mint „összeesküvők“ szuronyok között, megbilincselve álltak előttük.

Amíg a Vörös Hadsereg visszavonulása tartott, „M“ város környékén, az úgynevezett szolgabíró tanyáján tizenkét paraszt ember új kutat ásott, hogy az eddiginél alaposabb öntözéssel lássák el a kút környékén elterülő százholdas kertészetet, amely, mint szövetkezeti birtok, a művelésük alatt állt. Az emberek már a kútfúrás végénél tartottak s nagy buzgalommal vontatták fölfelé a mélységben kiásott vizes agyagot. A lent dolgozók időnként fölkiáltottak társaiknak, megtudni, hogy jön-e már Kandó elvtárs (így nevezték a helyettes direktórium elnököt). Az emberek két hónap óta kenyeret sem láttak, de munkájukat hihetetlen erőfeszítéssel és nagy szenvedélyességgel végezték. Két hónap óta három meszely édes bor volt a legfőbb táplálékuk s ezt eddig minden reggel megkapták Kandó elvtárstól. Most már dél felé hajolt az idő és bor nélkül olyan lassan haladt a vontatókerék az emberek fogása alatt, mint a haldokló ember utolsó órája. Végül megbicsaklott az emberek ereje, kezük alatt megállt a kerék forgása és szegyenkező tekintettel nézték egymás arcát, amíg fejük fölött lángolva pörkölt a nyári nap.

— Nem bírjuk tovább! Húzzatok föl! Fázunk! — kiáltották a kút mélyén dolgozó emberek. Ezután egyenként beleálltak a vödörbe és a fönti emberek egymásután fölrontatták őket. A sáros kút körül valamenyien csapatba álltak s amíg megtömték pipájukat, dohány helyett valami dudvafélével, révedező arccal panaszkodtak:

— Csak legalább kenyeret láthaúnék! Egy darab kenyér, akármi lyen, meg az a korty bor ...

— Kiszáradt a szájam, köpni se tudok — mondta a másik, — de nem tudom meginni a vizet, éhes vagyok.

— A dinnyét már én se tudom tovább enni. Kenyér köllene. Nem tudom, hol az Istenbe jár Kandó elvtárs! Lassan dél lesz és nem hozza azt a két meszely bort, hogy elbódítsam vele a belemet.

Amíg az emberek panaszkodtak egymásnak, a dűlőútról egylovas fogat gördült a pászta útjára, a lovat Kandó kovácmester hajtotta az emberek felé szokatlan sebességgel. A kocsni néhány sóhajnyi idő alatt megállt a készülő kút mellett s leszállt róla Kandó kovács, a helyi direktórium egyik vezetője.

— Késnem kellett, elvtársak! — szólt a nagyszál ember. — Nem tettem mást, rendbe kellett tennem a számadást. A Vörös Hadsereg a főváros felé vonul, a kormány lemondott, ha pedig nincs kommunista kormány, mink se maradunk a helyünkön. A bort egy hétre hoztam ki, mert holnap már a Nagyzisten gondol magukra.

Az emberek színtelen arca elsötétült, a nyári pompában fénylő százholdas tábla felé tekintettek, amibe beledolgozták erejüket az utolsó lehetig és megdöbbenve kérdezték:

— Hogy-hogy a kormány lemondott? Hogy a római istenben lehet séges ez? Nem valami rémhír szállong itt megint?

— Nem, elvtársak, ha ellátnának odáig a nyárfasorig, láthatnák, hogy az országúton milyen tömegben vonul a katonaságunk Pest felé. Még egy-két nap és mindenütt úrrá lesz az ellenforradalom. Az elenség a harmadik falu előtt portyáz és minden órában benyomulha a városunkba. Most nemcsak a bort hoztam ki, de búcsúzni is jöttem. Valódi híreink vannak róla, hogy föltámadt a régi csendőrség és tisztí bandák öldözik a nép vezetőit. Elhagyom a várost. Egymagam nem állhatok a rablók elé. Tudják, milyen ember vagyok, nem félek a magam árnyékától, de száz, meg ezer rablóval nem állok ki és nem hagyom magam megölni alábbvaló emberektől.

— Miért köllene elnök elvtársunknak elmenni a városból? — kérdezte egyik kútásó. — Nem tett kárt senkinek, hivatalában becsületesen dolgozott, jól emlékszem, amikor sort álltunk félkiló lisztért, a tulajdon édesanyját hátraküldte a sor végére, ott esett össze az öregasszony, nem tudom, az éhségtől-e, vagy a neki nem való fáradságtól. Jut-e ez eszébe Kandó elvtársnak?

— Jut eszembe, kedves barátaim, már hogyne jutna. De ennyi igazságosság egymagában is elég lenne ahhoz, hogy lefogjanak — mondta Kandó kovács, — a becsületes emberek ideje lejárt. Nem panaszkodom, hogy nem járhattam jóllakottan a hivatalomba. Három hónap óta nem ettem kenyeret és most is éhezve távozok a városból. Majd az új vihar fellegeivel visszajövök és megszegjük azt a kenyeret, amiből mindenki egyformán ehet. Mert nehogy azt higgyék, elvtársaim, hogy most már vége van a háborúnak, még csak most következik a harcok nehezebb része.

Kandó kovács elhallgatott és kedvetlenül a szekéren lévő kis hordó leemeléséhez látott. Az emberek szinte meredten álltak a kút körül szertefolyó sárban. Éhségük és szomjúságuk hirtelen elmúlt a képzeletükre nehezedő fenyegetéstől.

— Hogy történhetett ez?

— Mi volt annak az oka, hogy ilyen hirtelenséggel leszakadt ránk a betyár ég — kérdezték az emberek.

— Több mint ezer oka van ennek, barátaim, — mondta Kandó kovács — és ezek között a legsúlyosabb az, hogy elsősorban magunkban kell keresnünk a bűnt és a hibát. Nem dolgoztunk úgy, amint kellett volna. Az ellenforradalom tolvajai itt fonták nyakunkba a kötelet a szemünk előtt. Mit tettünk ellenük? Hagytuk, hogy lehúzzák a Vörös Hadse- reget, hogy éheztessek a népet. Régtől fogva megszoktuk, hogy urak kapcarongya voltunk mindig. Természetesnek tartjuk, hogy tolvajok és urak taposnak a fejünkön. És most a vérünket veszik. Nem tanultuk meg

ülük, hogy kell bánni az osztályellenséggel. Még ebben az órában is megfordíthatnánk a sorsot, de ehhez föl kellene egyenesednünk emberként. Az a százezer ipari munkás, amely a városokban él, nem tehet csodát velünk, a szájtátó néppel. Őket nem lehet legyőzni, de velünk most elbánnak az urak. Sokat tudnék erről beszélni, de csak annyit mondok, amennyit biztosan tudok.

Az emberek tekintete a távoli nyárfasor felé meredt, ahol zsúfolt tömegben menetelt a visszavonuló vörös katonaság, majd mintha valóban leszakadt volna az ég, ágyúlövések földet ingató döbbenése morajlott át a tájon. A város országútját keresztben érintő vasúti pályán ekkor állt meg a Lenin-gárdisták páncélvonata és ágyúi lövésével súlyos ütések mértek a város középső részén fölvonuló mindenféle fegyverrel felszerelt ellenséges csapatokra. A zöld lombokkal álcázott vonat körül füstfellegek növekedtek. A nagyranőtt homály mögött ezernyi ember ordítása, lovak nyerítése hallatszott. A vonat, amelyet később Számueli vonatának nevezett a nép, hosszú percekig bőgette ágyúit és gépfegyvereit a város bejárata előtt, majd zajtalanul eltávozott s vele együtt eltűnt a tájról a forradalmas lelkek és idők minden reménykedése.

Kandó kovács, a helyi direktórium elnökhelyettese leemelte kocsijáról a borral telt kishordót, kezét nyújtott az embereknek s fogatát sorsára hagyva, elindult a nyárfákkal szegélyezett országút felé, ahol szomorú arcú, fáradt katonák meneteltek, hogy valamiképpen elérjék a fővárost.

Az előnyomuló román katonaság parancsnoksága, a váratlan támadás után nem kereste az összeütközést az elvonuló vörös egységekkel, óvatos csigalassúsággal, de akadály nélkül kísérté az egyre inkább gyengülő vörös vihar seregét.

Estére kelve a királyi román hadsereg főerői már elhelyezkedtek Budapest külső területén, de néhány kommunista tiszt még reménykedett, hogy a román csapatok mögött szétszóródott vörös-katonaság összegyűjtésével megfordítja a forradalmi háború kockáját. Arról senki sem beszélhetett, hogy a Vörös Hadsereg bárhol is lerakta volna fegyverét s így mindenféle elképzelés igazolást nyert. Négy vármegye útjain s a gyengén védett falvakban itt is, ott is véres játékba fogtak a vörös katonák. Némely helyen elkésve bár, de igazi törvényt ültek az eszméletlenségig elvakult és kegyetlenkedő ellenforradalmi elemek fölött, így figyelmeztették a lakosságot, hogy a harc nem érhet véget a győzelem előtt. Hetek multak el, amíg a vörös portyázók belátták eljárásuk hiábavalóságát és elszéledtek otthonaik felé. Ugyanekkor a fehérterror szervezett különítményei és a löltámadt magyar királyi csendőrség a román csapatok mögött megkezdte a vörösök üldözését és a még mindig háborgó lakosság lecsillapítását. A szegényebb nép annyira nem hitt az úri világ valóságos hatalmában, hogy sok börtönben az örök nem becsületből, de a közeli megtorlástól való félelmükben szabadon engedték, vagy futni hagyták az el-

fogott kommunisták tömegeit. Éjjel-nappal folyt a hajtóvadászat a vörösök ellen. A falvakon át éjjelenként szekerek rohagáltak, amelyekkel a csendőrök összegúzsolt embereket szállítottak bizonytalan sorsuk felé. Úton és útfélen agyonvert embereket lehetett találni a falvak határain kívül. Ha egy fiatalember eltűnt családja lakóhelyéről, a szegényparaszt misét mondatott érte a templomban és megsíratni sem merte hangosan. Minden kutatás, keresés életveszélyes vállalkozás lett volna. Ezek az idők a néhez sóhajok, átkok és imádkozások ideje volt. A lesújtott szegény nép bizakodva olvasta az orosz forradalom még mindig folyó harcairól szóló híreket és reménykedett, hogy a harcoló szovjet csapatok Lengyelországon át eljönnek hozzánk is. Ez a hit oly erősen el volt terjedve, hogy én magam is, noha ekkor már rengeteg könyvet olvastam, hosszú ideig úgy hittem a főlsszabadító szovjet csapatok megérkezésében, ahogy a vallásos emberek hiszik Isten létezését.

Történetem parasztvárosának szegény népe szintén idejében megkapta az ízelítőt az „erkölcsi rend” uralmából, amint a Horthy-féle brávók nevezték önmagukat, nap-nap után kiadott felhívásaikban. Ez az esemény oly módon folyt le, hogy a legkeményebb emberek szíve is elszorult a halálos haragtól és a félelemre hajló asszony nép foga összevérdődött a rémülettől.

A városka északnyugati oldalán, ahol a mai napig is alig látható egy-két ház, egy használaton kívül helyezett téglagyár állt, mintegy hat-ezer négyzetméter területen. A mezőség zöld színéből kétszélvényes agyagbánya rémlett elő, amelynek két részét egy alagút kötötte össze. A bánya ötezer négyzetméter területen ötven méter mélységben feküdt meredek falaival, s mint akkor volt, ma is korláttal van körülkerítve.

A nap éppen lemenőben volt vörös színével a bánya mögött, amikor a darutollas tiszték és egyéb terroristák száznegyven elfogott vörös katonát letereltek a második agyagbánya mélységébe. A két bányát összekötő alagúton hajtották be a lőszerhiány miatt harcképtelen vörösöket, majd valamilyen gránáttal berobbantották mögöttük az alagutat. A vesztőhely ezzel bezárult a vörös katonák mögött. A bánya fala ötven méter magasságban végződött a fejük fölött, s onnan, ahol a vörös katonák álltak, márcsak a madár tudott volna kirepülni. A bányamélység partjain minden irányban elhelyezkedtek a fegyveres terroristák. Lent a mélységben a katonák sapkáján ötágú csillag pirosodott. Néhány tiszt sapkáján hamis rubinból volt kirakva az ötágú csillag, de amint később kiderült, valamennyien válogatott katonák, ipari munkások és parasztok voltak. Már nem volt kezünkben fegyver, de még mindig képtelenek voltak teljesen megadni magukat s amint rendetlen tömegben és csoportosan álltak, a mélységben mindenféle gyalázó szavakat kiáltottak a terroristák felé. A hangjuk szirénaként süvített, majd tompán morajlott, mint a messziről hangzó ágyúlövés:

— Csürrhee! ... Csürrhee! ... Csürrhee! ...

Hosszú percek múltán, amikor valamilyen csend támadt lent a mélységben, egy fehérterrorista lekiáltott hozzájuk eképpen:

— Imádkozzatok, gaz kommunisták! Ütött az utolsó órátok... Ez a válaszuk!... Imádkozzatok!... A kiáltást lövések követték, a négy szögű fal minden irányából és több vörös katona összerogyott. Különös szerencsével néhányan azonnal meghaltak. A vörös katonák megértették a figyelmeztetést: a medence középső részén egy rubin-csillagos tiszt vezényletével mintegy ötven katona sorakozott s a legrangosabb tiszt utolsó parancsszavára fölhangzott az Internacionále forró éneke. A mélység kietlensége ezerszeres visszhanggal verte vissza a halálba induló katonák énekét. Most már egyre sűrűbben dörögtek a lövések. A vörös katonák nagyobb tömege pánikba esett és össze-vissza futkosott a mélységben. Többen lehasáltak, hogy körmükkel fedezéket kaparjanak maguknak. A lövöldözés nyomán húszával hullottak egymásra a vörös katonák. Egy idősebb katona megőrült, és úgy vonyított föl a terroristákra, mint a kutya. Az Internacionálét éneklő katonák száma is egyre fogyott a lövések nyomán, de tisztában voltak sorsukkal s valami nem is emberi hangon tovább énekeltek. Egy rubincsillagos katona maradt utolsónak a lekongcolt énekesek közül, már több lövéstől találva, térdre rogyott, de végig dalolta az ének utolsó akkordjait:

*Ez a harc lesz a végső,
csak összefogni hát:
És nemzetközivé lesz
holnapra a világ...*

A mélységben futkosó katonák, akiket nevetve vadásztak le a terroristák, sokan kegyelemért kiáltottak:

— Ártatlanok vagyunk! Kegyelmezzetek! Családom van! Kegyelmezzetek!...

Amíg a mészárlás folyt, parasztok hajtották ökrös fogataikat a bányával melletti vezető úton, amely egyetlen bejárat volt a városba ezen az oldalon. A földek felől több gyalogos ember és asszony is elhaladt a bányával melletti. Az asszonyok társaságában a mezítlábas özvegy Rostásné nap-számos asszony is arra ment s mikor letekintett a bányamedence mélységébe, a tulajdon fiát ismerte föl a félőrült katonák között. Halálos rémülettel a tekintetében, sikoltva kiáltott a bányamélységben vergődő fiához

— Fiam! Egyetlen gyermekem!... Egyetlen szép fiam!...

A halálraszánt vörös katona megismerte anyja kiáltását s néhány pillanatig, amíg le nem lőtték, látta anyja alakját.

Rostásné esztét vesztve támadt a terroristákra:

— A fiam ártatlan!... Ne öljék meg egyetlen gyermekemet!... Ismerjenek Istent, ne öljék meg a fiamat!... Özvegy Rostásné vagyok!...

Az én becsületes fiamat mindenki ismeri a városban!... Ne öljék meg a gyermekemet!... — belemarkolt a terroristák puskája csövébe és azok a korhadó korláton át letaszították őt a mélységbe. Zuhanása fele útján beleütközött a meredek fal tövisbokraiba s onnan tovább zuhant a halott fia közelébe. A mezitlábás özvegy Rostásnének minden tagja összetörött és ott hevert elrongyolt ruhájában, kitátott szájjal a mélység fenekén, sötét szeméből csodálkozó borzalom nézett az égre. Ha volna Isten és túlvilág, ott ő lenne a galádul meggyilkolt vörös katonák szentséges édesanyja.

A nyári nap vörös és fekete színekkel bukott le a faluváros mögött s a koraesti homályban még mindig dörögtek a terroristák fegyverei. Most már az élőnek látszó sebesülteket lövöldözték le. A nagyranőtt csendben százszoros morajlással visszhangzottak a magányos dörrenések, míg a sebesültek halálka szédültek és a haldoklok ajkán elröppent a végső sóhajtás.

Késő éjszaka éhes kutyák gyülekeztek a bánya mélysége fölött, dühös vonítással ugattak lefelé, ahonnan véres hús szaga áradt az orrukig.

A legyilkolt vörös katonák hosszú napokig heverték temetetlenül a mélység fenekén s az arra járó lakosok százai egy tekintettel búcsút vehettek a hősök hőseitől. Később sem került sor a vörös katonák eltemetésére. A városi hatóság fal mellé vonszoltatta az oszlásnak indult tetemeket s a bánya agyagfalát rájuk dönttette.

BOJTOR VASZI BALLADAJA

Györköny István felugrott a lovára,
 fehér hadnagy alig ért a nyomába,
 kutatja a bakti erdő vadonát
 — add ki nekem azt a vörös katonát.

Bojtor Vaszi fehér román katona
 azt figyeli, legel-e még a lova,
 körös-körül de fekete lett az ég
 nem beszél, csak összehúzza a szemét.

Györköny Istvánt sűrű erdő bujtatja
 román hadnagy káromkodik miatta
 — fölgyujtom a bakti erdőt, porig ég,
 Bojtor Vaszi megcsóválja a fejét.

Bojtor Vaszi, ne csóváld a fejedet
 román király figyeli a fegyvered,
 — három napig parancsolhat még nekem
 jöhet aztán három király ellenem.

Piros árnyék ragyogott a rétekre
 első nap a Tündér liget égett le,
 Bojtor Vaszi legelteti a lovát:
 — hadnagy úr, én nem látok itt katonát.

Második nap tölgyfaerdő lobogott
 Györköny István sűrű füstben tántorog,
 Bojtor Vaszi látja, de nem találja
 fehér hadnagy káromkodik magába.

Harmadik nap bakti erdő porig ég
 erdő szélén Györköny István visszanez
 feje fölött sűrű füstbe bújt az ég,
 tántorog, de szorongatja fegyverét.

„Fehér urak talpnyalója, itt vagyok,
 bakti erdő három napig bujtatott,
 Bojtor Vaszi, agyonlőhetsz, énnekem
 az uraktól sohasem kell kegyelem.“

Fehér hadnagy véres lovát ugratja
rabolt lova toporzékolt alatta,
kiabálja: „Száz golyót a szívébe!
Holtan vigyük Horthy Miklós elébe!“

Bojtor Vaszi alig mozdul, de nyugodt:
fehér hadnagy véres fejjel lebukott;
lebukott a bakti erdő porába
nem is zöldül a selyem fű utána.

SZEGÉNY KATONA

Tizennégy őszen árokban hevert,
A háborúnak vérpiros sarában,
Fázott, ázott és éhezett
Szegény hazátlan.

Tizenöt őszen kórházban feküdt,
Bibor sebekkel égő szörnyű lázban,
A férges ágyon egyedül,
Szegény hazátlan.

Tizenhat őszen új árokba hullt,
Mint őszi rózsza temető porában,
Fölötte varjak hada húz,
Szegény hazátlan.

Tizenhét őszen fogságba került
És bandukolt rab légiók sorában,
Idegenek közt egyedül,
Szegény hazátlan.

Tizennyolc őszen forradalmi szél
Hazasodorta és ő büszke lázban
Érezte, most a nép ítél
S ő nem hazátlan!

Tizenkilenc őszen börtönben ült,
Fagyos szelek füttyültek a világban.
Fölötte zúg ítéletül,
Hogy ő hazátlan!

FÖLINDULNAK TESTVÉRI TANKOK

MUNKÁSOK

Forgolódnak a tőkés birodalmak,
csattog világot szaggató foguk.
Lágy Ázsiát, borzolt Afrikát falnak,
s mint fészket ütik le a kis falut.
Egy nyál a tenger! Termelő zabálás, —
Kis, bűvő országokra rálehel
a tátott tőke sárga szája. Párás
büdösség-felhő lep bennünket el.

S' hol zápfog rág, a város érdes része,
hol a vasbányák fuallata ing,
gép rugdal, lánc zúg, jajong ládák léce,
lendkerék szijja csetien és nyalint,
hol a fémkeblű dinamókat szopják
a sivalkodó transzformátorok,
itt élünk mi. És sorsunk összefogják.
a nők, gyermekek, agitátorok.

Itt élünk mi! Idegünk rángó háló,
vergődik benn a mult sikos hala.
A munkabér, a munkaerő ára,
cincog zsebünkben, úgy megyünk haza.
Újságpapír az asztalon kenyérrel
s az újságban, hogy szabadok vagyunk —
poloskát űzünk lámpával s a kéjjel
s két deci fröccsel becsüljük magunk.

Eltárs és spicli jár a csöndben erre,
részeg botlik, legény bordélyba lóg,
mert hasal az éj s pörsenéses melle,
mint szennyes ingből, füst alól kilóg.
Igy élünk mi. Horkolva alszunk s törten,
egymás hátán, mint odvas farakás
s hazánk határát penész jelzi körben
a málló falon: nedves a lakás:

De — elvtársaim! — ez az a munkásság,
mely osztályharcban vasba öltözött.
Kiállunk érte, mint a kémény: lássák!
És búvunk érte, mint az üldözött.
A történelem futószalagára
szerelve így készül a világ,
hol a munkásság majd a sötét gyárra
szegzi az Ember vörös csillagát!

ARS POETICA

Költő vagyok — mit érdekelne
engem a költészet maga?
Nem volna szép, ha égre kelne
az éji folyó csillaga.

Az idő lassan elszivárog,
nem lógok a mesék tején,
hörpintek valódi világot,
habzó éggel a tetején.

Szép a forrás — fürödni abban!
A nyugalom, a remegés
egymást öleli s kél a habban
kecsesen okos csevegés.

Más költők — mi gondom ezekkel?
Mocskolván magukat szegyig,
koholt képekkel és szeszekkel
mímeljén mámort mindegyik.

Én túllépek e mai kocsmán,
az értelemig és tovább!
Szabad ésszel nem adom ocsmány
módon a szolga ostobát.

Ehess, ihass, ölelhess, alhass!
A mindenséggel mérd magad!
Sziszegve se szolgállok aljas,
nyomorító hatalmakat.

Nincs alku — én hadd legyek boldog!
Másként akárki meggyaláz
s megjelölnek pirosuló foltok.
elissza nedveim a láz.

Én nem fogom be pörös számat.
A tudásnak teszek panaszt.
Rám tekint, pártfogón, e század,
rám gondol, szántván a paraszt;

engem sejdít a munkás teste
két merev mozdulat között;
rám vár a mozi előtt este
suhanc, a rosszul öltözött.

S hol táborokba gyűlt bitangok
verseim rendjét üldözik,
fölbúdulnak testvéri tankok
szertedübögni rímeit.

Én mondom: Még nem nagy az ember.
De képzeled, hát szertelen.
Kísérje két szülője szemmel:
a szellem és a szerelem!

JÓZSEF ATTILA

EGY SPANYOL FÖLDMIVES SÍRVERSE

Franco tábornok besorolt ádáz katonának,
nem szöktem meg, mert féltem, agyonlövet úgy.
Féltem — azért harcoltam a haddal a jog s a szabadság
ellen Irun falain. S így is elért a halál.

HISPÁNIA, HISPÁNIA

Két napja így zuhog s hogy ablakom nyitom,
Páris tetői fénylenek,
felhő telepszik asztalomra
s arcomra nedves fény pereg.

Házak fölött, de mélyben állok mégis itt,
rámsír az esővert korom,
s szégyenkezem e lomha sártól
s hírektől mocskos alkonyon.

Ő suhogó, feketeszárnyú háború,
szomszédból szálló rémület!
nem vetnek már, nem is aratnak
és nincsen ott többé szüret.

Madárfió se szól, az égből nap se tűz,
anyáknak sincsen már fia,
csupán véres folyóid futnak
tajtékosan, Hispánia!

De jönnek új hadak, ha kell a semmiből,
akár a vad forgószelek,
sebzett földekről és a bányák
mélyéről induló sereg.

Népek kiáltják sorsodat, szabadság!
ma délután is érted szállt az ének;
nehéz szavakkal harcod énekelték
az ázottarcú párisi szegények.

A NEMZETKÖZI BRIGAD INDULÓJA

Madrid határán állunk a vártán,
 állunk: vas ha súlykol, vér ha elkever,
 állunk a vártán, Madrid népe álmán,
 állunk: tank ha dönt, ha száz pokol teper.

Rajta, csak rajta, törhetetlen fajta:
 gáton, tűzsobolyón, halálárkon át!
 Rajta, rajta, rajta: végső diadalra,
 rajta ezernyelvű-egyszívű brigád!

Ezer a nyelvünk, egy a szerelmünk:
 szabad földön, szabad, boldog nemzedék.
 Ajkunknak átkát, bosszúnknak lángját
 szélvész, vörös kakas hordja szerteszét!

Rajta, csak rajta, törhetetlen fajta:
 gáton, tűzsobolyón, halálárkon át!
 Rajta, rajta, rajta: végső diadalra,
 rajta ezernyelvű-egyszívű brigád!

Madrid határán, éjt-nap a vártán:
 állunk ronthatatlan élő sorfalat.
 Madrid határán serken még a holt is,
 serken, talpraugrik, puskatust ragad!

Rajta, csak rajta, törhetetlen fajta:
 gáton, tűzsobolyón, halálárkon át!
 Rajta, rajta, rajta: végső diadalra,
 rajta ezernyelvű-egyszívű brigád!

SOROZÁSKOR

Bánat, bánat,
nagy fekete bánat:
besoroztak
engem katonának,
Maga Hitler
parancsba kiadta,
hogy szenvedjen
a magyar miatta.

Megfogadta
a parancsot Horthy:
katona kell,
én töltöm a sort ki;
Visznek engem
orosz mészárszékre,
hogy a vérem
füstöljön az égre.

Vérem, vérem,
szép fiatal vérem.
Omlani fogsz
orosz csatatéren,
Piros lesz a
fekete föld tőle,
Oroszoknak
búza nyől belőle.

Összevissza
húszesztendőt éltem...
Jaj istenem,
milyen kár is értem!
Kék szememet
a kánya kivágja,
Édesanyám,
mért szült e világra?

A BOREK

SZÉLCSENDDDEL, békességgel köszöntött rájuk a reggel. Torday megivott egy pohár vörösbort, aztán visszatette a polcra az üveget. Kétezer üveg gyógybort tároltak itt, az alkotásutcai kórház raktárában. Kissé összehúzó, fanyar az íze, de máskülönben zamatos, élvezhető. Torday kiöblítette a poharat, aztán behívta Nerudát, az ujoncot, akit két héttel ez előtt osztottak be hozzá a raktárba. Lovaglólülésbe ereszkedtek egy fényesre kopott lócán és malmozni kezdtek. Neruda egymásután négy játzmát nyert, ami vérig bosszantotta Tordayt. Már azon volt, hogy elkergeti ezt a maszatos melákot, mikor meghallották a robbanás zaját.

Tompán, öblösen szólt a dörrenés, oly különös erővel, hogy mind a ketten fölugrottak. Az első négy újabb robbanás követte, oly csalóka módon, hogy előbb azt hitték, a messzi távolból szól a hang, utóbb meg azt, hogy a robbanás magva itt van valahol, a kórház körletében, közvetlen közel. Torday az ablakhoz lépett, végignézett az Alkotás-utca hosszán, de nem talált semmi nyugtalanítót. A kíváncsiság azonban nem hagyta békén.

— Menjen fiam, — mondta Nerudának. — Tudakolja meg, mi a fene volt ez.

Neruda indult, de az ajtóban megállt.

— Főtörzsőrmester úr, alázatosan kérdem: kitől tudakoljam?

Torday nem vesztette el a béketúrását; jóakarattal magyarázta Nerudának, hogy előbb a portán érdeklődjék, a kapuőrségnél, s ha nem kap felvilágosítást, menjen ki az utcára, le a trafikba vagy akár a Délivasúthoz.

— Csak menjen, fiam. Ne siessen, mert kimelegedhetik. Még meg talál fázni, istenőrizz... — dörmögte szelíden, majd váratlanul ráordított: Mozgás, te szar!

Ettől Neruda úgy megijedt, hogy hanyatt-homlok rohant ki az ajtón.

Torday csavart magának egy cigarettát, rágyújtott. Nem volt mérges arra a mamlasz Nerudára; épp csak megugratta egy kicsit, hadd tudja meg, mi a fegyelem... Legalább igyekezni fog a hírrel, nem ácsorog a folyosón a fecsegő betegek közt s nem lopja a napot a kantinban, a többi egészségügyi katonával. Máskülönben ritkán ordított Nerudával, csínján bánt vele, s nem egyszer megkínálta egy pohár gyógyborral. Torday az a fajta altiszt volt, akitől jobban féltek a tisztek, mint a beosztottak. Félték tőle, mert mindent tudott, mert ő volt a raktáros, s mert nagyjából markában tartotta az egész honvédkórházat. Ebben a kórházban Torday volt az úr.

Pedig a sapkáján csak ezüst a zsinór. Altiszt volt, egészségügyi fő-törzssőrmester; de ebben a magyarkirályi világban szemesnek állt a világ... Behívtak egyszer egy embert. Úgy hívták: Wahl. Budaörsi sváb legény volt; egészségügyi lett, úgy lett belőle Torday. Aztán fő-törzssőrmester, s legvégül vitéz... Vitéz Torday Mátyás, magyar királyi egészségügyi fő-törzssőrmester. Voltaképp nem lett belőle semmi, épp olyan szegény ördög maradt, amilyen azelőtt volt. De legalább adtak nevet az ördögnek; kiadóst, omlóst, mint egy káromkodás. Így lett a Torday: csaknem a semmiből. S már majdnem úr lett; kívarta, kibőjtölte, kiülte. Szívós és sovány volt, mint az in; az arca ráncos, a keze csupa kéken kígyózó ér, s az eszejárása gubancos, mint egy viperafészek. Fejből tudta a gazdaszat-közigazgatási szabályzatot, az összes vonatkozó rendeleteket, a kincstári jogszabályokat, a kincstári erkölcsöket és a kincstári illetet. Anyanyelve se magyar, hanem a kincstári nyelv.

Torday pótolhatatlan lett. Amikor Sziráki alezredesre rājött a boldondja, senki nem mert a közelében maradni. Várhegyi főhadnagy úr vagy Kós százados úr lesunnyasztotta a fejét és trappolt a raktárba. „Jöjjön csak, Torday. Hivatja alezredes úr.” Torday bekapcsolta a nyakszegélyt és tíz perc alatt elült a vihar; úgy elbánt Szirákival, mint a gyermek a szelindekkel. A szüzi ártatlanság erejével fegyverezte le az alezredes dühét; s mikor végre csend lett, beszólt Sutákért, a barátjáért, s lent a raktárban felhajtottak egy pohár vasbort. Suták az irodán dolgozott, mint polgári alkalmazott.

Szélcsenddel, békességgel köszöntött rá ez a nap. De aztán felpattant az ajtó, és egyszer csak ott áll Kós százados úr. Sápadt, kőbor tekintetű, ideges.

— Jöjjön csak, Torday. Alezredes úr keres valamit — mondja.

Torday kapcsolja a derékszíját, lecsípi a cigaretta izzó paraszát, bezárja a raktárt, megy föl a lépcsőn. Nem siet. Nem kérdezi, mit keres. Bekopog, vigyázzba vágja magát, jelentkezik. Torday állja a sarat.

— No Torday. Maga az, Torday? Mit akarok mondani... Hal'ja?

— Igenis — mondja Torday, szerényen és bizalomgerjesztőn. És csak áll.

— Hát mi van itt, mondja. Maga mondja meg, Torday, mi van itt! Kórház vagy örömház? Feleljen, Torday...

— Igenis, — mondja Torday. Az első, hogy megtudja: honnan fúj a szél. Tájékozódni akar.

Sziráki kövéren ül az amerikai íróasztal előtt, a forgócsuklós amerikai széken. Dúhe pörgeti ide-oda, billegteti, föllöki, elejti.

— Nézem a raktárkönyvet, Torday. Itt hiány van, hal'ja? Hová lett ötven kiló vazelin? Ezt mondja meg! És húsz inzulin. Vagy maga is a fejemre akar csinálni, Torday? No, mondja!

Torday ámul bámul. Huszonegy éve, amióta itt szolgál ezzel a fenévaddal, még sosem hiányzott ilyen kevés. Ötven kiló vazelint nem is érdemes ellopni. Aki nem röstell ötven kiló vazelint lopni, az rászolgál, hogy

megetessék vele azt az ötven kilót. Ha pedig Sziráki fennakad egy ilyen csip-csup tételen, ha szóvá teszi azt a hagyományszentelte szokást, hogy Várhegyi főhadnagy úr havonta elfurikázik félmázsa vazelint, akkor bizonyára másvalami piszkálja a csőrét. Torday harákol, a lábát váltogatja. Hét hónap hiányzik a nyugdíjából, szemfülesnek kell lenni, húzni az időt, várni, hogy megtudja végre: honnan fúj a szél.

— Hallja, Torday... Hogy áll itt, Torday, mondja? Hogy néz rám azzal a keserű szemével. Tán azt hiszi, én lopom a vazelint? Vagy a benzint viszem én, mi? No, mondja a szemembe. Azt gondolja?

Nem. Torday nem gondolja ezt. A vazelint a főhadnagy úr lopja, a benzint Kós százados úr, a kiskocsijához. Alezredes úr az inzulint lopja, hetenkint húsz fiolával, kerek húsz esztendő óta...

— Mért nem beszél, Torday? Ilyenkor lapít, úgye? Mi van a vaze linnal? Volt-nincs, úgyebár? No, beszéljen...

— Igenis — motyogja Torday.

— Szóval, nincs... De akkor hova lett? Mondja el szépen, Torday!

— Megvan, alezredes úr.

— Hol van, azt mondja meg.

— Fogyatékba tettük — dönnögi Torday tűnődve. Sziráki épp úgy tudja, mint ő, hogy minden hiányzó portékát fogyatékba szoktak tenni. Mert ami fogyatékban van, az már nincs sehol; csak fogyatékban. Ott meg kereshetik.

— Nálunk nem hiányzik semmi — mormolja Torday kedveskedve. Azt reméli, e megnyugtató mondat lehűti ezt a véres állatot; de nem így történik. Sziráki az asztalra csap, felüvölt, kiereszti hangját; megrezzen a tokája, a két pár csillag a gallérján, remegni kezd az ablaküveg és az íróasztalon ijedten csendül a telefon.

— Úgy, Torday. Hogy nem hiányzik semmi? És az a tucat boréktartó — azt hová sikkasztotta? Erre feleljen!

— Hogy méltóztatik...

— No lám! Most ötöl-hatol. Itt a raktárkönyv, Torday. Ez a tucat boréktartó még mindig hiányzik. A harmadik leltárnál hiányzik már. A kinkeservit magának...

Torday megrendül. — Hogy hívják? Borék?

Sziráki nem felel; gyönyörködve nézi a főtörzsőrmestert, szinte csámcsogva élvezi, miként folyik el Torday vére.

— Úgy hívják: *Boréktartó*. Nem érti?

Torday izzó haraggal néz rá. Sziráki elfekszik a széken, liheg és szuszog, mint egy jóllakott ragadozó. A természete könnyen lobbanó, indulatos; gyerekkorában — négy évtizeddel ezelőtt — azzal szórakozott, hogy madarakat fogott, s aztán egy szál gyufával meggyújtotta farktollaikat és lángolva bocsátotta őket szabadon.

— No, mi lett avval a borékkal, mondja csak...

— Kék dobozban volt, úgye? — puhatólózik Torday. Mert nem az a hiba, hogy nincs; az a hiba, hogy vajjon mi az.

— Ne engem kérjden, Torday. Ki jár vételezni, maga vagy én? És ki itt a raktáros?

— Én, igenis.

— No, akkor nézzen utána. Egy óra múlva itt legyen nekem az a mitakarokmondani, máskép... — és szól a telefon.

Torday lemegy a raktárba, felüti a könyvet. „Bélhúr, bokamerevítő, boréktartó, Bruns-gyapot...” A raktár polcain ábécérendben sorakozik minden — minden, a boréktartó híján. Mi az isten haragja lehet az? Fogja a könyvet, bekopog Kós szobájába. Leteszi az asztalra és előadja az ügyet. Kós a pamlagon fekszik, a gyomrán ötkilós súly.

— Most ne zavarjon — mondja. — Nem látja, hogy tízórazok?

Diót, mogyorót és pattogatott kukoricát ropogtat; Kós százados úr növényevő. Mikor eszik, ötkilós súlyt helyez a gyomrára, ami tevékenységre serkenti a zsigerek nedvét. Mások elhíznak, mert a gyomrukban elpang az étel; de Kós százados orvosi könyveket tanulmányozott, s tudja, mitől lustulnak el a mirigyek.

— Pepszin, tripszin, erepszin — mondja végül, s a bőrpamlag alá gurítja a súlyt. — Azt mondja meg nekem, Torday, mi volt az a robbanás?

— Már elküldtem Nerudát — mondja Torday, aztán puhatólozni kezd, nem tudja-e Kós százados úr, mi a nyavalya lehet az a borék. De Kós már nem válaszol, csak int, hogy hagyja magára. Evés után mindig behúnyja a szemét, izmait meglazítja és vesz huszonnégy mély lélekzetet. Ekként a mogyoró vérré válik, Kós pedig az asztalra teszi a lábát, hogy a fejébe fusson a friss vér, mert ez az örök ifjúság titka.

Torday bekopog a kórházirodába, kihívja Sutákot, s lent, a raktárban töviről-hegyire beszámol a borék dolgáról. Közben nagyokat kortyolnak a vasborból s meghánynak-vetnek minden utat-módot... Suták még csak tíz éve dolgozik itt, de már jobban tudja a járást, mint Torday. Valahogy úgy került a honvédkórházba, ahogy egy törvénytelen csecsemő indul neki az életnek, akit az anyja letesz egy ismeretlen ház küszöbére.

Kolozsvárról jött föl, a vállán pokróc, a kezében madzaggal átkötött csomag. Akkora csomag, mint egy keménytojás. Azzal állított be az irodára, katonásan köszönt és megkérdezte: — Kérem, hol van doktor Hugyepán?

— Miféle doktor Hugyepán? — Kolozsvárról doktor Hugyepán — magyarázta Suták és megemelte a csomagot. Három napig kereste Hugyepánt; benézett a kórházparancsnokhoz, jött-ment a konyhán, a műtőben, az udvaron. Senki se tudott a doktorról.

Egy hét múlva ágyat vetett magának odalent a raktárban. A folyosón lézengett, és ahol égett a villany, eloltotta. Itt-ott egy ajtón b dugta a fejét. — *Á, domnule doktor* — mondta, és szúrósan nézett a kapcsoló felé. Hamarosan tudomásul vették létezését; ahol Suták megjelent, eloltották a villanyokat. Akkor ő már veszekedett az egészségügyi katonákkal a betegek kezéből kivette a cigarettát és ha csengett a távbeszélő, felvette a kagylót. Nem mondta: *halló*, hanem *hállom*; öntudatosan beszélt, mert már

lízetést is kapott. Ezt Torday ókumlálta ki, a gazdaszat-közigazgatási szabályzat nyomán.

Sutákat nem vonta kérdőre senki. Vigyázott, hogy a hozzátartozók pontosan betartsák a látogatási időt. Mindenki vel szemben katonásan viselkedett, ami egy civil embertől igen megnyerő. Ha egy látogató időn túl merészelt maradni, Suták elkapta, odavitte az ügyeletes orvoshoz és összekapta magát. — Doktor úr alázatosan, itt van ez az ember... — Derékszögben állt, mindig elvágólag, mint egy collstok; Sziráki különösképen bízott benne, mert ezt a keménykötésű fajtát szerette, nem pedig az olyan alamuszi és csavarteszű katonát, amilyen Torday volt.

— Tegyem fogyatékbá? — kérdezte Torday. Suták rázta a fejét. Nem lehet fogyatékbá tenni olyasmit, amiről azt se tudjuk, micsoda... Egy napon előkerül és akkor többlet mutatkozik. Nincs szörnyűbb dolog a világon, mint a többlet. Itt csak egyetlen megoldás lehetséges; kell szerezni egy Szolgálati Jegyet, melyen valaki elismeri, hogy átvett egy tucat borékmicsodát...

— Jó, jó — bólogat Torday. — De ki lesz az a valaki?

Suták föláll. — Borz hadnagy úr. Gyerünk. Ird meg a szolgálati jegyet...

Borz hadnagy úr íróasztalán az akták csatáznak. Ma reggel hat óra óta — mióta szolgálatba lépett — egyszáznyolc sebesült katonát hoztak a kórházba, magyart, németet vegyest. Ezeket mind Borz iktatja, láttamozza, és helyezi el a kórház osztályain. Kétszáz lépésnyire az Alkotás-utcától, a Széll Kálmán-tér sarkán áll a front.

— No, mit hoz, Torday? — Leteszi a telefont, föláll, gyanakodva nézi. Fél egy kicsit Tordaytól; valójában mindenki fél tőle egy kicsit.

— Sziráki alezredes úr küldött minket — mondja Torday, Suták keményen bokázik és félreáll. Torday átnyújtja a Szolgálati Jegyet. — Ezt tessék aláírni, hadnagy úr. Mert már kétszer szól miatta az alezredes úr...

Borz elképedve olvassa. — Mit vettem én át? Egy tucat borékot? Mi az a borék, Torday?

Torday a vállába suvasztja a fejét. — Azt én már nem tudom, könyörgöm... — Suták elfordítja a fejét, bámészkodik kifelé az ablakon. Suták se lát, se hall.

— Mikor vettem én ezt át?

— Talán májusban, a nagyságos asszony vitte el.

— De mi a fene az? És mire kellett neki?

— Még májusban jött a nagyságos asszony. Hozott egy doboz Extra-cigarettát; itt a tavasz, mondta, mit csináljak azzal a tenger borékkal... Ugyan Torday, mondta, adjon már egy tucat boréktartót. Én vittem a csomagot a lakásra — tanúskodik Suták. Borz a fogát szívjá, időt akar nyerni, hogy tisztázza a dolgot; de szól a telefon, egy sebesültszállító autót jelentenek. Leül, aláírja a nevét, Suták előzékenyen a fiókba nyúl, rálehel a pecsétre, lepecsételi.

Sziráki épp csak egy pillantást vetett a cédulára, azonmód a fejébe

szaladt a düh. — Értem, Torday. Szóval odaadta Borz hadnagy úrnak. És az mit mondott, mire kellett neki?

Torday elsápadt. Sziráki az orra előtt rázta a Szolgálati Jegyet.

— Ne ájuldozzon itt, Torday. Azt mondja meg nekem, mi az istenharagja az a borék?

— Nem tudom.

Sziráki a székre zuhant. — Nem tudja? Csak odaadja az első jöttmentnek? Ki tudja, micsoda kincs ebben a háborús időben egy tucat izé... Na jól van, Torday. Holnap átmegy Pestre, a Veres Pálné-utcába. Elhoz három tucat borékot és ideadja nekem. Maga nyugóíjba akar menni, Torday! No, ettől függ a minősítése. Tűnjön el a színem elől... No menjen, menjen...

Lent a raktárban csönd van, egy távoli bombázóraj bűgása csak dunnyogva hatol át az öles falakon. Kós százados úr éppen tótágast áll a polc előtt; ez is hozzátartozik a légzési gyakorlatokhoz. A gyomor a két tüdőszárny közé süllyed és az agyat átöblíti a vér. — Maga az, Torday? — Torday hallgat, csavar egy cigarettát, leül, rágyújt. Holnap reggel át kell menni a Dunán; gyomra hullámszerűen kezd, mélyen a tüdejébe szívja a füstöt.

— Itt volt az a hólyag Neruda — mondja Kós, aki közben a talpára állt. — Azt mesélte, hogy a németek felrobbantották a hidakat a Dunán. Hogy maga kérdezte, Torday.

Torday fellélekzik: nem lehet átmenni Pestre. Kós százados ledobja a zubbonyát és tizenkét mellső fekvőtámaszt nyom ki.

— Mondja, miért nem tornászik, Torday? Mit gondol egyáltalán: meddig él maga? Legalább azt a bűdös cigarettát dobja el!

Torday eldobta a cigarettát és széttaposta a földön a parazsat; szíve mélyén ő is hitt az örök ifjúságban.

KATONÁK

Homokbödöge, Ugod — jószerint
 már nem is tudom. Sárga pelerint
 terített ránk a homok, szomjasok
 voltunk, mint tikkadt, üzött farkasok.
 Nótát az élen! — hangzott a parancs
 és valamelyik megadta a hangot
 s bár jobb lett volna egy gerezd narancs
 torkunknak, de mi fújtuk azt a dalt, hogy
 Sejhaj! Verd meg isten, ki a gőzöst csinálta,
 De még jobban, aki azt kitalálta —
 Elviszi a legényeket messzére,
 Sejhaj, Horthy Miklós keserű kenyerére!
 Az őrnagy úr, kű piros pejlován
 cammogott a zászlóalj oldalán,
 felhorkant, mint a kényes és úri
 paripa, szinte párát fújt az orra
 az áthatolhatatlan sűrű porba
 és ezzel elkezdődött a muri.

Büdös, destruktív kommunisták,
 vörös bitangok, hogy az istenit
 a pofátoknak... És mondta a listát
 s mondta volna tán ítéletnapig,
 de a lova megugrott, majd lefordult
 a nyeregből — lett erre nemulass!
 Pálcájával ütötte-verte, zordul
 szitkozódott s mint egy bolond utas,
 kű nem néz s tovább viszi a vonat,
 elragadta a szennyes indulat
 az őrnagy urat, hogy szadista vére
 elfutotta, hályogot vont szemére
 s volt „repülő“, „feküdj“ és „harckocsi
 előlről“ és „futás“, hogy majdnem
 nyelvünkre léptünk — s végül díszmenetben
 vonulgattunk előtte, homoki
 tévékhez hasonlóan. Az anyátok...
 ez nektek díszmenet? Büdös
 parasztok, várjátok, ma vért pisáltok!...

S mire leszállt az este, mi ködös,
vak bódulatban láttuk a világot,
a hátunkon a borjú s lent a porban
lábunk imbolygott, mint harang
szíve... És többé abban a pokolban
nem énekeltük néki azt a dalt.

Az ezredest úgy hívtuk, Szürke Rosseb,
így nevezte az egész ezrede.
(Evett is bennünket, mint a fene.)
Rá ez volt még a legkevesebb,
amit mondhattunk, enyhe becenév.
Ősz haj övezte rőt malacfejét
s aki még idejében észrevette,
utcán, akárhol, iszkolt, ha tehette,
mert tisztelgésben, sapkán, zubbonyon
hibát talált feltétlen. Hölgyeikkel
lejtő legényeket kísért nyomon
s lekapta ott helyben, hogy meg se nyisszen!
ha hadnagy úr is volt az illető.
(Mindenki szolga volt ott felfelé
s mindenki török basa lefelé.
Gerinctelen ázalék állatokkal
volt tele az a hadsereg. Urat
kellett játszani ember öntudat
nélkül s az volt jó katona, ki roppant
műveletlen volt, hullt nyakába csillag.)

1940-ben a Hajdúságban
izzasztott minket hónapokon át.
Mi mind férfiak voltunk, katonák —
hogy nem vertük agyon husánggal?
Háború készült később, puskaapor
érezte a levegőben, és megszeppent
az ezredes úr, mert egy szép napon
arról beszélt, hogy a nagybirtokrendszert
egy kissé át kell dolgoznunk, de ma
tegyük a kérdést félre, a haza
veszélyben van — így egy kis szelepet
nyitott, vagy legalábbis azt gondolta.
Sejtett valamit a mélyrétegek
feszítő nyomorából? Ám többé soha
nem tért ki erre a dologra —
hogy rúgta volna hasba a lova!

P. hadnagy úr hány embert köttetett ki
a front mögött? Tűrték a nyomorultak,
kapuvári bicskások, büszke pesti
vagányok és csak befelé mordultak
s magukban ígértek golyót neki,
majd a nagy támadásnál. De lecsúsztak,
a félszázad hiába keresi,
színét se látták ott a hadnagy úrnak,
féregként bújt a földbe hátul,
tépte az „idegösszeroppanás”.
Így vált meg ő a századától.
Mondják, clyan volt, mint egy nagy rakás,
köpni kellett undok szagától.

De láttam azt az újfajta hadat,
melynek nyomában szárnyaltál, Szabadság! —
hol testvér volt örmény, orosz, kazak,
türkmén és mongol s nem nézték a sapkát,
sem a köpenyt s a tisztelgést s a gombot
a zubbonyzseben, de a harci gondok
közösek voltak, mint az örömek.

Mint a bányászok a szakszervezet
gyűlésein a termelés kérdését,
úgy tárgyalták a nehéz fegyverek
dolgát s a németek nagy üldözését,
komoly szóval, okosan, mindenik
beavatott volt, ismerte a frontok
állását s ugrott, mint a fürge gyík,
személyes ügye volt a ki sem mondott
parancs — nem mint a birkanyáj, melyet
kényszer hajt össze vagy számár vezet
s csak félelem indítja szótfogadni —
de emberek, értelmes forradalmi
fakták, kiket Lenin s Sztálin nevelt,
kik énekelve tudtak halni

s szabadságot hoztak nekem s neked.

Áldott légy, felszabadulás,
 embervoltunkat adtad vissza!
 Nem isten már fölöttünk a zupás
 s nem megbélyegző szó a kommunista,
 de kitüntetés, rendjellel fölé.
 Azóta büszkén szálldos már a dal'am,
 mint fényes égen friss fecskék tavasszal,
 a tiltott dal — ezért az örömért
 érdemes volt szenvedni, túrni, elvtárs,
 áldott legyen a felszabadító!
 S kaszárnyáink dohos mélyébe, bajtárs,
 betört a fény, a szemeket nyitó
 elmélet és a fegyver nem teher már
 és újra szép a honvéd nevezet,
 mert végre öntudatos emberek
 viselik. Most már táncolhat beretvén
 a nyugati világ, mi sem vagyunk
 magunk, Sanghajtól Sopronig lát
 a kínai kuli. Nem leszünk többé szolgák
 és nem jön vissza többé az a mult.

Kinek van mit féltetni, az oda-
 áll óvó karral a hazája
 elé, hogy védje azt a drága
 földet. Az az igazi katona.

TÉLI PÁRBAJ

A FALU egy kis magaslaton állt. Az első házak előtt kanyarodott az országút. Holló a kanyarodó falu felőli oldalán állította fel a gépágyút. A főhadnagy a másik oldalra vitette két géppuskájukból az egyiket. Holló hat emberéhez még átosztott kettőt, a maradék húsznak a felét a géppuska körül helyezte el, felét a falu első házaiba. A második géppuskának az első keresztutca sarkán ásatott fészket a hóban.

— A géppuskát vigyétek be a házba és tegyétek a kemencére. Csak akkor hozzátok ki, ha parancsot kaptok, vagy ha közvetlen támadás ér. — Így is aggódott, hogy a falu szélén felállított géppuska befagy a borotvaéles hidegben.

Az volt a terve, hogy az első páncélost oldalbakapják a gépágyúval. Ha gyalogság követi, azt az első géppuskával támadják meg. Ha az ellenség eléri a falut, lövés nélkül engedik előnyomulni az első keresztutcaig és a szélső házakban meghúzódó emberek csak akkor törnek ki, ha már hallják a saját géppuskájuk hangját. Így hátbatámadhatják az oroszokat.

— Szép terv — mondta a hadnagy.

— Terv? — kérdezte a főhadnagy. — Ha van terve a megkergetett farkasnak, amikor a nádas szélén sarkában hallja a kopók lihegését, akkor ez is terv.

Később ezt gondolta: „Mit is akarok tulajdonképpen? Miben reménykedem?” Aztán számolgatni kezdett: „Ha egy óráig feltartóztatom őket, három kilométert nyert a század. Koncsalovkáig kell eljutniok, ott utólérik a hadosztályt. Az nyolc kilométerre van. Tehát két és fél órát kell kitartanom“.

A szél most megfordult és egyenesen arcába pofozta a havat. Ez a hó nem most hullott, hanem a szél sodorta le a buckák tetejéről. Nem pelyhek voltak, hanem kis jégtűk. Ugy érezte, mintha keménysörtéjű hajkefék csapnák arcul. A külső géppuskafészek mellett állt.

„És ha kitartok két és fél órát? Mi lesz velem? Hova megyünk, akik túléljük?“

Amikor elhatározta, hogy itt marad, azt mondta: „Legfeljebb elesem“. A főhadnagy nőtlen ember volt, ura sorsának, gazdája halálának. De most élni akart. Eszébejutott, mennyi minden dolga van még a háború után. Más szemmel nézi a világot, az embereket, mióta ide kijött. Úgy érezte, adósa néhány embernek, másoknak meg nem volt személyes adósa, mégis meg akart fizetni nekik.

— Te, fiam — szólott oda a legközelebbi honvédnek. — Ugorj be a szállásomra és küldd ki a legényemet.

— Géza — mondta a legénynek —, te tudsz egy kicsit a nyelvükön: Menj házról-házra és szerezz nekem négy lovat, meg két szánt.

„Azt hiszem, két szánra bőven fel fogunk férni. Vagy fel fognak...” — gondolta a főhadnagy. Áthívatta Sebestyént, az őrmestert és megmagyarázta neki, hogy ha valami baja esnék, két és fél óra múlva indulhat a szánokkal.

MÁR FÉLÓRÁJA álltak kint a hóban. Mikor a szakaszvezető jelentkezett, fekete pontokat láttak mozogni a domb alján. Akkor még süttött a bágyadt hold, de most olyan volt az ég, mint az autó szélvédője, ha ráfagy a pára. A hó azért világított. Semmit sem láttak. A főhadnagy teljes csendet parancsolt, hogy meghallja a tank dübörgését. Szerette volna már, ha itt lennének, mert félt, hogy befagy a géppuska závarzata. Attól tartott, hogy az ő géppisztolyát már most sem lehet egyébnek használni, mint ütőfegyvernék. Ujra, meg újra feltette önmagának a kérdést: hogyan lehet az, hogy az oroszok géppisztolya a legnagyobb hidegben sem fagy be?

Dübörgést, motorzúgást és láncsörgést hallott. Jönnek a páncélosok. Szíve gyorsabban vert. Hirtelen úgy érezte, hogy térde felett a combja vastaghúsát abroncs fogja át. Közben nyugodtan figyelte önmagát. Tudta, hogy ennek így kell lennie. Ugyanúgy nem lehet elkerülni, mint a lépcső-mászásnál a szívdobogást. De mindjárt elmúlik. Bánta, hogy nem maradt Holló mellett. Ha az most beijed, vagy rosszul céloz a gépágyúval, őt cári kopeket sem ér az életük.

— Durr! — de ez nem a gépágyú volt. A tank lőtt. Most már látta a körvonalait. Mintha hátizsákos óriás mászna fel négykézláb a domboldalon. Igen, ez K 40-es. Még a jobbik eset. Lehetne valamelyik nagyobb fajta is. A fő az, hogy az ember a legnagyobb pácban is megtalálja a vigasztaló mozzanatokot, így viheti sokra az életben. Az életben?

Hirtelen nevetethnékje támadt. Lehasalt a fiúk mellé a hóba és kettőnek, háromnak megveregette a vállát.

A második páncélos három géppuskából köpködte a magot, úgy közeledett. A főhadnagy egyszerre azt érezte, hogy vasdoronggal ráütnek a vállára. De mintha az ütés nem is a bőrt, meg a húst érte volna, hanem egyenesen a csontot.

Forróság öntötte el. A nyakán keresztül meleg levegőt pumpáltak a koponyájába. Megtántorodott, Barabás tizedes elkapta, de a következő pillanatban mind a ketten a hóban hemperegtek. A főhadnagy szédült, hányinger fogta el.

— Gyerünk, Barabás — mondta.

Barabás nem felelt. Ő rosszabb helyre kapta a golyót. Arcra borulva feküdt. A főhadnagy nem látta a homlokán a sebet, csak a vér foltját a havon. Az éjszaka reszkető fényében fekete volt.

MAR KÖTÉS VOLT a karján, amikor magához tért a szállásán. Legénye nedves zsebkendőt borított a fejére.

— Mióta fekszem?

— Negyedórája, főhadnagy úr.

— Ki kötözött be?

— Én. De nincs semmi baj. A golyó kijött és nem ért csontot.

— Köszönöm, Géza. Mi van odakinn?

— Nem tudom. Nagy lövöldözés.

— Vizet kérek.

— Van kávé.

— Nem. Vizet.

Nincs semmi baj, ismételte magában, a golyó kijött. A szoba imbolygott vele. Megint ez a hányinger.

Most már ő is hallotta a lövéseket. Szeretett volna kimenni. Hányan élnek még? Hollóék biztosan megvannak. De az ő emberei? Rá akart gyujtani. A szokott mozdulattal felemelte karját. Pokolian belesajgott.

— Gyujts meg nekem egy cigarettát, fiam. Valahol a zubbonyom zsebében volt.

A zubbony félkarja hiányzott, vérfeltosan lógott a szék támláján. Géza nyilván nem tudta másként bekötözni a sebet. Amikor most bele dugta a cigarettát gazdája szájába, az először sejtette meg, milyen lehet nyomoréknak lenni. Megrándult a gégéje.

Egyszerre nem hitte el, amit Géza mondott. Jó, jó, lehet, hogy a golyó kijött, de biztosan csontot ért. Különben nem fájhatna ennyire. Kirázta a hideg. Itt a sebláz.

Legjobban tehetetlensége bántotta. Itt fekszik ezen a nedves szalmán, kinn meg talán éppen most esnek el az emberei. Milyen jó mégis, hogy ittmaradt Holló! És italt sem kért. Elrestelte magát.

— Van még egy üveg konyakom, meg egy palack vörösborom — mondta legényének. — Vedd elő és ha bejön Holló hadnagy úr, kínáld meg.

Egy órája ment el a század. Még kilencven perc.

— Menj ki, Géza és nézd meg, mi a helyzet.

Talán a gondviselés küldte ezt a sebet. Talán éppen ez ment meg a legrosszabbtól. Aggódott Hollóért. Eszébe jutott, amit az az isten-ítélettről mondott. Kár, hogy dölyfös volt, s nem kérdezte meg, mire gondolt.

— Főhadnagy úr, főhadnagy úr — rontott be Géza — német erősítés jött!

— Micsoda? Hányan?

— Két rohamlöveget láttam. Lehet, hogy van köztük páncélos is.

— Gyalogság?

— Megnézem.

Csak szánjaik legyenek, gondolta a főhadnagy bágyadtan, csak egyetlen nagyobbacska szánjuk, amire rá lehetne feküdni. Vagy autó. Személygépkocsi hólánccal. Vigyék el innen. Megtette a magáét. Lőjön most már

más. Haljon meg más, de ezt még gondolatban is elharapta. Az ember a harctéren, éppen, mert nagyon közel van hozzá, senki halálát nem kívánja.

Holló jött be.

— A ruszokk visszavonultak.

Udvardy már ismerte a katonai nyelv árnyalatait. Visszavonultak, múlt időben, kevesebbet jelent, mint „visszavonulnak“. Ez csak annyi, hogy néhány métert vagy néhány százat hátrább húzódtak. Már a támadás elején észrevették a németeket, ezért nem nyomultak be a faluba. Most az orosz páncélos ék megvárja a saját főcsapatait. Most kellene nekik is gyorsan csatlakozni a többiekhez.

Holló is erre gondolhatott:

— Kiadtam a parancsot, hogy vonják be a löveget a tüzelőállásból.

— Akarsz vörösbort?

— Nagyon kedves vagy. Fő az udvariasság, miután az ember megszuza a golyóhalált és most fut neki a megfagyásnak. Köszönöm egyébként, egy kis bort kérnék.

Lassan kortyolta. Géza bejött és szedte össze a főhadnagy holmiját.

— Találtam szánt — súgta oda gazdájának. — Igaz, hogy csak egyet, de hozzá két „konyit“.

A hadnagy szótlanul mégegyszer nyujtotta poharát. Ezt már úgy döntötte magába, hogy nem is nyetl közben. Udvardy is belekóstolt. Fanyar, erős bor volt, kissé tintaízű. A palackon francia szövegű címke volt, cseh városnévvel. Német élclmező osztóptól szereztek már visszavonulás közben.

— Most egy félóráig biztosan nem jönnek a ruszok — mondta a főhadnagy —, talán egérutat nyerhetünk.

Géza még behívott néhány honvédet, ölbekapták a főhadnagyot, kivitték és óvatosan rátették a szánra. Udvardynak a fájdalomtól hányingere támadt. Holló az embereivel azon tanakodott, mit csináljanak a löveggel. Sötétben, ismeretlen úton csak akadályozza őket. Ekkor értek oda a németek.

— Ki itt a parancsnok? — kiáltotta valaki. A magyarok közül senkisémet felelt. Udvardy hányingerével küszködött. Holló meg nyilván azt várta, hogy a főhadnagy szólal meg.

— Mi az, egyikük sem ért németül? Még a „kommandant“ szót sem ismerik? Vagy nem akarják?

Holló felelt, ugyancsak németül. Megmagyarázta, hogy a parancsnok megsebesült, ő a rangidős.

— Átveszem a parancsnokságot! — kiáltotta egy alacsony, kövérkés német.

Holló látta fonott vállpántján, hogy százados.

— Mit csinálnak maguk itt? — kérdezte a német tiszt.

— Hová indulnak?

— Vissza Koncsalovka felé — magyarázta Holló. — Mi az utóvéd

utóvédje vagyunk, az volt a parancsunk, hogy két és fél óráig tartóztassuk fel az ellenséget. Most visszavonultak, hát mi is gyorsan fel akarjuk használni a tűzcsendet.

A német százados ordítani kezdett. Szó sincs elmenetelről. Itt maradnak és harcolnak.

Holló nem értette. Hát miért nem jönnek ők is?

— Nem tartozom ugyan önnek magyarázattal — mondotta a német —, de közölhetem, hogy mi egy nagyobb gyalogos egység elővédje vagyunk. Ha ezt a helyet feladjuk, akkor a mieink visszavonulási útja el lesz vágva. Ezért ki kell tartanunk addig, amíg azok ideérnek.

A főhadnagy hasító kínok között felkönyökölt ép karjára.

— Örültség! — mondta. — Nem tudjuk őket feltartóztatni és mi is odaveszünk.

Egy másik német tiszt is beleszólt a vitába.

— Jellegzetes magyar okoskodás — gúnyolódott. — Ugysem tudjuk őket visszatartani... Ön már előre tudja, hogy nem sikerül, hát inkább itthagynak csapat-papot és megszöknek.

A legénység lassan körülállta őket. Egyik-másik tudott németül és aki nem is értette őket, látta, hogy valami nincs rendjén. Sebestyén, az őrmester kifakadt:

— Maradjanak itt, ha akarnak, dögöljenek meg ők, ha akarnak! — Aztán a biztonság kedvéért németül is megismételte.

A legénység felzúgott. Hát erről van szó?

— Was ist hier los? — harsogta a százados. Sebestyén őrmester eléje lépett.

— Százados úr, mi magyar honvédek, nem maradunk itt tovább. Harcoltunk, de most már elég volt. Tartsák ezt a helyet a német gyalogságnak maguk, ha tudják! — Németül beszélt, de értették a magyarok is. Már mozdult is, hogy induljanak.

— Meuterei, lázadás! — kiáltotta a német tiszt és olyan gyorsan rántotta elő revolverét, mint az amerikai filmekben a beverrt orrú legények. Mire Holló ugrott volna egyet, Sebestyén őrmester már a hóban feküdt. A német tiszt megfordult és szaladt a német páncélosok felé, a magyarok utána.

— Alj! — kiáltotta az egyik német. — Ha azonnal nem álltok meg, közétek eresztünk egy sorozatot a páncélos géppuskáiból.

Holló is álljt kiabált. Sebestyén fölé hajoltak az emberei. Köpenyét gombolták, szvetterét húzgálták. Késő volt már.

A magyarok megdermedtek. Nem láttak sok németet, de a tank géppuskáival szemben tehetetlenek voltak. A német százados, kezében még mindig a revolverrel, Holló felé közeledett.

— Önt teszem felelőssé embereinek viselkedéséért. Jöjjön, menjünk be ebbe a házba. Beszél-nivalónk van.

Géza harmadmagával bevitte főhadnagyát, utánament a német százados két hadnaggyal, végül Holló. Az egyik német tiszt felírta létszá-

mukat, fegyvereik számát. Holló hallgatott a páncéltörő ágyúról, pedig ismerhette volna a németeket. A tiszt csúfondáros célzást tett a magyarok feledékenységre, azután szó nélkül beírta a gépágyút.

— Ön — mondta a német százados — ezzel a löveggel ott marad állásban, ahol most van, mi a két rohamlövegünkkel és a három páncélosunkkal a házak között helyezkedünk el. Ön addig tartja fel az orosz páncélosokat, amíg tudja.

Holló nem felelt.

— Megértette?

Holló hallgatott. Udvardy megpróbált felülni, de visszahanyatlott. Holló segített neki.

— Megértették? — harsogott a második német.

— Ja, ja, gehen Sie schon! — suttogta fáradtan a főhadnagy. A német százados az órájára pillantott.

— Most van negyven-ötven percünk, ismerem én ezeket a bolsevisztákat. Kicsit várnak, figyelnek, azután újra támadnak. — Holló felé fordult. — Megengedem, hogy addig itt maradjanak a házban. A riadó jelére azonnal tartozik elfoglalni helyét lövege mellett.

Az ajtóból még visszafordult:

— Hagyok itt egy őrszemet a ház előtt, hiszen tudják, ilyenkor a lakosság nyugtalankodni szokott.

Udvardy halkán megszólalt:

— Mióta ittmaradtunk, többször gondoltam arra, hogy fogságba esünk, de hogy német fogságba? ...

Holló csodálkozott:

— Van kedve tréfálni?

— Lázam van.

Géza hozott egy kis teát. Holló palackból itta a vörösbort.

Az anyjuk keserves úristenit! Mi álljunk csak oda, lőjünk ki nekik egy-két tankot, aztán várjuk meg, míg a következő tank talpa beletapossa a hullánkat a hóba.

Kiment és megnézte, mit csinál a legénység. Senkit sem látott. Géza jelentette, hogy a németek sorakoztatták és elvezették őket. Holló nem bánta. El akarta kerülni a további összetűzést.

— Rosszul vagy? — kérdezte Udvardyt. — Ne is felelj, látom. Mi sem vagyunk jobban. Mi most itt mind a huszan, vagy hányan is maradtunk, ugyanolyan sebesültek vagyunk, mint te. Ezek a disznók — emelte fel hangját.

Az asztal lapjához verte egy borosüveg nyakát. Töltött és ivott.

— Tánjának volt igaza — mondta. — Mindenben neki volt igaza. Mindig azt mondta, egyszer ki fog nyílni a szemem. Mikor is mondta legutoljára? Két hete futunk, két nappal a visszavonulás megkezdése előtt láttam utoljára. „Még most sem ébredtél fel!“ — kérdezte.

— Nem alszom — motyogta Udvardy.

Holló rámeredt.

— Nem rólad van szó, Tánjáról beszéllek.

A főhadnagy határtalan fáradtságot érzett. Várt kicsit, szinte neki-rugaszkodott a szónak, mint a súlyemelő:

Tánja...

— Tánja — visszhangozta Holló és újra ivott. — Mindenben igaza volt. Leszoktatott az italról. Mert, barátom én otthon ittam. Mint egy disznó. Még többet annál. — Nevetett. — Ha a disznó akkora volna, mint a ló, az inna annyit és úgy, mint én. De most négy hónapja nem ittam, ezért szállt a fejembe. Van még egy félóránk, mi? Hát most iszom, mert szégyelem magam.

A FŐHADNAGYNAK egy-két perc óta nemcsak a válla sajgott, hanem a lábujja helye is és húzódást érzett a lágyéka táján. Mit akar ez az ember? Mit beszél itt össze-vissza?

— Ki az a Tánja? — kérdezte, mert nem bírta Holló beismeréseinek zuhatagát.

— Várj sorodra, főhadnagy uram, messziről kel' kezdenem. Úgy-véd vagyok, talán tudod. Vidéken lakom, látszik rajtam, nem?

Udvardy arcát eltorzította a fájdalom, szemét is összehúzta, valahonnan nagyon messziről látta Holló hadnagy széles járomcsontját, lecsüngő, húsleves-színű bajuszát, nagy bivalyfejét.

— Olyan vagy, mint egy földbirtokos — mondta halkan.

— Tudom — válaszolta a hadnagy. — Pedig Pesten születtem, ott is nőttem fel. Mégis olyan a képem, mintha háromezer holdam volna. Érettségi után azt hittem, hogy úgy is kell viselkednem. Azért vettem el földbirtokoslányt. Tán inni is azért kezdtem. Sokáig szégyeltem, hogy iszom, de azután azt olvastam valahol, hogy az életet nem lehet bódítószer nélkül elviselni. Hopp, mondtam, Lajos, a te bódítószered a bor. Mert csak bort iszom. Pálinkát soha. Az nem úriembernek való. Édesbort se soha, azt az asszonyoknak hagyom. Hadd mártsák bele nyelvüket kacéran, ma'dnem szemérmetlenül és súsogják: ó, be finom... Én csak fanyar bort iszom, abból is lehetőleg vöröset.

— Te, Kristóf, izé, főhadnagy úr, nem vetted még észre, hogy a vörösbor olyan, mint a vér? A föld vére. Nem érezted még? Néha földíze is van. Megerősödöm tőle. Tisztán látok. Okosokat mondok. Akár hiszed, akár nem, félóra hosszat is tudok rimben beszélni. Ha meg'atom, remegni kezd a bőröm. Olyasfajta izgalmat érzek, mint a szerelmes, kedvesének ajtókilincsével a kezében. Tánja olyan volt, mint a vörösbor. Azért hagy-tam abba, miatta. A többi nő? Málnaszörp, vagy pálinka. A fene egye meg őket.

A főhadnagy nagyon messziről hallotta a hangját. Beszéd közben az asztal elúszott a szoba túlsó faláig, a fal meg egyre tágult, hiszen már nem is szobában ülnek, hanem a Magyar Koronában, Miskolcon, vagy Baján.

— Egyszer megígérttem az asszonynak — hallotta a terem túlsó végéből —, hogy nem iszom többé. Akkor elvesztettem egy nagy pert, egy biztos pert. Pedig, amikor a tárgyalásra mentem, már józan voltam, csak az előtte való napokban kellett választanom húsz kiló akta és a vörösbor között. És én választottam.

— Emlékszem — mondta és nevetett —, amikor a bíró kihirdette az ítéletet, szétterpesztettem a karomat és vártam, hogy a levegőbe emelkedjem és a légvonat kivigyen a bírósági teremből. Miért iszol, kérdezte akkor mindenki. A tanácselnök, aki iskoltársam volt, az ügyész, aki atyámfia, a barátaim, akik megmaradtak és az ellenségeim, akik naponta nőttek. Miért iszom, kérdeztem magamat is, mikor másnap kimentem a hozományul kapott földre. A béresek hajladoztak, a nagy melegben csurgott róluk a víz. Én meg csak leheveredtem az árokpartra. Néztem őket és megpróbáltam elképzelni, mit gondolnak most rólam. Ők robotolnak, én meg süttetem a hasamat. Mikor a feleségemnek udvaroltam és először mászkáltam jövődöbeli apósom birtokán, kiszámítottam, hogy ezek az emberek napi húsz fillérből élnek. Az apósom hátbavert és azt mondta, hogy látszik, nem való a pesti embernek a falusi levegő. Fenét húsz fillér a keresetük, mondta, lopnak, amennyi beléjük fér. Nem is kell nekik több pénz. Lusták és piszkosak. Amikor az asszonyt elvettem és megkaptam ezt a tíz tucat holdat, megpróbáltam rábeszélni őket, hogy ne csak mindig búzát meg kukoricát vessenek. A hasukat fogták, úgy nevettek. Mit értesz te ahhoz? Összeolvastál minden badarságot ott az egyetemen. Ez igaz. Mielőtt azt hittem, hogy a képem miatt földesurat kell játszanom, eleget olvastam. Pontosan persze nem emlékeztem a dolgokra és elég kemény sem voltam ahhoz, hogy meggyőzzem rokonaimat. Csak úgy ajánlgattam ipari növényeket, meg a rizst.

— Rizs — mondta a főhadnagy. Aztán száját alig mozgatva, hozzátette: — Rizses aprólék. — Most vette csak észre, hogy sebéhez új fájdalom járult, a már megszokott, szinte bajtársias kín: az éhség.

Holó ügyet sem vetett rá.

— Igen, a rizs — ismételte. — Erre már nem nevettek, hanem megdühödtek. Tele van a fejed kommunista marhasággal, mondták. Ne usd bele az orrodát olyasmibe, amihez nem értesz. Feleségem nagybátyja, a szomszéd megyében alispán, egyszer betévedt hozzánk. Megivott egy kis törkölyt, azután atyailag beszélt a fejemmel. Nyomatékosan felkért, hogy ne mászkáljak a faluban, ne nézzek be a béresházakba, ne adjak a gyerekeknek cukrot. Csak elrontod őket, mondta. Ezt a rizsdolgot is te ültetted a fejükbe és azóta még az én megyémbe is több a bajuk a csendőröknek. Nem illenek hozzád ezek a kommunista allűrök.

— Én, barátom — mondta Holló Udvardynak, most már végképpen elejtve a főhadnagyurazást —, megijedtem. A fene egye meg, mondtam, még csakugyan azt hiszik, hogy kommunista vagyok és kitörik a nyakamat. Észrevettem, hogy barátaink el-elmaradoznak, feleségem néha bögött, mert barátnői szúrós megjegyzéseket tettek. Akkor kezdtem komo-

lyan inni. Tudtam jól, hogy alapjában igazam van, sőt megdühödtem és elővettem diákkorom könyveit. Most már be is tudtam volna bizonyítani, hogy ugyanannyi földön négyszer annyit kereshetnénk rizzsel, meg egyébbel, de egyszer már megégettem a nyelvemet ezzel a forró rizzsel, hát befogtam a számat. Feleségem folyton nyafogott, hogy verjem ki a fejemből ezeket az úriemberhez nem illő dolgokat. Félttem is, hogy egyszer, doktori cím ide, rokonság oda, látogatást tesznek nálam Hetényi főkapitány emberei. Visszaédesgettem hát magamhoz a régi barátokat, jártam télen vadászni, nyáron csapkodtam a csizmámat a mezők szélén. Valami biztosan nem volt rendjén velem, mert megint csak én vettem észre, hogy mi mind milyen kövérek vagyunk és a parasztok milyen soványak. Ezt elmondtam egyszer a feleségemnek, de csak a mondat egyik felét értette. Nem vagy te kövér, fiam, lovagolj egy kicsit reggelenként, majd jobban érzed magad. Hát én nem lovagoltam, pajtás, reggel, hanem nagyokat ittam este. A világ pocsék, az emberek komiszak, nem tudsz te rajta változtatni, Holló Lajos, mondtam magamnak, mikor leültem a palack mellé. Egy liter után már nem is akartam. Néha elgondolkoztam azon, meglátta-e más is már, hogy a parasztok soványak, eszébe jutott-e más embernek is Magyarországon, hogy meg kellene próbálni a rizst. Sok barátom, rokonom ivott. Talán ők is ezért? Ha végig lehetne kérdezni őket? Aztán legyintettem, intéztem a telekpöröket és időnként még igazat is adtam az asszonynak: az a fontos, hogy nekünk rendben legyen a szénánk, a többi ember hasát úgysem tudjuk megtömni.

Géza jött be. Jelentette, hogy nyugalom van mindenütt, az oroszok nem mozgolódnak.

— A félóránk mindenesetre letelt — mondta Holló. — Nem haragszol, ha beszélek?

— Hálás vagyok érte — felelte Udvardy. — De mi van azzal a Tánjával?

— Tánja? Ha belépett a szobámba, könnyű szédülés fogott el. Emlékszem az arcára, amikor először dugta be a fejét a barna deszkaajtón. A volt orosz posta épületében laktam, tágas és tiszta helyen, még verandám is volt. A legénység Holló-villának nevezte. Szeptemberben történt, ha pontosan érdekel, szeptember tizenhetedikén. Emlékszel, milyen hosszú volt a tavalyi nyár? Azzal ijesztgettek, hogy szeptemberben már bundát kell hordani. De olyan volt a szeptember, mint nálunk odahaza. Édes arannyal sültött aznap is az asztalomra, a badacsonyi rizling jutott eszembe. Ahogy nyílt az ajtó, először csak azt láttam, hogy arcátlanul szőke a haja. Bőre, mint az aludttej. Azután azt is észrevettem, hogy városias ruha van rajta. Barátom, hogy a fenébe ne vettem volna észre, hiszen fél éve nem láttam európai ruhájú nőt! Felálltam, úgy fogadtam. Németül szólított meg. Ismerkedésünk pirulással kezdődött. Én pironkodtam, mert az orosz lány jobban beszélt németül. Orvost kért az anyjának. Nagyon beteg, magyarázta. Vakbélgyulladás van. — Hát azt meg honnan tudja? — kérdeztem. — Tudom, felelte. No, erre kíváncsi lettem. Átüzentem Péczely La-

josért, a druszámért, aki váltig azt állította, hogy valami nevezetes sebészorvos Debrecenben. Mondtam, fogja a táskáját és magam is vele mentem. Egy percig sem vizsgálta Laji az öregasszonyt, már bólintott. Igaza van a szöke hölgynek. Azonnal operálni kell. Hát akkor operáld meg, mondtam neki.

Holló felnevetett.

— Erre ugyancsak furcsa feleletet kaptam: Add ide a pisztolyodat — mondta a doktor. — Minek, te? — Mert akkor már egyszerűbb, ha mindjárt agyonlövöm szegény öreg nőt. — Ne bolondozzál már, torkoltam le. — Nem tudod megoperálni? — Hát persze, hogy nem. Azt hiszed, az csak úgy megy, hogy lefektetem, aztán elő a bicskát?

— Ennyi eszem magamnak is volt, de azt hittem, hogy ha valaki nagy sebészdoktor, akkor tud magán segíteni egy orosz faluban is. No, de nem vitatkoztam Lajival, nem is sokat töprengtem, beültettem az öregasszonyt a személykocsimba és átvittem Kamenkába, a mi kórházunkba. A kórházparancsnok először hallani sem akart arról, hogy „ruszki“ nőt megoperáljon. „Dögöljön meg!“ — mondta röviden. Aztán hozzátette: „Ugyis több van belőlük a kelleténél“. De azután kétszáz Honvédért és ötven Szimfóniáért sikeresen megoperálta.

— Másnap vártam, hogy a lány eljön hálálkodni, de se híre, se hamva. A köszönetére fűtültem, de a hajszínét szerettem volna újra látni. Harmadnap ebéd után, csak úgy véletlenül, elsétáltam a házuk előtt. Nevetséges figura lehettem, kóvályogtam az idegen orosz lány házatája körül, mint otthon a béreslegény a gazdalány udvara mentén. Végül benyitottam. Sok hálálkodást nem kaptam: a lány keztenyujtott, azt mondta: „Danke scheen“, közben egyenesen, szinte férfiasan a szemembe nézett és megkérdezte, hogy hívnak. A vezetéknevem nem érdekelte, csak a keresztnévem, meg apám keresztnéve. Attól kezdve nem is szólított másként, mint Lajos Károlyovicsnak. Én bizony nem fordítottam le neki németre sem a magam nevét, sem az apámét, ő meg a magyar alakot oroszosította el. Hát ez erősen tetszett nekem. A keresztnévét már tudtam, megkérdeztem az édesanyját. Nagyot nevetett. Ördög se szereti, ha ki-nevetik, de nekem ez jól esett. Megmagyarázta, hogy leányoknál is az apa keresztnévét használják második névként. Én Tánja Fjodorovna vagyok, mondta, persze a Tánját rövid á-val, nem úgy, ahogy én most kimondom: Tá-á-á-nia. Mennyit nevetett rajtam ezért a hosszú á-ért!

A FŐHADNAGYOT kissé fárasztotta a sok beszéd, ezek a részletek meg úgy hatottak rá, mint egy alsós szoknyás nő az ablakban. Felemelte sértetlen karját és mondani akart valamit. Az volt az érzése, ha megszólal, az alsó állkapcsának egy kis mozdulatával megnyomja vállsebét. Nyöszörgött hát és kézzel intett, de Holló ügyet sem vetett rá. Fel-alá járkált a szobában és ezt ismételte: — Neki volt igaza, neki volt igaza...

— Idefigyelj, elmondom, hogy történt — fordult Udvardy felé. —

Szabályosan udvaroltam neki, de kinevetett. Igyekeztem állhatatos lenni, ajándékokat küldtem neki, sőt a mamájának is. Egy reggel korán feljött hozzám és visszahozta a konzerveket. — Én tudom, mit akar maga tőlem, mondta, nem is haragszom érte. Maga katona, én pedig lány vagyok. Maga nagyon kedves volt hozzám és anyámhoz. Jogom sincs visszautasítani, hiszen maga itt a megszálló hatalom. — Mikor ezt mondta, olyat vilant a szeme, hogy attól félttem, kigyullad a ház szalmateteje. Próbáltam meggyőzni. Mondogattam, hogy téved. Csak bólogatott és egyszerre úgy éreztem, idősebb, mint én. Az arca nem változott pedig. De az egész lány súlyosabb lett. Csak akkor engedett fel, amikor megkértem, tanítson oroszul. De komolyan gondolja? — kérdezte és olyan szemmel nézett rám, mint amikor a „danke scheen“-t mondta. Az orosz nyelv roppant komoly dolog.

— Bólintottam. Tudom és átkozottul nehéz — válaszoltam. Akkor már mosolygott. Csak annak, aki nem szereti. Már-már azt hittem, hogy mégis kacérkodik, de a következő mondatnál láttam, hogy ez más, mint az eddigi málnaszörpök és pálinkák. A nyelv a nép, magyarázta nekem, a nép pedig nem átkozott és nem is nehéz, de roppant komoly. Egy pár szóra nem tanítom. Itt él köztünk. Akarja megismerni az oroszokat? Akkor tanuljon minden szabad idejében. Ebben segítek magának.

— Én nem az oroszokat akartam megismerni. Tánja kedvéért magoltam, mint az érettségi előtt. Kiderült, hogy tanárnő, a voronyezsi egyetemen végzett. Ott is tanít most a leányiskolában. Magyarázgatja, hogy anyja betegsége miatt hazajött és ittragadt. Irodalom- és történelemszakos. Hát elemében volt. Láttam, tetszik neki, ahogyan a fogam között csikorgatam, mint a zsemlébe tört plombát, az orosz szavak ropogó és morzsolódó mássalhangzóit.

— Akkor már féléve voltam Oroszországban. Még a nyomtatott betűket is alig tudtam kisélabizálni. Tánja egy hét alatt megtanított írni. A második hét végén már verseket is tudtam: Puskin magakészítette sírfeliratát. Egy nap Tánja megjelent egy orosz iskolakönyvvel. Addig egy füzetbe beírta a szavakat és én megtanultam. Ez a könyv olvasókönyv volt tízéves fiúk számára. Azzal kezdte, hogy elmondta, mekkora a Szovjetunió, hány lakosa van, hány köztársaságból áll. Megtanultam, hogy más Oroszország és más a Szovjetunió és egyszerre csak azon kaptam magam, hogy a leckék előtti és utáni német beszélgetésekben is Szovjetuniót mondok Russland helyett. Tánja ennek nagyon örült. Eleinte nem is tudtam, miért.

Kinn lövés pukkant. Holló kirohant. Ez a vég, gondolta a főhadnagy és megpróbált imádkozni. Messzire nem jutott, mert bejött a legénye. Csak egy német lőtt, magyarázta, egye meg a fene. Holló is visszajött a szobába, lehányta magáról a sebtében felkapott irhamellényt és odaült egészen közel Udvardyhoz.

— Most már nem kérdelem, érdekel-e a történetem. Elmondom... Tudod miért? Emlékszel, mit kérdeztem az este? Olyan furcsán néztél

rám, amikor a középkori istenítéletet említettem, aztán nekedszegeztem a kérdést, hogy te talán büntelennek érzed-e magad? Már akkor is Tánjára gondoltam. Persze, te most azt hiszed, hogy arra a bűnre gondolsz, ami férfi és nő között mindig megesik.

Udvardy mosolyogni próbált hármaskínja közt.

— Hát tagadod?

— Tagadom? Dicsekednék veled, ha igaz lett volna. Akár hiszed, akár nem, vissza sem mertem térni arra, amihez kezdetben olyan nagy kedvem volt. Tánja jött minden nap, hóna alatt a könyvvél és olvastunk. És lassanként, ahogyan a cirill betűk halmazából szavak álltak össze és a szavakból értelmes mondatokat hámoztam ki, apránként sillabizálni kezdtem azt a földet is, amelyen laktam. Először gondoltam arra, mit is érezhet egy ruszki család, ha kilakoltatjuk őket. A szomszéd körletben egy századosnak az volt a szokása, hogy ha egy orosz kéréssel fordult hozzá és rosszkezdvében találta, kivezette a patak meredek partjára és ott fenékbe rúgta úgy, hogy beleesett a vízbe. Nagyobb bajuk nem történt. Egyszer arra jött Tánja, hóna alatt a könyvvél és én elszégyeltem magam.

— Talán ekkor kezdődött. Mentegetőztem. Tánja komor maradt. Talán nem jövök el holnap, mondta búcsúzáskor. Kértem és azt hittem, csak fenyeget. Másnap nem jött. Harmadnap nagyon vártam. Negyednap elküldtem a legényemet, kérdezze meg, nem beteg-e. Kiderítette, hogy néhány napja eltűnt a faluból. Szidtam azt a disznó századost. Azt hittem, az ő rugdalózása kergette el. Két nap múlva a szokott időben bekopogott hozzám. Szerettem volna karjaimba kapni, de ahogy rámnézett, lehűtött. Meg kellett volna kérdezniem, volt-e engedélye, hogy a falu területét elhagyja. De nem kérdeztem és ettől újra felengedett. A katonai törvények szerint cinkosa lettem. A könyvben aznap érkeztünk egy történelmi részhez. Ezt magának nem szabad olvasnia, mondta, ez az Októberi Forradalom története. Miért ne olvasnám? Ismerem én azt, válaszoltam kissé hetykén. Te, Kristóf, a legfurcsább az, hogy csakugyan azt hittem, ismerem. Mikor egy darabot olvastunk és Tánia látta, mekkora szemeket meresztek, nem ragaszkodott az olvasókönyvhöz. Úgy éreztem magam, mint egy gyermek, akinek először magyaráztatják, hogy nem a Nap forog, hanem a Föld és önmagával és emlékeivel viaskodva lassan elhiszi.

— Egy este azt kérdezte Tánja: Mondja, Lajos Károlyovics, tudja maga, milyen emberek vagyunk mi? Ha két hónappal ezelőtt egy orosz ilyesmit kérdez tőlem, jobbik esetben kidobom, rosszabbikban átadom a tábori csendőröknek. Máskor meg azt kérdezte: tudja maga egyáltalán, miért van itt? És mikor adós maradtam a felelettel, tűzbe jött és ezt kérdezte: van valaki a maguk emberei közül, aki meg tudná mondani, mit keresnek itt? Azt feleltem, hogyha nem itt harcolnánk, akkor Magyarország válna hadszínterré. Felállt és az ajtó felé közeledett. Hát azt hiszed, szerencsétlen, kérdezte, hogy ezt ti megússzátok? Hát mikor nyílik fel végre a szemed? Elrohant.

Holló teletöltötte poharát. Szájához emelte, aztán visszatette az asztalra.

— Hát nem különös, hogy egyszer, még szeptember végén azt mondta nekem Tánja, hogy csöpp tiszteletet sem érez az italos emberek iránt és ez elég volt ahhoz, hogy elmenjen a kedvem a bortól? De történtek aztán különösebb dolgok is. December elején Magyarországra került a szó. Kezdttem neki magyarázni, milyen az én hazám. Dícsértem az Alföldet, a Bálartont, a borokat, a muzsikát, a jó életet. Végighallgatott és így felelt: Tudod azt, hogy a mezőgazdasági munkások nálatok napi húsz fillérből élnek? Levegőért kapkodtam.

— Hogy én tudom-e? Én? Éppen én? Eszembe jutottak vőlegénykorom számolgatásai, a rizs-história, az alispán nagybácsi. Én tudom, Tánja, de te honnan tudod? Mi ezt tudjuk, válaszolta.

— December közepén három napig megint nem láttam. Legényemet az anyja elküldte azzal, hogy meghült, ágyban fekszik, nem lehet bemenni. Mire magam mentem volna negyednap, már jött ő. Te nem mégy haza szabadságra? — kérdezte. Látom, hogy sokan mennek tőletek. Miért nem mégy te is? Veled tanulok oroszul, feleltem. Szelíden nézett rám. Talán jobb lenne, ha hazamennél. Faggattam, miért mondja. Nem akar már tanítani? Az ablakra nézett. Hideg van a mi országunkban most nagyon, mondta, bajod történhetnék. Nem félek, válaszoltam. Az nem elég, mondta, de hiába erőlködtem, aznap már csak a mondatтанról volt hajlandó beszélgetni. Miért nem elég? — kérdeztem másnap, ahogy belépett. Nem elég nem félni, mondta olyan keményen, hogy meghökkentem. Gondolkodni is kell. Kérdezd meg végre magadtól, minek vagy itt? Kérdezd meg, kiért harcolsz és ki ellen? Kérdezd meg, nem otthon lenne-e a helyed, vagy... Legyintett. Lajos Károlyovics, a te szemed még nem nyílt ki. De néha már meg tudod különböztetni a sötétet a világostól. Ráméredtem. Hogy beszélsz te? Ki vagy te, Tánja. Megpaskolta az arcomat, szinte anyásan: a te tanítód.

— Mikor elment és végiggondoltam ezt a különös beszélgetést, eszembe jutott, hogy nem fejezett be egy mondatot. Otthon lenne a helyem, vagy pedig? ... Másnap nem akart emlékezni a mondat első felére sem. De sokat beszélgettünk arról, minek is vagyunk mi itt, magyarok. Meghaltok itt mind, mondta. Hiszen alig áll itt öt hadosztály, páncélosotok meg nincs több húsz darabnál. Megmagyaráztam neki, hogy nem öt hadosztályunk van, hanem tizenkettő, köztük egy páncélos. Tréfálsz, mondta, hiszen nem látni belőle semmit.

— Figyelsz még, Kristóf? Akár hiszed, akár nem, olyan szépen elmondtam neki, hol állnak a magyar hadosztályok, mint a pinty. Tudtam, hogy nem kellene, de bosszantott, hogy gyengének és ostobának hisz bennünket és igyekeztem meggyőzni arról, hogy a magyar jó katona és a Don partján is szívesen harcol a hazájáért.

Január tizenegyedikén láttam utoljára.

Erre a dátumra felriadt Udvardy.

— Tizenegyedikén? Hiszen akkor már majdnem kezdődött a nagy tüzijáték.

— Hát persze. Onnan emlékszem olyan pontosan a napra. Déután négyre vártam, de félnyolckor jött. Lajos Károlyovics, édes barátom, mondta, kár érted. Itt elpusztulsz. Én tudom, hogy elpusztulsz, mondta lassan és tagolva. Elmondta oroszul, azután megismételte: „Ich weiss, dass du hier zugrunde gehst“. Mondtam, hogy jobban tudott németül, most sem értettem első hallásra, hogy mi az a „zugrunde gehst“. „Kaput“, válaszolta. Mi ütött beléd — kérdeztem. — Nem félek én a hidegtől. Tavasz-sza! meg majd megint megyünk előre a Volgaig. Leült mellém az ágyra, amit eddig sohasem tett. Ébredj, Lajos Károlyovics. Ilyen gyerekségeket az utóbbi időben már nem mondtál. Azt hittem, nyílik a szemed. Rád még szükség van. Neked érdemes lesz élned.

— Felállt. Egy lépést hátrált. Gyere velem, mondta halkan. Cso-dálkoztam: Veled? Hová? Hozzánk, barátom, hozzánk. Le, a ti házatokba? Megvallom, azt hittem, most akarja nekem adni azt, amit hónapok óta már nem is kértem tőle. Mit csináljak nálatok? Mit fog szólni anyád? Már rég nincs itt, felelte és nem is az anyám. Hozzánk gyere, hozzánk, hát nem érted?

— Most már értettem, Kristóf. Nem hittem neki. Ne járassa velem a bolondját ez a lány. Azt hiszi, megint részeg vagyok, hogy csak úgy átmegyek vele az arcvonalon „hozzájuk“.

Egye meg a fene az egész háborút, mondtam neki, benneteket is, bennünket is, azzal az ajtó felé tereitem. Este volt, nem szerettem volna, ha hölgyvendéget látnak nálam. Az ajtóban kezét nyújtott. Kár érted, Lajos Károlyovics. Hiába tanítottalak. Még most sem ébredtél fel?

— Biztosra vettem, hogy most két napig nem látom, de harmadik nap majd megint felbukkan szokása szerint, hóna alatt a könyvvvel. Hogy harmadik nap kik jöttek, azt mindnyájan tudjuk. Szaladunk azóta is.

Felnevetett. Kézbevette poharát, szeméig emelte, nézte az ital színét, azután megint letette.

— Hol lehet most Tánja? Meg az anyja? Értettem én már azon a harmadik napon, mit keresett a voronyezsi tanárnő abban a vacak kis faluban. Jó védelem és álcázás volt neki, hogy a magyar hadnagyot tanította.

Megállt egy percre a beszédben. Mégis felhajtotta a bort.

— De talán nem csak azért tette. Talán én is számítottam neki valamit. Különben miért tanított volna? Különben miért hívott volna?

Udvardytól hiába várt feleletet. Hát önmagának válaszolt:

— Igen, hiszen az én tanítómnak nevezte magát. Jól van, Tánja, most már kinyílt a szemem.

— Vizet kérek, — suttogta a főhadnagy. — Fáradt vagyok, Holló. Sok van még hátra? Mert akkor csak mondd.

AZ EGYIK német hadnagy lépett be.

A százados úr kéreti, azonnal foglalja el a helyét. Az emberei már sorakoznak lenn a gépágyúnál.

Hollót megint elfogta a düh:

— Az én embereimet maguk sorakoztatják?

A német tiszt vállat vont.

— Parancs, parancs. Különben is, a szervezés sohasem volt erős oldaluk...

Udvardy kortyolt egy kis teát. Megkönnyebbült. Intett Hollónak, hogy hagyja a vitát. Holló a német elé lépett és kifelé tessékelte.

— Sebesült bajtársamtól akarok elbúcsúzni.

A német tiszt kiment.

— Ez a kincstári szentimentalizmus, ez hat rájuk. De közben lepuf-fantanak, mint a kutyát.

Leült Udvardy mellé.

— Hallgass ide, tudsz figyelni? A szán a legényeddel ittmarad. Amikor a gépágyú első lövését hallod, felülsz a szánra és az összes ittlévő magyarokkal együtt elindulsz.

— Elindulok? Merre?

— Hazafelé.

Udvardy felkönyökölt.

— Nézd, — mondta — sebesült vagyok ugyan, de ne vigasztalj úgy, mint egy haldoklót. Hogy a fenébe mehetnénk mi most hazafelé? Még el-indulni sem tudok a németektől.

Holló kezetnyujtott:

— Ezt bízd rám. Te vagy a rangidős, parancsot nem adhatok, de vedd úgy, mintha az öcséd kérne, mintha otthonról kérné valaki: az első gépágyúlövésre indulás.

A FŐHADNAGY visszafeküdt. Legénye bejött, de kiküldte, hogy készítse el a szánt és figyeljen. Mióta megsebesült, leszámolt azzal, hogy nem éri meg a holnapot. A fájdalom ilyenkor jó segítség a léleknek: ha ragaszkodott is az élethez, biztos, hogy a fájdalomhoz nem ragaszkodott és megváltásként várta a végét. Holló az előbb megnehezítette a dolgát. Nem tudta ugyan, mi a terve, de felrázta benne a zsibbadt reménységet. Udvardy egyszerre nem érezte elkerülhetetlennek a végét és ettől kábult fásultsága eltűnt, nyugtalanság vett rajta erőt, már nemcsak a sebei fáj-tak, de egész testét elöntötte a forróság, bőre viszketni kezdett, alig tudott egyhelyben maradni. Ha túlélem, mondta magában, de nem találta meg a mondat másik felét, mert egyszerre csak látta magát megérkezni a Keleti pályaudvarra és ez a kép annyira hatalmába kerítette, hogy el is felej-tette, mit akart önmagának ígérni. Elképzelte, hogyan ül villamosra, hogyan érkezik a házuk elé, hogyan csönget be, szóval mindazt, amit min-den katona elkezd elgondolni, de ha van józan esze, elhessegeti magától,

mert fáj és fárasztó. Udvardy most elengedte magát, végigélvezte ennek a filmnek minden kockáját, gondolatban bement vendéglőkbe, espressókba, könyvet vásárolt délelőtt és látta magát, amint párisit vesz vacsorára.

Talán félig aludt is már, hiszen egyszerre csak a városligeti tavon ült és evezett a zöld csónakban. Ezt nem értette, hiszen bármennyire is visszagondolt, sose csónakázott a városligeti tavon. A különös az volt, hogy a csónak lágyan és mégis gyorsan siklott, pedig ő nem is evezett. Megfordult: talán motor van rajta, hallott is valami motorzúgást.

Ahogy hátrafordult, a fájdalom kirántotta a csónakból és visszatette az orosz parasztház ágyára. Ekkor hallotta az első géppuskasorozatot. Rögtön utána felugatott a gépágyú, majd egy mélyebb dörrenés, még egy és utána akkora robbanás, hogy szinte felemelte a ház tetejét. Géza berohant, vele még két honvéd, felkapták, kivitték, rátették a szánra. A szán körül nyolc-tíz magyar állt. Németet egyet sem látott.

— Hol van Holló hadnagy úr?

Emberei nem feleltek. Géza másodmagával felült a szánra, öt oldalról ülve támogatta egy tizedes. A lövések hangja már egybefolyt, körülöttük süvítettek a golyók, mikor a szán elindult.

A lovak sem haladtak sokkal gyorsabban, mint az emberek. Udvardy a mellette fujtató katonában felismerte Holló egyik emberét.

— Hol a hadnagy úr? — kérdezte mégegyszer.

— Hát nem tetszik tudni, mi történt?

Udvardy leküldte a szánról a tizedest és maga mellé ültette Holló emberét. — Hát mondd el, mi történt?

— Bennünket a németek kitereltek a kanyarodóba a falu szélére. Toptunk a hóban és fáztunk erősen. Megszöktünk volna, de a németeknél géppisztoly volt, nálunk meg még puská sem. Egy idő múlva lejtött a hadnagy úr is. Mondtam neki, na, itt megdöglünk, hadnagy úr, a jóisten verje meg ezeket a rohadt németeket. Ha ezek nem jönnek megússzuk. Láttuk mi, hogyne láttuk volna, mit terveltek ki. Fehérre álcázott páncélosaikat elbújtatták a falu első házai mögé. Bennünket a kanyarodóban hagytak, löjünk ki nekik egy vagy két ruszki tankot. Oldalt helyezkedtek el, a vak is láthatta, nekik eszük ágában sincs megtámadni a közeledő oroszokat. Mit csináljunk, hadnagy úr? — kérdeztük. Ekkor már hallottuk is a motorbúgást meg a tankcsörgést. A németek, akik eddig az utat figyelték és minket őriztek, visszahúzódtak a saját páncélosaik mellé. Én már rettenetesen fáztam, egye meg a fene, gondoltam, csak már vége lenne. A hadnagy úr ekkor odaintett bennünket magához és megparancsolta, hogy vigyük hátrább a gépágyút. De nem a falu felé mutatott, hanem oldalt, a mező felé. Nem egészen értettük, de kezdtük gyorsan eltakarítani a havat. Hatan pedig megragadták az ágyút. Az persze odafagyott istentelenül. Én odavizeltem a kerék alá, attól megolvadt a hó és egy nagy rukkal kihúztuk. Szerencse, hogy a kanyarodóban álltunk, mert így a németek nem látták meg, mit csinálunk. Az oroszok sem látták meg, mert azok lejjebb voltak. De jöttek már erősen. Idefigyeljete, mondta a

hadnagy úr, mi most nem lövünk a ruszókra. Nem kellett ezt nekünk kétszer mondani, tudtuk jól, hogy ha ki is lövünk egy tankot, a második úgy eltapos bennünket, hogy csontjainkat sem szedi ki senki többé a hóból. Aztán megparancsolta, hogy ki ásóval, ki pusztá kézzel kezdjen havat takarítani. Megmutatta az irányt. Ekkor kezdett bennem derengeni valami. Láttam, hogy a hadnagy úr át akarja vágni azt a kanyart, ami a falu első házáig vezetett. Siessünk, siessünk, nógatott bennünket. Mutatta, hogy olyan széles nyomot vágjunk, hogy a gépágyút gyorsan vissza lehessen húzni. Mikor az oroszok a kanyarodó aljára értek, megálltak. Csönd volt mind a két oldalon. A németek biztosan azt várták, hogy mi lövünk. No, azt várhatták. Gyorsan megástuk az utat és csöndben, szó nélkül húztuk hátra az ágyút.

— Aztán, — sürgette Udvardy — aztán mit csináltatok?

— Elmondok én mindent sorjában, főhadnagy úr. Az ágyút csak háromnegyed részéig vontattuk hátra és ott megálltunk. Amikor hallottuk, hogy az oroszok megint megindulnak, körülbelül velük együtt értünk el az út széléig. A hadnagy úr a gépágyút a falu felé irányozta, lövedékeket készített ki melléje, aztán megparancsolta nekünk, hogy hagyjuk egyedül. Nem értettük, mit akar és nem indultunk. De akkor nagyon erősen ránkparancsolt és ezért hasoncsúszva próbáltuk megközelíteni az első innenső házat. Én maradtam utolsónak. Visszanéztem és láttam, hogy a hadnagy úr figyel, mikor tűnik fel az első ruszki tank. Ebben a pillanatban egy ötös sorozatot kilőtt a legszélén álló német tankra. Persze rögtön lőttek a németek is, az oroszok is. Egyikük sem tudta, honnan érkezett az első lövés. Én elbújtam egy hóbucka mögé és láttam, hogy a hadnagy úr tölt, újra céloz. Tetszett hallani, főhadnagy úr, azt a nagy dörrenést? Az a második német tank volt. A hadnagy úr nyilván telibe találta a lösszerkamráját.

— És aztán? — türelmetlenkedett Udvardy — mi lett a hadnagy úrral?

— Nem tudom — mondta a honvéd. — Akkora volt a lövöldözés, hogy behúztam a fejem és rohantam az első házig.

A lövöldözés egyre távolabbról hangzott.

— Ha a lovak bírják, megússzuk — mondta a honvéd.

— Csak azt nem értem, miért nem mondta meg nekünk a hadnagy úr, mit akar? Akkor mindnyájan megmenekülhettünk volna.

Udvardy körülnézett. Huszonhat emberéből tizenegy volt körülötte. Kívül fázott, belülről perzselte a forróság.

Összeszorította fogát. Igaza van, gondolta, vigyáznom kell magamra. Túl kell élnem.

Egyszerre fülébe csengtek az orosz lány szavai: „Rád még szükség van. Neked érdemes lesz élned.“ Igaz, hogy ezt nem neki mondta, hanem Hollónak. De ő most mégis a lány hangján hallotta, németül. Igaz, rám szükség van. Hírét kell vinnem mindannak, amit láttam.

A KALAND

LEVIN néhány napja azzal szórakozik, hogy egy vastag füzetbe följegyzi gondolatait. A jegyzeteket felolvassa nekünk és ha nem értjük meg a gondolatot, megmagyarázza. Levin gondolatainak többnyire se füle, se farka, és ezen a magyarázat is keveset változtat. De néha a vak tyúk is talál szemet. Ez történt tegnap.

Mikor a reggelire vártunk, Levin ezt a gondolatot olvasta fel: „*A háború annyiban hasonlít a békéhez, hogy a háborúban (éppúgy, mint a béke idején) gyakran éppen az következik be, aminek bekövetkeztét a józan emberi ész nemcsak valószínűtlennek, de lehetetlenségnek tartja.*”

— Mit szólnak ehhez a megállapításhoz? — kérdezte Levin.

— Marhaság! — feleltem.

— A sors nap mint nap igazolja az én épp oly mély, mint eredeti megfigyelésemet — mondta Levin némi öngúnnyal, de még több büszkeséggel. — Nem az én hibám, hogy te ezt nem veszed észre. Majd figyelmeztetlek.

— Jó lesz!

A REGGELIVEL póstát is kaptunk. A posta gondoskodott arról, hogy Levin ne filozófáljon.

Mihajlov goromba levelet kapott a feleségétől. Mihajlov könnyű sérüléssel hat hétig kórházban feküdt. Nehogy az asszonyt megijessze, hat héten át egy sort sem írt neki. Arra nem gondolt, hogy a hallgatás még ijesztőbb, mint egy könnyű sérülésről szóló levelezőlap. Most Mihajlov ijedt meg, mert felesége olyanokat írt neki, de olyanokat...

Mihajlov megkérte Levint, hogy olvassa el a levelet. Levin kétszer is elolvasta Mihajlovné harcos üzenetét és miután másodszor elolvasta, előbb a fejét vakarta meg, aztán a szakállát, majd ismét a fejét.

— A levélre én válaszolok — nyugtatta meg Mihajlovot. — Ha bevallanám, hogy sebesült voltál és azért nem írtál, az rossz lenne, mert akkor az asszony megtudná, hogy valamit elhallgattál előtte és ezentúl mindég gyanakodna, hogy valamit elhallgatsz. Én igazolom, hogy minden második vagy harmadik nap írtál a feleségednek, tehát nem te vagy a hibás, hogy az asszony semmit sem kapott tőled, hanem az a disznó tábori pósta, amelyik egyre elveszíti a leveleket. Nos?

— Nem tudom — felelte Mihajlov. — Okos asszony az én feleségem. Élmunkásnő.

— Ha okos asszony — annál jobb! Okos asszonyt könnyebb becsapni, mert az megérti, hogy milyen nehéz a tűzvonalból hátraszállítani a leveleket. Buta asszony el se hinné, hogy mennyi baj érheti a postát a tűzvonaltól a hátorszáig.

— És a posta? — akadékoskodott Mihajlov. — A posta igazán nem érdemli meg, hogy szidjuk.

— Nem érdemli meg, de kibírja. Írj egy rövid levelet az asszonynak. A szemrehányásokra ne is válaszolj. Azokra majd én felelek. És megtiltom, hogy tovább lógasd az orrod.

Még több baj van azzal a levéllel, amelyet Kupiszkó kapott.

Kupiszkót feleségén és három gyermekén kívül öreg, sánta apja várja. Az öreg egy kis bajt csinált. Amikor a kolhozparasztok gyűjtést rendeztek a Vörös Hadsereg részére, az öreg Kupiszkó nemcsak a család minden megtakarított pénzét adta oda, de a Vörös Hadseregnek ajándékozta azt a szép foltos, jaroszláv fajtájú tehenet is, amelyik eddig lelkiismeretesen ellátta tejjel a Kupiszkó gyerekeket. A kolhoz elnöke az ajándékot nem akarta elfogadni, de az öreg Kupiszkó olyan patáliát csapott, hogy az elnök megijedt és elhajtotta a tehenet. Így aztán a Kupiszkó-gyerekek tej nélkül maradtak.

— Írok a kerületi katonai ügyészségnek, hogy vegyen nektek részletfizetésre egy tehenet! — nyugtatta meg Kupiszkót Levin. — A részleteket mi fizetjük.

— Mi köze a katonai ügyészségnek az én tehenemhez?

— Semmi! De azért biztosan megszerzi. Hisz egy frontharcos gyerekeiről van szó...

A kerületi katonai ügyészségnek küldött levéllel egyidejűleg postáraadtuk az első részletet is, ötven rubelt, amit a bunkerben gyűjtöttünk össze. (Négy héttel később Levin hivatalos átiratot kapott a kerületi katonai ügyészségtől: a tehenet megvették és átadták a Kupiszkó-családnak. Pár nap után Kupiszkó is kapott levelet a feleségétől. Az új tehén mongol fajtájú, különös alakú szarva van, de teje éppoly fehér, mint a régi tehéné volt.)

Sokkal egyszerűbb volt Karpljuk esete. Karpljuk a fiától kapott levelet. A tizenhétéves fiú önként belépett a Vörös Hadseregbe és most van kiképzés alatt. Szeretne az apja mellett harcolni. Levin írt a katonai kiegészítő parancsnokságnak, kérte, hogy a Karpljuk-fiút küldjék oda, ahol az apja harcol.

A délutánt átaludtuk.

Mikor besötétedett, Mihajlov másodmagával járőrbe ment. Egy óra múlva visszajött a társa — két sebbel. Egy golyó a balvállába fúródott, egy meg a jobbkarjába.

— És Mihajlov?

— Lábába kapott golyót. Se felkelni, se kúszni nem tud.

— Hol fekszik?

A sebesült a falraszegezett, kézzel készített térképen pontosan megjelölte a helyet: huszonöt-harminc lépésnyire a magyar állásoktól. Ez a hely túlságosan veszélyes volt. Nem mertem a fiúkat odaküldeni. Viszont Mihajlovot nem hagyhattam elvérezni. Magam mentem érte.

Az eget sűrű felhők borították. De azért a fronton ilyenkor sincs teljes sötétség. Valahol gyufát gyujtanak — éjszaka négy kilométerre is el látszik a villanás. Valaki egyet szí a cigaretáján — éjszaka nyolcszáz méterre látszik a parázs izzása. És teljes csend sincs a fronton. Egy zavarzat csattan, recseg a fagyott hó — messzi útra száll egy mély sóhajtás...

E bizonytalan eredetű fények és hangok nyomán kell tájékozódni. Nem könnyű!

A fagyott havon gyorsan lehet kúszni. A két állás nagyon közel van egymáshoz. Az irányt pontosan tudtam. Így gyorsan odaértem, ahol Mihajlov feküdt, — mozdulatlanul, hangtalanul. Közvetlen közelünkben két magyar beszélgetett. Az egyik nagyokat sóhajtott.

Ahogy Mihajlovot végigtapogattam, véres lett a kezem. Feltérdeltem, hogy a hátamra vegyem. Olyan hangtalanul mozogtam, mint az árnyék. Legalábbis azt hittem. De úgy látszik, mégis megreccsent a hó. A magyarok megsejtették, hogy a közelükben történik valami. Rakétázni kezdtek.

Az első rakéták elröptültek fölöttünk. Ott világították meg a havat, ahová mennünk kell: a mi állásaink előtt.

Lélekzetünket is visszatartottuk. De ez sem segített. A nyolcadik vagy kilencedik rakéta a közelünkben esett le. Élesen megvilágított minket. A magyarok tisztán láthatták, hogy két szovjet harcos van az állásaik előtt és pontosan megállapíthatták, hogy az egyik fekszik, a másik négykézláb áll. Most gyors egymásutánban négy-öt rakéta esett le körülöttünk, a közvetlen közelünkben. Egybeolvadó sárga fényük körülfogott minket. A fény olyan erős volt, hogy a magyarok akár szeplőinket is megszámlálhatták.

Elvesztünk. Elegendő egy kézigránátot dobni. Olyan közel vagyunk, hogy a kézigránát nem tévesztheti el célját. De egy géppisztoly is megteszi — egy fél sorozat.

Hangosan káromkodtam. Inkább káromkodva fogadom a halált, mint a félelemtől megdermedve.

— Hogy az a keserves...

A kézigránát késett, a géppisztoly nem szólalt meg, a rakéták ki-aludtak. A magyar katonák izgatottan, suttogva tárgyaltak. Aztán elhallgattak. Csend. Sötétség.

Mihajlov felnyögött.

— Vize!

Félmaroknyi jeges havat dugtam a szájába. Aztán felálltam és a sebesültet a vállamra vettem.

Csend, sötétség. Csak Mihajlov zihálása hallott.

Pár pillanatig mozdulatlanul állottam. Csend, sötétség. Metsző hideg.

Határozott lépésekkel elindultam — hazafelé. A hó élesen recsegett halinacsizmám alatt. Néhány perc múlva a bunkerben voltam.

A félájult Mihajlovot az előre elkészített szalmaágyra fektettem. Doktor Beszkin orvosszázados már várta.

Nagyot húztam a vodkás üvegből, amit Levin nyujtott felém. Aztán leültem az izzó kályha mellé és bezabáltam egy jó kiló hideg, főtt marhahúst.

— Nos? — fordultam Mihajlovhoz, akin doktor Beszkin vagy tíz percig dolgozott.

— Engem se szid többé a feleségem!

— Szamár vagy! Táncolsz te még Hitler temetésén.

Rövid szóval elmondtam Levinnek, hogy mi történt. Levin telefonon jelentést tett a zászlóaljparancsnokságnak. Öt perc múlva az ezredtörzs telefonált. Az én számból akarták hallani az esetet. Valamivel későbbén hadosztályunk parancsnoka, Safarenko tábornok telefonált. Részletes, írásos jelentést követelt.

— Úgy látszik — mondta Safarenko —, hogy a magyar katonák észretértek. Talán az *utolsó pillanatban* megmentik magukat a biztos pusztulástól. Jó lenne. Nekünk is, nekik is.

Mialatt Safarenkóval beszéltem, két vöröskatona egy magyar honvédőrmestert hozott be a bunkerbe. A magyar (heesett arcú, vézna, sötét-szőke hajú ember) fegyvertelen volt. Sapkájára fehér törülközőt, karjára majdnem tiszta, fehér zsebkendőt kötött. Ezzel akarta jelezni, hogy parlamenterként jött.

Az őrmester békében tanító volt Nagyváradon. Marton Péternek hívták. Rossz németiséggel közölte, hogy a század, amely velünk szemben áll, meg akarja adni magát, át akar jönni hozzánk. Vezetőket kér nehogy aknamezőre tévedjenek, vagy tűzbe kerüljenek.

Marton, mialatt beszélt, állandóan engem figyelt.

— Ha nem tévedek őrmester, mi már találkoztunk? — kérdeztem.

— A sebesültet behozta, hadnagy úr? — felelt Marton kérdéssel a kérdésre.

— Ott fekszik!

Kezetfogtam a honvédőrmesterrel.

Mialatt én telefonon jelentést tettem a zászlóaljnak, Levin fölkészült. Ő megy ki két vöröskatonával és a honvédőrmesterrel a magyarok elé.

Az ezredtörzs közölte, hogy Oldner hadnagy úton van bunkerünk felé.

Tizenöt perc múlva beérkezett a magyar század: harmincnégy ember. A honvédek ruházata: térdig érő béleletlen kabát, nyári sapka, rövidszárú fűzőscipő. A legtöbb magyarnak kesztyűje sem volt.

— Ez az egész század? — kérdeztem.

— Ez! — felelt Marton — a többi kórházban van, vagy a föld alatt.

Három hét előtt századunkat a németek megtizedelték. Von Golzenau német őrnagy parancsára huszonkét magyar katonát lőttek agyon.

— Freiherr von Golzenau! — ismételte meg Marton a nevet, és sápadt arca eltorzult a gyűlölettől.

— Tisztjük nincs? — kérdeztem.

— Van. Egy hadnagy. Most valami névnapot ünnepel az ezredtörzsnél. Reggel talán kijózanodik, ha meglátja... Ronda disznó a hadnagyunk. Sváb. Nyilas.

— Tudják a magyar katonák, hogy a sztálingrádi csatát megnyertük?

— Sejtik.

— Hát azt tudják, hogy az olasz hadsereg, amelyik a magyaroktól délre állott, mindenestül megadta magát?

— Azt is sejtik.

— És azt tudják, hogy a németek visszavonták tüzéségüket és azokat az SS-csapatokat, amelyek eddig a magyarokat támogatták?

— Tudják és örülnek neki. *Bennünk több kárt tettek a minket támogató németek, mint az oroszokban.* Német parancsra ment a biztos halálba a 18 honvédezred. Német parancsra — von Golzenau parancsára — rohamozták a honvédek a ticsihai erdőt. A főparancsnokság látszattámadást rendelt el, de a német őrnagy...

— A németek ellopták a nekünk küldött élelmet — folytatta Marton —. Von Golzenau őrnagy Jány Gusztávtól megvásárolta azt a kevés meleg alsóruhát és meleg csizmát, amit Magyarország küldött nekünk és eladta egy krakkói kereskedőnek. Golzenau jól keresett az üzleten és Jány — újabb német kitüntetést kapott.

Marton sovány teste reszketett a dühtől és gyűlölettől, mikor Jányról és Golzenauról beszélt. Dióbarna szeme lázasan lobogott.

Levin úgy-ahogy elhelyezte a magyarokat. A legtöbbnek jutott ülőhely. Szétosztotta köztük, ami kenyér, szalonna, kolbász és konzerv volt a bunkerben. A fiúk cigarettát sodortak nekik. A magyarok dideregtek a jólfűtött bunkerben. De azért az ételt nem vetették meg. Levin telefonált a zászlóaljtörzshöz — meleg ételt kért a magyaroknak. „Már úton van” — hangzott a válasz.

Az ezredtörzs telefonált, hogy éjfél után háromkor kell hátrakísérni a magyarokat. Akkor a legcsendesebb, a legbiztonságosabb az út.

Megérkezett Vologyja hadnagy.

— Adjon Isten; bajtársak!

A magyar szó és Vologyja mosolygó arca jobban felmelegítette a honvédeket, mint a vörösen izzó vaskályha. Mindegyik honvéd azt akarta, hogy először vele beszéljen a magyarul beszélő orosz tiszt. Vologyja a bunker közepén leült a földre. A magyarok körételepedtek. Egyszerre tízen is beszéltek hozzá. Vologyja mosolygott, bólogatott és cigarettát osztott szét a honvédek között.

A zászlóaljkonyha nagy hordó káposztalevest küldött. A levesben ökölnyi húsdarabok úsztak.

NÉHÁNY NAP ÓTA éjszakánként nehéz teherszállító repülőgépek suhantak el állásaink felett. Egy részük keleten szállott, más részük onnét jött. Kelet felé a gépek élelmiszert vittek a Sztálingrádnál körülzárt német hadseregcsoportnak. Az onnét jövő gépek sebesült németeket hoztak és olyan német tisztet, akiknek jó összeköttetések voltak Berlinben. Estefelé légelhárító ütegeket állítottunk föl és most türelmetlenül vártuk a német gépeket.

Éjfél tájban megszólaltak a légelhárító ütegek. Egy német gép, amely Sztálingrád felől jött, lezuhant. Estében kigyulladt. A havon fekve teljesen elégett. Személyzetéből és utasaiból csak egyetlen ember menekült meg. Ejtőernyővel ugrott ki a gépből, semmi baja nem történt. Mikor a levegőben volt, katonáink látták... De ahogy földet ért — elveszett a mieink szeme elől. Ő maga jött be, saját lábán, minden kíséret nélkül — a mi bunkerunkba.

A közel két méter magas tisztén rangjelzés nélküli, nagy galléros szőrmebunda volt. Fején törzstiszti SS-sapka. Sovány, csontos arcán két, kardvágástól származó, hosszú sebhely. Hatalmas sasorra fölött két apró, mélyenülő zöld szem. Az álla előreugrik. Szája keskeny, kemény.

Mikor bejön, arcán zavart mosoly. Fürkészően néz körül. A zavart mosoly gyorsan gonosz mosollyá torzult. A mieink ingujjban, vagy szvetterben hevernek, a magyarok kabátban, sapkában. A német azt hiszi, hogy magyar bunkerbe került.

— Ki itt a parancsnok? Miért nem tesz jelentést? — szólalt meg gőgösen, parancsolón, de hatalmas természetéhez nem illő, cérnavékony hangon.

Csend.

— Jelentést követelek. Én Freiherr von Golzenau őrnagy vagyok.

Csend. A magyarok, de mi is bénultan hallgattunk.

Levin szólalt meg elsőnek:

— Nos, Petyka? — fordult hozzám. — Kinek van igaza? A háborúban éppúgy, mint béke idején, éppen az következik be, aminek bekövetkezését a józan emberi ész...

Levinnek igaza volt.

Golzenau (mert félt a magyaroktól, akik ellen oly sok gátságot követett el) a magyar frontról elvezényeltette magát Sztálingrádra. Mikor a Sztálingrád alatt álló németek bajba kerültek, repülőgépre szállt — szökött. Az oroszok lőtték a gépet és ő — magyarok közé került.

Végre nekem is megjött a hangom.

— Ön fogoly, őrnagy! Adja át a fegyverét!

— De uram, én...

— Adja át a fegyverét! Ha nem engedelmeskedik...

Kupiszkó fegyvert szegezett Golzenau mellének.

Az őrnagy szó nélkül lecsatolta revolverét és a földre dobta.

— Véletlenségből éppen önről beszéltünk, őrnagy — mondotta Levin. — A 18. honvédezredről, a ticsihai erdőről, egy század megtizedeléséről, bizonyos meleg alsóruhákról és csizmákról, Jány Gusztávról és valami krakkói kereskedőről.

— Nem tudom, kivel beszélek — mondta Golzenau.

— A bunker parancsnokával! — feleltem.

— A ticsihai ütközetről beszélgettünk, őrnagy — szólott Levin. — A ticsihai tömeggyilkosságról!

— Tömeggyilkosság? — csodálkozott von Golzenau. — Akkor mentünk döntő támadásra Sztálingrádnál. Ezért a Donnál szükséges volt egy látszattámadás.

— Látszattámadás — tizenötezer halottal? — hördült fel Marton.

— Uram — fordult felém Golzenau —, követelem a fogoly tisztnek a genfi nemzetközi megállapodás értelmében járó elbánást. Kérem önt, ne őriztessen együtt magyarokkal. A két igazi katonanépnek, a németnek és az oroszoknak minden oka megvan arra, hogy tisztelje egymást. A magyar nem katona. Harcolni gyáva és úgy fecseg, mint egy öregasszony. Tiszaparti pápuák!

— Álljon vigyázzba, őrnagy és csak akkor beszéljen, ha kérdik! — kiáltott rá Levin.

Levin szavait elnyelte a magyarok lármája. Körülfogták Golzenaut és öklükkel hadonásztak az orra alatt. A német szemmeláthatólag ki-sebb lett.

— Üljetek le, csendet!

— Leülni!

A magyarok kelleitlenül, huzakodva, de mégis leheveredtek. Csak egy magyar nem feküdt le — Marton Péter. Ő szemben állott a megszeppent némettel — karhosszra tőle. A német még meggörnyedve is két fejjel magasabb volt a magyarnál és ijedtében sem feledkezett meg arról, hogy megveti a magyart.

— Ne nyúljon hozzá! — kiáltott Vologyja.

— Eszemben sincs hozzányúlni — felelte a honvédőrmester.

Pár pillanatig a magyar farkasszemet nézett a némettel. Mindketten hallgattak, de szemeik kiabáltak.

— Te szolga! — mondotta Golzenau apró, szúrós szeme.

— Te gyilkos! — kiáltotta Marton dióbarna szeme.

— Elpusztultok, híresek! — mondotta a honvédőrmester tiszta szeme.

— Meg ne üsse! — szólott Vologyja Martonra.

— Nem ütöm meg! — felelt a magyar őrmester és karjait összefonta a hátán.

Aztán jól célozva — a német tiszt sápadt arcába köpött.

— Te kutya! — üvöltött Golzenau és rá akarta vetni magát a magyarra. De akkor már ketten is fogták — Kupiszkó és Karpljuk.

— Csendesen, fiacskáim! — mondotta Kupiszkó ukránul, mialatt a német karját hátracsavarta. — Ne felejtsd el, galambocskám, hogy te felsőbbrendű ember vagy.

Levin kezetnyujtott Martonnak.

— Együtt fogunk táncolni Hitler temetésén.

A BUNKER falai megremegtek.

Megszólalt a magyar tüzérség apraja-nagyja. Legalább ötven ágyú kereste a mi bunkerunkat.

— Semmi baj! — mondotta Vologyja a nyugtalankodó honvédeknek.

— Kitűnő bunkerük van — szólt elismerően Marton őrmester. — Sokkal, de sokkal jobb, mint a mienk volt.

— A mi földünkön készült, a mi földünkben és a mi fánkban — felelte Vologyja. — Mi védjük a földünket és a földünk véd minket. Ez így van rendjén.

EMBERPIAC

Részlet

REGGELEDETT, az utcákon kevesen jártak, csak az udvarokban, az ereszek alatt sugdostak az emberek, vagy a kerítéshez húzódva hallgatóztak. Már közelebbről, mint tegnap, felhangzott gyakran az aknavető, a géppuskák ropogása. Néha egy-egy német katonai autó száguldott át a városon erős berregéssel, az állomásnál hosszan füttyentett egy mozdony.

Egy asszony kantáival a karján, izgatottan igyekezett hazafelé a kútról.

— Igaz, — kérdezte egy szembejövő embertől, — hogy az urak, meg a nagyzagdák mind elmenekültek?

— Nem tudom... — nézett szét amaz.

— Mert Bugáné azt beszéli, annyian vannak a vasúton, hogy egymást hajigálják kifelé a vonatból. A fene egye meg őket, most meg már egymással sem egyeznek?

— Az lehet...

Mihály végighaladt a szegénysoron és belépett az öreg Bodáék kapuján.

— Nem keresett senki? — kérdezte az öreget.

Fazekas Bálint is ott volt, az öreg Bodával társalogtak az eresz alatt. A kis pulikutya is ott settenkedett a lábuk alatt.

— De keresett, — mondta az öreg. — Eszter volt itt már háromszor is, azt hitte, tán elmentél te is?

— Régen volt itt? — kérdezte Mihály.

— Nem. Most ment el nemrégén. Azt mondják, nem tudott aludni egész éjszaka... Nem vagy éhes, öcsém?

— Nem, csak szeretnék megberetválni.

— Jól van, csak beretválkozz is, ne így várd őket. Anyjuk, — szót be aztán a pitvarba, — készíts már ennek a legénynek egy kis vizet, hadd beretválkozzon.

Az öregasszony meleg vizet hozott egy cseréptálban, az öreg meg odakészítette a beretvát. Mihály pamacsolta magát, a nadrágszíjon megfente a beretvát s már húzta is lefelé a szakállát. Aztán Fazekas Bálint esett neki a bajuszának egy öreg ollóval, lement az is.

— No lám, — mosolyodott el az öreg a bajusza alatt, — meg sem ismer a lány!

— Azt hittem én is magáról, hogy korosabb ember, — mondta az öregasszony és nyújtotta a törülközőt Mihálynak.

A kiskutya ugatott az eresz alatt.

-- Törő Tóni jön, — mondta az öreg.

— Jóreggelt jött be Törő futva és törülgette a homlokát.

— Mi újság? — néztek rá mindnyájan.

— Nagy baj van! A fasiszták aláaknázták a malmot, fel akarják robbantani. Azután meg a nagyraktár, tele van bórrel, már ugyan, hordtak el belőle autókkal, de még temérdek van ott mindég. Azt is aláaknázták!

Mihály töprengve nézett fel.

— Meg kellene mentenünk, — mondta.

— Meg ám, de hogyan? — néztek össze a többiek.

— Akárhogy is, de meg kell...

— Fegyverrel őrzik, — mondta Törő.

Mihály magára vette az ujjasát.

— Gyerünk, — szánta el magát.

Ahogy kiléptek a kapun, éppen Törő András is jött, az is hozta a hírt a malom aláaknázásáról.

— Fegyvert kell kerítenünk valahonnan, — mondta Mihály.

— Aztán vigyázatok hé! Nagyon vigyázatok! — kocogott utánuk az öreg.

— Vigyázunk, — mondta Mihály — ha jönnek a többiek, akkor mondja meg nekik, hogy hová mentünk, aztán jöjjenek ők is egyenként.

— Jó — mondta az öreg és nézett utánuk egy darabig.

Mihályék indultak a város szélére, a malom irányába.

— Akkor úgy csinálnánk, — mondta Mihály — hogy kettő elmegy a malomhoz, kettő pedig a raktárhoz. Mindent meg kell tennünk, hogy megmentjük a malmot, meg a bórraktárt. A malomra nagy szükség lesz, kenyér nélkül leszünk, ha felrobbantják a fasiszták.

— Én a bórraktárhoz megyek! — jelentkezett Fazekas Bálint, ő már dolgozott ottan többször.

— Jó — mondta Mihály. — Melyikőtök menne még?

— Hát én! — állt elő Törő András, az öccsére pillantva.

Ebben állapodtak meg.

— Jó, te meg jössz velem, Tóni! — szólt Mihály. — Vigyázunk nagyon egymásra. Ha valahol találtok kézigránátot, az is jó fegyver.

Kezet szorítottak egymással.

— Úgy őrkdjünk valamennyien, hogy a Párt katonái vagyunk és a dolgozók vagyónát védjük.

Mihály és Törő Tóni most már kettesben indultak a malom felé. Törő olyan száz méternyi távolságból kísérte Mihályt. Széjjel-széjjel tekingettek, meg-meghúzódtak egy-egy fa tövében. Német autó suhant el mellettük, megrakva géppisztolyos katonákkal. A malom mellett egy téglagyár emelkedett, akácfákkal, nyárfákkal körülvéve. A gyár vidéke most elhagyott volt, a színek alatt hosszú sorokban álltak a száradásra váró agyagtéglák, a másik színben pedig hatalmas máglyákba rakták össze a kiszáradtakat.

Mihály és Tóni bementek a téglasorok közé. A keskeny vágányokon szétszórtan álldogáltak a kis téglahordó-kocsik.

— Gyere! — súgta hátra csendesén Mihály.

— Nem látsz senkit? — kérdezte izgatottan Tóni.

— Nem.

Csak a puskák ropogása hallatszott távolról és egy-egy rohanó autó zöreje, egy-egy hangfoszlány. Csendesén bujkáltak a téglák közt előbbre, le-lehasaltak, úgy haligatóztak. Átkúsztak a másik színbe, onnan a következőbe.

— Mihály, Mihály, — súgta csendesén Tóni a háta mögött.

— Mi az?

— Nézd! Ott kézigránátok vannak.

— Hol? — kérdezte Mihály.

— Ott ni! — mutatott a fejével.

A téglasorok közt tényleg ott hevert három kézigránát. Mindketőjüknek erősen dobogott a szíve, míg odamásztak a gránátokhoz. Mihály felvette az egyiket és megnézegette felcsillanó szemmel. Kettőt magához vett, egyet meg Tóninál hagyott. Így értek el az utolsó színhez, innen már közvetlen közelből látták a malom magasba nyúló kéményét, a nagy épület ablakait, ahogy ragyogtak a reggeli fényben. Két német katona sétált fegyveresen a malom körül. Találkoztak, megfordultak, újra elváltak. Az épület oszlopainak alján ott látszottak az aknafüzérek kis fémdobozai.

— Höl lehet vajjon a gyújtózsínór? — töprengett Mihály.

— Vagy itt a téglagyárban, — nézelődött Törő Tóni — vagy amott a kukoricásban van valahol.

Hason csúszva összejárták az egész téglagyár területét, tenyerükkel tapogatták a földet, de nem látták, hogy a zsinór ott húzódott volna. Átmásztak a gyár másik oldalára, ahol a kukorica-tábla húzódott.

— Pszt! Vigyázz, ott van egy német katona a kukoricásban!

Lehasaltak a téglarakások közt. Valóban, a kukoricából egy géppisztolyos német tekingetett jobbra-balra.

— Most mit csináljunk? — kérdezte Törő súgva.

— Nyilván ott lehet a zsinór, — tanakodott magában Mihály.

— Mit csináljunk? — kérdezte újra Törő. — Emezek meg itt vannak a hátunkban, a fene enné meg őket!...

— Idehallgass! — szólt csendesén Mihály. — Egyikünknek ezt kell itt megtámadni a kukoricásban, másikunknak pedig emezt a kettőt a malomnál.

Tóninak úgy dobogott a szíve, mintha valami kalapáccsal verték volna a mellkasát.

— Nem bánom, — mondta — csak csináljunk már valamit!...

Nagy csend volt mindenfelé, csak a riadt verebek röpdösése ijesztgette meg időnként őket is. Mihály szólalt meg újra.

— Neked el kék innen menni a színek közt, megközelíteni egészen

a malmot, én meg elmásznék ide a kukoricásba. Átadok neked egy kézi-gránátot, nekem elég lesz egy is. Mikor összetalálkozik a két őr, akkor vágd közéjük...

— Jó! — mondta Tóni, most már nyugodtabban, Mihály határozott hangjára.

— Ha lehet, akkor abból a színből, amelynek a malom felé van a vége, — mutatott arrafelé Mihály — ott a téglák közül figyelj engem. Te odalátsz, én is odalátok. Találkozni is majdnem ott szoktak, abban az irányban. Valahogy intenünk kell egymásnak.

— Kicsit messze van, — nézegette Tóni és tenyerébe vette a kézi-gránátot.

— Nincs olyan messze! Jó szemed van neked is, meg nekem is.

Megbeszélték töviről-hegyire, hogy egyszerre dobják el a kézi-gránátot.

— Csak nagyon vigyázz, elvtárs! — mondta Mihály.

— Vigyázok! De te is!

Megindultak csúszva mind a ketten a kijelölt helyre. Mihály már kívül volt a téglagyáron, apró cserjebokrok közt bujkált, meg-megállt, odakuporodott egy-egy bokor mellé, hallgatódzott. Az őr a kukoricásban éppen most sodort egy cigarettát, Mihály tisztán látta, ahogy végighúzta nyelvét a papíron. Azután masinát vett elő, meggyújtotta, nagy bodor füstöt fújt ki a szájából, nézegette a levegőben röpdöső madarakat, a sárguló, csendesen zörgő kukoricákat... Mihálynak zakatolt a szíve, arra-arra nézett a szín felé, hogy ott van-e már Tóni, de nem látott még semmi mozgást. — Nem ért volna még oda? — csodálkozott magában.

Látta, hogy a két katona újra összetalálkozott a malom előtt, valamit beszélhettek egymással, mert nagyban mutogattak a kezükkel, aztán megint szétváltak. Nagy csend volt, mintha most a géppuska ropogása és az aknavető is elhallgattak volna a távolban. Tovább mászott a bokrok közt, a kukoricás szélében, hogy még közelebb legyen az őrhöz.

Aztán figyelte maga körül azt is, nem lát-e valamit, amiből megállapíthatnák, hogy itt van a robbantó zsinór... Pedig itt kell neki lenni valahol! Ez az őr nem véletlenül van itt, — futott át rajta a gondolat.

Az őr lövésre tartotta kezében a géppisztolyt, úgy sétált, tekintett széjjel, meg-megállt, hallgatódzott. Újra elindult.

Most kellene! — mondogatta magában Mihály.

A két őr is közeledett egymáshoz megint a malom előtt. Az aknavető és a géppuskák újra hatalmas puffogásba kezdtek a távolban, egy-egy becsapódó akna már a város szélén robbant valahol, az őr is meg-megrázkódott, ahogy hallotta a robbanásokat. Éppen háttal volt hozzá, ment a kukorica szélén, lassan bandukolva, Mihály tágra nyílt szemmel figyelt a szín felé. Csak most látta meg, hogy eldalt, a téglaszáritó szín tetején valami mozog, mutogat, integet feléje. Felvilágyozódott hirtelen. Tóni adta a jelt, jó fedezékből, hogy a két őr közeledik egymáshoz... Ő is felemelte kezét a bokrok közt, jelezte, hogy megértette jól...

Az őr a kukoricás végéhez ért, egy pillanatra megállt, széjjelnézett. Egyik kezével megemelte a sipkáját, másik tenyerével megsimította a haját és újra rátette a fejére a sipkát. Mihály egy kiáltást hallott, — most! — s erre előre vágta a kézigránátot. Egyszerre csapott fel a robbanás mind a két helyen. A német nyöszörögve esett össze a kukoricás szélében, de a malomtól géppisztoly sorozat-lövése hallatszott. Mihály odakúszott a kukoricás szélébe. Még csendesen nyögött, nyöszörögött az őr, görcsösen fogta a vállára akasztott géppisztolyt. Mihály kiakasztotta a nyakából, aztán kúszott vissza a téglagyár felé. Meg-megállt, hasalva a földön. Futólépések dobogását hallotta a gyár kerítése felől. Erősen figyelt, a géppisztolyt lövésre készen tartotta. — Törő lehet ez? — tűnődött magában.

Egy darabon, ahol csonka volt a kerítés, hirtelen feltűnt az egyik német őr, sipka sem volt a fejében. Mihály meghúzta a géppisztoly ravaszát, a fasiszta lebukott, erre felállt fedezékéből és odarohant, fegyverét még lövésre készen tartva. Fialat, szőke német feküdt a téglák közt, véresen. Mintha könyörgött volna neki, beszélt németül, magyarázott, mutogatott valamit. Mihály megfogta a karját, a német nagy jajgatásba tört ki, de beljebb húzta az egyik szín alá.

— A zsinór, a zsinór hol van? — és mutatta a kezével, hogy mire kíváncsi.

— Nikt... nikt... — nyöszörögte a német.

— Nem tudod? — ráncolta össze a homlokát Mihály. — Ha meg nem mondd, agyonlőlek! — és felemelte a géppisztolyt.

A német újra magyarázott s mutogatott kezével a bokrok felé.

— Ott, a bokorban? Mutasd meg!

De a német már elvesztette az eszméletét nem válaszolhatott.

Majd megkeressük ketten, — gondolta Mihály és kiáltozott társa után.

— Tóni! Tóni!

De válasz nem jött.

— Tóni! — kiáltott újra.

Fülett, figyelt, de nem hallott semmi neszt. A halott németet elhelyezte az egyik égetőkemencébe. Géppisztolyát annak is elvette, egy revolver csüngött az oldalán, leoldotta azt is és zsebre tette. Aztán szaladt a színek közé.

— Tóni!... Tóni!...

Mi van ezzel az emberrel?... Máskzált a színek közt, kerülgette az égetetlen téglákat. — Itt kell lenni valahol, — mondogatta magában. Ahhoz a színhez közeledett, ahonnan jelt adott neki Tóni. Nézett, kutatott, figyelt mindenfelé... — Nincs! De hová lehetett? — Kiment a szín végére, csendesen figyelve. Egy csomó száraz téglatörmelék hevert ott, amit kihajigáltak, mert alkatlan volt az égetésre. Lehasalva figyelt, azután mászott tovább.

— Tóni! — kiáltotta újra.

Már egészen megközelítette a malmot, felnézett a rámeredező ablakokra. Meg-megállt, figyelt. A sások közt ott feküdt valami, arrafelé

mászott. Végigfutott rajta a rémület. Törő Tóni feküdt ott vérben. Félkezével még görcsösen szorította az egyik gránátot, mintha még most is dobni akarná az ellenségre, de már nem mozdult.

— Tóni!... — rázta meg a karját.

Törő Tóni homlokán vastag ráncok dudorodtak. Hasán, ahogy kigombolta a kabátot, még mindig erősen szivárgott a vér, egész sorozatot kapott... Mihály nézte egy darabig a beesett, csontos arcot, a régi, derék kubikostárs gondbarázdált arcát. Szemébe könny tolult, torkát keserű fájdalom szorította össze.

— Törő Tóni!... régi jó pajtásom... — súgta csendesen.

Mel'è térdepelt, levette a gyűrött sipkát a fejről és úgy simogatta kúszált, bozontos haját, azután csendesen lehajolt hozzá, felemelte, bevitte az egyik szín alá. Az összerakott téglák közt helyet készített neki, lefektetette, körülrakta téglával, hogy senki ne lássa. Megsimogatta még egyszer bozontos haját, megcsókolta ráncos homlokát. Végül levetette magáról a kis ujjast s leterítette vele a kihülő testet.

Robbanás rázta meg a levegőt, erre eszmélt fel. — Csak nem a raktár robbant? Vagy valami akna volna? — nézett a szín alól a kék égre, melyet egy darabon sűrű, fekete koromfelhő takart el. — A füst arról száll... Tán nem sikerült megmenteniök, vagy agyon is lőtték mind a kettőjüket?

Fejében kergették egymást a gondolatok, kémlelődött széjjel, de semmi neszt nem lehetett hallani, pedig úgy érezte, a hallása is élesebb lett, mint eddig. Ott állt az egyik téglacsomó mellett, ingujja felgyűrve. Az idő már jó délutánra járt. A nyakába csüngő géppisztolyra tekintett, ujjá most is a ravaszon volt.

— Itt kell meghúzódnom, míg bealkonyodik. De hol lehet a gyújtózsínór? Meg kell keresnem... — tűnődött magában.

Bement az egyik szín alá a téglák közé, levett egy téglát a többiről, élivel állította a földre, ráült és tenyerével simogatta a homlokát. Egy darabig nézte a közeli környéket, hogy valami nyomra akadjen. Homlokán vastag ráncok szaladtak össze. Valahonnan, messziről újra felhangzott a tűzharc ropogása. Aztán kocsizörgés hallatszott az országútról, Mihály kilesett a téglacsomók közül.

Felgyűrt ingujjú ember ült a szekéren.

— Már csak hat kilométerre vannak! — kiáltotta egy gyalogos öregembernek, aztán a lovak közé vágott. Az öregember tovább indult az úton, válaszát nem lehetett hallani.

Mihály lehasalt a téglák közt, úgy hallgatódzott. Repülőgépek búgtak a levegőben, messziről újra sűrű robbanások követték egymást.

Csakugyan nem messze lehetnek, — gondolta.

Egy darabig a gyáron kívül is csend volt, egy élő lelket sem lehetett látni. Alkonyodni kezdett egészen, amikor autók zúgása hallatszott. Kikúszott a kerítésig. Megpakkolt német gépkocsik száguldtak visszafelé. Utánuk szekerek, motorkerékpárok.

Mihály behúzódott a bokrok közé, a kukoricás szélén, amerre a német

mutogatott s nekilátott, hogy megkeresse a gyújtózsínórt. Sokáig tapogatózkodott, kutatott a szürkületben, míg végre egy feszes drótszálaban akadt meg a keze. Szinte felkiáltott örömeiben: — Megvan! Követte egy ujjával a drótot s néhány lépésre megtalálta a gyújtókészüléket is. Elővette a bicskáját és óvatosan keresztülvágta a vezetéket. Forró öröm fogta el, ahogy a malom homályos, nagy épületére nézett, a malomra, melyet megmentett a jövő számára.

Így állt ott egy pillanatig, aztán óvatosan visszament abba a színbe, ahol Tónit letakarta ujjasával. Nem hallott semmi neszt.

— Ne félj, érted jövünk... — mondta csendesen.

Felvette az ujjasát, alárejtette a géppisztolyokat, aztán megindult hazafelé a kukoricáson át...

A DOLGOZÓ NÉPET SZOLGÁLOM

VÖRÖS HADSEREG

Aranyban járt a pátriárka,
 bíborban ült a cár:
 nem védte a szegényt, a népet
 sem isten, sem király;
 a gróf, a bankár nyomta térdre
 s ha feljajdult, ugyan ki kérde
 szegénytől, hogy mi fáj?

Nem kérdezték, hát válaszolt ő;
 hangját a fegyverek
 kiáltották a cár fülébe.
 Kadétok, junkerek
 teste fölött a népet vitte
 diadalra édes szülötte:
 a Vörös Hadsereg.

A kínai nagy fal tövében,
 az Alpesekek alatt
 jártak a népek útjain már,
 vonultak nagy hadak:
 latinok, germánok cipőit
 nyomán nem nőtt többé a fű ki,
 kő kövön nem maradt.

De a vörös tankok nyomában
 teltebb, szebb a kalász,
 a sárból, hamuból magasra
 emelkedett a ház
 s toronylakóit eltemetve,
 az égig érő vár, a büszke:
 ledőlt az elnyomás.

A Vörös Hadsereg nyomán az
 élet derűje int:
 a víg szabadságot tanulják
 fiaink, lányaink,
 munka dicséri, zengi ének
 a népek seregét s a népek
 vezérét, nagy Sztálint.

EGY VÖRÖSKATONA SIRJÁNÁL

E rémület-kavarta téren,
 — künn Zúglóban, a városszálen —
 miként a bizalom,
 úgy áll hamvadt házak tövében,
 didergő pocsolyák körében
 egy vörös sírhalom.

Állok előtte, némán, nézem,
 cirill betűit meg nem értem,
 csupán találgatom:
 Szibéria. Krim volt hazája?
 Lermontov, Puskin unokája?
 A sírt így faggatom...

S ki küldte? kolhoz? gyár? vagy bánya?
 Meghalni az idegen tájra,
 hogy űzze holtan is
 a barbárt, ki napunk letépte,
 ki tüzet dobott a vetésbe,
 s kiitta kútjaink!

Igy faggatom... s mintha felelne,
 a hamvadt tér fölé emelve
 ötágú csillagát:
 öt ujjával mutat Keletre,
 hol — nézd csak! — zúdul megeredve
 gyár, bánya, pusztaság!

Mily áradat! Nézd! Gyáarak ezre
 gyűl már köré és egyre, egyre,
 szíj sikong, gép dohog,
 s az apró falvak, kertek, földek
 a sírhalom köré ömölnek
 és zúgó traktorok!

Őt hirdetik, Őróla zengenek
minden földnek, minden egeknek
s zengi minden elem
s a dúlt terek, az utcák, házak
zengik: Ővéle dús e század,
mert Ő a győzelem!

AZ ELSŐ BAJTÁRSHOZ

A Vár lejtőjén jött az áradat,
 jött fölfelé. A szűk úton sietve
 egymás mellett kettő-három haladt
 a Vár lejtőjét szép tarkára festve:
 hol fehér hó és fekete korom
 feleselt soká és szürke falak
 közben-közben — most mintha száz szirom
 bomlana ki a romházak alatt:
 vöröstetejű, zöldtetejű kucsmák
 tavaszi kertté virágosították
 a februári Várhegy oldalát:
 s csak jöttek-jöttek, férfiak-nők, jöttek,
 s egészen ifjak is, mint nagy család,
 komoly, víg arcok, moszkvai szülöttek
 és távolkelet napjától sütöttek,
 barnák, izzadtak, gézzel átkötöttek,
 s míg özönltek, beszéltek, nevettek
 — nevettek is a szovjet katonák.

Tárult a kapu. Az elsőt, aki
 belépett és vizet kért, átöleltem,
 meg is csókoltam (azt, hogy nem lökött el
 a hirtelen-váratlan mozdulatra,
 ma is csodálom). Fényben itta ki
 a poharat. S a februári napra
 visszaszikrázott nyírott lenhaja,
 mikor levette s közelről mutatta
 kérésünkre a kucsmát s rajta a
 sarlós és kalapácsos csillagot.

Kértük tőle, de nem adta ide,
 csak mosolygott s szólt. Mit is mondhatott?
 Talán azt, hogy minékünk hozta, de
 meg is kell érte küzdenünk előbb.

Kezetszorított s ment tovább. A nők,
az izmos, telt szovjet katonalányok,
s a szalmabajszú ukrán partizánok,
kik a sereggel nemrég egyesültek,
s a Pamir-fennsíkról idekerültek,
kik verekedtek völgyön-bércen át,
s a kirgizek — haladtak, föl, tovább!
Roppant a hó, szikrázott mindenütt.

S a fasiszta fönt a havon feküdt,
hideg-pirosan, megmerevedetten
és szinte-szinte már elégedetten,
hogy, íme, itt van a helyén.
Mint a panoptikum viaszbabáinak,
piros arcán egyhelyben ült a fény.
Hegyoldalban feküdt, kissé az út fölött,
kezében cédula
s azon frissen festett betűkkel állt,
hogy ő, aki zsákmányt keresni jött,
miért talált halált.

„Igy jár a rabló!“ Igy a vérivó,
kinek kezétől kormos lesz a hó,
lehelletétől véres lesz a rét,
ki mint denevérszárnyat tárja szét
tiprott népek fölé
ocsmány, zöld köpenyét!

S ki megbüntette és kezébeírta
vörös betűkkel az ítéletet,
pohár vizüinktől felfrissülve vívta
harcát tovább, immár a domb felett,
s a nemrég vérhabos pofájú-ordast
úgy üzte már, mint szűkölő ebet.

S azóta is, hányszor jött ő közénk!
romot robbantott, épített hidat,
mutatta, hogy kell győzni az időn is,
megoldott és gyorsított szíjakat,
és egybefonta kezével kezünket,
sodort virágzó, vidám táncba minket,
s ő az, ki gyilkosokra pusztulást
vivő utat győzelmesen mutat:
mosolyát mindig rákvillantja újra
a milliószor első pillanat.

Első bajtárs, te! Nem tudom neved.
De híven őriz az emlékezet,
s előttem is már csillagod ragyog.
A küzdelem tart. Katona vagyok.
S közös zászlónk alatt, a nagy menetben
látom sugárzó, ifjú arcodat.
Az üszköt és a kormot sem felejem
s a cédulát, melyet az ellenségnek
holt ujjá emlékemben tartogat.
Ilyen papírlap legyen minden versem:
a szabadító győzelmet jelentsem
s az érte induló új harcokat!

EGY SZOVJET KATONAHOZ

Elmondom nektek, mert el kell mondanom,
 — ily megtiszteltetés nem ért még soha —
 a Sztálin-úton, egyik utcasarkon
 rámtisztelgett egy szovjet katona.

Nem vagyok tábornok, de mint díszszemlén,
 hol kürtök rivallnak, zeng a harsona,
 úgy ment, kitüntetés ragyogott mellén,
 úgy tisztelgett a szovjet katona.

Nem tudta, ki vagyok; — egy szerzsánt magyar,
 ki követi őt, bátran, nem habozva,
 mert a magyar szerzsánt is olyan akar
 lenni, mint ő, a szovjet katona.

— Nem tudhatta ezt. — Keményen köszöntem,
 — szívesebben karomba zártam volna
 s meséltem volna tiszta, szép örömben,
 hogy mit érzett a magyar katona:

Látta égni a drága Budapestet,
 embertesteket hullani üszkös romba,
 s látta a követ, mit pirosra festett
 buggyanó véred, szovjet katona.

Látta, véredtől hogy kapott erőre
 minden, ami ma már neki is hona,
 s szégyelte, hogy nem ő volt, ki előre
 tisztelgett neked — szovjet katona.

ÚJ KATONÁK

Nyolc teherautó futott át
 este a Körúton,
 nyolc teherautón fújták a
 partizánindulót,
 a dalt, mint égő szalagot
 húzva az úton át,
 fújták, csak fújták a vidám,
 fiatal katonák!

S ahogy futott velük a dal,
 a nyolc erős kocsi,
 itt is, ott is kigyúltak az
 ének lángcsokrai,
 az Oktogonon egy csapat
 fiú, majd egy leány
 fújta velük, dalt hintve a
 dal szalagja után!

Mint jó hírt, úgy adták tovább
 az utcák és terek,
 mire a Nemzetéhez ért,
 már Angyalföld felett
 s Újpesten és Zúglóban is
 s Csepelen s Rákoson
 ott zúgott már, lobogott a
 partizáninduló!

No lám, akár fönn a Tejút,
 — gondoltam ekkor én —
 úgy ível, úgy hajol e dal
 átal a földtekén,
 mert nemcsak itten szól, lobog,
 de ego szirmai
 ott szállnak a görög hegyek
 között, s Kínában is!

Akár fölöttem a Tejút...
 S bámulva az eget,
 szinte hallom sürögni már
 a csillagrendszerek,
 a napok, holdak, csillagok
 szorgos, közös hadát —
 világ torkán szól dalotok,
 fiúk, új katonák!

CSIPKE GÁSPÁR HONVÉD

Mikor a ládával odaért
a kapu elé,
morgott magában: a ménkű
csapna belé.

Kati sírt otthon s mikor
utána szaladt,
kiáltott: gyere vissza, de
futott a vonat.

S Kati ott maradt a hegy
csipkéi között,
Mint vászon feszült a kék ég
a feje fölött.

Futott a vonat, vitte
száz tájon át.
S kicsapott vígan az ének,
a rét alá.

Szétterült szépen az ének,
egeken, földeken.
Zúgott, mint sárguló búza,
mint a kender, a len.

Belépett a kapun. S ekkor
mint apa a fiát,
egy honvéd fogadta s vígan
elébe állt.

Hozzánk jöttél? No nézd csak,
ez nagyszerű!
A neved? Csipke Gáspár. Oszd
mér vagy ily keserű?

Ne vess hát vígan, öcskös,
itt a haza
úgy nevel téged, hogy sose
kivánsz majd haza.

S vitte már füttyörészve,
a láktanyába.
Este már száz kopasz fej
készült a lakomára.

S hogy egyenruha feszült
domború mellén,
tűnődött, e szép ruhán mikor lesz
szikrázó jelvény:

Galléron büszke csillag,
éginél fényesebb!
Gyémántként ragyogó, mit adott
a Néphadsereg?

S talán tiszt lesz, e
hadserege tisztje?
Kati nevet majd és apja sose
volt ily büszke.

S hogy megkapta fegyverét is,
szebbet a kalapácsnál,
igazi honvéd lett végre
Csipke Gáspár.

Szem ragyogott-e szebben, szív
vert-e hevesebben?
Pirult-örült a lány így
májusi szerelemben?

S tudja már, ha kell majd
e fegyverrel mindhalálig,
védi a hazát. Utolsó
pillanatáig.

Hulljon bár piros vére
nem adja oda
e drága földet
senkinek soha.

A TÜZÉR ÉS A ROZS

Alkonyi égen tüzes fellegek.
 Rozsvetésben húszéves tűzér.
 Övé itt minden, tulajdonának
 nincs határa, végtelenbe ér,

akár a tenger. Milliárd rozsfej
 ég a láztól, virággal teli.
 Szellő repked s egy-egy pillanatra
 szép fejüket összeérteti.

Meleg kenyérre gondol a tűzér.
 Mezején lüktet, cseng a béke.
 Golyók füttyénél nekünk édesebb
 és szebb az élet érverése.

A messzeségben, túl az Alpokon
 mit művelnek vén tábornokok?
 Gyilkosok ők, eltapossák bőszen
 jövőnket s e virágzó rozst,

Hej, ha bírnák, ragyogó egünkről
 lehúznának minden csillagot.
 Nem tudná a késői utód, hogy
 valaha itt béke is lakott.

Nem állhatunk ártatlan bárányként,
 nem állunk a fegyverük elébe!
 Zúg a világ, manapság az ágyú
 szelíd békénk büszke tejtestvére.

Alkonyi égen tüzes fellegek.
 Rozsvetések füledbe susognak,
 tűzér vigyázz, bennünk van a hangja
 eljövendő békés májusoknak.

TISZTEK ÉS KATONÁK

AKI ÍGY ÚJÉV ELŐTT járja a vidéket, alig talál falut két-három fiatal szabadságos katona nélkül. A nagyobbakban, persze, több is akad. Az első szabadságot töltik otthon október óta, amióta bevonultak. Most látja őket először a falu honvédruhában. És ők is most látják először a falut: egy kicsit már honvédszemmel. Milyen vidám találkozás ez! Az utóbbi években szinte hozzátartozik a karácsonyhoz: új íz a falu ünnepében. Ismerik a házat, amelyikben a katona lakik, de az idegen is felismerheti könnyen, mert valami jó izgalom van körülötte. A lányok véletlenül annak a kapuja előtt állnak meg tereferélni, a legényeknek ott akad sűrűs vitatkoznivalójuk. A honvéd se bírja sokáig reggel; korán kinn terem a házból, pedig éjszakába nyúlt otthon a beszélgetés. Hiszen annyi az elmondanivaló, mintha a fél világot bejárta volna ebben a két hónapban. Felel, ha kérdezik, de beszél magától is. Szinte maga is csodálkozik: mennyire megjött a hangja, s milyen más füllel hallgatja, amit mondának, amiről faggatják. Ettől olyan kedve kerekedik, hogy viszi a többi is magával. Két-három fiatal honvédtől úgy felderül a falu, mintha ajándékot kapott volna. S valóban, katonákat kapott ünnepi ajándékul; húsból-vérből való katonákat. A tulajdon húzából és véréből való honvédeket.

Az „öregek“ újonckorukra emlékeznek. Milyen más volt akkor az első szabadság! Fél esztendeig feléje se nézhettek otthonuknak. A hazai szó, a hazai levegő megzavarta volna a katona-idomítást. Az első félév volt a betöretés időszaka, amely alatt az úri kizsákmányolók újoncidomítói az évszázados gyakorlat minden gyalázatos fortélyát felhasználták, hogy a nép gyermekét a nép fékentartójává formálják. Akaratnélküli eszközökké, iegyveres bábbá, kardot forgató automatává torzították az embert. Akkor is megváltozva tértek haza: idegenné, szótlanná változva. A legtöbb alig találta a helyét otthon, mások vissza se mentek; szökdöstek, bujdos-tak: inkább vállalva a börtönt is. A kaszárnyák falait azért húzták, kapuit azért rácsozták, hogy „légmentesen“ zárja el a fiatal katonát a néptől.

Most könnyen, szívesen nyílik a kapu. Az újonc, amint „belenőt“ a honvédruhába, mehet haza látogatóba. Nincs mitől féltetni, hiszen azokért katonáskodik, akikhez most hazatér. Más is ez a hazatérés, mint a régi volt. Mindegyik újoncnak külön, vidám története van róla. Kerekas Fe

például, aki este jött meg a falujába, úgy elváltoztatta a hangját, hogy az anyja sem ismert rá a honvéd ruhában!

— Ide szállásolna be az alakulat — mondta szigorúan.

— Ide-e? Szívesen, — mondta az asszony, — de csak négy ágy van a szobában, magunk alszunk benne.

— De az ötödik ágy a konyhában üres ám; elfér ott egy ilyen alakulat, mint *magam*.

Akkor ismert rá az anyja. Lett is nagy öröm, meg ölelkezés.

De így jön a többi is. Mind valami ötlettel, mókával. Egy hét alatt úgy felfrissül tőlük a falu, hogy szinte hallani, milyen hatalmas, egészséges lélekzettel kezdődik benne az új esztendő.

De nemcsak vidámak, komolyak is; még az öregebbek is figyelnek a szavukra, olyan okosan, fontoltan beszélnek. Egyikre-másikra alig lehet ráismerni, annyira más ember lett. Mi történhetett velük alig tíz hét alatt, milyen formáló kéz nyoma látszik máris rajtuk, kinek a példája tükröződik belőlük?

Milyenek a tisztek, akiknek ilyenek a „katonái”?

SOKAT TANULNAK NÁLUNK — mondja a politikai tiszt. Először: tanulnak helyesen gondolkodni, azután megtanulnak helyesen cselekedni. Mikor először szabadságra mennek, már helyesen tudnak gondolkodni; ez látszik rajtuk.

— De ilyen rövid idő alatt?

— *Egymást nevelik*, a kollektíva nevel. Az üzemiék, az öntudatosabbak, a Párt által kiválasztottak viszik magukkal a többi is. Itt nagyon közel kerül hozzájuk a Párt, olyan elevenné válik, hogy szinte megérinthetik. Ez a legnagyobb élményük, meg a honvédeskü, s az első fegyver, amit a kezükbe vesznek. Talán abban a pillanatban válnak igazán a néphadsereg öntudatos katonájává.

A tisztképző iskola hatalmas könyvtártermében ülünk. Körül az asztaloknál, kényelmes karosszékekben a bajtársak. Tisztek, hallgatók. Könyvekbe, jegyzetekbe temetkezve. Mély csend van. Csak a könyvek lapjai zizzennek néha. Mintha valamilyen különös világba: egyenruhás, fegyveres tudósok közé került volna az ember.

— Októberben avattak, — mondja Földi alhadnagy bajtárs, halkan beszél, hogy ne zavarja az olvasókat, — azóta itt adok elő az iskolán.

HUSZONHÁROM ÉVES. Keskeny, komoly, keményállú arca van, de olyan vidám szeme, mintha a következő pillanatban nevetésbe törne ki. Nézem kezében a könyvet, melyet nem tett le beszélgetés alatt sem. Nem látom a címét, szinte az egész kötetet befogja a tenyere.

— A kezemet nézi? — mosolyog. — Hát az szétment egy kicsit.

Segédmunkás volt a WM ócskavas-telepén. Tíz tonna vasat is kirakott egy nap. Délután a műszaki középiskola esti tagozatát végezte. Mérnöknek készült. Az apja villanyszerelő volt.

— Hogyan lett tiszt, mért adta fel a mérnökséget?

Most először komolyodik el a tekintete:

— Tudja elvtárs, az öregot kinevezték a selypi cukorgyárba vállalatvezetőnek. A Párt emelte ki. Az öcsém a hatvani gimnáziumba jár, éltanuló. Magam mérnöknek készülhettem...

— Ezért hagyta abba?

Nem neveti el magát, pedig könnyen tud nevetni:

— Egyszerre nyomni kezdett a dolog, mint valami adósság. Éreztem, ezt vissza kell fizetni valahogy... Persze, tudom, — int le — tanulással is fizethettem volna, mint mérnök is szolgálhattam volna a hazát. De én gyorsabban akartam, türelmetlenül, valahogy közvetlenül és sokat... Így lettem katona, majd politikai tiszt... — Nem tudom, elég világos-e ez? — teszi utána halkabban.

Szerettem volna megsimogatni a kezét, amelyik még mindig a könyvet szorongatta. „Igy is szolgálhattam volna a hazát” — mondta. Egyszerűen mondta, olyan egyszerűen, ahogy a „hazát” sose ejtették ki azelőtt. De éreztem: milyen erővel tudja szeretni a hazát, mint ami elválaszthatatlanul az életéhez tartozik: mint az anyját, a testvérét, a kedvesét.

MESELJEN VALAMIT a családjáról. Ir-e gyakran haza?

— Hát nem igen, — mondja kicsit bűnbánóan, — pedig eleget unszol a mama, hogy írjak. Mondtam, mit írjak, nem vagyok én író. Amúgy is tudják, hogy hazagondolok... Mindegy, mit írok, csak írjak, — mondta a mama. Tudja elvtárs, milyenek a mamák. Hát amikor nagyon furdalt már a lelkiismeret, elküldtem neki az egyik lejegyzetelt irodalmi előadást, amit itt hallottunk. Elébe írtam, hogy ezt éppen ma hallottuk és nagyon tetszett.

— Nem haragudott meg?

— Dehogy. Roppant megörült. Azt írta, hogy neki is nagyon tetszett és máskor is okvetlenül írjam meg, ha ilyesmit hallok...

— A mamát különben nemrég választották meg az ottani MNDSZ-szervezet elnökévé — teszi hozzá melegen.

— Büszke volt rá?

— Hát megmondom, nem nagyon... Olyan polgári csökevénynek tartottam az egész dolgot. Apám vállalatvezető, hát természetes, hogy a felesége elnök. Meg is írtam haza, hogy ez nagyon ismerős nekem a múltból; ne járjunk mi a nyomukba.

— Mi lett a vége?

— A mama már nem elnök, hanem ügyvezető. Sokat dolgozik. Két-

száz tagot szervezett be egymaga. Így már más a helyzet. Ezt is megírtam.

— Látom, újabban többet ír.

Elneveti magát. — Hát, ha rászorítják az embert.

— És az édesapja? Büszke, hogy tiszt a fia?

— Az öreg még arra se ér rá, hogy büszke legyen, annyi a dolga. Hetenként kétszer feljön Pestre a Közgazdasági Egyetemre. Egyszer előadást hallgatni, egyszer felelni. Gyúrja az ipart erősen, hogy baj ne legyen a vállalatvezetéssel.

— Ez komoly dolog; férfifejjel.

Megmelegszik a hangja:

— Na, ott az öcskös, aki gimnáziumba jár. Az támogatja az öreget, különösen algebrában. Mert nagyon érti. Mérnök lesz belőle... Helyettem is... — kicsit hallgat — mindnyájunk helyett... Mert mindünkben motoszkált valami: apám is, magam is villanyszerelők voltunk. Nagypapám meg remek óraszerkezeteket fabrikált, vakon is.

— Vakon?

Megtudom, hogy kőműves volt az öreg a kaposvári cukorgyárban. A mészkemencénél dolgozott. A kemence, a cukorgyár, az öreg kőműves s vagy tíz falu még a környéken, mind az uradalomé volt.

— Mondta az öreg, hogy rossz már a kemence — szorul ökölbe még most is Földi bajtárs keze, — mondta kétszer is. De nem hallgattak rá. Drága lett volna a javítás. Az élet meg olcsó volt... Egy nap felrobbant a kemence. Mind a két szemét elvitte. Nyolc gyerek volt otthon. Akkor kezdett órákkal foglalkozni; meg sokat gondolkodott az öreg. Órákig ült magában és töprengett. Biztos, a kemencén töprengett, az uraságon, meg az egész világon. Onnan gondolom, mert tizenkilencben beállt a Pártba. Hozzá jártak szervezkedni, mert a vak emberre senki sem gyanakodott. A vörös katonákat ő vezette végig a gyáron. Azt mondják, olyan biztosan vezette, mintha sose vakult volna meg.

Most majdnem restelkedve néz rám:

— Látja, elvtárs, ennyi az egész. Így lettem politikai tiszt. De talán egy másik bajtárs — néz körül, — aki a Martinból jött, vagy a bányából, vagy aki harcolt a mozgalomban. Van itt bőven. Róluk igazán lehet írni. Velem nem sokra megy. Én csak szeretnék hasonlítani azokhoz, akikről könyveket írnak, — emeli fel kezében a könyvet, — de ha nem tudom elolvasni, nehezen fog menni a dolog.

Nevetni kezd. A többi fiatal tiszt együtt nevet vele. Búcsúzom tőlük. Mintha ugyanazt a kezet szorítanám meg ötször-hatszor egymásután; érdes, kemény, hűséges tenyerek. A fegyver ismerősként simul beléjük. S a tekintetük is hasonló. Szinte ugyanaz a csillogás, ugyanaz a tisztaság mindegyik szemében. Ők már látják, fényes szemmel, tisztán látják az utat, amit Földi bajtárs nagypapja vakon látott meg egy napon.

BAJTÁRSÁK KÖZT

Olvassunk bajtársak, csukjuk be az ajtót.
 Egymáshoz hajolva olvassuk Petőfit.
 Olvassuk ma tőle „A vén zászlótartó”-t.
 Tündérszép sorai szívünket betöltik.

Szívünket betöltik, szemeinknek könnye
 Azt se szégyeljük, ha versére kicsordul.
 Erősödjünk tőle, ha új csata jönne,
 Ha a pokol-ajtó sarkából kifordul.

Idézzük azt a kort, a száz év előttit.
 Hogy rohantunk akkor a vér-zivatarba!
 Olvassuk bajtársak, olvassuk Petőfit:
 Békében építsünk, előbb úgy akarta.

Új magyar hazája épüljön békében.
 De később nem hátrált puskától, se kardtól.
 S egyszer csak úgy látta fiúként, kevélyen,
 Ott volt az apja is, a vén zászlótartó.

Kevélyen nézte, hogy mások is csodálják
 S ez lett életének legszebb büszkesége.
 Ötvennyolc esztendő nyomta már a vállát
 S mankó helyett zászlót ragadott kezébe.

Olvassunk bajtársak, úgy nézek reátok
 Hatvannyolc évemmel új harcra teremtvé.
 Hagyjátok fiaim, én legyek apátok
 S két zászlót ragadjak egyszerre kezembe.

Egyik zászlóm színe minden proletárnak
 Hirdesse a jövő biztos győzedelmét.
 Másik zászló legyen zászlaja hazámnak —
 Nincs erő, hogy a két kezemből kiverjék!

KATONÁKHOZ

*Az Olvasó Mozgalom keretében
elmondott előadás után*

Katonákhoz szóltam tegnap este,
nemán álltak, minden szóra lesve ...
Fiatalok voltak
s hirdettem a békét,
éltünk győzedelmét,
gyujtogatók végét.

Úgy hallgattak ottan, összeforrtan,
hogy bizony, magamban büszke voltam:
persze nem magamra,
rájuk voltam büszke,
tudtam: a hazáért
menne mind a tűzbe!

Mint a zsúp, úgy kapna sorra lángra,
ha ellenség törne a hazára!
Nem engedné népét
sem egyik, se másik,
Rákosi szavára
vína mindhalálig.

Irtják ők a gazt majd mindenünnen,
Győzelem van írva már szemükben —
Mintha tíz-húsz éve
volna mind barátom,
mintha megnőtt volna
hirtelen családom.

AZ ELSŐ NAGY MENETGYAKORLAT

KOMOLY DOLOG ez a százötven kilométeres menetgyakorlat. Az első nagy próbája az új katonának. Készültek rá keményen a laktanyában. Keményen, de vidáman is. A szakaszok, a rajok versenyre hívták ki egymást: melyik állja jobban, fegyelmezettebben, nagyobb kedvvel. Igen, a kedvet is le lehet mérni, mert a pihenőkben kultúrműsor lesz, ahol vendégül látják a szállásadó falut, tanyát, tszcs-t. Négy napig tart a menet; azalatt a hazának jókora táját be lehet járni, sok falu esik útba, ahol szállást kell majd venni, meghálalni a házakban, motorokat, lovakat ellátni s mindezt a falu népének segítségével. Erre is készülnek „idehaza“, nemcsak a harci gyakorlatokra. Az is versenypont, hogy melyik egység, milyen kapcsolatot teremt a faluval. Persze — magyarázzák a fiatal katonáknak — ezt nem a búcsúzó lányok könnyein, hanem inkább a községi tanács mo-
solyán lehet lemérni.

Volt menetgyakorlat nem is egy a három hónapban, mióta bevonultak, ismerik a nehézségeit, de tudják a fortélyait is. Nem ellenség már a szerelvény, mely gyötri az embert, hanem jó barát, amelyik segíti a harcot. Nem fél senki a nagy úttól, az éjszakai meneteléstől, komoly gyakorlatoktól, mégis örülnek, mikor megtudják, hogy előtte még taggyűlés lesz a Pártban is, a DISZ-ben is. Akinnek van valami aggodalma, problémája, ötlete, itt elmondhatja. A parancsnok bajtárs szívesen meghallgatja, ami okos berne, meg is valósítja. Azután a politikai tiszt bajtárs beszél. Már az is olyan jól esik, hogy nem resteli elmagyarázni, mire jó ez a nagy próba, milyen nagy segítség, biztonság a hazának, ha valamennyien keményen állják majd. S mikor végül a párttitkár elvtárs szólott, egyszerre olyan kedve kerekedett az egész alakulatnak, hogy legszívesebben tüstént elindultak volna. Mert arról beszélt a titkár, hogy a Párt nem marad ám otthon, a Párt együtt menetel velük. Ott lesznek éjjel-nappal, a titkár, a szakasz megbízottak, rajmegbízottak, a DISZ-titkárok és az „aktívák“.

A Párt úgy szövi keresztül-kasul az egész együttmenetelő, együttélő tábor, mint az idegszálak az emberi testet. Bárhol fáj valami: a Párt nyomban megérzi. Ha Géczi János honvédnek feltörik a lába, a Párt azt is megérzi. Nincs itt magában senki sem. Ha koromsötét éjszakában menetelnek, a messzi, hideg csillagok alatt, a Párt látja őket. Ha nehéz a géppuska a vállon, a Párt erőt ad hozzá — vagy le is veszi a vállról, ha úgy helyesebb. Tudnak ilyenre sok példát. Meg is mondta az egyik felszólaló:

„akárha az édesapám ballagna mellettem, mint gyermekkoromban“. El is határozták egyhangúan, hogy a kongresszus tiszteletére vállalják, hogy a nagy menetet minél jobban, minél kevesebb hibával fejezik be.

A HADAK ÚTJA eddig csupán a csillagok világában volt valami derűs és fényes út. Ez az apró had azonban, mely három napja indult el a kis vidéki város laktanyájából, a kedves emlékeknek, s a szeretetnek olyan fénylő nyomait hagyta maga után, akár Csaba királyfi lovasai a Tejúton. A falvak, amelyeken keresztül utánuk robogunk, mintha a többinél is elevenebbé váltak volna. Meghányják-vetik bennük a beszél-ácsolás apró, vidám történeteit.

Beszélgetek az egyik szállásadóval, Turi Vincével.

— Bizony, aggódtunk egy kicsit az asszonnyal, — meséli — mikor betoppant a szálláscsináló. Magam is katonáskodtam, még az első világ háború előtt. De nem volt öröm abban, ha beszállásoltunk valahova.

Most közbeszólt az asszony:

— Mondtam, ne akadékoskodjon, hiszen a mienk is épp most szolgál az ország tulsó végiben. Hogyan esne, ha nem szívvel fogadnák valahol... Erre lett szállás tüstént.

— Tettek-e kárt valamiben?

— Kárt? — pöfögi az öreg a pipáján keresztül. — Ami ajtó, ablak rossz volt, megjavították a rámaját. Valami ügyes asztalos volt köztük. — Most nagyon megmelegsik a hangja. Még a pipát is elhagyja: — De ami még több, a földre is vigyáztak. Nem tettek azok kárt fában, vetésben a világért sem, pedig odakinn gyakorlatoztak az éjszaka.

Később kimentünk a határba, ahol másfél napja az éjszakai harci gyakorlatokat tartották. Nemhogy a lőállásaikat, de szinte a lábnyomukat is eltüntették. Olyan rendet csináltak a földeken, mint egy gondos házi-asszony az otthonában.

— Ez attól van, — magyarázta Turi bácsi, — hogy így szoktatják őket odabenn, meg attól, hogy szeretik a földet. — Kicsit hallgat: — Jó az, ha a katonák ennyire szeretik a földet... ezt a mi földünket.

ESTE HÉTKOR indultak innen, — magyarázza kísérőm — a következő községbe hajnali ötkor érkeztek. Közben gyakorlatok, feltételezett harci feladatok megoldása. A beszállásolás után anyagkarbantartás, majd pihenés... Azt hittük, álmukban találjuk a bajtársakat, tévedtünk. Már kipihenték a menetet, a gyakorlatot. Az ebédnek is az imént lett vége. A tanácsháza udvarán áll a konyha. Ott fő a marhapörkölt. Szinte az egész község úszik az illatában.

Meglátogatunk néhány szállást. Mindenütt ugyanaz a kép; a bajtársak körben ülnek vagy eldőlnék a pokróccal leterített szalmán és hallgat-

ják a felolvasót. Ez többnyire a rajmegbízott — ő képviseli a Pártot ennél a legkisebb egységnél, a rajnál — vagy maga a rajparancsnok. De lehet bármelyik honvéd is a rajból, szakaszból: fő, hogy szépen, ügyesen tudjon olvasni; ne igen botladozzon a nyelve, főként az izgalmas részeknél; támadásoknál, hadicseleknél, szépséges, nagy győzelmeknél.

Mert persze, hogy a *Voločkalamszki országút*-at olvassák majd minden szálláson. Alig van ennél kedvesebb, hasznosabb olvasmánya a katonának. Letelepszem közéjük, hallgatom én is. S a könyv, melynek minden mondata ismerősöm, egyszerre új értelmet nyer. Mintha most hallanám először. A DISZ-titkár olvas; itt ő érti a legjobban ezt a mesterséget: Húszéves, lencsökehajú, pirosarcú parasztfiú. Most még a szokottnál is pirosabb az arca az izgalomtól, mert éppen az első menetgyakorlatról olvas. Tempósan, ízesen.

Kiderül, hogy ismerik már jól a könyvet. Jól tudják, hogy melyikük kihez hasonlít Momys Uli harcosai közül. Ha elfáradnak az úton, rájuk gondolnak; ha hibát követnek el, úgy próbálják helyre hozni, mint Baurdzsán katonái.

Javarészüik parasztyerek, — mondja a parancsnok bajtárs, — földműves az apjuk, aki öt hat hold juttatott földön gazdálkodik a családdal. Sok közülük már tszcs-ben van. Ezek elmondják a többinek, hogyan gyarapodtak, mióta beléptek. Mi, persze megmagyarázzuk a nyitját is... Az eredmény az, hogy egymásután mennek hazafelé a sürgető levelek: „Kedves Szüleim, örömmel hallanám, hogy már mink is benn vagyunk“. Soknál meg is van a foganatja.

Azelőtt az uraságnál, kulákoknál cselédeskedtek; vagy elszegődtek jobbra, balra: aratásra, cséplésre, morzsáért. Nem volt helyük a hazában. Most ők kormányozzák otthon a falut, itt meg ülnek tisztjeikkel együtt, s hallgatják a pihenőben Momys Uli idáig hangzó szavait:

„A haza ti vagytok. Te magad, feleséged, családod, gyereked. Pusztítsd el, aki téged akar elpusztítani.“

MÁRA VIRRADÓRA harmincöt kilométert meneteltek. S két éjszakai menet már mögöttük volt. Megkérdezem az egyik fiatal fiút — alig látszik többnek tizenhat évesnél, — a haja csomókban hull a holmlókára.

— Nem fáradt a bajtárs?

— Már nem, — rázza a fejét — pedig úgy indult, hogy baj lesz. Kétórai menet után alig bírtam a lábam, annyira fájt a sarkam. Úgy éreztem, hogy agyonnyom a szerelvény. De egyszer csak ott termett mellettem Kocsis örvezető bajtárs. Ő a DISZ-titkár nálunk.

— Fáradt vagy? — kérdezte.

— Nem bírom, — mondtam — lerakom a szerelvényt, pihenek egy kicsit.

— Elműlik, hidd el, elműlik, egyszerre fürge leszel, — biztatott. — Aztán örülni fogsz, hogy mégsem álltál ki a sorból; hogy nem hátráltattad a rajodat a versenyben. — Már futott is tovább másokat buzdítani, mert ő ezt vállalta a kongresszusért. De még visszaszólt: — Azután, ha mégse bírnád, szóljál: átveszem tőled.

Tudtam, hogy megteszi, — mondja csendesen Király János bajtárs, — pedig éppen velük állunk versenyben. Magától a gondolattól, hogy ha akarnám, átadhatnám neki, egyszerre visszajött az erőm. Lassan úgy elszállt belőlem a fáradtság, mint a pára...

De nemcsak Kocsis Lajos bajtárs: Pintér Pál és Tóth István is ezt tették. Szinte kétszer járták meg az utat, annyit futottak előre-hátra. Viték a Párt üzenetét a DISZ-titkárokhoz, akik „aktívaikon“ keresztül pillanatok alatt eljuttatták minden DISZ-eshez. A hosszú éjszaka minden pillanatában tudta, érezte az egész menetelő tábor, hogy nem oktalanul fárad, törődik az alvó földek közt kanyargó országúton.

ESTE HÉTKOR taggyűlés volt a Pártban. Megbeszélték az elmúlt három nap eredményeit, hibáit, hogy ez is segítse a bajtársakat az utolsó menetben. Ugyanolyan vidám és eleven volt a feldíszített iskolaterem, mint három napja a laktanya, mielőtt elindultak. Pedig jó út volt már mögöttük és nem kis út előttük.

Volt bírálat, önbírálat bőven. Egy-egy bajtárs még azt is elmondta, amiről igazán senki sem tudhatott: hogy volt pillanat az úton, mikor neki-keseredett, mikor úgy érezte, hogy nem megy tovább a dolog... Azután mégis ment: s hajnalra olyan friss volt már, mintha ágyban aludt volna az éjjel. Szégyelte is nagyon az éjszakai nekibúsulást, el nem mondta volna senkinek a világért, csak itt a Pártnak; hogy tanuljanak a többiek is belőle: mi segítette őt át a keserves perceken. Az, hogy arra gondolt: mit szólnának a többiek, a pártonkívüliek, a DISZ-esek, ha éppen ő, a párttag dölne ki.

Kiderült, hogy mások is jártak így; s őket is éppen ez húzta ki a bajból, hogy a párttagságra gondoltak. Ettől olyan kedvük támadt egyszerre, hogy alig győzték felszólalással. Ezek a kevés iskolát járt fiúk, akik három hónap előtt még nagyon csendesen érkeztek meg katonaládáikkal, most formás, kerek, kis beszédeket mondanak. Az erő, az értelem és öntudat olyan viharosan nyílik ki bennük, hogy szinte az arcukat, a tartásukat is megváltoztatja. Talán innen van, — mint többen mesélik, — hogy otthon alig ismernek rá egyikre-másikra. Csodálkozva, szinte tisztelttel méregetik. Az új haza, a szabadság levegője olyan erővel termi őket, mint a traktorral mélyreszántott föld az új, nehéz búzát.

Mire a tagfelvételre kerül a sor, akkora a lelkesedés, hogy alig lehet folytatni a taggyűlést.

Kocsis Lajos őrvezetőt és Tóth Istvánt, akik jó munkát végeztek a DISZ-ben, s most a menetben megmutatták, hogy milyen bajtársak, milyen harcosok: felvették a Pártba tagjelöltnek. Pintér Pál őrvezető, aki tagjelölt volt: a Párt tagja lett.

A karok olyan egyszerre s viharosan röppentek fel, hogy valósággal felkavarták a levegőt. S túl az iskola falain, az elcsendesedő falun át, a langyos párát lélekző földek felé fiatal, fényes hangok zengik az Internacionálét.

AZ ELSŐ GYAKORLAT

SZMOHAI ALHADNAGY levetette magát a földre. Szorosan bele-simult a nedves fűbe s a gyalogsági ásót a fűszálak között a földdel csaknem egymagasságban vájta a talajba. A karja gyorsan mozgott s ez a mozgás beleolvadt a fű imbolygásába. Sebesen ásta ki a földet maga alól és tolta arca elé mellvédnek, aztán, mikor már eléggé belekaparta magát a teknőbe, oldalvédet épített és gyeptéglákkal rakta körül fedezékét.

— Jól megfigyelte, Juhász bajtárs? — fordult a mellette lévő, rozszul formált horpadásban fekvő újonc katonához, aki előtt vékony földhalom kuporgott s néhány csomó giz-gaz vette körül.

— Hát ez egészen más, alhadnagy bajtárs — bölintott a maga rozszul sikerült fedezékében Juhász.

— Most már érti? Az ellenség állandóan tüzel, minden mozdulatot rejteni kell, meg aztán villámgyorsan kell dolgozni. Legfontosabb a mellvéd, aztán a mellvéd mögött tovább építheti a lövészteknőjét az ember. Szóval, gyorsaság, észrevétlenség mindenekelőtt.

Juhász magas, csontos gyerek, talán tizenkilenc éves. Három héttel ezelőtt vonult be, önként jött, hogy majd tiszt legyen belőle.

Az első gyakorlat kint a terepen. Eddig csak a tanteremben tanulnak harcászatot. Szép, kristályos, őszi délelőtt volt, inkább már téli frisseséggel. A nap halványan, mégis melegen sütött a dombos vidékre, de a föld még nedves volt, őrizte a kéthetes esőt, amely tegnapelőtt maradt abba. Juhász mosolygott s a giz-gaz közül előrepillantva figyelte a dombhajlatot, amely mögött a feltételezett ellenség húzódott meg.

— Min mosolyog, Juhász bajtárs?

— Azon gondolkoztam, hogy azért máskép van ez a valóságban!

— A valóságban?

— Igen.

Szmohai alhadnagy arca elkomolyodott. Aggódva mondta:

— Persze, mert akkor a domb mögött csakugyan élő emberek lapulnak, töltött fegyverrel s olyankor az ember nem ilyen hitvány lövészteknőt készít, mert a valóságban, Juhász bajtárs, maga már régen nem élne, úgy kilőtték volna e mögül a kupac mögül, mint a pinty.

Az alhadnagy és az újonc szorosan egymás mellett feküdt, de Szmohai még közelebb húzódott a fiúhoz. Úgy rejtette magát, mintha a domb mögül valóban élesretöltött ellenséges fegyverek leselkedtek volna rájuk.

A két katonazubbony összeért. Szmohai alhadnagy inkább lehetével, mint hangjával kérdezte:

— Hát aztán, Juhász bajtárs, hogy képzeled a valóságban a harcot?

— Hát, alhadnagy bajtárs, például úgy, hogy itt ezen a dombhajlaton nincsen egy szál fű sem, meg a nap sem süt, hanem éjszaka van, vas-tag hó telepedik a fákra, egyszerre csak kigyullad valami fényszóró s az ember bent áll a fehérségben tehetetlenül s minden irányból süvülenek a golyók...

— S ilyenkor mit csinálna? — bökte meg könyökével Szmohai az újoncot.

— Hát lehasalnék...

— Aztán?

— Aztán meg sem mozdulnék.

— Látja, hátrafelé kellene kúsznia, vagy oldalt, ki a fényből, aztán túl a fényen, a sötétség leple alatt miért ne szaladna az ellenség felé? Hiszen, ha ott fekszik a iehér hóban zöldes katonaruhában, akkor csak célpontot mutat az ellenségnek, aki kényelmesen agyonlövi.

Az újonc izgatottan suttozta:

— Ilyenkor az ember már nem törődik semmivel, csak szorítja a fegyverét, és folyton rajta ülteti a célpontot az irányzékon, meg se moccan, nem használja a gyalogsági ásóját, de az is lehet, hogy nincs is ásója, hanem csak fekszik, leselkedve, aztán egyszerre csak hangzik mögötte, hogy *Vperjód!* s a rohamra indulók torkukszakadtából kiáltják: *Hurrá!* és szaladnak át a támogató tűz közben a domb felé és kiverik az ellenséget a dombhajlat mögül.

Az alhadnagy meglepve nézett az újoncra és annak ellenére, hogy az ellenség még mindig ott volt, feltételezve a domb mögött, felkönyökölt, ezzel a legfeltűnőbb célpontot szolgáltatva.

— Honnan tudja maga, bajtárs, hogy a szovjet katonák mit kiáltanak akkor, ha rohamra mennek?

— Alhadnagy bajtárs... Ugyanis én négy évvel ezelőtt... együtt harcoltam az oroszokkal.

— Micsoda? Hát hány éves maga, bajtárs?

— Tizenkilenc. Akkor tizenötéves voltam és beálltam az orosz katonák közé. Öt hónapig harcoltam velük, még Németországban is voltam... Nem volt nekem semmi kiképzésem, csak egy fegyverem volt, harcoltam, ahogy tudtam...

— Hát akkor maga, Juhász bajtárs, előbb volt harcoló katona, mint újonc?

— Ne haragudjon, alhadnagy bajtárs, de ez így van.

Az alhadnagy meleg tekintettel nézett újoncára, újra lehasalt a földre és szívében a nap melegét érezte. Itt fekszik mellette egy újonc katonája, aki tizenötéves korában együtt harcolt a szovjet katonákkal, itt fekszik mellette a hős, aki még alig tud tisztelegni, itt lapul mellette (és még

mindig rosszul lapul) a harcos, aki nem tud egy rendes lövészteknőt ásní, itt hallja ennek a kis veterán katonának izgatott lélekzetét, aki ma van első terepgyakorlaton. Szerette volna megölelni ezt a fiút, ezt a meglepő újoncot, de ez mégis különös módja lenne a kiképzésnek, így csak nézte, nézte, hogy miképpen javul Juhász lövészteknője.

— Aztán merrefelé harcolt, Juhász bajtárs? — kérdezte az alhadnagy s a lelke tele volt büszkeséggel.

— Ne haragudjon, alhadnagy bajtárs, de — és most elpirult a fiú — először itt harcoltam, éppen ezen a terepen. S ott szembe, a dombhajlás mögött csakugyan ott volt az ellenség, én meg valahol erre fekhettem a hóban... Aztán minden úgy történt, ahogy az előbb elbeszéltem, jött a parancs rohamra s úgy kivertük az ellenséget innen, hogy hírmondó sem maradt belőle.

Az alhadnagy most már csupa mosolygás volt. Újra végignézte, ellenőrző szemmel megvizsgálta, hogy jól fekszik-e az újonc Juhász a lövészteknőben, aztán nevetve mondta:

— Hanem Juhász bajtárs, ez azért nem jól van. A sarkakkal oda kell tapadni a földhöz, mert ha így ágaskodna a lábával a valóságban, akkor bizony már tízszer is ellőtték volna azóta...

És Juhász László, az újonc, villámgyorsan lerántotta a sarkait, odanyomta a földre a fű közé, hogy jól elrejtse, nehogy az ellenség golyója eltalálja és most már igazán jól rejtőzve, gyalogsági ásóját ügyesen forgatva, folytatta a lövészteknő ásását, mert érezte, hogy így a valóság, vagy úgy a valóság, igaza van az oktató tisztjének. És ijedten gondolt arra, hogy micsoda életveszedelemnek volt kitéve akkor, amikor a háborúban nem tudta magát igazán megvédeni. A szíve a torkában dobogott s most, négy év múlva rémült csak meg, ahogyan a sok elmúlt veszedelem átsuhant a gondolatain.

Aztán elhangzott a gyakorlat szerint a parancs: Roham! és Juhász László most már komoly arccal, belül valami nagy boldogsággal rohant a domb pereme felé, hogy az ellenséget megsemmisítse. A jól rejtett lövészteknők mind megelevenedtek és rohantak a fiúk, legelől Juhász László, a napsütésben ragyogó domb hajlatán.

Szmohai alhadnagy nézte az újoncait, figyelte Juhász Lászlót, amint kipirultan, lelkesen fut előre a csípős szélben. Csak nézte őket és a tekintete olyan volt, mint tisztelgés közben.

IME, EGY BAJTARS KÖZÜLÜK

HAT ESZTENDEJE történt, éppen ezen a vidéken...

Igaz, Füleki Sándor sokmindent elfelejtett azóta. A jóból, meg a rosszból is. A gyerekkori élményekből, játszópajtásairól egyaránt. Pedig hányszor jártak erre, messze a falu határától. Jó volt a tilosban pákázni, finom, suhogó fűzfaveőszöket vágni a patak árterében.

Tagadhatatlan, hogy ez sem jutott volna most eszébe, ha nem erre járnak. Dehát így van az ember, történetesen a katona. Lépked a szakasz közepén. S ha ez a szakasz éppen az ő szülőfaluja felé menetel, akkor az errevaló embert elragadja az emlékezés. Talán még haza is mehet... Erre a gondolatra az emlékek még erősebben kísértének. Megkörményezik az embert, mint a szomjas harcost a kulacsban lötyögő friss víz. Ez a víz is akkor kísért erősen, amikor a harchelyzet éppen úgy kívánja, hogy nem lehet inni. Márpedig a parancs ilyenkor is törvény a harcos számára és nem iszik, akárhogy csábít is a víz.

FÜLEKI SÁNDOR honvéd lépked tovább a szakasz közepén, s egy régi ismerősére gondol. Arra az ismerősére, akit soha nem felejt el. Nem azért, mert ez az ember valami világhíresség. Szó se róla! Egyszerű ember ő, mint a többi hozzá hasonló. Sztyepánnak hívják, — Sztyepán Csernyikovnak. Jól emlékszik erre a névre. Itt van felírva a fényképen, amit tőle, a szovjet harcostól kapott. Azóta őrizi a képet, mint a szeme világát, a zubbonya felső zsebében. Pontosan a szíve felett...

Amikor megismerte, már erősen ősz felé hajlott az idő. A friss szánásokat reggelenként belepte a köd. Napközben szelek fújtak, esőfelhők úsztak az égen. Úgy rémlett, mintha dörögne az ég.

Az ágyúk szóltak. Közben megeredt az eső és széles zuhatagban ömlett szünet nélkül. Esteledett. Az állomás irányában géppisztolyok ropogtak. A kertek alján ázott, sáros katonák gyűrték a sarat. Időnként megfordultak, ellőttek a ribiszkebokrok között s újra nekilendültek a sárnak. Menekültek. A főutcán egy parasztszekér csörtetett, vad robajjal. Német katonák ültek rajta. A kocsiderékban fiatal gyerek feküdt, az egyik karja furcsán kifordulva csüngött a saroglya rácsain. Kövér, vörösképu altiszt fogta a gyeplőt és verte a lovakat a szij csatos végével.

Ezerkilencszáznegyvennégyet írtak ekkor.

Sztyopka — így mondogatta Sztyepán Csernyikovnak rövidesen az öreg Kurusa bácsi — fiatal ember volt. Az öreg Kurusa, aki elég jól beszélt az orosz nyelvet, megtudta tőle, hogy traktorista volt.

Sok kitüntetést viselt, amelyeket a Füleki-gyerek sűrűn nézegetett. Igaz, nem ismerte, hogy melyik milyen, de azért nagyon büszke volt a messziről jött vendégre.

Sztyepán Csernyikov, az öreg Kurusa által sokszor magyarázta, hogy most földet kapnak, meg traktorokat. Olyanokat, mint amilyenekkel ő szántotta a kövér, televényes ukrainai földet.

Az öreg Kurusa az egyik napon eléje állt:

— Hiszen traktorunk nekünk is vána itten... csakhát mestőr kéne hozzá, mer a bizony rossz. Beléállt a kórság.

Sztyepán Csernyikov felugrott:

— Nicsevo sztári, nicsevo... Robotáty nádá. Dolgozni! Munka... dolgozni, értem?

Csuda szenvedélyesen tudott érvelni, beszélni. Az öreg Kurusa összeszedte minden képességét, hogy a fogságban szerzett nyelvtudása cserben ne hagyja. A szovjet katona beszédéből azt mindenestre elég világosan megértette, hogy „ne hagyjátok el magatokat, fogjatok munkához, hiszen magatoknak dolgoztok“.

Sztyepán Csernyikov ment a parancsnokságra, este pedig a falu egyetlen kovácsához. Az öreg Kurusa csak nehezen ért a nyomába, de ment vele, mert fontos volt a traktor ügye. Ha eláll az eső, pár nap múlva szántani lehet, vetni lehet!

A kovácsnál szerszámokat kerestek és a szovjet katona másnap reggel hozzáfogott a traktor kijavításához.

Esténként rendszerint összegyűltek Fülekiéknél. Ilyenkor Sztyepán Csernyikov nagyon sokat beszélt. Ebben is fáradhatatlannak bizonyult. Az öreg Kurusa szorgalmasan fordított az egybegyűlteknak és maga is kérdezett. Tervezgettek a jövőről. Sokszor olyan hosszúra szőtték az új világ színes fonalát, hogy nem találták meg a végét. Úgy kellett azt elszakítani.

A traktor elkészült. Csernyikov szeme úgy ragyogott, mint az az öt ágú, vörös csillag a prémes sapkáján.

Két hétig éltek még együtt. A traktor már szántott, amikor Sztyepán Csernyikov csomagolni kezdett. Együtt volt a Füleki-család és a szomszédok. A Füleki-gyerek csakhem sírvafakadt, amikor Sztyepán Csernyikovra nézett. Az öreg Fülekiné is igen sürgős néznivalója akadt az ablakon keresztül. Azon egyébként csak a jótékony őszi nap ragyogott be csendesesen. Különben azt is lehet nézni, amikor egy ilyen kedves vendég csomagol...

Amikor elköszönt tőlük, neki is könny szökött a szemébe. A Füleki-
gyerek csak ekkor látta komolynak Sztjepán Csernyikovot.

Azóta is mindig-visszanevet rá a képen, amit tőle kapott.

MENETEL A SZAKASZ. Kopognak a csizmák a köves úton. Egy-
kettő... egy-kettő. Húzza a szerelvény a vállakat. A hosszú út fáradalma
bizony alaposan benne van a harcosok lábában. Különösen azokéban, akik
rosszul csomagolták a szerelvényt. Mint például a tömzsi kis Cserven.
A kenyérzsák sehogyse áll a hátán, árulkodik a gazdája rendetlenségéről.
Alig győzi igazgatni a rövid pihenőkben. Sinkó Imre is erősen sántít a
sor végén. Persze, ha valaki rosszul tekerte fel reggel a kapcáját!...

Félszeggel pislant csak az üresen haladó gépkocsi felé.

— Fáj nagyon? — kérdezi a rajmegbízott, Sinkó tekintetét követve.

— Hát... eléggé.

— Felülnél?

— Hogyne! Miért éppen én!

Asztalos elvtárs, a rajmegbízott mosolyog:

— Én is így gondoltam. Éppen mi rontanánk le az alegység ver-
senyeredményét?

Sinkó Imre hallgat. Ránt egyet a fegyvere szíján s újra igazodik a
lépéshez.

Asztalos elvtárs újra felé fordul:

— Szép a zászló, ugye?

— Igen, — hagyja helyben emez és messzebbre tekint, a friss szán-
tások, zöldelő táblák felett.

Sinkó bajtársat bántja a kérdés nagyon. A zászlóra gondol. Szép az
bizony! Munkások ajándékozták. Beleszótték szeretetüket, féltő gondos-
kodásukat. Mindazt, amit a f.a.ik iránt éreznek, és elvárnak tőlük. Május
elsején majd eldől, hogy melyik alegység érdemli meg a szép verseny-
zászlót. Még hogy én felüljek a kocsira!...

Újra nekifeszül az útnak. Mintha már nem is sántítana annyira!

Hanem az utolsó rövid pihenő óta nincs nyugta a szakasznak. Lát-
ták, hogy a törzsőrmester bajtárs eligazításon volt. Bizonyosan parancsot
kapott. Nyilván nem szállásolnak még el a legközelebbi faluban. Akkor
pedig...

A többi nem is gondolják végig. Ilyenkor hirtelen úgy elnehezül a
szerelvény, mintha ólomból lenne. Port csap a szél az ember szemébe,
szájába, — hogy ez a szél se tud már végre elállni! Azután szorítani kezd
a csizma, amit eddig észre sem vett a harcos. Persze, tíz kilométer nagy
távolság ilyenkor, az egésznapos menet után.

Füleki Sándor kinéz a sorból. Inkább azért, hogy ne kelljen a töb-
bire néznie. Már elhagyták az útkereszteződést. Innen egyenes, szép eper-

fákkal szegélyezett út vezet a falujába. Alig negyedóra járásra... Nagyot szív a friss tavaszi levegőből és csaknem megszédül tőle. Érzi benne az ismerős föld szagát, a vetését, meg a párolgó szántását. Nem messze traktor szánt éppen. A Mikó-gyerek ül a gépen, ha jól látja. Szép a közösök földje! Milyen jó is lenne megnézni az öregeket! Csak néhány percre.

Tudja, hogy nem mehet haza. Már nem állnak meg a szomszéd fa-
luig. Nem baj. Csak legalább hagynák most őt, a maga gondjával. Nem
szól ő senkinek, csak őt is hagyják békében...

Füzetből kitépett papírlapot nyomnak a kezébe. Rajta néhány sor,
nagy szálkás betűkkel írt üzenet. A Párt üzenete: „Bajtárs, ne csüggedj!
Gondolj a szovjet hősökre, akik hat esztendeje elhozták nekünk a szabad-
ságot!”

A harci röplap alján még ennyi: „Add tovább!”

Látszik a papírlapon, hogy sok kézben megfordult, mire Füleki Sán-
dorhoz ért. Nézi az írást s hirtelen megmozdul benne valami. Érzi, hogy
átforrósodik a halántéka. Legszívesebben sírni szeretne. Éppen úgy, mint
hat esztendővel ezelőtt...

Lázás gyorsasággal kutatni kezdett a zsebében. Óvatosan előhúzza
a képet, a féltve őrzött, drága ajándékot. Sztjepán Csernyikov most is
nevet rá, mint mindig, ha szembenéz vele. Milyen nyílt, milyen bátor a
tekintete! Hányszor nézte már s mindig valami újat lát rajta.

Gondolkodik. Hogyan is mondta egyszer ez a harcos? Igen, már em-
lékszik: „Ne hagyjátok el magatokat...”

Most valahogy alig állja ezt a tekintetet. Nézi a képet s inkább csak
magának mondja:

— Látod, Sztjopka, majdnem megfeledeztem rólad! Ne haragudj
ráml!

Azután egy hirtelen támadt gondolattal ceruzát húz elő, s úgy menet
közben, mintegy kiegészítésül a kép hátuljára írja az előbbi üzenet foly-
tatását: „Ime, egy bajtárs közülük.”

Még egyszer szembenéz Sztjepán Csernyikovval. Most már sokkal
vidámban, mint az előbb. És továbbadja ő is a képet.

Rövid idő múlva mosolyog az egész szakasz. Vidáman, derűlten. Úgy,
mint a szabadság, amely hat éve ránknevetett a Sztjepán Csernyikovok
arcáról.

SZABADSÁG, BÉKE, BÉKE!

Részlet

Elmondtam immár énekem,
 így végzem hát szavam,
 hogy továbbzengje életem
 s repítse szárnyasan:

Hej, besoroztak engemet,
 be bizony, katonának,
 de nem grólok s ormesterek
 lába kapcájának!
 Nem sir utánam jóanyám,
 nem gyászol édes társam,
 éjfelete gyászvirág sem
 nyílik már ablakában.
 Nem sirat már senki sem,
 ugyan mért siratna,
 mért is sírna kedvesem,
 könnyet mért hullatna,
 mikor katona leszek,
 ország őrizője,
 ami drága, ami szent,
 annak megvédője!
 Tábornokok, tisztek, ti mind
 tisztetek, közlegények,
 elvtársaim, bajtársaim,
 fiai fának, ércnek,
 ti munkásosztály legjava,
 erő legjobb erőnkéből,
 kiket nevelt a harc maga,
 és Pártunk legelőször:
 fogadjatok hát szívesen,
 mert édesanyám küldött,
 mert küldött társam, kedvesem,
 mert drága népem küldött;
 mert küldött már a nagyvilág
 minden velünk-egy népe,
 ki épít, harcol s így kiált:
 Szabadság, béke, béke!

AHOVA NÉPÜNK ÁLLÍTOTT

MESSZE A TANYAVILÁGBAN nem volt olyan pár ló, mint Tatár Imrééknek. Ha befelé igyekeztek Kecskemétre, az országúton mindenki utána fordult Tatárék szekérének, a közeli tanyákból meg nem egyszer megkérdezték: „Ugyan mivel abrakoljátok ezt a két szép állatot?”

Jogosan volt büszke a két lóra a fiatal Tatár Imre. Az egyik három, a másik négy és fél éves volt, így hát elmondhatja, hogy mindkettőt ő nevelte fel. Ő bizony, mert amikor negyvenötben a tanyájukon hagyta egy szovjet katona az alig kéthetes csikót, alig volt lélek a kis állatban. Bolyhos orra nedvesen remegett és Tatár Imre — akkor tizenhatéves volt — éjt nappallá tett, hogy felnevelje. Szívéhez nőtt már kiskorában és büszkesége lett, amikor először kapaszkodott fel a hátára.

Kilencszázötven öszére behívót kapott Tatár Imre. „Október 24.” — ezt írták a behívólapra valamelyik irodában és előtte este Imre nem akart kijönni az istállóból. Nem volt gyengeszívű, nem is öltötte át lovai nyakát, csak csöndben ült a jászol szélén. Miért kell most itthagynia ezt a két szép lovat? Lány után nem keserge. Nem szokott táncba járni, nem is volt a közelben olyan lány, akiért elment volna. A lovainak élt csak, a szántásnak, meg a gabonának. Ezeket sajnálta, de úgy, hogy éjjel ott aludt a sufnyiban, az istálló sarkában.

Másnap utazott. Búcsúzás az állomáson, átszállás Budapesten, virág-díszes-feliratos fogadtatás — mindez nem feledtette vele lovait. Teherautó röpítette talán öt kilométert. Közben ládjára ült és a lovaira gondolt. A laktanya udvaron jövés-menés, de egyetlen lovat sem látott. Pedig éppen reménykedett. Hátha lovasokhoz kerül. De nem, nincs még a közelben sem ló. Amott hátul, a fák között magas acéltömeget pillantott meg, előre meredő ágyúcsővel. Megismerte: harckocsi. Ez sem érdekelte. Mit ér a harckocsi a lóhoz? Mindegy, akár géppuska, pisztoly, harckocsi, ágyú, vagy repülő, — ha nem ló. Őbelőle nem lesz se gyalogos, se tüzér, de még harckocsizó sem. Egyedül lovas. Ezt már így határozta el az éjjel.

Azt hallotta, hogy máma nem úgy megy a katonaság, mint régen. Ha nem, akkor nem. Akkor olyan katona lesz, amilyen ő akar lenni. Ha lovas, akkor lovas és nempedig harckocsizó.

Két nap után ezzel is állított be a politikai tiszt szobájába. Azt már

megtanulta, hogy mi a politikai tiszt és kinek adjon igazat, ha nem öneki. Mert az ő szándéka tiszta, nincs abban egy szem ravaszság sem. Aki a lovat szereti, az legyen lovas — így gondolkozott.

És ezért érte újabb elkeseredés, amikor a politikai tiszt nyugodt hangján elkezdte:

— Nézze, Tatár bajtárs, magát harckocsizónak hívta a haza.

Imre megdöbbsent:

— Miért nem lovasnak? Én ahhoz értek...

A politikai tiszt hirtelen nem is tudta, mivel válaszoljon. Kereste a szavakat.

— A lovakhoz ért?

— Ahhoz.

Aztán Imre hosszasan mesélt a lovairól, a kecskeméti vásárról, ahol mindenki megnézte őket. Milyen csoda gyorsak és hogy fénylik a szőrük. Az ám a gyönyörűség. És ha már katona, akkor adjanak lovakat az ő kezébe és azt nézzék meg, milyen gyönyörű állatokat fog ő nevelni a néphadseregnek.

A politikai tiszt gondolkodott: vajjon nincs-e igaza Tatár Imrének? Nem szolgálná-e jobban hazáját, ha lovas lenne? De nem. Tatár Imrét harckocsizónak hívták be, maradjon harckocsizó. Mi történne, ha mindenki más fegyvernemhez akarna menni behívás után? A fontos azonban az, hogy Tatár Imre is megértse: az ő feladata, hogy harckocsiját éppen úgy megszeresse, mint otthon a lovait és éppen olyan odaadással ápolja, gondozza. És értse is meg: harckocsizónak lenni éppen olyan dicsőség, mint lovasnak, gyalogosnak, tüzérnek, repülőnek, vagy bármi más fegyvernembelinek. Mind egy akarattal védik hazájukat.

De nehéz is ezt úgy elmondani, hogy Tatár Imre megnyugodjék!

Ezért csak ennyit mond most:

— Gondolkodjék rajta, Tatár bajtárs.

... Sok hét múlt el. Imre már hallotta a harckocsi dübörgését, látta a városban utána forduló leányfejeket, állt már a lánctalpon, a lövegtoronyban, könyékig olajozta kezét, fényesre tisztította az ágyúcsövet, de a lovait — a lovasságot, csak nem felejtette el.

Horváth Karcsi, a párttitkár, barátja volt. Vele is sokat beszélgetett a lovasságról és arról a vágyáról, hogy odakerüljön, de Horváth Karcsi sem helyeselte. Sokat vitatkoztak később.

— A ló gyors, mint a villám.

— A harckocsi még gyorsabb. A ló az árokban eltöri a lábát. A harckocsi keresztülgázol rajta.

— A ló okos. Úgy engedelmeskedik, mintha ember lenne.

— A harckocsi nem makacs, nem csökönyös és nem rúg.

— A lónak nem kell benzin.

— De felfordul egy kis szilánktól is.

Ilyenkor Imre mérges lett.

— De úgy szétrepeszti egy gránát, mint ahogy a tyúk szétrúgja a töreket. És ha elfogy a benzin... akkor megdöglött.

— De a tűzértség megvédi a harckocsit és a hadtáp gondoskodik benzinről.

És Horváth Karcsi, a párttitkár, megérezte, hogy nem szabad becs-mérelnie a lovakat. Mert emlékezzünk csak Buggyonni lovására, hány fasiszta csapat üldözésében vettek részt?... Inkább arról kell beszélni, hogy a gyalogságot jobban támogatja a harckocsi, az ellenséget pedig úgy lapítja szét, mintha palacsinta lenne. Aztán a hadtáp, a tűzértség, a repülő — valamennyi segíti a harckocsizókat, mint ahogy a harckocsizók is a többi fegyvernemet. Ez fogja meggyőzni Tatár Imrét, nem az, ha ócsárolja a lovakat, a lovasságot.

Igy is tett. Imre akkor már parancsnoki dícséretet kapott, mert állandóan az ő harckocsija volt a legtisztább. Amikor a május elsejei díszszemlére készültek, levelet kapott hazulról:

„Kedves fiam, tudatom veled, hogy egészségesek vagyunk, amit neked is tiszta szívből kívánunk. Továbbá tudatom, hogy olvastam az újságban a május elsejei felvonulásról. Tegnap meg csak átjön hozzánk a Baracska Feri apja, hogy a falu részéről engem jelöltek. Azért ugyanis, hogy én képviseljem a környéket Budapesten a május elsejei ünepségen. Lám, ilyen becsület ért, mert a mi lovaink a legszebbek és mi adtuk be legelőbb az államnak a gabonát. Ha te is ott leszel a felvonuláson, akkor ágaskodjál jó magasra, hátha valahol meglátlak majd. A lovak megvannak, tiszteltetnek és a család is. Valamennyien csókolunk

Anyád.“

Ahogy elolvasta a levelet, úgy rohant Horváth Karcsihoz.

— Látod, ilyen lovaink vannak nekünk. Olvasd csak.

Karcsi elolvasta, aztán visszaadta a levelet.

— Derék emberek a szüleid. Meg is írjuk a faliújságon, hogy mekkora megtiszteltetés érte édesanyádat. Aztán a díszszemlén csak ágaskodjál jó magasra, hadd teljen öröme benned édesanyádnak.

... Díszszemle! Csodálatos dolog. Ott ujjong, örül a sok nép, röpül röpül a sok virág. Ha előlről nézed, egyeneset mutat a sor, ha oldalról, hátulról, keresztben, mintha gyönyörűszép gyümölcsöskert lenne, benne rendben a sok szép, szálegyenes fa. Tatár Imre harckocsiján már tengernyi virág, pedig még messze vannak az emelvénytől. Csodálatos zene, mindenhol mosolyog a rengeteg ember. Őket nézik. Tatár Imrét, aki szemrebbetés nélkül áll a nyitott lövegtoronyban. A levélre gondol most: „... ágaskodjál jó magasra, hátha meglátlak majd“. De hogy ágaskodna? Egy harc-

kocsizó fegyelmezett, nem billeghet jobbra-balra a lövegtorony tetején. Hogyisne, hiszen milyen lenne az a harckocsi, amelyiken fegyelmezetlen lenne Tatár Imre. De a szeme, az más. Azt lehet féloldalt fordítani, most különösen, amikor odaér a Hősök Terére. Oda kell tekinteni, mert nézzétek, emberek... ott mosolyog Rákosi elvtárs. Integet. Talán éppen őneki. Biztos, nézzétek csak, egyenesen őneki. Mindenki tapsol... Jól lát? Még egyszer! Egy pillantás csak, ott a harmadik sorban, az emelvényen. Az édesanyja. Ő az! Nevet, tapsol. Őneki, a harckocsizó fiának.

...Másnap úgy érezte, mondanivalója van a politikai tiszt bajtársnak. Nem gondolhatja ő róla senki, hogy rossz harckocsizó lesz belőle, vagy hogy a lovasságot többre értékeli, mint a harckocsizókat, vagy akár melyik fegyvernemet. Ez igazságtalan lenne és ezt meg is kell mondani a politikai tiszt bajtársnak.

Lesimította hát a zubbonyát, lekefélt csizmáját, megigazította a sapkáját és bekopogott a politikai tiszt bajtárs ajtaján...

KATONADAL

I

Budapesti kaszárnnyára rászállott egy páva,
szegény, rongyos magyar bakák szabadulására.
Feljött a szép csillag, szabad világ virradt —
történelmet már Dózsa György unokái írnak!

Budapesti kikötőben megáll a gőzhajó,
tetejében nemzetiszín, csillagos lobogó.
Fürge szelek hordják a sok boldog nótát —
megvédünk a pokoltól is, szabad Magyarország!

2

Jaj de szépen lobogtatják a zászlót!
Hajladoznak rajt a búzakalászhok.
Büszkén nézzük égő vörös csillagát,
mienk végre, meg is védjük a hazát.

Megőrizzzük földjeinket a gróftól,
iparunkat a tőkéstől, gyárostól,
nem engedjük az iskolát, a bányát,
ki ránk támad, megadhatja az árát!

Hintenék a gyűlöletet közöttünk,
de mi erős szövetséget kötöttünk, —
munkás, paraszt, szovjet, magyar, csehszlovák,
együtt épít, együtt őrzi csillagát.

Ha az ördög támadna is ellenünk,
belevágjuk becsülettel fegyverünk.
A mi hazánk szabad népek hazája —
mindhalálig ragaszkodunk hozzája!

GONDOZD A FEGYVERED

Bajtárs, emeld a fegyvered
a lénybe,
melyesszed a tekinteted
csövébe:
ha rozsdafoltot látsz belül,
tudd, hogy az ellenség örül,
s a te vétkeid, ha földerül
a képe.

A tőkével viaskodott
e fegyver;
emlékezz: győzelmet hozott
ezerszer;
kattant, győzelmi dalt dalolt,
önzésen, sziklán áthatolt,
a szovjet hősök társa volt.
Emeld fel!

Légy méltó társa most neki
és nékik.
Új világ duzzad, szétveti
a régit.
Légy kész, tisztítsd a fegyvered
törődj vele, mint ő veled;
mert világot tisztít neked,
és épít.

Bajtárs, térkép a rozsdafolt,
mutatja,
hogy tőled máris mit rabolt,
ki rabja
a régi szennynek, ölni kész,
úgy csapna rád, mint kapzsi kéz.
Söpörje el a nép nehéz
haragja!

ÉLESLÖVÉSZETEN

Fekszünk a fűben, csönd van, béke.
 Pihenő katonák.
 Fölöttünk derús az ég kékje,
 őrt állanak a fák.
 Pihenünk? Nem! Fekszünk nyugodtan,
 de vérünk nyugtalanul dobban,
 hallgatom ritmusát.

Kész már a század, kész a harcra,
 feszül a puskacső.
 Népünket visszük diadalra,
 a duzzadó erő
 érte feszül, mi azt akarjuk,
 békében építsünk, arassunk,
 ne hulljon véreső.

Tudja a század, hogyan tudnánk,
 hisz azért jött ide
 mindannyiunk, otthagya munkánk,
 hogy puskánk csövibe
 életet töltsünk s ne halálra,
 de a szárnyaló szabadságra
 nyíljon népünk szíve.

Fekszünk a fűben, velünk szemben
 céltábla-katonák.
 De lehetnének vad, kegyetlen,
 Tito-haramiák.
 Úgy fogjuk fegyverünk, a puskát,
 hogy a támadók megtanulják
 kerülni szép hazánk.

Felkészülünk. Az acéltokba
 becsúszik öt golyó.
 Puskánk úgy simul a marokba,
 mint rétre a folyó.
 Jó fegyverünk, segítők, társunk,
 ha gondozzuk: legjobb barátunk,
 de felharsan a szó:

„Tűz” s újra „tűz”! Ropog a fegyver
és megrándul a váll.
Az összeszűkített szemekben
ott a kérdés: talált
vagy nem talált? Az ellenségre
nézünk és fegyverünk csővébe
teszünk öt új halált.

S újra tüzelünk, a gyakorlat
már jó harcost kíván.
Jobbat, mint tegnap, s jobbat holnap,
s mégjobbat azután.
Edzzük magunk, így lépünk feljebb
oda, hol gyümölcsök teremnek,
győztes napok során.

Mintha az égről ránk nevetne
az égő nyári nap.
Viduló táj, fogadd öledbe
sok győztes nagyfiad.
Gyakorlat közben már tanítják
társaikat a kommunisták,
nem lesz, ki lemarad.

Lövészárok takar már újra,
a század harcra kész.
Ráhajolunk a puskatusra,
és billentyűn a kéz,
tűz-fergeteg előre lobban,
élet-halál van a marokban,
köztünk semmi rés.

Lövés lövésre zúgva csattan,
s már hallom: rajta hát,
előre széles vonalakban
rohamra katonák!
Hősök leszünk e nagy rohamban,
már ugrom is, s érzem magamban
a harcos virtusát.

Ez a gyakorlat. Ég s föld reszket,
ha indul a roham.
Hazánkért harcolni a legszebb,
mint áradó folyam,
úgy hullámszik sorunk a réten.
Győzni — a bajtársak szívében
ez él már boldogan.

S újra előlről, tízszer, százszor,
s még egyszer újra hát.
Nem vonunk semmit meg hazánktól,
téphet vad tüske, ág.
Újra előlről, minden percben,
még szárnyalóbban, lelkesebben:
rohamra katonák!

KIS FERENC

ARCKÉP

Vasmunkás volt azelőtt, most őrnagy.
Tekintete komoly, nem sötét.
Tudja, mennyit érsz, aki költő vagy:
szereti a lélek mérnökét —
közlegény korában ilyen hősi
őrnagyokról álmodott Petőfi!

POLITIKAI TISZT ARCKÉPE

Huszonkétéves, páncélos, Vecsésről.
 Munkás volt, láttam szorító kezéről.
 Amikor megismertem, nevetett.
 Ő fogadott minket: honvédeket.
 Nem is volt nálunk senki boldogabb
 Piliscsabának kék ege alatt.
 Karján egy vörös csillag ragyogott,
 simogatta szemem a csillagot.
 Politikai tiszt, — vajon milyen
 lesz, — kérdezte mellettem íziben
 egy bajtárs. Milyen? Bajtárs, katona.
 Tanít bennünket, a Párt harcosa.
 És ahogy múltak az első hetek,
 úgy fogta körül őt a szeretet.
 Vol. idő: három napig nem aludt,
 magyarázta a mult világ hazug
 és bűnös rendszerét. S a pártnapon
 ő maga volt a nagy forrascalom.
 Lelkesedett és zúgott a terem,
 és átszállt a pilisi hegyeken
 a kiáltás, az éljenzés, amint
 a tanító nevét mondta: Sztálin.
 A gyakorlatokra mindig kijárt,
 jól végezte az akadémiát,
 jó harcos, — mondták róla, — a híre
 nagy volt. Nem hoz szégyent Petőfire,
 (a névadóra). Szállt a lobogó
 s nem felejtette, hogy a dolgozó
 nép küldte őt, hogy tanítsa tovább
 a munkásosztály katona fiát.
 Sokat tett eddig is, s még ezután,
 mennyit fog tenni! Mennyit a világ
 változik, szépül. Ilyen ő. Szeme
 a boldogság tükröző tengere.
 Esztergályos volt, most hős, katona.
 A század élenjáró harcosa.

ŐRSEGEN

Egy meggyilkolt határőr emlékére

Alszik a lányom a város ölében,
szél dudorászik az ablakokon.
Távoli tájak futnak elébem,
míg a szememmel az éjt kutatom.

Hullik a lágy hó. Lejti a táncot
jégsípú hangszer hangjainál.
Rezzen az erdő. Rejtve ki vár ott?
Éjjeli mezben erre ki jár?

Moccan a kézben a hangra a fegyver.
Tétova szóval most ki beszél?
Szénszínű éjszaka surran a nessel.
Szár az ág, azt tépi a szél.

Lábnymom útját éjbetakartam.
Ébred az ujjam a fegyveremen.
Állok a bércezen a hóivatarban,
itt a határák szembe velem.

Im kerekednek a mélyből az árnyak!
Fémszínű fegyver tuzet okád!
Gyáva sakálok orvhada támad,
tépik a bator, hú katonát.

Forr, kipatakzik a vér az erekből.
Törve kibuggyan a vérrel a szó:
— Anna... Szerelmem védj meg ezektől...
Élni be szép volt... hej! Riadó!

Hetven-egynéhány volt a golyója
Fegyvere csattant. Körbe kaszált.
Rönkszínű testek hullnak a hóra,
míg szíve dobbant, célba talált.

Téli viharként járva a sziklát
vészriadóra jött a csapat.
Ólomesővel az éjt kihatják
gyáva az ellen, messze szalad.

Hallgatag erdő gyászlobogót bont.
Ünnepi csöndben száz katona
őrizi Őt, aki védve az otthont
élete fényét adta oda.

Város ölében szunnyad a gyermek.
Szél dudorászik. Messzire száll.
Hajnali fények az égre peregnek
sziklaszilárdan áll a határ.

ÖNKÉNTES HATÁRŐR

Részlet

MIT ÉREZETT Gajdács bácsi, mikor ablakában felcsillant a fegyver fénye? Azt, hogy nem magában nem árván áll szembe immár a veszedelemmel. Beharapott szájjal ált, de már nevető szemmel. Gajdács néni is mosolyog; azaz csak ő véli, hogy mosolyog. „Miért nevet, kedves Gajdács néni? Mért nevet ilyen hangosan?” — ezt kérdezi tőle Molnár bajtárs, ki most benyit, lép egyet előre, csak akkorát, hogy mögötte beférjenek ketten. Balkó bajtárs és oldalaán, aki még ijedten, de könnyülve, de vidulva áll oda elébük: Gajdács Erzsi, bátor lányuk, féltett segítőjük. Édesanyja nevetése, mely a kemencére, szállt azután a meghökkent félelmes vendégre s belevágta érdes csőrét, majd puha szárnyával férje fejét simogatta — az ablakon által ráröppent a géppisztolyra, s vigan viisszaszállván, tolláskodva megpihent most Gajdács Erzsi vállán.

Mit érezett Molnár Lajos, mikor a zshiványra fegyvert emelt? Azt, hogy régen ezt a percet várta. Ezért vívott olyan sokszor esővel és szélel, türelemmel róva útját éji határszélen. Úgy markolta a géppisztolyt, mintha szíve vére áramlana abba s vissza megint a kezébe.

S hát a „vendég?” Az mit érzett, amikor a csőbe betekintett, a sötétbe, a fenyegetőbe? Ami a családnak mentés, az neki ítélet; neki halál, mi azoknak megújuló élet. Főlemei a két karját, teszi aztán hátra; kemény kézből acélbilincs kattán csuklójára.

Mennek is. A széles-útig egy darabig lassan baktatnak. A botorkáló hangja föl-fölcsattan: „Jövök úgyis! Magyar embert bilincsbe mért vernek?” „Nem sül ki a szeme? Meri még magyar embernek hívni magát? Hát ember az, ki magyar létére idegenből így tör rá a haza életére?”

Az akácnak nincs levele, de zörren az ága;
esőpp neszekkel jeleket ad sávjuk kis világa.
Éjszakai útjukon is a nappali tájat
tapintják ki és fülelve látják a bajtársak.

Ott a magas jegenyefa, útmutató máskor,
de most nem válik ki ága az éji homályból,
üzenetét sűgva küldi: „Köszönöm, hogy védtek
s a tanyánkért, a hazánkért mindent megtennétek.”

Amily sötét köröttük az éjszaka sötétje,
olyan világosság fénylik a fiúk szívébe;
s amily sötét körülöttük köpenye az éjnek,
olyan sötét gondolata a határsértőnek.
Terve láthatatlan kanóc, csak ő maga látja:
azon futott volna végig, mint a kanóc lángja,
sisteregve, föl-fölcsapva, végső robbanásig...
„E'fogtatok, — ezt gondolja — de ott van a másik,
kit kevéssel énelőttem dobtak át a dróton.
Azzal majd még lesz bajotok. Nem áll meg félúton.
Feladata is fontosabb. Míg velem törődtek,
előrejut... De különben vinné el az ördög!
Volna inkább ő bilincsben és én szabadlábban...”
„Hogy bánnak benn azzal, aki átvon a határon?” —
kérdi Balkót, míg az úton botladozva lépdel.
„Puha ágyba lefektetjük, kínáljuk ebéddel,
vacsorával...” „Ne nézzenek — szól erre — bolondnak.”
Neki-nekicsapódik az útmenti bokornak,
kerítésnek, fának, mintha valamit keresne;
szökni vágyik, ha sűrűre lelne, beleveszne.

Mint keringő mérges darázs keresi a fészket,
honnán csípni-szűzni hozna csikos segítséget,
de beszorul ablak mögé — mégis, meg nem únja,
reménytelen, de vágódik az üvegnek újra:
úgy kering és pattan folyton fejjel ez a férfi,
hogy őrzőin nem mehet túl, még mindig nem érti.
Balkó bajtárs felhúzza a géppisztolyt. „Elég volt!”
olyat kiált, majd beomlik a fekete égbolt.
„Befelél!” A határsértő végső korcs reménye,
mint keserű füst, a szélben szétoszlik az éjbe.

Végül is az őrskapuján befordulva, hallják,
hogy ott nagy már az izgalom. Vajjon ezt tárgyalják
a bajtársak, együtt, ébren? Nem. Egy másik kémről
érkezett hír, hogy elfogták, az erdő széléről.
Távolabb van az az erdő, a sávjuk végében;
sunyi árnyak settenkednek gubancos mélyében;
s mert hasztalan vágtak neki most a sűrűjének,
Mészáros és Tóth bajtársat dicsérje az ének:

*Erdő mélyén nem állatok,
vadaknál is vadabb gazok
lopakodnak, osonnak
aljában a bozótnak.
Mire törnek, mire vágynak?
Nincs a vágyuknak határa:
vért akarnak árasztani
a domb deres hajlatára,
szabad népnek forró vérét
az egész termő hazára,
ezért csúsznak, lopakodnak,
tolvaj-talpon éjjel járva.*

*Kém siklott be kertjeinkbe
s mint a kígyó, csúszik beljebb,
árkok alján, rétek földjén,
csűrök között, tanyák mellett.
Mennél beljebb tud osonni,
annál inkább növekedik:
undok sárkány lesz belőle.
szívünk ellen fenekedik;
ujjunkba mar a határnál,
beljebb már szívünket falja...*

*Tóth bajtárs ezt nem engedi,
géppisztolyát készen tartja.*

*Mészáros Mihállyal ketten
indultak a szürkületben
ki az őrsről a határra,
kint vigyázni a hazára.
Lassan mentek mendegéltek,
kiérttek a nyomsáv mellé;
köd szállt le, hogy odaértek,
így mentek a nádas felé*

Nádas mélyén mi csörög?
Nem olyan nehéz a köd,
hogy tejszínű teste alatt
törjön-reccsenjen a nád!
Mészáros most Tóthnak pisszent:
Valaki jár odaát!

Tóth már a vízmosás mellett
fekszik, figyel hangtalan.
Túldoldalon csörög a nád,
vékony, intő hangja van:

„Figyeljetek, fölhasználja
az ellenség a ködöt!”

Túlsó parton lapul a kém
a drót és a köd mögött.

A kövér köd kavarog,
medvetalpakon forog,
táncot jár a félhomályban,
lassan járja s még magában.
Ki kapja el a derekát,
vajjon kinek lesz a párja?
Tito kéme, vagy Tóth József
viszi-e a ködöt táncba?

Nem tudják követni szemmel,
ügyes lehet a gazember.
De ügyesebb nála Jóska:
nyolcesztendő kora óta
tizennyolc éves koráig
a béresek útját róta,
kínban edződött sokáig.
Apja meghalt fiatalon,
Semsey gróf élt helyette,
apját, magát Semsey gróf
csendőrökkel megverette,
a grófot a gyógyult ország
kertjeinkből kivetette;
ne maradjon itt a métely,
legyen házunktája tiszta.

*S most a csendben, ködköpenyben
mintha száz gróf kúszna vissza!*

*Lendül a kém — pendül a drót.
„Miénk vagy már jómadár!“
Ketten őrködnék fölötte,
erre hozza héjja-röpte,
nem lehet, hogy visszaszáll!*

*Les Mészáros, várakozva.
Kemény földön kúszik Jóska,
göröngy nyomja oldalát,
egész teste vízben úszik;
hanem fekvé jobban lát:
lám, az ellenség is kúszik,
fényre, neszre fölfigyel.
De ő csendben mögé csúszik,
visszaútját vágja el.*

*„Állj!“ Úgy pattan a sötétben
a torokból kilehelve,
halkan és mégis keményen
a kém fülének lövellve
a kiáltás, mint golyó —
s valódi golyóként fordul
Mészáros foga csikordul;
jól talált a támadó.*

*Balvállát találta el.
De Mészáros is tüzel!
Fordul a kém, hasztalan!
combja sebzett; föld felé dől,
messze ível a kezéből
egy doboz a fagyos földre:
téli kopár fák aljában,
tavalyi lombok halmába
fúródnék be mindörökre.*

Rakéta fut át az égen,
— s UDB-s, a túlsó részen,
bokrok között aki várta,
mi történik — de most látva,
hogy küldönce veszve van,
buckán-bokron vonul vissza,
sapkáját a dróton hagyja,
vissza sem néz, úgy rohan.

Kétoldalról két határőr,
Mészáros lép s vele Tóth
a fekvőhöz, megmotaazza,
s tapogatva Tóth kihozza
a halomból, régi lombból
a dobozt, az. elbúvót.

„Hetvenkét levél van benne,
ahány töltény fegyverembe.
Mit rejt még a réz-szelence?
Ezer forint lapul benne
két levél közt. Látni már,
üzenetek sokasága
romlásunkra hova szállna,
de most mind a mi kezünkben
egybesodrott sok fonál.“

Megmotozták, megkötötték,
már szekérre is vetették,
mellyel Szakáll bácsi jött.
Indulnak az idegennel
imbolygó ködök között.

Be az ősre visz az útjuk.
Kint sötét éj, puszta éj.
Bólogatnak téli ágak.
Rongyos a köd, fú a szél.
Éberálmú éjszakákról,
eljövendő napvilágról,
dús gyümölccsel terhes ágról,
férfi-tettekről beszél.

Mikor Molnár jelentést tett a Gajdács-tanyáról,
akkor jött meg a szekér is az erdei sávról.
Most azután olyan az őr, mintha reggel volna,
s mintha benne minden bajtárs három ember volna.
A hideggel nem törődnek, hanem ahogy vannak,
a fiúkhoz, a szekérhez, a kertbe rohannak.
Sárgán villan az öngyújtók széllel küzdő lángja,
a bekötöttvállú Mihály mosolygós arcába.

Ingben-gatyában ugrálnak, nincsen álmos ember,
érdegetik Balkót, Tóthot, Mészárost is rendben.
Molnár körül sodra surrog a kérdés-özönnek,
„Szerencsét hozzá, többet is, komám!” — ráköszönnek.
Irigylik is, nem titkolják. „Bár én fogtam volna
határsértőt!” S aki nem szól, az is ezt gondolja.
„Miért nem én? Miért nem én? ...” — vége nincs a szónak.
Látja már, hogy föl kell csapnia vigasztalónak.
De a politikai tiszt ebben megelőzi,
a körbегyűlt kérdezőkhöz szavait intézi:
„Nem kalandra, birokra, de vágyakoztok arra,
hogy akinek gyilkolóan emelkedik karja,
s testvéreitek, szüleitek lesből szúrná szíven,
a vérontót verjétek le, eskütökhöz híven.”

Lassan oszlik a kis csapat. Többen lepihennek,
még mielőtt a hajnali szolgálatba mennek.
De a szó még nem apad el. A fiúk dicsérik
társaikat. Molnáréktől Gajdács Erzsit kérdik:
Hogyan jött a lány elébük? Hogy? Hát félpapucsba.
Félpapucsát elhagyta a fagyos tócsán futva.
„Hogy sürgetett! Mert a fejét, azt el nem vesztette.
Mit sok férfi meg nem tenne, Erzsike megtette.”
„Ilyen leány Gajdács Erzsi, segít nekünk bátran” —
szól egy mély hang. Tóth rávágja: „Nem *egy* ilyen lány van.”
Fejét is a lámpafényben szavához fölkapja,
harctól piros arcán fénylő mosollyal folytatja:
„Sokan állnak az őr mellett szíves szeretettel,
sokan együtt azzal a két úttörő-gyerekekkel,
aki ugyanígy nyomravitt bennünket a multkor!”
Tarka képek tolakszanak előre a multból.
„Nem voltak ilyenek mindig”, „De nem is lehettek”.

„Régebben meg elhúzódtak“. „Bennünket szeretnek“.
„Jó ideje már“. „Mióta?“ „Nézd meg: amióta
a Párt nevel katonákat, pontosan azóta“.
„Érzik mind, hogy velük vagyunk.“ „Itt van Szakáll bácsi
Szóltunk neki, nem kellett a szekérére várni.
Még a fiát is beküldte az őrsre előre...“
„No, és az az öreg halász, ki civil létére
huszonhárom elfogásra lehet máris büszke,
s arany határőrjelvény van a mellére tűzve?“
Mindenkinek van egy szava még a lakosságról,
de megint és újra mégis a bátor kislányról.
Szépségéről, szorgalmáról beszélnek a tisztnek,
Búcsúzól ő megkérdi: „Tagja-e a DISZ-nek?“
„Még nem —, mondják — pedig jár is oda énekelni;
szépen szaval; látogat már oda régen Erzsi“.

A parancsnok szobájában égten ég a lámpa:
Török hadnagy az új járőrt útra most bocsátja.
Bódinak és Pálfalvinak csöndes nyugodt hangon
elsorolja, merre fognak járni síkon-halmon.
Fönt az egyik falon tájkép: sziklás tájék tárul,
égbedöfő hegyormoknak csipkéje világol;
és egy szikla mellől szovjet határőr néz rájuk:
meginduló öccseire bátyjuk és barátjuk.
Géppisztolyát tartva úgy int, mint aki biztatja,
hívja őket: „Jertek; az út nehéz, de szép. Rajta!“
A bajtársak vállra velett géppisztollyal állnak.
„Határait a magyar nép köztársaságának
megőrizni elindulunk!“ — Átfordulnak balra
és kilépnek. Ünnepien zendül Bódi hangja.
Mert e szavak elhangzanak sokszor a napoknak
sodrában, de sosem kopnak — mind szebben ragyognak!
Fennen ragyogtatja őket sok keserves óra,
melyben arc-szaggaató fagyra, szembe-csapó hóra,
álmosító forróságra, szélvész fúvására,
fáradt lábat marasztaló sár szorítására
a határőr úgy felel, hogy erejét feszíti
győzelmesen — fogadalmát ezzel fényesíti.

Bódi, miként bevonulás előtt a tárnába,
úgy indul a határszélre — s vele járőrtársa,
minf ahogyan otthon küzdött a megolvadt fémmel,
úgy készül most megvívni az alaktalan éjjel.

Török hadnagy utánuk néz: Pálfalvit Győr küldte,
Bódit Pécs, őt magát pedig Salgótarján, délre.
„Sokfelől így gyűlünk össze, távoli megyékből,
akárhonnan — mindig a nép szíve közepéből...
De kezdjük a kihallgatást!” S már feloldott kézzel
hordágyon a sebesült kém, ül a másik széken.
Ha összeér pillantásuk, fejüket elkapják;
de amikor felelni kell, a másakra hagynák.
Levelek itt, a másiknál nincsen írás semmi;
de azért a szavaikat egybe lehet fonni.
Holnap majd a zászlóaljnál, holnapután beljebb,
az itt egybefogott fonál tekeredik feljebb.

„Fáradt vagyok, — mondja Balkó — de nem olyan fáradt,
mint volnék, ha el nem fogjuk.” Szél veri a fákat.
Szalad a szél, sötétben is mindenhova eljut,
a halomra, Savanyó-Nagy házához is felfut.
Mért is nem tudja a járórt vezetni magával?
Zörömbölve ismerkedik rámás ablakával.
Bent még mindig ég a lámpa, de a pohár mellett,
melyre hűlő szobában von párát a lehellet,
asztalra borult a borzsák, vendégét így várja:
elaludt a nagy várásban maga és pipája.
Nem lehet az álma könnyű, mert elbillent képén
a lámpafény villózik, mint nádban a lidércfény.
Nappal aki arcát nézte, mely mint komor lárva,
megriadna nyughatatlan fintorait látva.
Milyen gyűlölet kígyózik arca rángásában?
Milyen méreg gyúlik fel a kurta viperában?
Várt éjjelre üzenetet, de hiába várja.
(Aki hozta, nem jön már: az őrön van bezárva.)
De a mérgét ki kell adni! feszíti a méreg:
álmaiban áradását szimatolja vérnek.

S hát Gajdácsék? Készülődnek késő nyugalomra.
Aludjatok! Jussotok van az édes álmra.
De hiába, ha nem tudnak aludni, halgatni.
Kérdezgetik Erzsit folyton: „Lányom, mialatt mi
téged lestünk, féltettünk, te hol jártál anyádtól?”
Jól tudják! De oly jólesik hallani magától!
Izgatottak, sorra mindent újra megvitatnak.
„Hát jöttek-e rögtön?” „Jöttek. Elöttem szaladtak.”
„Örültek-e?” „Igen nagyon. Mikor rámkiáltott
Molnár Lajos, szoltam volna, hogy hát igen, állok,
éppen őket is keresem: de a nagy futásban
fulladoztam.” „Ott pihentél?” „Ott már meg nem álltam!”

„Láttátok-e, — Gajdács bácsi nem fogy ki a szóból —
úgy nézett már az a zsvány, mintha koporsóból.”
„Izzadt volt a Molnár bajtárs, — mondja Gajdács néni —
de katonás; az az ember kezdetett ám félni!
Mégis olyan pökhendi volt. Meg azután...” „Mondjad!”
„Miért ivott? Mindig csak a pohárra volt gondja.
Csak hogy dűtsek még bort neki. A helyében mégse...”
„Mindegy volt már annak, látta, hogy nincs menekvése.
Hát legalább ivott. Nem baj.” „Tő, hogy már elvitték.”
„Hiábavaló beszédét egy percre se hittek.
És már akkor benne voltunk mink is a pohárban!
Lenyelt volna, borral együtt!” Tárgaltják hárman,
mi vörténik, ha Molnárék csak kicsit is késnek;
behallagják útjaikat az elmúlt rettegésnek.

Lefeküsznek, Gajdács néni a lámpát elfújja.
Egyszerre csak kopogtatnak. Ki lehet az újra?
Sándor bajtárs, a nyomsávos; szíjon a kutyája
nagyon húzza, hogy a házba lépjen be utána!
„Vannak itt?” „Már el is mentek.” „Akkor jó.” Megy ő is.
„Gondoskodnak — mondja Gajdács — nyugalmunk felől is.
Látod, sokszor gondolnak ránk, — de hisz mi is hárman
úgy tartjuk a szolgálatot, mint ők, a határban.”

„Csak egymásban bízunk mi a katonákkal, apja“ —
szól az asszony félálomban. Férje is folytatja:
„Valahogy én is úgy vagyok mindnyájukkal, — mondja
maga elé — mintha mind a saját fiam volna...“
De már erre feleletet nem kap a családtól.
Hát ő is a falnak fordul, pillája lezárul.
És egy deli szép katona, álma kapujában,
mintha erre várt volna csak, figyelmes „vigyázz“-ban,
megmozdul most, díszlépésre emelkedik lába:
ünneplőben vonul Géza az apja álmába.

Kint a véghetetlen síkon a szép hajnal fénye
lassan dereng, szinte kérdi: jöjjön-e vagy még ne?
Aztán végighúzza ujját nádak, bokrok táján
s először csak sapkagombján, azután sapkáján,
köpenyén is a járőrnek: a sötét halomból
köpenyt, kesztyűt külön, mint a levelet a lombból,
kiválasztja: hűvös ujja nyomán így a tárgyak
az éjtől és egymástól is békén különválnak.
Észrevétlen lép a reggel szürkéből fehérbe,
de a szeme szürke marad: a határvidékre
kutatva néz. Különöset nem tud fölfedezni.
De valahogy más vidék ez mégis, mint a többi.
Izgalomnak hálójával fedve minden árok,
jegenyék közt feszülnek a láthatatlan húrok.
Mit lát itt a reggel szeme. Már elment a járőr.
Mindenünnen rejtett helyről figyel a határőr.
Embert nem lát a hideg nap, akármerre néz is,
senki se jár, talán sosem jártak itt. De mégis! —
Egy ÜBD-s tisztisapka, egy elhagyott sapka
búslakodik, szélben fityeg, a dróton akadva,
jeléül a sikertelen ellenséges tervnek,
emlékéül a győzelmes éji küzdelemnek,
ijesztőül annak, aki — mint gazdája — támad,
biztatóul bajtársaink bátor csapatának.

A HATÁRON

*A pártkongresszus egyik határőr-küldöttjének
elbeszélése nyomán*

I

A HÁZAT, ahol születtem és ahol gyermekkoromat töltöttem, az egész faluban „Petrovics-háznak” tisztelték. A ház valamikor egy Petrovics István nevű disznókereskedőé volt. Én és testvéreim nagyon büszkéek voltunk arra, hogy a disznókereskedőt, aki házunkat építette volt, úgy hívják, ahogy Petőfi édesapját nevezték. A ház a század elején leégett és csak úgy-ahogy, ideiglenesen hozták rendbe, deszkával, miegyébbel. Ez az *ideiglenes* állapot, amelyben a ház inkább disznóólra, mint emberi lakóhelyre hasonlított, közel negyven évig tartott. Ha nem lett volna olyan nyomorúságos állapotban a Petrovics-ház, nem mi laktunk volna benne. Apám ugyanis kubikos volt és négy gyereket nevelt.

— Falunk a jugoszláv határon áll. Gyermekkoromban a felső végen magyarok, az alsó végen bunyevácok laktak. 1941 tavaszáig.

— Amikor Hitler rátört Szerbiára, Horthy csendőrei irtóháborút vezettek a délszláv asszonyok és gyerekek ellen. A kakastollasok raboltak, gyilkoltak, gyujtogattak. Ezt én csak hallomásból tudom. A mi falunkban nem magyar csendőrök, hanem német katonák gyujtogattak. Egy magyar csendőrfőhadnagy volt a tanácsadójuk. Ő mondta meg nekik, hol lakik az ellenség. A csendőrfőhadnagy számára ellenség volt mindenki, akinek bunyevác neve volt, aki szerb-hímzéses inget viselt és természetesen az is, aki valami más okból nem tetszett neki, Muráty Tibor csendőrfőhadnagynak.

— Három nap, három éjjel dúlták a németek a falut. Apám, akiről már mondtam, hogy kubikos volt, a dulás első éjszakáján egy bunyevác kubikos feleségét és három gyerekét Szegedre szöktette. Éjfél tájt indult, napfölkeltkor már odahaza volt. Dél felé Muráty főhadnagy vezetésével négy német állított be hozzánk. Apám megrémült. Azt hitte, a németek már tudták, hogy éjjel Szegeden járt. A németek nem tudtak erről az útról. Semmit sem tudtak rólunk. Muráty főhadnagy nem a szüleimet kérdezte ki, hanem minket, gyerekeket vallatott. Bizonyára úgy számított, hogyha valami titkolnivalónk van, azt belőlünk könnyebben kiszedheti.

— Hatalmas szál, hízásnak induló, vöröses-szőke ember volt Muráty Bal arcán hosszú sebhely. Mint jóval később megtudtam, egy kardpárbaj emléke. Jó másfél órán át faggatott minket Muráty főhadnagy, de semmi

gyanasat sem fedezett fel. Magyar nevünk van, reformátusok vagyunk és olyan szegények voltunk, hogy minket igazán nem volt érdemes kirabolni. Muráty elment, anélkül, hogy bármi bajt is okozott volna. Felélegettünk.

— Éjféltajt visszajött, tökrészezen. Tizenkét német kísérte, lobogó fáklákkal. Muráty arca vörös volt, a bal arcán húzódó sebhely fehér. Nem tudom, miért, én, mintha hipnotizáltak volna, egyre ezt a hosszú sebhelyet néztem.

— Ami azon az éjszakán történt, azt röviden mondom el. Muráty naplemente után sajátkezűleg akasztott fel két bunyevác gyereket. Aztán ivott. Bort, pálinkát, konyakot, keverve. Ivás közben azt hallotta valakitől, hogy a mi házunkat Petrovics-háznak nevezik. Ez eléggé bizonyította, hogy az apám hazaáruló, gyilkos, szerb bandita. Apámat Muráty verte agyon, revolvere agyával. Anyámat és testvéreimet a részeg német katonák. Hogy én miképpen menekültem meg, azt magam sem értem. Valahogy sikerült fölszöknöm a padlásra és onnét, mikor Muráty felgyújtotta a házat, átugrottam, vagy átmásztam a szomszédos ház udvarán terpeszkedő öreg diófára. A diófán kuksoltam napfölkeltéig. Estig a szomszéd — a falu kovácsa — pincéjében bújtattak. Éjjel a kovács bevitt Szegedre.

— Ez tíz év előtt történt. De álmomban még ma is gyakran látom Muráty főhadnagyot, áthevült, izzadt, vörös arcát és balképén a hosszú fehér sebhelyet.

2

NEM FOGOM hosszú önéletrajzzal untatni. Életem néhány eszten dőn át nehéz volt és csúnya. Később (a felszabadulás után) — nehéz. Ma nehéz, de szép. A felszabadulás után két esztendeig közrendőr voltam. Most, huszonnégy esztendősen koromban, hadnagy vagyok, határőr hadnagy. A jugoszláv határon teljesítek szolgálatot. Izgalmas szolgálat. Hol a mieinkre nyitnak tüzet Tito csendőrei, hol azokra lőnek, akik menekülni akarnak Jugoszláviából. Minden éjszaka csoportosan jönnek a menekültek. Ki az üldözés elől menekül, ki a 'nyomor elől. De vannak másfajta határsértők is. Akik nem szöknek Jugoszláviából, hanem akiket Tito küld: kémek, gyujtogatók, orgyilkosok. Az ellenség nem alszik, és ezért nekünk is nyitva kell tartani a szemünket.

— A nép szeretettel fogadja a menekülteket. Egyiket, másikat, azt, aki sokat szenvedett és azt, aki jól tud mesélni, valósággal ünneplik. De néha azt is, akit nem kellene.

1948 késő őszén történt. A szabadkai siralomházból szökött meg egy halálraítélt rakodómunkás aki lábán tizenhatkilós láncsal jött át a határon. Egy szabadkai újság egyik példányát is magával hozta, amelyben meg volt írva, hogy azért ítélték halálra, mert Tito külpolitikája ellen izgatott. A mieink megszabadították a rozsdás lánctól, felöltöztették, aztán

majd agyonetették. A menekült a nagy szeretetért szeretettel fizetett. Kocsmában, meg mindenütt, ahol összeverődött néhány ember, órákon át mesélt arról, hogyan garázdálkodik Tito és hogyan gyötrődik a szegény, szerencsétlen jugoszláv nép. Ezt a menekültet Jovan Petrovicsnak hívják.

— Ez a Petrovics valóságos költő! — mesélte nekem lelkendezve az egyik határőr, akinek alkalmá volt két órán át hallgatni a gyorsan híressé lett menekült történeteit. Ha sokáig hallja őt az ember — folytatta a határőr — kedvet kap arra, hogy fegyvert fogjon és fegyverrel menjen Tito ellen. Azt hiszem, Petrovics valami ilyet tervez...

— Mikor már a második határőrtől hallottam, hogy Petrovics történetei étvágyat csinálnak a háborúra, elhatároztam, hogy magamhoz hívatom, vagy inkább felkeresem Petrovicsot és megmagyarázom neki, hogy buzgalmaival több kárt okoz, mint hasznot. Hogy Tito és provokátorai málmára hajtja a vizet. Ezt Petrovicsnak könnyű lesz elmagyarázni. Hisz mindenki azt mondja róla, hogy nagyon értelmes ember. Persze, az átélt szenvedések kissé megzavarták politikai tisztánlátását.

— Néhány órával azután, hogy elhatároztam, beszélék Petrovicscsal, épp abban a faluban volt dolgom, ahol akkor Petrovics tartózkodott. Késő estig, megszakítás nélkül dolgoztam. Mikor minden munkámat befejeztem, eszembe jutott Petrovics. Gondoltam, most beszélék vele. A termelőszövetkezet elnökénél laktam. Mikor megkérdeztem házigazdámtól, hol találom Petrovicsot, kínos meglepetés ért. Petrovics a falu leggazdagabb kulákjánál lakott, Dévény Andrásnál, akivel csempészség miatt már volt egy kis dolgom és akiről a csempészségnél károsabb ügyeket is fel lehetett tételezni.

— Hát miért nem figyelemzették az elvtársak arra, hogy ki az a Dévény? Az a bitang kulák még valami kárt tesz benne. Dévénytől minden kitelik...

Házigazdám belátta, hogy hibát követett el Kínos, sőt veszedelmes helyzetbe hozott egy menekült elvtársat. Azonnal a Dévény-portára akart menni, hogy elhozza onnét Petrovicsot. De én nem engedtem. Éjfél-tájt odamenni — fölösleges feltűnést okoz.

— Másnap, vasárnap délelőtt megismerkedtem Petrovicscsal. Temp-lom után, a kocsmában. Megtudtam, hogy ott van, utánamentem. A kocsmában Petrovics nem ivott, vagy legalábbis akkor nem ivott, mikor én odaértem. Az egyik ikszlábú asztalon állva beszédet tartott, szónokolt, prédikált. Az ivó zsúfolva volt néppel.

Petrovics hatalmas szál férfi. Fejét sűrű, csapzott, vöröses-szőke, kissé gondozatlan haj borítja. Annál gondosabban ápolja rövidre nyírott, rótszín körszakállát. A sok szenvedés ellenére kövér. Lendületesen beszélt, hallgatóit egészen megbabonázta.

— A jugoszláv szegénység már csak bennetek bízik, testvérek! Tőletek remél, tőletek vár segítséget. Reméli, hogy ti fegyveres kézzel viszitek neki a szabadságot. A háború a jugoszláv dolgozók reménysége. Ha ma

tör ki, megmenti őket. Holnap talán már késő lesz. Holnapután már bizonyosan csak egy temetőt találtok...

Mikor Petrovics ezt mondotta, szeméből kicsordultak a könnyek. Könnyhomályosította tekintete rámtévedt. Nem az arcomra, hanem az egyenruhámra. Arca vérvörös lett.

— Egy pillanatra becsuktam a szemem. Mikor kinyitottam, Pe'rovics jobbjával széles, lendületes mozdulatot tett és ismét szóba fogott:

— Drága, szeretett testvéreim!

Szemét nem tudta levenni egyenruhámról. Én az arcát néztem, kipirult arcát, bal arcán a hosszú, fehér sebhelyet.

— Drága szeretett...

Petrovics most csak eddig jutott. Itt elakadt a szava.

Én segítségére siettem.

— Mondja tovább, Muráty főhadnagy! — bízattam. — Ha akar, ha nem — beszélnie kell.

A hallgatókban elállt a lélekzet is. Mindenki megértette: Tito ügynökének uszítását hallgatták.

VIHAR KÉSZÜL

Távolkelet izzik, vörös az ég alja,
Készüljünk legények mi is a viharra.

Bevetettünk szépen, kalászsunk már sarjad,
Álljunk eleibe annak a viharnak!

Boglyaként növekszik nyugatra a felleg,
Szélvészt állítani, hej legények, gyertek!

Eddig ha sötétült felettünk az égbolt,
Bújtunk, tanakodtunk, de most már elég volt!

Tanuljuk meg végre, mákony van a hitben:
Aki segítene, nincsen olyan isten.

Váltig misézhetünk, az ügyis hiába,
A vihar az vihar! földbe ér a lába.

Csak mi fojthatjuk meg. Nem várhatjuk mástól,
Hogy megóv bennünket az égszakadástól.

Tudom én, jól esne fűben heverészni,
Szikrázó tűz mellett nótázni, mesélni,

De ma súlyos szél fúj: szempillantást késünk,
S elveri a jégár serkenő vetésünk.

Nekünk béke kell, hogy kezünk magot hintsen,
Féltenivalónk van, félmivalónk nincsen!

Távolkelet izzik, vörös az ég alja,
Készüljünk legények mi is a viharra.

Bevetettünk szépen, kalászsunk már sarjad:
Állunk eleibe annak a viharnak!

BALLADA KIM-GUN-OK KAPITÁNYRÓL

Fordul a cirkáló. Sok ezer tonna acél,
 orrát a csörgő habba belefúrja,
 a keleti parton, Koreai vizeinél
 — idegen disznó — a mi vizünket túrja.
 Árbócon lobogó, sávokkal, csillagokkal,
 negyven ágyúját part felé emelinti,
 a páncélfalak mögött meg elbizakodottan,
 gögösen pipázik a jenki.
 „Gyerünk, gyerünk az aknákat lerakni,
 Joe, ne lustálkodj, Jimmy, ne pihenj!
 A bérért, mit a „munkáért“ kapunk mi,
 majd villát veszünk Arkansas Cityben.“
 A figyelő jelent: „Nyugatról a vizen
 koreai naszádok közelednek!“
 „Töltsétek meg az ágyúkat sebesen,
 befűtünk mi most ezeknek!“

A golyók a naszád mellett vízbe csapódnak,
 rücskös a víz. Dübörög a kazán.
 „Teljes gőzzel előre!

Csőbe a torpedókat!“ —
 vezényel Kim-Gun-Ok kapitány.

Nem voltam ott, de megesküszöm rá,
 hogy mielőtt a célnak indították,
 — koreai elvtársak a naszádon, —
 a torpedókat végigsimították.
 Én is odaadnám a szememet,
 hogy lássa jól a célt a torpedó.
 Mint a Fehér Ház, úgy emelkedik
 a zöld habból az ellenséges hajó.

Nem számít a torpedónak a páncél,
hogy húsz hüvelyk vastag, vagy azon felül,
a cirkálóból vad láng csap magasra
s oldalával a mélység fele dül.
A polipok és halak megcsodálják talán,
mikor nehézkesen a fenékre huppan.
Fenn a naszádon áll Kim-Gun-Ok kapitány
s parancsait osztogatja nyugodtan.
Vastag volt az acél, talán negyven hüvelyk,
de a legvastagabb páncélok is betörnek,
ha erejével valaki odavág
nyolcszázmillió proletár ökölnék.
Olasz, francia, kínai proletárok,
szabadok, s kiknek tőkés ül nyakán,
vágjunk oda mi is, ahogyan odavágott
elvtársunk, Kim-Gun-Ok kapitány.

HONVÉDESKÜ

Hazám, hűséges katonád
 leszek, míg egy csepp vér van bennem,
 megvédem népünk otthonát,
 növekedjék csak szerelemben —
 ne legyenek síró anyák,
 ne legyenek apátlan árvák —
 hogy megvédem az iskolák,
 gyárok, földek boldog hazáját —
 esküszöm, mert szent ez a haza,
 én, a dolgozó nép fia.

Ha áldozat kell — áldozat
 lesz — öntudatos, büszke, hősi,
 megszentelte zászlóimat
 már Zrínyi, Kossuth és Petőfi.
 Összeszorítom fogamat,
 ne hallassak egyetlen hangot —
 mikor ütök — pusztuljanak
 a külső és belső bitangok.
 Esküszöm, mert szent ez a haza,
 én, a dolgozó nép fia.

Hazám, hogy téged védjelek,
 a tudás, mint a puska — fegyver,
 az öntudatos szeretet
 az öntudatos gyűlölettel
 így lesz erős és győzhetetlen,
 akár a szovjet seregek —
 népem kövesd és sose hagyd el
 csillagos példaképedet.

Így éljek mindig, becsülettel
s így haljak, hogyha halni kell tán —
legyen egyik kezemben fegyver,
másikban dicsőséges szerszám,
Ám vesszek el, ha megszegem
tetteikkel szentelt esküvésem,
ne legyen nyugtom sohasem,
síromban is átkozzon népem —
békéért küzdő millióknak
sujtson rám rettentő haragja —
s az undorító árulónak
többé ne keljen fel a napja!
Így esküszöm, mert szent ez a haza,
én, a dolgozó nép fia.

Én, a dolgozó nép fia
nem kedvelem a sok beszédet —
nem szóból — tetteiből érti a
népünk, hogy már övé az élet.
Tegyünk hát szépet és nagyot,
esküdjünk együtt, harcosok,
esküdjünk népünk címerére,
a földünkön kiömlött vére,
apáink dicső örökére —
felszegezzük földünk egére
a diadalmas csillagot.
Esküdjünk — hangunk messze hallani —
dolgozó népünk fiai!

Irodalmunk mindig rendkívül gazdagon ábrázolta honvédő háborúink nagyszerű katonai erényeit, hőseinek példamutató bátorságát. Ez a kötet terjedelménél fogva csak kis töredékét ölelheti fel hazafias irodalmunknak, de fővonalaiban végigkíséri népünk legnagyobb harcait.

Az egyes fejezetek témakörök szerint történeti sorrendbe csoportosítják az anyagot. Minthogy a versek, elbeszélések nagyobbrészt nem az eseményekkel egyidőben születtek, a könyv-nyebb tájékozódás kedvéért feltüntetjük a tartalomjegyzékben az írók születésének és halálának évszámát.

Beköszöntő	— — — — —	5
------------	-----------	---

EMLÉKEZZÜNK RÉGIEKRŐL (1382-ig)
(Történelmi emlékek Nagy Lajos király haláláig)

Arany János (1817—1882): Keveháza	— — — — —	9
Anonymus (XII. század): Árpád vezérről	— — — — —	14
Vörösmarty Mihály (1800—1855): Zalán futása (Részlet)	— — — — —	17
Vörösmarty Mihály: A bűvár Kund	— — — — —	20
Arany János: Toldi (Részlet)	— — — — —	22
Arany János: Toldi szerelme (Részlet)	— — — — —	25

FEGYVERT S VITÉZT ÉNEKLEK (1382—1664)
(A török elleni honvédő háborúk)

Arany János: Rozgonyiné	— — — — —	31
Czuczor Gergely (1800—1866): Hunyadi	— — — — —	33
Darvas József (szül. 1912): A törökverő (Részlet)	— — — — —	34
Tóth Lőrinc (1814—1903): Dugovics Titusz	— — — — —	40
Bonfini (?—1503): Mátyás király serege	— — — — —	42
Ujlaky Lőrinc levele Mátyás királyhoz (1479)	— — — — —	44
Balassa Bálint (1551—1594): Katonaének	— — — — —	46
Thury György éneke (névtelen szerző, 1548)	— — — — —	48
Arany János: Szondi két apródja	— — — — —	49
Gárdonyi Géza (1863—1923): Egri csillagok (Részlet)	— — — — —	52
Zrínyi Miklós (1620—1664): Szigeti veszedelem (Részletek)	— — — — —	62
Zrínyi Miklós: Vitéz hadnagy (Részletek)	— — — — —	66
Zrínyi Miklós: Az török áfium ellen való orvosság (Részlet)	— — — — —	71
Devecseri Gábor (szül. 1917): Őrségünkön állunk	— — — — —	75

BALTA, CSÉP, MÁR HADARÓLAP MAGYARÁZZA IGAZUNKAT
(1437 és 1514)

(Budai Nagy Antal és Dózsa György parasztfelkelései)

Kós Károly (szül. 1884): Budai Nagy Antal históriája (Részlet)	— —	79
Illyés Gyula (szül. 1902): Dózsa György beszéde a ceglédi piacon	—	83

Gergely Sándor (szül. 1896): Tüzes trónus (Részlet) — — — —	84
Eötvös József (1813—1871): Magyarország 1514-ben (Részlet) — —	91
Ady Endre (1877—1919): Egyszer volt csak — — — —	96

KIGYÓINKNAK, ESZE KOMÁM, LÉPJÜNK A NYAKÁRA (1703—1711) (A Rákóczi szabadságharc)

Ady Endre: Esze Tamás komája — — — — —	99
Serkentő ének (névtelen szerző, 1705) — — — — —	100
Kerekes Izsák (népballada) — — — — —	102
Csinom Palkó (névtelen szerző, 1703—5 között) — — — —	104
II. Rákóczi Ferenc (1675—1735): Emlékiratai (Részlet) — — —	106
Thaly Kálmán (1839—1909): Sebes víz a Garam — — — —	109
Rákosi Viktor (1860—1923): Bécs alatt — — — — —	111
Thaly Kálmán: A kölesdi harcról — — — — —	116
Vak Bottyánról való ének (névtelen szerző, 1705) — — — —	117
Szegénylegény éneke (névtelen szerző, 1706) — — — —	119
Petőfi Sándor (1823—1849): Rákóczi — — — — —	123

HÁBORÚ, HOL VÉRÉT A SZÍV SZABADSÁGÉRT ONTJA (1848—1849) (Az 1848-as forradalom és szabadságharc)

Medgyes Lajos (1817—1894): Újoncállítási népdal — — — —	127
Petőfi Sándor: Háború volt — — — — —	128
Csernátony Lajos (1823—1901): Toborzó úton Kossuthtal — —	129
Kossuth Lajos (1802—1894): Szeged népéhez — — — —	133
Arany János: Rásüt az esthajnal — — — — —	135
Petőfi Sándor: Mit csinálsz, mit varrogatsz ott? — — — —	136
Jókai Mór (1825—1904): Az eldugott kéz — — — — —	137
Vörösmarty Mihály: Harci dal — — — — —	138
Jókai Mór: Egy nemzeti hadsereg — — — — —	139
Negyvennyolcas népdalok — — — — —	143
Petőfi Sándor: A honvéd — — — — —	146
Sárosi Gyula (1816—1861): A huszár — — — — —	148
Jókai Mór: Radikális kúra — — — — —	150
Petőfi Sándor: Tiszteljétek a közkatonaikat — — — —	151
Jókai Mór: Szökés a kétfejű sas karmaiból — — — —	153
Szetzey István: „A szabadság dolgában halok meg“ (1848 nov.) —	166
Petőfi Sándor: A vész zászlótartó — — — — —	168
Kővári László (1820—1907): Itél a nép — — — — —	170
Móricz Zsigmond (1879—1942): Rózsa Sándor (Részlet) — — —	174
Gyulai Pál (1826—1909): Hadnagy uram — — — — —	179
Petőfi Sándor: Buda várán újra német zászló — — — —	179
Jókai Mór: Várharc mennykövekkel — — — — —	181

Petőfi Sándor: Bizony mondom, hogy győz most a magyar	— —	189
Illyés Gyula: Bem Kossuthnál	— — — — —	190
Teleki Sándor (1821—1892): A tihucái győzelem	— — — — —	195
Petőfi Sándor: Az erdélyi hadsereg	— — — — —	202
Petőfi Sándor: Négy nap dörgött az ágyú	— — — — —	203
Petőfi Sándor: Egy gondolat bánt engemet	— — — — —	204
Petőfi Sándor: Bem táborában	— — — — —	205
Vajda János (1827—1897): Damjanich	— — — — —	208
Eötvös Károly (1842—1916): Perczel Mór	— — — — —	210
Vajda János: A magyar nemzet élő eszményülése volt ő	— —	211
Petőfi Sándor: Jött a halál	— — — — —	214
Bajza József (1804—1858): Apotheosis	— — — — —	216
Garibaldi (népdal)	— — — — —	218
Krudy Gyula (1878—1933): A garibaldisták	— — — — —	219
Tóth Kálmán (1831—1881): Előre	— — — — —	221
Benjámín László (szül. 1915): Csillagok és lovasok	— — — — —	223

RAB VAGYOK, RAB VAGYOK, SZABADULÁST VÁROK (1849—1919) (A magyar katona idegen érdekek szolgálatában)

A magyar katona idegenben (népdalok)	— — — — —	227
Komját Aladár (1893—1944): Sorozás	— — — — —	229
Juhász Gyula (1883—1937): Negyvenhatosok	— — — — —	230
Szabó Pál (szül. 1893): A trombitás	— — — — —	231
Ady Endre: Nótázó, vén bakák	— — — — —	239

A FORRADALOM KATONÁJA (1917—1919) (Magyarok az Októberi Forradalom és a Szovjetköztársaság védelmében)

Zalka Máté (1896—1937): Hogyan	— — — — —	243
Őri Ferenc: Hat évig a forradalom fegyveres szolgálatában	— —	250
Madarász Emil (szül. 1889): Perekopnál	— — — — —	253
Dömök József: Egy internacionalista életéből	— — — — —	254
Szüdi György (szül. 1909): A forradalom katonája (Részlet)	— —	259
Örkény István (szül. 1912): Hazafelé	— — — — —	261

ROHANUNK A FORRADALOMBA (1919) (A magyar Vörös Hadsereg)

Ady Endre: Rohanunk a forradalomba	— — — — —	269
Várnai Zseni (szül. 1891): Eredj fiam	— — — — —	271
Madarász Emil: Csihajda Pál harca	— — — — —	272
Zelk Zoltán (szül. 1906): Miskolc, 1919	— — — — —	283

Illés Béla (szül. 1895): Kárpáti rapszódia (Részlet)	— — — — —	284
Tizenkilences és emigrációbeli katonadalok	— — — — —	290
Illyés Gyula: Ifjúság (Részlet)	— — — — —	292
Rideg Sándor (szül. 1903): Sámson (Részlet)	— — — — —	294
Tamási Lajos (szül. 1923): Bojtor Vaszi balladája	— — — — —	301
Juhász Gyula: Szegény katona	— — — — —	303

FÖLINDULNAK TESTVÉRI TANKOK (1919—1945)

(A két világháború között. A Horthy-fasizmus. A magyar kommunisták küzdelmei.)

József Attila (1905—1937): Munkások	— — — — —	307
József Attila: Ars poetica	— — — — —	309
József Attila: Egy spanyol földmives sirverse	— — — — —	310
Radnóti Miklós (1907—1944): Hispánia, Hispánia	— — — — —	311
Komját Aladár: A nemzetközi brigád indulója	— — — — —	312
Gábor Andor (szül. 1884): Sorozáskor	— — — — —	313
Örkény István: A borék	— — — — —	314
Kónya Lajos (szül. 1914): Katonák	— — — — —	320
Boldizsár Iván (szül. 1912): Téli párba	— — — — —	324
Illés Béla: A kaland	— — — — —	341
Kamjén István (szül. 1907): Emberpiac (Részlet)	— — — — —	349

A DOLGOZÓ NÉPET SZOLGÁLOM. (1945—1951)

(A Magyar Néphadsereg.)

Benjámín László: Vörös Hadsereg	— — — — —	359
Zelk Zoltán: Egy vöröskatona sírjánál	— — — — —	360
Devecseri Gábor: Az első bajtárshoz	— — — — —	362
Juhász Róbert (szül. 1926): Egy szovjet katonához	— — — — —	365
Zelk Zoltán: Új katonák	— — — — —	366
Juhász Ferenc (szül. 1928): Csipke Gáspár honvéd	— — — — —	367
F. Nagy László (szül. 1925): A tűzér és a rozs	— — — — —	368
Hámos György (szül. 1910): Tisztek és katonák	— — — — —	369
Gellért Oszkár (szül. 1882): Bajtársak közt	— — — — —	373
Gereblyés László (szül. 1904): Katonákhoz	— — — — —	374
Hámos György: Az első nagy menetgyakorlat	— — — — —	375
Gyárfás Miklós (szül. 1915): Az első gyakorlat	— — — — —	380
Hegedűs Ferenc (szül. 1926): Ime, egy bajtárs közülük	— — — — —	383
Asztalos Sándor (szül. 1919): Szabadság, béke, béke	— — — — —	387
Tóth Béla (szül. 1926): Ahová népünk állított	— — — — —	388
Kónya Lajos: Katonadal	— — — — —	392
Devecseri Gábor: Gondozd a fegyvered	— — — — —	393
Takács Tibor (szül. 1927): Éleslövészet	— — — — —	394
Kis Ferenc (szül. 1907): Arckép	— — — — —	396

<i>Takács Tibor: Politikai tiszt arcképe</i>	— — — — —	397
<i>Kövesi Endre (szül. 1930): Őrségen</i>	— — — — —	398
<i>Devecseri Gábor: Önkéntes határőr (részlet)</i>	— — — — —	400
<i>Illés Béla: A határon</i>	— — — — —	411
<i>Kövesi Endre: Vihar készül</i>	— — — — —	415
<i>Kuczka Péter (szül. 1923): Ballada Kim-Gun-Ok kapitányról</i>	— — — — —	416
<i>Aczél Tamás (szül. 1921): Honvédeskü</i>	— — — — —	418

Ára: 25.— Ft

